

Acta Beregsasiensis

2011/1

Acta Beregsasiensis

A II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola
tudományos évkönyve

Науковий вісник
Закарпатського угорського інституту ім. Ф. Ракоці ІІ

A Scholarly Annual
of Ferenc Rákóczi II. Transcarpathian Hungarian Institute

2011
X. évfolyam, 1. kötet
Том X, № 1
Volume X, № 1

Az Acta Beregsasiensis a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola tudományos kiadványa. Jelen kötet a 2011-es év első felének magyar, ukrán és angol nyelvű tanulmányait foglalja magába. Az intézmény tanárai, hallgatói, valamint külföldi tudósok munkáit publikáló kötet a történelem, a nyelvtudomány, az esztétika, a pedagógia, a biológia, a gazdaság és más tudományágak különböző területeit öleli fel.

www.kmf.uz.ua/hun114/index.php/kiadvanyaink/110-a-ii-rakoczi-ferenc-karpataljai-magyar-fiskola-tudomanyos-evkoenyve

SZERKESZTÉS: Kohut Attila, Penckófer János

KORREKTÚRA: G. Varcaba Ildikó

TÖRDELÉS: Berghauer Sándor

BORÍTÓ: *K&P*

A KIADÁSÉRT FELEL: dr. Orosz Ildikó, dr. Soós Kálmán

A KÖTET TANULMÁNYAIBAN ELŐFORDULÓ ÁLLÍTÁSOKÉRT MINDEN ESETBEN A SZERZŐ FELEL.

A kiadvány megjelenését a

támogatta

ISBN: 978-966-2595-11-6

© A szerzők, 2011

Készült: PoliPrint Kft., Ungvár, Turgenyev u. 2. Felelős vezető: Kovács Dezső

Tartalom

Gazdaság

SZABOLCS PÁSZTOR: What Could the Future Bring for Africa's New Oil Exporting Countries?	9
SZPÁSSZKY GÁBOR: Beruházási folyamatok Ukrajna agrárpolitikája tükrében	19
ДНІСТРЯНСЬКИЙ МИРОСЛАВ СТЕПАНОВИЧ: Місце міжнародних регіональних об'єднань та транснаціональних корпорацій в сучасній територіально-політичній організації світу	31
SÁNDOR BERGHAUER – LÁSZLÓ GYURICZA: The Peculiarities of the Development of Tourism in Ukraine	37
BENYE JÁNOS: Tatabánya területfejlesztési koncepciója és a politika kapcsolata	45

Történelem

SÍPOS MÓNICA: Kárpátalja etnikai arculatának változása 1945–2001 között	65
BARÁTH VIKTÓRIA: A donbászi munkaszolgálat a Beregszászi járás elhurcoltjainak emlékezetében	73
PALLAGI LÁSZLÓ: A „malenykij robot” a somi lakosok emlékezetében	87
BOROS LÁSZLÓ: Cserkészek és levették Kárpátalján 1938–1941	93
BUJDOSÓ ISTVÁN: Az Ungvári Drugeth Gimnázium története (az alapítástól az 1880-as évek végéig)	101
DOBOS SÁNDOR: Levéltári források. Beregszász természetes és első mesterséges utcaneveiről	113

Egyház (történet)

SZENDREY ANITA: A beregszászi római katolikus egyház helyzete a szovjet rendszer kiépítésének kezdetén (1944–1949)	127
TÓTH ZSUZSA: A Kárpátaljai Református Egyházkerület megalakulása, egyházmegyéinek küzdelmei a Csehszlovák Köztársaság kötelékében (1920–1928)	135
MAHURSZKI ANETT: Adalékok a beregszászi református temető történetéhez és jellemzéséhez	143

Nyelv, nyelvtanítás, pedagógia

БЕРЕГСКИ АНИКО–ЧЕРНИЧКО СТЕПАН: Образовательная и языковая политика Украины как фактор языковых конфликтов	149
MÁRTA FÁBIÁN–ILONA LECHNER–ERZSÉBET BÁRÁNY–ILONA HUSZTI: Teaching English to young learners through stories: Implementing story-based language teaching methodology in pre-service teacher training	157
KOMONYI ÉVA–LÉTAI BÉLA: Miért nem szeretik a diákok a kémiát?	165

Természet

SZANYI SZABOLCS: Vándorló és terjedő nagylepkefajok (Lepidoptera, Macroheterocera) Kárpátalján	179
ILLÁR LÉNÁRD–FÁBIÁN ZOLTÁN: Nappali nagylepkék élőhelyek közötti elterjedése Tiszakeresztúrtban	185
JEVCSÁK MELINDA–KOVÁCS GIZELLA–JÁMBORNÉ BENCZÚR ERZSÉBET: Az Ungvári Botanikus Kert fásnövény anyagának felmérése és értékelése	197
КЛИМОВИЧ П. В.: Фізико-хімічні властивості як показник ландшафтно-меліоративної характеристики ландшафтів	209

Recenzió

HIRES-LÁSZLÓ KORNÉLIA: Recenzió. Ukrajna nyelvi és etnikai sokszínűsége egy kötet tükrében MELNIK SZVITLANA – CSERNICKÓ ISTVÁN: Етнічне та мовне розмаїття України: аналітичний огляд ситуації	215
LECHNER ILONA: Recenzió. HIRES-LÁSZLÓ KORNÉLIA: „Az öreg fát már nagyon nehéz kivágni” A nemzeti és lokális identitás faktorai az ezredfordulón a kárpátaljai magyar közösségben.....	219

2010.06.03.

„Légy hív mindhalálig. . .” (Jel. 2:10) A magyar reformátusság 500 éve Kárpátalján – a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola, valamint a Kárpátaljai Református Egyházkerület Levéltára és Múzeuma közös szervezésű kiállításának megnyitója.

What Could the Future Bring for Africa's New Oil Exporting Countries?

Rezümé Manapság kezdik felismerni a nemzetközi tényezőpiacok az afrikai kontinens olajtartalékainak jelentőségét. Az utóbbi években a GDP látványosan növekedett a Guineai-öböl országaiiban. Ebben a tanulmányban két kőolajexportáló ország (Gabon és Nigéria) kőolajkitermelésre alapozott fejlődési lehetőségeit vizsgáltam meg. Az elemzéseimhez módszertani alapot az összefüggés-vizsgálati módszerek nyújtottak, melyek közül a kétváltozós korreláció- és regresszioanalízist szeretném kiemelni. A jövőkép felvázolásakor pedig trendszámítást végeztem, melyeket később extrapolációval tettem még egzaktabbá. A kutatás végső következtetéseként megállapítottam, hogy a növekvő kitermelt kőolajmennyiségnek köszönhetően növekedhet a gazdasági teljesítmény, viszont a jólét eloszlása továbbra is rendkívül egyenetlen marad a hatalmon lévő katonai, félkatonai rezsimok miatt. Kiemeltem továbbá az ún. nyersanyagátok jelenségét, amely a nyersanyagban bővelkedő országokat fenyegetheti.

Abstract Recent days the world is recognising the importance of the Africa's oil reserves. The GDP growth is soaring in the countries of the Gulf of Guinea. In my study I analysed the trends of two (Nigeria and Gabon) new oil exporting counties using statistical methods. I tried to find the answers for some questions. In my study I found that the development is available for the new oil exporting African countries but the biggest troubles are the governments themselves. They and their narrow élite are blocking the development because they intend to keep an eye on the oil revenues and they also benefit from it. With their behavior the income gap will be wider and the wealth concentration will be higher in the future. So the level of development that these countries could reach will not be satisfactory and they will remain poor countries in the future and they will lose their only breakout: the crude oil. That is the real hard lesson for the countries of the Gulf of Guinea.

1. Introduction

Nowadays oil prices have been high and the political instability in the Middle East is obvious. So no wonder that Africa's oil reserves are more alluring than ever. By some estimates, Africa holds 10% of the world's reserves. Some countries and multinational enterprises recognised the importance of this. Foreign direct investments are flowing into the countries of the Gulf Guinea: Nigeria, Gabon, Angola, Sao Tomé & Príncipe etc. According to Poisoned Wells, the U.S. imported more oil from Africa than from the Middle East in 2005, and more from the Gulf of Guinea than from Saudi Arabia and Kuwait combined. Nigeria, the giant of the region, supplies 10-12 % of U.S. oil imports.

There are several reasons why the Gulf of Guinea is a key focus. African oil is high quality, with a low sulfur content that requires little refining to get it to the pump. The Gulf is relatively close to the U.S., cutting shipping costs to the world's biggest oil consumer, and most of the reserves are out to sea — which means there's no need to construct pipelines through different nations to get the stuff to market. Equally important: unlike some other oil-rich countries, African nations welcome foreign companies to their oil fields, as there are no indigenous African oil majors. The mentioned states intend to increase crude oil production in the hope of development. Will the oil-dollars lead to development and wealth or will it fuel corruption rather than development, and creates the same combustible mix of great wealth, relative poverty, grievance and instability. And is the future prosperous for the African countries, I try to find the answer for these questions in this study. In my hypothesis I say that these countries could step onto a stable development path and they could realize their dreams.

* Teaching assistant College of Nyíregyháza, Institute of Business Administration.

2. The Method of the Analysis

To answer the occurring questions, consider the experience of two countries: Nigeria and Gabon. The oil industries in each are at markedly different stages. The OPEC (Organisation of the Petroleum Exporting Countries) member country: Nigeria is in its prime, ranking as the world's 12th largest producer in 2006. (*Source: U.S. Dept. Of Energy's Energy Information Administration, New York Mercantile Exchange*) Gabon's wells are slowly drying up. Gabon is a former OPEC country which quit in 1995. So we can get a good picture about what happens when the crude oil production is soaring and when decreasing.

To carry out my essay I choose the regression and correlation analysis which shows us how to determine both the nature and the strength of relationship between variables. Observing the data I find that the best fitting estimation would be the regression line so I also intend to draw a line to the data. To gain more information I use the correlation analysis which is a statistical tool that we can use to describe the degree to which are variable in linearly related to another. I also would like to define the coefficient of correlation and coefficient of determination. To justify the information I use the t-test and calculate the standard error of my estimate. After this I intend to make some forecasts analysing the situation where the crude oil production is doubled.

To analyse the time series I use the trend analysis and observing the data I fit the linear trend by the least squares method. The data give me the idea to use the linear trend because there were no significant differences between them. After calculating the trend line I also make some forecasts for the next years in the decade. I always intend to check the standard error of the trend line to prove that it remains below the crucial 10%.

3. Nigeria, The Biggest Exporter of The Gulf of Guinea

"Nigeria pumped its first barrel in the 1950s and has since set records for corruption. The government's own anticorruption watchdog, the Economic and Financial Crimes Commission, estimates that between independence in 1960 and 1999, the country's rulers stole \$400 billion in oil revenues — equal to all the foreign aid to Africa during the same period. And while a small élite became rich, its members fought one another for the spoils. In 47 years, Nigeria has suffered a civil war that killed a million people, 30 years of military rule and six coups. Meanwhile, two-thirds of the country's 135 million people remain in poverty, a third are illiterate and 40% have no safe water supply. Then there is the environmental cost: more than 1.5 million tons of oil have been spilled over 50 years, and the Niger Delta is one of the most polluted places on earth." (*Source: Time, 11 June, 2007*) Not surprisingly, disenchantment with the nation's political leaders runs deep. Nigeria has been a normal democracy since 1999. Containing the people's anger at Nigeria's rulers and their unwillingness to share the wealth isn't easy, though. Nigeria is a key oil supplier of the U.S. and it increased the crude oil production rapidly and by the year of 2030 it will be doubled. From the oil revenues we can observe an increase in the GDP. In this part of the study I intend to reflect the relationship between the oil production and the GDP per capita in Nigeria.

Table 1. The Relationship Between The Crude Oil Production and The GDP Per Capita in Nigeria (1995-2006)

GDP (PPP) \$ per capita (y)	Crude oil pr. in th. of barrels per day (x)	(x - $\bar{x}$)	(y - $\bar{y}$)	(x - $\bar{x}$) · (y - $\bar{y}$)	(x - $\bar{x}$) ²	(y - $\bar{y}$) ²	($\hat{y}$)	(y - $\hat{y}$) ²
779	1,965	-243.58	-182.42	44,433.86	59,331.22	33,277.06	732.07	2,202.42
793	1,975	-233.58	-168.42	39,339.54	54,559.62	28,365.3	741.56	2,646.07
806	2,098	-110.58	-155.42	17,186.34	12,227.94	24,155.38	858.26	2,731.11
833	2,218	9.42	-128.42	-1,209.72	88.74	16,491.7	972.12	19,354.37
795	2,079	-129.58	-166.42	21,564.7	16,790.98	27,695.62	840.24	2,046.66
882	2,030	-178.58	-79.42	14,182.82	31,890.82	6,307.54	793.75	7,788.06
896	2,285	76.42	-65.42	-4,999.4	5,840.02	4,279.78	1,035.7	19,530.06
955	2,150	-58.58	-6.42	376.08	3,431.62	41.22	907.6	2,246.76
1,061	2,345	136.42	99.58	13,584.7	18,610.42	9,916.18	1,092.6	998.56
1,154	2,348	139.42	192.58	26,849.5	19,437.94	37,087.06	1,095.5	3422.25
1,183	2,450	241.42	221.58	53,493.84	58,283.62	49,097.7	1,192.3	86.49
1,400	2,560	351.42	438.58	154,125.78	123,496.02	192,352.4	1,296.6	10,691.56
11,537	26,503	-	-	378,928.04	403,988.96	429,066.9	-	73,744.37

Source: My own calculations based on United Nations Statistics Division Common database

I calculate the coefficient of correlation based on the method of least squares.

$$\bar{x} = \frac{\sum x_i}{n} = \frac{26,503}{12} = 2,208.58 \text{ which is the arithmetical mean of the crude oil production}$$

$$\bar{y} = \frac{\sum y_i}{n} = \frac{11,537}{12} = 961.42 \text{ which is the arithmetical mean of the GDP per capita}$$

$$C = \frac{\sum (x - \bar{x})(y - \bar{y})}{n} = \frac{378,928.04}{12} = 31,577.34$$

We got a value number so I assume there is a positive relationship between the two variables. In other words the increase in the production results an increase in the GDP per capita.

The coefficient of correlation

$$r = \frac{\sum (x - \bar{x})(y - \bar{y})}{\sqrt{\sum (x - \bar{x})^2 \sum (y - \bar{y})^2}} = \frac{378,928.04}{\sqrt{403,988.96 \cdot 429,066.9}} = \frac{378,928.04}{416,339} = 0.91$$

As a result I got 0.91 which means really strong relationship between the two factors.

The coefficient of determination

$$r^2 = 0.8284 \text{ so } D = 82.84\%$$

The crude oil production determines the GDP per capita in 82.83 per cent.

I check the relationship by hypothesis test

H_0 : the value of r accidentally differs from zero

H_1 : the value of r not accidentally differs from zero

The proof function of the test is the t-test:

$$t = \frac{r}{\sqrt{1-r^2}} \cdot \sqrt{n-2} = \frac{0.91}{\sqrt{1-0.91^2}} \cdot \sqrt{12-2} = 6.94$$

which is our calculated value

And at 5 percent level of significance our critical value is the following:

$$t_{p5\%} = 2.288$$

As we can see $t > t_{p5\%}$, so I reject out null-hypothesis so the correlational coefficient not accidentally differs form zero. So there is a correlational relationship between the two variables.

Now I try to draw a regression line to the data and I also tried to make some predictions for the decade.

The general equation of the of the lineral multiplical regressional function is the following:

$$\hat{y} = a + bx$$

$$b = \frac{\Sigma(x - \bar{x}) \cdot (y - \bar{y})}{\Sigma(x - \bar{x})^2} = \frac{378,928.04}{403,988.96} = 0.938,$$

where b is the slope of the function

$$a = \bar{y} - b \cdot \bar{x} = 961.42 - 0.938 \cdot 2,206.72 = -1,108.48$$

I do not define the a because the curve reaches $X=0$ in this point.
So the equation of the lineral function:

$$\hat{y} = -1,108.48 + 0.938x$$

The standard error of estimate:

Measures the variability or scatter of the observed values around the regression line.

$$S_{\bar{y}} = \sqrt{\frac{\Sigma(y_i - \hat{y}_i)^2}{n-2}} = \sqrt{\frac{73,744.37}{10}} = 85.87$$

Comparing with the mean we get the relative error of the estimate:

$$S_{\bar{y}\%} = \frac{S_{\bar{y}}}{\bar{y}} \cdot 100 = \frac{85.87}{961.42} \cdot 100 = 8.93\%$$

Our value is below the crutial 10 per cent so the data can be described by a line.

The elasticity:

$$E(x, y) = b \cdot \frac{x}{a + bx} = 0.938 \cdot \frac{2,206.72}{-1,108.48 + 0.938 \cdot 2,206.72} = 2.153\%$$

This 2.153% means that if the crude oil production increases by 1% the GDP per capita increases by 2.153%.

Forecast

I assume that the crude oil production will be doubled in the future and will reach the level of 5120 thousand barrels per day.

So x will be = 5120

$$\hat{y} = -1,108.48 + 0.938x$$

$$\hat{y} = -1,108.48 + 0.938 \cdot 5120$$

$$\hat{y} = 3,694.08$$

So when the crude oil production doubles the GDP per capita will reach 3,694.08 \$.

So in case of Nigeria I found that there is a really strong correlation between the GDP per capita growth and the crude oil production ($r=0.91$) Observing the coefficient of determination ($r^2= 0.8284$) we can see that the almost just oil production defines the GDP growth. From this point we can see that the key breakout from the poverty in Nigeria which is the oil. According to my forecast when the crude oil production doubles, the GDP per capita also doubles. When the production increases by 1%, the GDP increases by 2.153%!

Table 2. The GDP (PPP) \$ Per Capita in Nigeria in The Last 12 Years

Year	GDP(PPP) \$ per capita(y)	X	x·y	x ²	$\hat{y}$	(y - $\hat{y}$) ²
1995	779	-11	-8,569	121	684.33	8,962.41
1996	793	-9	-7,137	81	734.71	3,397.72
1997	806	-7	-5,642	49	785.09	437.23
1998	833	-5	-4,165	25	835.47	6.1
1999	795	-3	-2,385	9	885.85	8,253.72
2000	882	-1	-882	1	936.23	2,940.89
2001	896	1	896	1	986.61	8,210.17
2002	955	3	2,865	9	1,037	6,724.0
2003	1,061	5	5,305	25	1,087.37	695.38
2004	1,154	7	8,078	49	1,137.75	264.06
2005	1,183	9	10,647	81	1,188.13	26.32
2006	1,400	11	15,400	121	1,238.51	26,079.02
Σ	11,537		14,411	572		65,997.02

Source: My own calculations based on United Nations Statistics Division Common database

The equation of the linear trend by the least squares method:

$$\hat{y} = a + bx$$

$$a = \frac{\sum y_i}{n} = \frac{11,537}{12} = 961.42$$

I do not define the a because the curve reaches $X=0$ in this point.

$$b = \frac{\sum x_i \cdot y_i}{\sum x_i^2} = \frac{14,411}{572} = 25.19, \text{ where } b \text{ is the slope of the function}$$

So the equation of the linear trend:

$$\hat{y} = 961.42 + 25.19 \cdot x_i$$

The standard error of estimate:

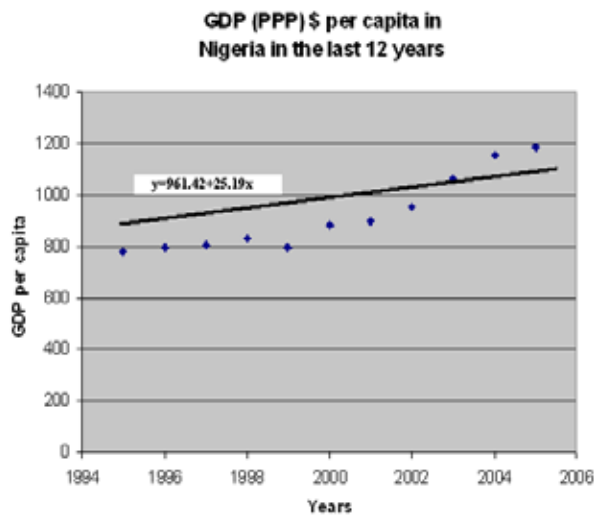
Measures the variability or scatter of the observed values around the regression line

$$S_{\hat{y}} = \sqrt{\frac{\sum (y - \hat{y})^2}{n - 2}} = \sqrt{\frac{65,997.02}{10}} = 81.24$$

Comparing with the mean we get the relative error of the estimate:

$$S_{\hat{y}\%} = \frac{S_{\hat{y}}}{\bar{y}} \cdot 100 = \frac{81.24}{961.42} \cdot 100 = 8.45\%$$

As a result I got 8.45% which is under the crucial 10 per cent so the data can be described by a line. This can be seen in my first chart.

Source: My own calculations

Figure 1. GDP (PPP) \$ Per Capita in Nigeria

Forecasts

$$2007: \hat{y} = 961.42 + 25.19 \cdot x_i = 961.42 + 25.19 \cdot 13 = 1,288.89\$$$

$$2008: \hat{y} = 961.42 + 25.19 \cdot x_i = 961.42 + 25.19 \cdot 15 = 1,339.27\$$$

$$2009: \hat{y} = 961.42 + 25.19 \cdot x_i = 961.42 + 25.19 \cdot 17 = 1,389.65\$$$

$$2010: \hat{y} = 961.42 + 25.19 \cdot x_i = 961.42 + 25.19 \cdot 19 = 1,440.03\$$$

After setting the linear trend and making the forecast for the next years we could see that Nigeria could face a really prosperous future. Studying the history and society of the country we could see that a really narrow élite is leading the country and corruption is obvious. From the oil revenues they do not spend on health and education and infrastructure but they use it to get richer and richer.

Now I can declare that the oil revenues could increase the GDP but the leading élite is blocking the development process with its own behaviour.

4. Gabon, where the wells are running dry

Several years ago the former OPEC member state, Gabon exported much more oil than now. And we can see the example what happened: "At a hypermarket in downtown Libreville, a box of eggs from France costs \$11, a small bunch of carrots \$10, and a bottle of St. Emilion Château Ausone 1er Grand Cru Classé 1999 goes for \$312. But it's a short drive from here to Mindwube I, the smoking mountains of garbage on the capital's eastern edge, where the hypermarkets throw out meat and vegetables that have passed their sell-by dates. Madeleine, a 60-year-old mother of 10, lives with several thousand others in the area around the dump. When the truck arrives, it's a ferocious feast. Hundreds of scavengers descend on the skip, elbowing their way into the trash and plunging their hands in deep. "The supermarkets are the best," says Madeleine. "It's in boxes, all arranged." Nor do the inhabitants of Mindwube just find food. There are "plates, dresses, jewelry, liqueurs, TVs, DVDs, fridges, children's toys and mobile phones," says André Bousougou, 40. His specialty is aluminum, which he sorts and sells to a pot manufacturer, and leather, which he hawks to a dealer who exports to Europe. "It's really two worlds in Gabon," says Ernst & Young's Watremez. "Rich, poor. There's nothing in the middle." (*Source: Time, 11 June, 2007*)

Gabon is at the beginning of the end of its life as an oil producer. Without new finds, output is expected — optimistically — to halve in the next 20 years and stop in 30. And oil's legacy? A country that ranks 124th on the human-development index. Libreville itself has ranked among the Top 10 most expensive cities in the world for most of the past 20 years. But beyond these privileged circles, there is little evidence of a trickle-down effect. According to Pierre Mamboundou who is the opposition leader says 15,000 people in Gabon hold 80% of the nation's wealth. (The population of Gabon is 1,344,436 in 2004.) In other words 1 per cent of the population holds the 80 per cent of the nation's wealth!

Even in a country that is four-fifths rain forest and has coastal waters full of fish, the government appears to lack a compelling vision of what industries might take over where oil leaves off. There is the additional economic burden of importing nearly all of the country's food from Europe. Entrepreneurial spirit has all but evaporated: while rich Gabonese may fund new businesses, most are set up and run by Europeans. And the nation is afflicted by a widespread sense of moral degeneration — from bureaucratic corruption to petty theft to sexual violence.

Now I intend to analyse the would be GDP increase in Gabon using GDP per capita data forecasting the future.

Table 3. The GDP (PPP) \$ Per Capita in Gabon in The Last 12 Years

Year	GDP (PPP) \$ per capita (y)	x	X · y	x ²	$\hat{y}$	(y - $\hat{y}$) ²
1995	5,928	-11	-65,208	121	5,956.34	803.16
1996	6,203	-9	-55,827	81	6,026.93	31,000.64
1997	6,307	-7	-44,149	49	6,097.52	43,881.87
1998	6,306	-5	-31,530	25	6,168.11	19,013.65
1999	5,889	-3	-17,667	9	6,238.7	122,290.09
2000	6,119	-1	-6,119	1	6,309.29	36,210.28
2001	6,253	1	6,253	1	6,379.88	16,098.53
2002	6,452	3	19,356	9	6,450.47	2.34
2003	6,471	5	32,355	25	6,521.06	2,506.0
2004	6,624	7	46,368	49	6,591.65	1,046.52
2005	6,528	9	58,752	81	6,662.24	18,020.38
2006	7,055	11	77,605	121	6,732.83	103,793.51
Σ	76,135		20,189	572		394,666.97

Source: My own calculations based on United Nations Statistics Division, Common database

The equation of the lineral trend by the least squares method:

$$\hat{y} = a + bx$$

$$a = \frac{\sum y_i}{n} = \frac{76,135}{12} = 6,344.58$$

I do not define the a because the curve reaches X=0 in this point.

$$b = \frac{\sum x_i \cdot y_i}{\sum x_i^2} = \frac{20,189}{572} = 35.295, \text{ where } b \text{ is the slope of the function}$$

So the equation of the lineral trend:

$$\hat{y} = 6,344.583 + 35.295 \cdot x_i$$

The standard error of estimate:

Measures the variability or scatter of the observed values around the regression line

$$S_y = \sqrt{\frac{\sum (y - \hat{y})^2}{n - 2}} = \sqrt{\frac{394,666.97}{10}} = 198.662$$

Comparing with the mean we get the relative error of the estimate:

$$S_{y\%} = \frac{S_y}{\bar{y}} \cdot 100 = \frac{198.662}{6,344.583} \cdot 100 = 3.13\%$$

As a result I got 3.13% which is under the crucial 10 per cent so the data can be described by a line. This can be seen in my second chart.

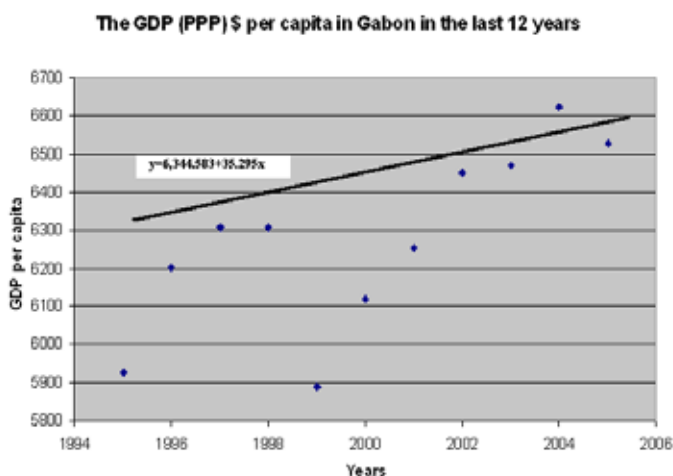

Figure 2. GDP (PPP) \$ Per Capita in Gabon

Source: My own calculation

Forecast:

$$2007: \hat{y} = 6,344.583 + 35.295 \cdot x_i = 6,344.583 + 35.295 \cdot 13 = 6,803.42\$$$

$$2008: \hat{y} = 6,344.583 + 35.295 \cdot x_i = 6,344.583 + 35.295 \cdot 15 = 6,874\$$$

$$2009: \hat{y} = 6,344.583 + 35.295 \cdot x_i = 6,344.583 + 35.295 \cdot 17 = 6,944.6\$$$

$$2010: \hat{y} = 6,344.583 + 35.295 \cdot x_i = 6,344.583 + 35.295 \cdot 19 = 7,015.19\$$$

After setting the linear trend and making the forecast for the next years we could see that Gabon could face a really prosperous future but I have to admit that the crude oil production will decrease in the following years. Studying the history and society of the country we could see that a really narrow élite is leading the country and corruption is obvious – like in Nigeria- and the concentration of the wealth is almost unimaginable. From the oil revenues they do not spend on health and education and infrastructure but they use it to get richer and richer.

Now I can declare that the oil revenues could increase the GDP but the leading élite is blocking the development process with its own behaviour.

5. Conclusions

The countries of the Gulf Guinea (for example: Nigeria and Gabon) with the rapid crude oil production show a really significant GDP growth nowadays. As the amount of the oil increases the GDP also increases in every case. From the oil revenues they could step onto a stable development path! Unfortunately, the economy and politics are ruled by a really narrow élite in every concerned country and this élite handles the revenues without any responsibility. The wealth concentration is extremely high in these countries!

They do not spend on the inevitable factors of the development: health, education, infrastructure etc. The leading élites are blocking the development with their own behaviour because they rule the countries for their own benefiction while a large number of people is starving and living under the poverty line. The income gap will be wider and the wealth concentration will be higher in the future. So the level of development that these countries could reach will not be satisfactory and they will remain poor countries and they will lose their only breakout: the crude oil. That's the real hard lesson for the countries of the Gulf of Guinea. So with quasi-dictatorial governments the development is not available for these states. I reject my hypothesis: these countries will not be able to step onto a development path and they will not realize their dreams.

BIBLIOGRAPHY

- John Ghazvinian: *Untapped: The Scramble for Africa's Oil*, Barnes & Noble, U.S., 2007
Macartan Humphreys, Jeffrey D. Sachs, Joseph E. Stiglitz: *Escaping the Resource Curse*, Columbia University Press, ISBN 978-0-231-14196-3
Nicholas Shaxson: *Poisoned Wells – The dirty politics of African oil*, Palgrave Macmillan, London, May 2007
Time: *Africa's Oil Dreams* by Alex Perry, 11 June, 2007 p. 22., London
U.S. Dept. Of Energy's Energy Information Administration, New York Mercantile Exchange

Beruházási folyamatok Ukrajna agrárpolitikája tükrében

Rezümé Az agráripár fejlesztésének felgyorsítása és átalakítása a nemzetgazdaság vezető szektorává, az állami gazdaságpolitika stratégiai prioritásai közé tartozik. Megbízhatóan működő agráripár kialakításához kötelezőek a beruházások. Az anyagi és műszaki bázis terén a beruházások a falu szociális fejlesztési problémáinak megoldására irányulnak.

Резюме Нині особливе значення мають впровадження ефективних інвестиційних проектів і програм - вибір стратегії інвестування в економіці держави. Їх оцінка має важливе значення для агропромислового підприємництва, оскільки дозволяє визначити рівень інвестиційного ризику, величину витрат і фінансових результатів, та вирішити соціальні проблеми села.

Ukrajna gazdaságának fejlődése az innovációs modell alapján a termelési eszközök megújítási feltétele mellett lehetséges. Figyelembe véve azt, hogy az agráripár komplexumban jelentősen csökkentek a termelési kapacitások, a megújulás csak a korszerű technológiák alapján és a beruházási tevékenység aktivizálása mellett lehetséges.

A beruházási csábítást az integrált kritériumok összessége feltételezi, amelyek a beruházókban bizonyos érdeklődést keltenek a tőke befektetése iránt jövedelemnövelés vagy szociális hatékonysági céllal.

A beruházási folyamat az ukrán agráripár komplexumban folyamatos intellektuális és fizikai jellegű munka, amely arra irányul, hogy olyan objektumokat hozzanak létre, amelyek hatnak a beruházási folyamatokra, és a beruházási program teljesítésére irányul.

A beruházási folyamat magába foglalja a beruházók összetett tevékenységét a beruházások megvalósítása irányában. Megkülönböztethető az a beruházási folyamat, amely konkrét projekt értékelésével köthető össze, vagy általában Ukrajnában, a gazdaság ágazataiban, a régiókban és a termelés típusaiban megy végbe¹.

Ukrajnában az agráripár komplexumba irányuló beruházási folyamat jelentős csökkenése jellemző mind a mezőgazdaságban, mind a feldolgozóiparban (1. táblázat).

1. táblázat. Ukrajna agráripár beruházásainak az alaptőkébe irányuló dinamikája
(millió hr)

Az agráripár alágazatai	1991	1996	1998	2000	2002	2006	2000-es év 1991- hez viszo- nyítva, %	2006-os év 2000- hez viszo- nyítva, %
Mezőgazdaság	11739,0	978,0	611,0	496,0	880,1	1234,9	4,2	248,9
Élelmiszer- és feldolgozóipar	2860,0	846,0	773,0	931,0	1450,4	2345,9	24,1	251,9

Forrás: Ukrajna Állami Statisztikai Hivatalának adatai alapján kiszámítva 1991-től 2006-ig

A kutatások alapján megállapítható, hogy az ukrán mezőgazdaság beruházási állapota még nem csábítja a befektetőket. 2000-ben 1991-hez viszonyítva a mezőgazdaságban

* II Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola, Történelem és Társadalomtudományi Tanszék, tanár.

¹ Закон України «Про спеціальну економічну зону «Закарпаття» від 22 березня 2001 р., № 2322-III. 101 с.

95,8%-ra csökkent a beruházások mennyisége az alaptőkébe (csak 2000-től folyamatos a növekedés), a feldolgozóiparban 75,9%-ra.

Az agrárszférába irányuló beruházások csökkenése gyakorlatilag az állami szektort sújtották. A beruházások csökkenése kisebb mértékben volt tapasztalható az agráripár feldolgozó szektorában.

A válság okai a makroökonómia tényezők voltak. A termelők saját beruházásai a következő tények miatt csökkentek:

- A pénzügyi helyzet drasztikus romlása és a beruházási eszközök elértéktelenedése az inflációs helyzetben;
- A célzott állami beruházási támogatás csökkentése;
- A hitelezési, a pénzügyi és bankrendszer válsága, amely máig tart;
- A vállalati hitelek vissza nem fizetése és a barterüzletek érvényesítése;
- A gazdasági kapcsolatok felbomlása, az anyagi és technikai ellátottság felszámolása és az újítás hiánya;
- Az agrárrolló kinyílása;
- A reformok érthetatlensége és nem folyamatossága az ágazatban;
- Túlságosan átpolitizálódott reformok Ukrajna agráripárában;
- Az adminisztratív és parancsoló rendszerfeltételek felbomlása a beruházási folyamatokban, amikor az átmeneti időszakban a piacgazdasági feltételeket még nem fektették le pontosan;
- Ukrajna beruházási tevékenységéről szóló törvényének hiányosságai².

Az utóbbi időben többet is tettek az agráripár ágazatainak gazdasági stabilizációjáért, hisz a beruházási folyamat átlátszó piaci feltételeket igényel. 1996 és 2006 között a következőket tették:

- Átszervezték a kollektív mezőgazdasági vállalatokat a piacgazdasághoz adaptált formákba;
- Új, nem hatékony hitelezési mechanizmust vezettek be a farmergazdaságok és a háztáji gazdaságok részére;
- Valamelyest enyhítették az adóterhet a mezőgazdasági termelők részére;

Az agrárszektorban végbement felemás reformok 1998–2006-ban nem hoztak biztos stabilizációt a beruházási folyamatokban.

2000–2006-ban az agráripár több ágazatában aktivizálódtak a beruházási folyamatok, de a nagyméretű beruházások 1991–1999-es csökkenését a főtőkébe nem lehetett kompenzálni, ezért a beruházási válság a mezőgazdaságban volt a legintenzívebb. Ha a beruházások mennyisége 2006-ban 1,76-dal csökkent 1990-hez viszonyítva, akkor a mezőgazdaságban 87,8% ez az arány.

Az élelmiszeripar és a feldolgozóipar beruházási deficit mellett működött, de a csökkenés 1990–2006 között nem haladta meg a 18,9%-ot.

A gazdaság transzformációja meghozta a beruházások és finanszírozási források struktúraváltozását. Az állami költségvetésből folyamatosan csökkentek a ráfordítások, és 2006-ban csak 6,8% jutott az állami célzott forrásokból, az összberuházásokból az alaptőkébe, 1990-ben pedig ez a mutató 27%-ot tett ki. A beruházások forrása a vállalatok és a szervezetek gazdálkodásában a saját pénzeszközök maradtak³.

Az agrárszektor beruházásainak finanszírozása 5%-ban az állami költségvetés feladata volt, 14%-át pedig a banki kölcsönök tették ki. A külföldi beruházások mennyisége növekedett, a 2006-os évben 3,1%-ot tett ki.

² Миловидов В.Д. Управление инвестиционными фондами. – М. Аппин, 1993.

³ Луцкевич О., Остапенко С. Перешкоди для припливу іноземних інвестицій в Україну: проблеми й рекомендації економічної стратегії // економіст. – 2001. - №3. с. 56-67.

A beruházási tevékenység megélénkült az agráripár feldolgozó szektorában, ahol sikeres vállalati privatizáció ment végbe, ami segítette a külföldi beruházások bevonását.

Fontosnak tartom annak megjegyzését, hogy a beruházások és a hitelezés között jelentős különbség van. Röviden tárgyalja a beruházások megítélését a Nobel-díjas Paul Samuelson, aki azt mondja, hogy az emberek akkor beszélnek beruházásokról az agráripárban, amikor földet, értékpapírokat vagy más értéket vásárolnak. A gazdaságban ez csak pénzügyi művelet vagy változás a tulajdonosok böröndjeiben, mert ha valaki vásárol, akkor másnak árulni kell. A beruházásoknak csak akkor van helye, ha reáltőke jön létre a vállalatban.

A tágabb meghatározás esetében a beruházások között lehetnek vállalkozó magánszemélyek és állami szervezetek is. Szűkebb értelemben csak a vállalatok lehetnek beruházók⁴.

A beruházási struktúra főtőkájében csökkent a mezőgazdasági rész, de növekedett az élelmiszeripár és a mezőgazdasági termék feldolgozása. A gazdasági beruházási rész az agráripár ágazataiban 1991-ben 28,2%-kal csökkent, 2006-ban 15,4%-kal. Ez alatt az idő alatt csökkent a beruházások mennyisége a falvak szociális szférájának fejlesztésében.

2006-ban a beruházók a mezőgazdaságban a növénytermesztés fejlődésébe irányították a költségeket, és ez az alaptőke 73%-át tette ki, míg az állattenyésztésre csak 17% jutott. A mezőgazdasági beruházások fő irányvonala a termelés technikai átszervezése.

Változott a beruházási struktúra az élelmiszeripár alaptőkéje irányába. Az állattenyésztés esése 1991 és 1999 között előidézte a tejtermelés és a hústermelés beruházásainak csökkenését. 2000 és 2006 között növekedni kezdtek a beruházások az élelmiszeripárban (2. táblázat).

2. táblázat. A beruházások dinamikája az alaptőkébe az élelmiszeripár ágazataiban, millió hr (2000-es összehasonlító árakon)

Ipar	1990	1995	1999	2001	2003	2005	2006
Élelmiszer	1139	754	875	990	1726	2234	2645
Hús- és tejtermelő	512	89	129	164	323	433	598
Malomipari termékek gyártása	137	55	61	71	92	133	213

Forrás: Ukrajna Állami Statisztikai Hivatalának adatai alapján kiszámítva 1990-től 2006-ig

A beruházások mennyisége 2006-ban az alaptőke irányába a mezőgazdaságban 1990-hez hasonlítva csökkent Ukrajna területén, de legnagyobb mértékben Kárpátalján Csernyivci, Lviv és Rivne megyékben. Az egy hektárra jutó beruházási mutató nagysága 2006-ban nagymértékben különbözik: több mint tízszeresével, 8 hr Ivano-Frankivszkban, 85 hr Kijev megyében (3. táblázat).

2006-ban az agráripár ágazataiban a beruházások nagy részét a technika és szerkezetek felvásárlásának kiadásai tették ki.

A beruházási struktúra átalakulásának fő tendenciája az agráripárban nagyobb részben a tőke aktív részének a kialakítására irányul, ami arról tanúskodik, hogy a vállalatok szeretnék emelni a tőke-visszaadási szintet. Az agrár- és feldolgozó szektor vállalatai nem engedhetik meg maguknak, hogy elegendő összeget irányítsanak a beruházások finanszírozására. Csökkentek a költségvetési kiadások, így mára nincs olyan jelentősége, mint a beruházások forrásának a mezőgazdaság és a feldolgozóipár részére.

⁴ Фридман А., Видясов М., Мельянцева В. Государственные расходы и экономический рост // Междун. Экономика и международно отношения. -1999. - №11. с. 838-856.

3. táblázat. Egy hektárra jutó beruházások Ukrajna mezőgazdaságába, hr (2000. évi összehasonlító árakon)

Megye	Év						
	1991	1995	2000	2001	2003	2005	2006
Voliny	285	15	12	10	15	16	17
Dnyipropetrovszk	273	34	14	29	26	29	34
Donyeck	246	32	18	28	23	24	28
Kárpátalja	405	18	6	7	8	8	9
Ivano-Frankivszk	348	33	6	5	8	7	8
Kijev	452	59	33	42	83	85	85
Lviv	314	21	8	7	11	13	13
Rivne	369	28	7	10	10	11	12
Ternopil	306	50	10	9	12	12	14
Csernyivci	358	26	7	8	11	11	12
Ukrajna	290	32	12	18	22	23	24

Forrás: Ukrajna Állami Statisztikai Hivatalának adatai alapján kiszámítva 1991-től 2006-ig

A beruházási folyamatok aktivizálása 2006-ban az ukrán termelési szférában előidézte a falvak szociális szférájának fejlődésére irányuló beruházási támasztát. Az összberuházások 2006-ban az ukrán falvak szociális szférájának alaptőkéjébe 2005-höz viszonyítva 296 millió hrivnyával vagy 9,4%-kal növekedtek. Egy községre 19 ezer hrivnya, egy lakosra pedig 35 hrivnya jutott (4. táblázat).

4. táblázat. A beruházások dinamikája a főtőkébe a szociális szféra fejlesztésére a falusi területeken (2000. évi összehasonlító árakon)

Mutatók	1995	2000	2003	2005	2006
Beruházások az alaptőkébe a szociális szféra fejlődésére Ukrajnában, millió hr	4144	2767	2933	3125	421
Beruházások az alaptőkébe a szociális szféra fejlődésére Ukrajnában minden fajta források alapján, millió hr	791	399	505	519	584
Beruházások részaránya az alaptőkébe a szociális szféra fejlődésére az összberuházások összegéhez Ukrajnában, %-ban	19	14	17	17	17

Forrás: Ukrajna Állami Statisztikai Hivatalának adatai alapján kiszámítva 1995-től 2006-ig

Meg kell említeni azt is, hogy a gazdaság stabilizációja az agráripár agrár- és feldolgozó szektorában olyan gazdasági közviszonyokat igényel, amelyek biztosítanak a vállalatoknak a befektetett tőkéhez a jövedelemnormát. Ez a mechanizmus nem teljesen kidolgozott, ami a vállalatok pénzügyi instabilitását eredményezi, és a beruházási folyamatok beomlását a megnevezett ágazatokban.

A beruházási folyamatok visszaállításának problémái, vagyis a gazdaság piaci viszonyokra való átállítása a minimális követelmények szerint a mezőgazdaságban nagymértetű és nagyon nehéz a megvalósítása. Ezt azért kell megvalósítani, mert a mezőgazdaság elveszti a perspektíváját, ami a termelői kapacitás és az ágazat technikai bázisának romlásához vezet.

Az utóbbi években a hitelezési folyamatok drasztikus romlása kihatott a kereskedelmi bankok hosszú távú mezőgazdasági beruházásaira, be kellett vezetniük a záloghitelezést.

Ma az ukrán agrárszféra érdekelt a külföldi tőke bevonásában. A külföldi tőke bizonyos ágazatban nem elegendő, de dinamikája folyamatosan növekszik. Ez számos előnyt jelent a kedvezményektől az internacionalizálásig, és bizonyos előnyöket a saját országban is hordoz⁵.

A külföldi beruházások bevonásának fontos tényezője a jogi bázis. A külföldi beruházások státusáról szóló megfelelő jogszabályok nélkül nem folyósítanak külföldi pénzeszközöket az ukrán agráripari komplexumba.

A beruházási politika hiányosságai visszatartják a külföldi beruházásokat. A kedvezményes beruházási politika csak egy tényező, amely elősegíti a külföldi beruházások bevonását. Itt a következőket kell megemlíteni: a vállalkozások kezdeményezése, beruházási kedvezmények, a beruházás utáni kiszolgálás és előzmények, amelyek csökkentik a kiadásokat a gátak felszámolásában, amelyet a korrupció visszaszorítása és a kormányzat hatékonysága jelent. Az ukrán nemzetgazdaságban a külföldi beruházások növekedtek, és 2006 végére elérték a 17123,4 millió USA-dollárt. Az agráripari termelésre 1522 millió USA-dollár esik, amiből 19,9% külföldi beruházás, ebből 320,4 millió USA-dollárt a mezőgazdaságra, az élelmiszeriparra és a feldolgozásra pedig 1222 millió USA-dollárt fordítottak (5. táblázat).

5. táblázat. A külföldi államok külföldi beruházásai Ukrajna gazdaságába a gazdálkodási tevékenység típusai szerint 2006-ban (az év végére)

A gazdasági tevékenység típusai	Összesen (millió USA-dollár)	Ebből egy vállalatra jut	A tevékenységek részesedése, %
Összesen	17123,4	0,71	100
Mezőgazdaság (vadászat, szolgáltatások nélkül)	320,4	0,71	1,9
Ipar	5876,0	1,18	34,3
Ebből élelmiszeripar és a mezőgazdasági termék feldolgozása	1222	1,44	7,1

Forrás: Ukrajna Állami Statisztikai Hivatala, 2006. Saját számítások

Az élelmiszeri alkomplexum vállalatainak rossz pénzügyi helyzete miatt főleg az agrárszférába célszerű a külföldi tőke bevonása. A nemzetgazdasági beruházások állapotáról a mezőgazdaságban, az iparban, ebből az élelmiszeriparban és a feldolgozóiparban az 1., 3., 5. táblázatok tájékoztatnak.

A beruházások részesedése a mezőgazdaságban 1,9%-ot, az élelmiszeriparban és a mezőgazdasági nyersanyag feldolgozásában 7,1%-ot tett ki.

A külföldi beruházások mennyisége folyamatosan növekszik egy vállalatra számítva, amiről az tanúskodik, hogy a vállalatok a jövedelmüket reinvestálják. A mezőgazdaság részesedése 2006-ban a külföldi beruházásokban 2005-höz viszonyítva 1,8%-kal növekedett, de az élelmiszeriparban és a feldolgozásban 7,2%-ról 7,1%-ra csökkent. Az utóbbi időben csökkent a mezőgazdaságba, az élelmiszeriparba és a feldolgozás szférájába irányított beruházások összege, ami súlyos gondokat okoz. A külföldi beruházások három szempont szerint csoportosíthatók: transznacionális társaságok, insztitucionális és vállalkozói beruházók.

A transznacionális társaságok lehetnek korporatív vagy nem korporatív vállalatok, amelyek kizárják az anyavállalatot a külföldi leányvállalatokkal együtt. Az anyavállalat

⁵ Основи економічної теорії. Навчальний посібник / За ред. В.О. Білик, П.Т. Саблука, - К.: Інституту аграрної економіки, 1999. с. 431-462.

mint vállalat ellenőrzi a jogi személyeket, az államokon kívüli szerveződéseket, ami a saját részvénytőke tulajdona mellett lehetséges. A külföldi leányvállalat lehet korporatív vagy nem korporatív vállalat, ahol a beruházó, amely más állam rezidense, bizonyos mértékben részesedik a vállalatban, a hosszú távú érdekek miatt megengedi neki a részvételt a vállalat irányításában⁶.

Az agráripari komplexum új ukrán gazdaságpolitikai folyamatai alapos változásokat hoztak a beruházási folyamatokba és annak feltételeibe, ami nehezíti a folyósítását. Ezek a folyamatok feltárják az agráripár ukrán politikájának fejlődését, a beruházási tevékenységek formáit és módszereit. A feltételek realizálása csak azon országok kölcsönös tevékenysége mellett lehetséges, amelyek szeretnének a világ gazdasági térségbe integrálódni.

Ismeretes, hogy a globalizáció már megváltoztatta a világrendszert, és az új problémák feltárása mellett új lehetőségeket tár fel az agráripari termelésben. A beruházási tevékenység internalizálásával minőségileg új környezet formálódik a gazdasági fejlődésben.

A beruházási ágazatban a fogalom megalapítása érdekében a globalizációs folyamatok három kulcsmomentum beszámítását követelik:

- a globalizáció történelmi folyamat, amely folyamatosan fejlődik a társadalom történelme mellett, és minden szakasznak megvannak a különleges sajátosságai;
- a globalizáció egyúttal a beruházási folyamatok univerzalizációját is jelenti, a beruházások együttműködési elveinek kidolgozását és elfogadását, a beruházási mechanizmusok és a szerszámok unifikációját, és az integrált technológiákhoz való átmenetét;
- a globalizáció feltárja a beruházási folyamatok kölcsönhatásait, amelyek a világtőke nyomása alatt rombolják a nemzeti és állami szuverenitást; a nemzetközi beruházási intézmények és vezetési struktúrák, amelyek egy szinten működnek egymás közt és az államok között⁷.

Az insztitucionális beruházók olyan pénzügyi közvetítők, akik a részvények eladása útján bevonják a pénzeszközöket és beruházzák a bevont összegeket az értékpapírok diverzifikációs csomagjába. Az insztitucionális beruházók többsége passzív beruházó, akik a másodrendű piacon vásárolják és adják el az értékpapírokat. A nemzetközi pénzügyi beruházások csoportját a Nemzetközi Újjáépítési és Fejlesztési Bank (IBRD) és a Nemzetközi Pénzügyi Korporáció (NPK) alkotja, melyeket nem privát beruházók finanszíroznak, hanem az államok kormányai.

A vállalkozási beruházók (a vállalkozási tevékenység szubjektumai vagy az apró külföldi cégek) úgy viselkednek, mint a gazdasági ügynökök, és beruházások útján szeretnének felhasználni bizonyos állami kedvezményeket a helyi társaságokban. A stratégiájuk révén rövid időn belül magasán jövedelmező lehetőségeket érnek el.

Az alaptőke felhalmozása és részesedése a GNP-ben úgy érhető el, ha lehetőséget adnak a tőkebefektetések mennyiségének növekedésére.

Ukrajnában a tőkebefektetések drasztikus csökkentése ment végbe a nemzetgazdaság irányában (6. táblázat).

⁶ Основи економічної теорії. Навчальний посібник / За ред. В.О. Білик, П.Т. Саблука, - К.: Інституту аграрної економіки, 1999. с. 431-462.

⁷ Мансухани Г.Р. Золотое правило инвестирования. – М.: Церих, 1991. с. 6.

6. táblázat. Ukrajna tőkebefektetései a nemzetgazdaságba (millió hr összehasonlító árakban)

Mutatók	Év							
	1990	1993	1995	1997	2001	2003	2005	2006
A vállalatok és a szervezetek különböző tulajdonformájú tőkebefektetései	55368	28103	16097	11449	16857	24101	26544	29788
Ebből nem állami:	14956	9881	5435	2345	15675	22345	23477	26555
Az állami célzott pénzügyi források alapján az iparba	14949	6183	3526	965	1080	1345	1677	1879
a mezőgazdaságba	17190	9765	6121	4644	7876	9134	10123	12348
az agrártermék	11799	3559	1296	806	753	922	1667	1989
feldolgozásába és az élelmiszeriparba	2023	1448	1240	1034	1076	1863	2134	2567

Forrás: A számítások az Ukrán Állami Statisztikai Hivatal alapján készültek az 1990–2006-os években

Amint látható, a beruházások több mint háromszorosával csökkentek. A beruházások nagyobb része manapság a gazdasági struktúrák alapján formálódik, 1991-ben pedig a beruházási forrásokat az állam alakította ki. A beruházások csökkenése ment végbe a mezőgazdaságban is, és a mutató 5,9-szer kevesebb, mint 1990-ben.

Nem szabad figyelmen kívül hagyni, hogy az össztőke-befektetések sokkal nagyobb mértékben csökkentek, mint a termelés. A GNP-ben szereplő tőkebefektetések része kétszeresére csökkent (7. táblázat).

7. táblázat. A bruttó nemzeti termék és a tőkebefektetések Ukrajnában 1991–2006-ban

Év	Nominál GNP, mrd. rubel (1997-től millió hr)	Az előbbi évhez viszonyítva, %-ban	Tőkebefektetések, mrd. rubel (1997-től millió hr)	A GNP- hez viszonyítva, %
1990	167,1	108,9	31,1	18,6
1991	299,4	179,1	42,7	14,2
1993	141477,0	82,8	28103,0	20,7
1994	1137794,0	77,0	199300,0	17,5
1997	93365,0	-	11449,0	12,3
1998	102593,0	109,9	12151,0	11,8
1999	130442,0	127,2	12197,0	9,4
2000	170070,0	130,3	13955,0	8,2
2001	201921,0	118,7	16857,0	8,3
2002	225810,0	111,8	18678,4	10,8
2003	264165,0	116,9	24101,0	29,0
2004	284135,8	107,5	25233,0	4,7
2005	296734,7	104,4	26544,0	5,2
2006	301234,9	101,5	29788,0	12,2

Forrás: A számítások az Ukrán Állami Statisztikai Hivatal alapján készültek az 1990–2006-os években

A világ tapasztalata alapján a termelési kapacitási norma növekedése nélkül a válságot lehetetlen leküzdeni. A termelési kapacitás strukturális és technológiai megújítása

a többletermék alapján biztosítható, a beruházások, a felhalmozás és a termelőeszközök újratermelése új modell kialakításával valósulhat meg. A szuverenitás évei alatt pozitív változások nem tapasztalhatók, az 1990-es években a gazdaság struktúrája még nagyobb mértékben romlott. Ez főleg a mezőgazdaságban tapasztalható.

A piacgazdaság fejlődésében az állami tőkebefektetések már nem játszanak meghatározó szerepet. A mennyiségük drasztikusan süllyedt, az állami auditálási tevékenység pedig mérvadóan csökkent.

Az állam lemondott az agráripari komplexum gazdasági irányításáról, ami az adminisztratív és végrehajtó rendszerre jellemző, ám ezt nem kompenzálták más szabályzóval.

Az agráripari komplexum állami beruházásainak támogatása sok mechanizmus alapján valósul meg, és mennyisége 2006-ban túlhaladta a 2436,7 millió hrivnyát, ami 16,2%-kal több, mint az előző évben (8. táblázat).

8. táblázat. Állami támogatások az ukrán agráripari komplexum fejlesztésére (millió hr)

Befektetések szférái és irányai	2002	2003	2004	2005	2006
Összes állami támogatások az ukrán agráripari komplexum fejlődésére	524,6	1589,5	1795,7	2115,6	2436,7
A tudományos és alkalmazott fejlesztések finanszírozása az állami költségvetésből	102,1	454,0	595,3	655,4	799,0
Az emberi tőke fejlődése és biztosítása	382,8	457,1	499,4	599,4	657,5
Az agráripari komplexum szociális fejlődése	18,4	49,0	71,0	101,4	141,8
Összesen	1027,9	2549,6	2961,4	3471,8	4035,0

Forrás: A számítások az Ukrán Állami Statisztikai Hivatal alapján készültek az 1990–2006-os években

A célok eléréséhez a jövőben a beruházások folyamatának megújítása a következőket fogja tartalmazni, és a beruházási politika az agráripari komplexumban az alábbi irányvonalat teljesíti:

- segíteni a beruházások hatékonyságának emelését, az ukrán agráripari komplexum struktúrájának átépítését, ami biztosítani fogja a munka termelékenységének emelését, a források racionális felhasználását, a profi irányvonalak kidolgozását és realizálását a beruházók számára és a beruházások objektumaira;
- a beruházási tevékenység ösztönzése és a saját pénzüsszegek felhasználása az agráripari komplexum vállalatai számára, az amortizáció centralizálására, a bankrendszer eszközei és a lakosság betétei, a külföldi eszközök bevonása mellett;
- biztosítani a legfontosabb termelési kapacitások üzembe helyezését, amelyek termékei konkurenciáképesek lennének a piacgazdaságban, és bizonyos keresletet élveznének Ukrajna területén kívül⁸.

Nagymértékű külföldi beruházásnövekedést az agrár- és a feldolgozó szektorokban nem lehet várni a legközelebbi jövőben.

Az ukrán agráripari komplexum fő beruházási irányvonala, amely a jövőben befolyást gyakorol a gazdálkodás általános hatékonyságára és a gazdaság fejlődésére, a következő:

- az alapeszközök megújítása és a kapacitások növelése az agrár- és a feldolgozó szektorok vállalataiban, amelyeknek a termékei versenyképesek a belső és a külső piacokon;
- a beruházások ágazati és a területi struktúrájának korszerűsítése és növelése a mezőgazdaságban;

⁸ Гаврилюк О.В. Иноземні інвестиції. –К.: Ін-т світової економіки і міжнар. Відносин НАН України, 1998. с. 202.

- a mezőgazdasági vállalatok kapacitásának a honvédelmi szférába való átirányítása, a termékek feldolgozása és az ökológiai problémák megoldása.

A tőkebefektetések prognózisa az 9. táblázatban látható.

**9. táblázat. A tőkebefektetések prognózisa az agrár és a feldolgozó szektorokban
2005–2010-re (millió hr)**

Régiók	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
Ukrajna	2150	2320	2450	2600	2700	2800	2900
Ebből: Kárpátalja	35	34	38	39	40	41	42

Forrás: A számítások az Ukrán Állami Statisztikai Hivatal adatai alapján készültek 2004-ben

A tőkebefektetések növekedése 2004-ben Ukrajna agráripari komplexumában 5%-ot tett ki 2003-hoz viszonyítva, 2005-ben 8%-kal nőtt 2004-hez viszonyítva, 2010-ben pedig várhatóan 25%-kal nő 2005-höz képest. Kárpátalján a tőkebefektetések aránya az agráripari komplexumban 1,0–1,5%-ot tett ki az agráripár összbefektetéseiből.

A beruházási politika optimálisan a következőképpen valósul meg:

- rugalmas adórendszer kialakítása;
- a tőkepiac fejlődése az agrártermelők részére (farmerek és háztáji gazdaságok tulajdonosainak);
- gazdasági feltételek kialakítása a pénzügyi lízing kihasználásának szélesítésére;
- az ár- és a hitelpolitika módosítása;
- állami garancia a külföldi beruházások bevonására⁹.

Ebben a rendszerben minden pénzeszköznek és forrásnak, amelyet az állam közvetlenül vagy a mezőgazdasági termelőknek bizonyos gazdasági ellenőrzési eszközök mellett hagy meg, beruházási elméje van.

Az agrárberuházási tevékenység legfontosabb kérdései: az állami beruházási prioritások az agráripari termelésben, a falvak szociális újjáépítése, a beruházási tevékenység ellenőrzésének legfontosabb összetevői, utak és eszközök a külföldi beruházások és mechanizmusok a beruházási politika végrehajtása érdekében.

Az agráripari komplexum piaci mechanizmusának alakulása nagyon dinamikus folyamat, amely időt igényel. Eddig a beruházások túlnyomó többsége (80%-a) az agráripari komplexumban az agrárszektor termelési objektumaira irányult. A falvak szociális infrastruktúrájának fejlesztésére és a feldolgozó ágazatok objektumaira csak az összbefektetések 10-15%-a jutott. Ezért az anyagi és technikai bázis, amely megfelelné a tudományos és technikai haladásnak, az agráripari komplexumban nem valósulhatott meg.

Mára az a jellemző, hogy erősödik a világ pénzügyi és beruházási centralizálása, ez alapján alakul a felhalmozás, kiadják és felhasználják a hitel- és beruházási forrásokat. Ezért a felhalmozás és a beruházások hatékonyabban helyezkednek el. A befektetők nincsenek a belső piacokra korlátozva, a beruházóknak széles választási lehetőségeik vannak a beruházások elosztásában. Ilyen folyamatok új lehetőségeket nyitnak a beruházási követelmények kielégítéséhez, és aktivizálják a probléma megoldását: a külföldi beruházások bevonását az államba. Ehhez szükséges a stratégia változása az állam vállalatainak taktikáját és az állam teljes beruházási tevékenységét is érintve.

Fontos szerephez kell jutniuk a beruházási aktivitás emelése, valamint a gazdasági növekedés érdekében a bankoknak. Ma a bankok még nem váltak a fontos beruházási források akkumulátorává. Ennek az állapotnak nagyon sok oka van, de ha röviden fogalmazunk, akkor azt mondhatjuk, hogy az általánosan jellemző instabil gazdasági szituáció

⁹ Економічна енциклопедія. –Т.1. –К. : Вид. Центр. «Академія» 2000. –с. 34-36.

teljes mértékben a bankszektorban alakult ki. Emellett számos tényező hat kedvezően a makroökonómiára, a hitelező intézmények fejlődésére.

Ma a korszerű állam helye a világban a minőségi technológia alapján állapítható meg, valamint a tudomány és a technika termelésben történő felhasználása nyomán. Az amerikai tudós, D. Sax véleménye szerint az ideológiai különbségek helyett az államok és régiók között létrejött egy másik mélyebb különbség, amely a technológiákon alapul. A bolygó kisebb része, amelyen a lakosság 15%-a él, az egész világot ellátja technológiai újításokkal. A másik részén a lakosság 50%-a képes felhasználni ezeket a technológiákat a saját termelésében és a fogyasztásában. A lakosság 35%-a technológiailag elszakított a modern világtól, nem termel beruházást.

A világ tapasztalatai azt mutatják, hogy a kritikus szituációkban mérvadó az állam szerepe a beruházási tevékenységben. A kedvező beruházási klíma hiányzik, nem élénkíti a gazdaságot, emiatt lehetetlen kialakítani a termelés stabilizációját és kilábalni a válsághelyzetből a közelebbi években. De a beruházási folyamat pénzügyi oldala csak a gazdasági probléma egyik része. A beruházási folyamatok alatt a pénzügyi, munka, anyagi, technikai és innovációs források egységét értjük, ami máig nem teljesült az agráripari komplexum vállalatainak többségében.

A mezőgazdasági vállalatok saját pénzügyi forrásainak éles deficitje mellett a tőkebefektetések finanszírozására kényszerülnek más cégek vagy az állam költségeiből, nincsenek kizárva a külföldi beruházások sem.

A legszélesebb figyelmet a közvetlen beruházásokra kell irányítani, amelyek hosszú távú felhasználási pénzeszközökként értelmezhetők a szociális fejlesztésre, az anyagi és az áruforrásokra, a termőföldre és a fajtiszta állatokra.

A belső finanszírozási források (amortizáció, újra elosztott jövedelem) Ukrajnában nagyon korlátozottak, és ezért a gazdasági szféra támogatására használják, amely fontos a lakosságnak. Nagy jelentősége van a beruházási és a hitelforrásoknak a Nyugat fejlett országaiban, amelyeket ma több esetben nem hatékonyan használnak fel.

A külföldi beruházások fő formái a vagyoni (32,4%) és a pénzügyi (61,9%). Az agrárszektor kisebb mértékben vonja be a beruházásokat a kereskedelemhez viszonyítva. Az anyagi és vagyoni beruházások közvetlen szerepet játszanak a termelési folyamatban: a szerkezetek, gépek, mechanizmusok, az épületek és házak, az anyagok készletei, termékek és nyersanyag, a faj és egyéb állatok, baromfi és sertés esetében.

A beruházások irányuk szerint lehetnek kezdeményező beruházások vagy „nettó beruházások”, és az új vagy a régi vállalatok vásárlására használják fel.

A termelő kapacitások növekedésére és szélesítésére irányuló beruházásokat extenzívnek nevezzük, ezek a legelterjedtebbek az ukrán agráripari komplexumban, és ez az ágazat alacsony szintű anyagi és technikai fejlettségét jelenti.

Az agráripari termelés válságból való kilábalását nagymértékben befolyásolja a külföldi beruházások bevonása. A Világbank Alap szakemberei az Ukrajnában létrejött helyzetet válságosnak értékelték, és 1993-ban az országot olyan zónának nyilvánították, amely alkalmatlan a beruházásokra. Ennek oka az országban kialakult instabil politika, a gyakran változó és rossz hatásfokú törvénykezés, amely bizonyos mértékben szabályozza a külföldi beruházások rendjét.

Ukrajna az olyan országok közé tartozik, amelyek a stratégiai perspektívában potenciálisan növelhetik az agrártermékek termelésének mennyiségét.

Ukrajna agráripari komplexuma gazdasági és természeti adottságai révén nagy mennyiségű beruházási források felhasználásával olyan mértékben emelheti az élelmiszertermelés mennyiségét, hogy biztosítani tudja a belső igényeket, és erős exportpotenciált alakíthat ki. Ukrajna agrárvállalkozásai stabil előzményekkel rendelkeznek ahhoz, hogy a külföldi beruházások visszafizetését biztosítsák. A magas minőségű termőföldek (a csornnozem) az állam termőföldjeinek 70%-át teszik ki; fejlett a közlekedési infrastruktúra,

előnyös földrajzi elhelyezkedése van, kedvező az időjárás a mezőgazdasági termeléshez, elegendő munkavállalóval rendelkezik alacsony bérek mellett.

Az agráripari komplexumban a külföldi beruházásokat a következő ágazatokban lehet felhasználni: a szarvasmarha-tenyésztésben, tej- és hústermelésben, juh-, baromfi- és sertéstenyésztésben, tej, hús, zöldség, szőlő, gyümölcs feldolgozásában, továbbá felhasználható a reformok befejezésére.

Ukrajna külföldi beruházói közé tartozik Oroszország, a Baltikum országai, a közép-ázsiai országok, Németország, az Egyesült Királyság, USA, Franciaország, Magyarország, Csehország és Lengyelország.

Tartani kell magunkat az egységes beruházási tevékenységhez, a nyugati beruházók segítségével technológiai átalakítást kell végrehajtani a termelésben, megvalósítani az agrártermék technológia megújítását, anyagok és készletek biztosítását. Mindez azt szolgálja, hogy az agráripari komplexum exportlehetőségei ne a volt szocialista országok és az egykori szovjet köztársaságok piacán realizálódjanak, hanem az EU-ban és a többi fejlett országban. A javasolt variánsal az ukrán termelők exporttevékenysége nem élénkíti a konkurenciát az európai élelmiszerpiacokon (különösen a szemesek), és ezért támogatást kell kapnia a nyugati országok piacán.

Az ukrán gazdaság fontossága a külföldi beruházásokban sokkal nagyobb ahhoz képest, amit ma befektetnek az objektumokba. Nagy a jelentősége a külföldi beruházások bevonásában a jogi szabályozásnak. A külföldi beruházások jogrendjét Ukrajnában a nemzeti törvények és Ukrajna nemzetközi szerződései szabályozzák, amelyek illeszkednek a nemzeti törvényekhez.

Az agráripari komplexum beruházási tevékenységének fő irányvonala az ökológiai tevékenység végrehajtása. Az éves beruházások összege nem elegendő a környezetvédelemre és a természet racionális kihasználására. Az agráripari komplexum beruházási tevékenységétől függ az anyagi termelés készlet tartalma.

Sajnos, ma a beruházási tevékenység nem fektet kellő hangsúlyt a környezetvédelemre. Emellett a termőföldek, az erdők és vizek védelmére nagy beruházási összegek szükségesek, főleg a tisztító eszközökre – ez úgy értelmezendő, hogy az ökológiai beruházásoknak a jövőben növekedniük kell.

Az aktív állami agrárpolitika a jövőben konkrét feltételeket teremt ahhoz, hogy erősödjön a beruházási tevékenység az agráripari komplexumban, támogatva ezzel az agráráttermelés hatását a szociális és gazdasági fejlődésre, valamint a falvak szociális jólétének visszaállítását és bevonását a belső és külső beruházásokba.

Kolozsvári László

2010.06.24.

A Hollósy Simon Képzőművészeti Alkotótáborban készült művek reprezentatív kiállítása a Gross Arnold Kiállítóteremben.

*М. С. ДНІСТРЯНСЬКИЙ**

Місце міжнародних регіональних об'єднань та транснаціональних корпорацій в сучасній територіально-політичній організації світу

Rezümé A tanulmány feltárja a regionális nemzetközi szervezetek és multinacionális gazdasági társaságok hatásának a jellegét és mechanizmusát a világ politikai térszerkezetének az átalakulására. A szerző elemzi a nemzetgazdaságokkal való kölcsönhatásaik ellentmondásait. Megalapozza a nemzetállami rendszer vezető szerepe fenntartásának a célszerűségét a világ politikai térszerveződésében.

Резюме Розкрито характер та механізми впливу міжнародних регіональних об'єднань та транснаціональних компаній на трансформацію політичного простору світу. Проаналізовано суперечності їхніх взаємин із національними економіками. Обґрунтовано доцільність збереження провідної ролі системи національних держав в територіально-політичній організації світу.

Територіально-політична структура сучасного світу формується насамперед особливостями розміщення держав, а також усією сукупністю їхніх співвідношень (сусідства, впливу, залежності, тяжіння тощо). Однак в сучасних глобальних геополітичних взаєминах помітним є зростання ролі регіональних міжнародних об'єднань, а також транснаціональних корпорацій та міжнародних банків, що актуалізує дискусії про напрями трансформації політичного простору, зумовлюючи і неоднозначну оцінку нових тенденцій в науковій аналітиці. Зокрема, в українській суспільно-географічній літературі Ю. Брайчевський, В. Стафійчук, Б. Яценко¹ акцентують увагу на зростанні геополітичної значущості транснаціональних корпорацій з огляду на все більшу концентрацію ними фінансових ресурсів та економічних можливостей загалом. Аналітики в галузі міжнародних економічних відносин розглядають геополітичну роль транснаціональних об'єднань в контексті глобалізаційних процесів та суперечностей їхнього співвідношення з національними економіками². Як чинник уніфікації глобального політичного простору, передумову формування світового уряду і нового світового порядку розглядають роль міжнародних економічних організацій і транснаціональних корпорацій і в деяких резонансних геополітичних моделях, зокрема у геоекономічних підходах Ж. Атталі³. Однак, у більшості публікацій з цього приводу переважає або механічне відображення зростання економічної та політичної ролі міжнародних регіональних об'єднань, або ідеологічна апологетика незворотності тотальної уніфікації усіх аспектів політичного та економічного життя сучасного світу під впливом нових суб'єктів. З огляду на це, гостро відчутною є необхідність всебічного критичного аналізу нових тенденцій та можливих їхніх можливих наслідків, зокрема, в контексті окреслення перспектив національних держав та глобальної політичної стабільності, що і є основним методологічним принципом реалізованого у цій статті підходу.

Отже, на сьогодні у світі функціонує близько 60 міжнародних організацій, які діють на основі своїх статутів, та кілька сотень т. зв. міжнародних параорганізацій (міжнародних клубів), які не мають відкритих статутних документів («Велика вісімка», «Велика індустріальна двадцятка», Більдерберзький клуб, Всесвітній

*Доктор географічних наук, професор кафедри географії України Львівського національного університету імені Івана Франка, завідувач кафедри географії Закарпатського угорського інституту ім. Ференца Ракоці II.

¹ Політична географія і геополітика / Б. П. Яценко, В. І. Стафійчук, Ю. С. Брайчевський та ін. К., 2007. С. 183 – 185.

² Глобалізація і безпека розвитку. Монографія // О. Г. Білорус, Д. Г. Лук'яненко та ін. К., 2001. С. 105-115.

³ Аттали Ж. На порозі нового тисячелеття. М., 1993.

економічний форум та ін.). Усі міжнародні організації поділяються за своєю метою, впливовістю, територією охоплення, характером членства і повноважень. І якщо на загальнополітичні міжнародні організації (ООН, Рада Європи, Організація Американських Держав, Африканський Союз та ін.) покладаються найбільші сподівання щодо формування цілісної системи міжнародного права та принципів співпраці між державами, підтримки миру і розв'язання різноманітних конфліктних ситуацій, то створення низки регіональних територіально-політичних об'єднань відображає одну з сучасних тенденцій до інтенсифікації регіональної співпраці, значущість чинника географічного положення, спільності регіональних інтересів.

В контексті європейських інтеграційних процесів унікальним геоекономічним і геополітичним феноменом став Європейський Союз, який упродовж кількох десятиріч років перетворився з регіональної економічної організації, в основі якого були інтереси Німеччини та Франції, у велике тісне територіально-політичне об'єднання із спільними управлінськими структурами та політичними кордонами. На початок 2010 року ЄС охоплював майже усю Європу, включаючи 27 держав. Лише Ліхтенштейн, Швейцарія, Норвегія, Ісландія та деякі пострадянські та постюгославські держави не є її членами, хоча деякі з них (Ісландія, Хорватія, Македонія) є реальними претендентами на членство в ЄС на новому етапі розширення. Ще кілька держав є асоційованими членами цієї організації.

Створення ЄС забезпечило не лише економічні, але й важливі геополітичні результати для усієї Європи: усунення тривалої історичної поляризації взаємин Німеччини і Франції, інших міждержавних суперечностей, подолання напруги щодо кордонів та ін. Попри тісні інтеграційні зв'язки, наявність спільних структур, яким держави-члени ЄС передали частину свого суверенітету, ця організація все ще залишається об'єднанням національних держав, пов'язаних єдиними принципами організації, економічної та зовнішньої політики. ЄС у багатьох випадках продемонстрував свою ефективність, зокрема, щодо економічного і соціального піднесення нових членів, допомоги деяким країнам під час економічної і фінансової кризи, яка розпочалася у 2008 році. ЄС сприяв і формуванню особливої європейської ідентичності та системи цінностей, в центрі яких повага до потреб людини, пріоритети громадянського суспільства. Однак, у функціонуванні ЄС є і низка суперечностей, пов'язаних з варіантами розвитку, особливо у випадку, якщо політичною елітою ЄС буде взятий курс на трансформацію в конфедеративну чи навіть федеративну державу. І хоча реалізація цього варіанту є малоймовірною, адже неухильне розширення бюрократичного апарату ЄС, загроза втрати значної частини суверенітету, а також і контролю над деякими своїми прикордонними регіонами (це особливо актуально для Польщі, Словаччини, Чехії) так чи інакше спричинить в багатьох державах ЄС сильні невдоволення, частково помітні уже в сучасних умовах. Однак, прагнення наві'язати ЄС форму єдиної наддержавної структури є на сьогодні добре вираженими (єдиний уряд, парламент, грошова одиниця, символіка, законодавство, просування ідеї єдиного президента та ін.). Була зроблена спроба і прийняття єдиної конституції ЄС, а конституція, як відомо, – це вже елемент не міжнародного, а державного права. Окрім перспектив розвитку, проявляється і певна асиметричність інтересів фундаторів ЄС, насамперед Німеччини та Франції, та нових членів. Помітними є і суперечності геософського характеру, зокрема, щодо дистанціювання ідеології ЄС від засадничих принципів християнства, яке і стало основою європейської цивілізації. За таких умов ЄС, не ідентифікуючись із християнством, втрачатиме культурно-цивілізаційні і моральні орієнтири.

Позитивні моменти функціонування ЄС дали поштовх формуванню інших міждержавних інтеграційних економічних об'єднань, деякі з яких мають підстави стати і чинниками геополітичного впливу. Це насамперед стосується об'єднання

«НАФТА», членами якого є три великі північно-американські держави (Канада, Мексика та США). Інтегруючи величезний ресурсний та людський потенціал, «НАФТА» уже сьогодні є одним з найпотужніших у світі геоекономічних полюсів із сприятливими передумовами подальшого розвитку. В регіоні Південно-Східної Азії, враховуючи і його політичну нестабільність (поширення внутрішніх територіально-політичних конфліктів), а також проблеми нерівномірності економічного розвитку (тут зосереджені як економічно-прогресуючі, так і дуже бідні держави), питання координації економічного розвитку в рамках АСЕАН (Бруней, В'єтнам, Індонезія, Камбоджа, Лаос, Малайзія, М'янма, Сінгапур, Таїланд, Філіппіни) може мати і позитивні геополітичні наслідки щодо оптимізації і міждержавних, і внутрішньодержавних взаємин, а також зміцнення економічного та політичного значення регіону загалом.

Різні зусилля щодо міжнародно-регіональної співпраці (створення зон вільної торгівлі, митних союзів та ін.) з різною успішністю проявляються і в інших регіонах світу (басейні Карибського моря, Південній Америці, Південній Азії, Західній Африці та ін.). У формуванні таких структур є об'єктивні потреби економічних взаємин сусідніх держав, але помітним тут є також і штучне нав'язування ідеологами глобалізації різних наддержавних проектів, адже «ескалація» економічної глобалізації дає більші можливості лідерам світової економіки контролювати економічні процеси в національних державах. З огляду на це, ефективність інтеграційних зусиль залежатиме від того, наскільки в процесі міжнародно-регіональної співпраці вдасться, по-перше, збалансувати інтереси різних суб'єктів (окремих держав, регіональних об'єднань, транснаціональних корпорацій), і по-друге, чи будуть в процесі інтеграції призупинені тенденції до подальшої економічної поляризації світу, яка уже стала не лише геоекономічною, але й актуальною геополітичною проблемою.

Одним із засобів мирної трансформації геополітичного середовища колишнього СРСР в систему суверенних країн стало заснування Співдружності Незалежних Держав (СНД), хоча Росія як колишня метрополія і спадкоємець СРСР проектувала СНД як наддержавне утворення, передумову поступового відновлення єдиної великої держави. Однак такі плани не відповідали інтересам інших членів, які переважно розглядали СНД як форму безконфліктного розлучення колишніх республік Радянського Союзу. Відсутність узгодженої моделі функціонування СНД, його структурна асиметричність відразу засвідчили неефективність цієї організації у вирішенні територіально-політичних проблем держав-членів організації, а загалом і її безперспективність.

На фоні послаблення міжнародної впливовості ООН, а також загальнополітичних континентальних і субконтинентальних організацій, яке почало проявлятися у кінці XX ст., зросла геополітична роль різних міжнародних регіональних та глобальних параорганізацій (закритих клубів, форумів), які часто діють за аналогією із середньовічними таємними товариствами і, об'єднуючи лише окремі впливові середовища різних країн, намагаються непрозорими засобами здійснювати великий вплив на сучасні процеси. Такі тенденції відображають певний відхід від Декларації про принципи міжнародного права, прийнятої ООН у 1970 році, і негативно впливають на формування чітких, прозорих механізмів у міжнародних відносинах.

Іншою характерною ознакою сучасності є зростання міжнародного значення транснаціональних компаній (ТНК) – виробничих та невиробничих корпорацій, а також банків, які мають широкую мережу представництв в інших державах, що виробляють значну частку загального продукту. Транснаціональні компанії є насамперед важливими суб'єктами міжнародних економічних відносин, адже лише близько сотні ТНК забезпечують за оціночними даними ООН 50% світового виробництва, понад 70% світової торгівлі. ТНК концентрують величезні фінансові ресурси, а бюджети деяких з них перевищують бюджети невеликих держав. Але економічні наслідки

діяльності транснаціональних компаній є доволі суперечливими. Є тут і низка позитивів, зокрема, щодо передачі досвіду організації та управління, перерозподілу капіталовкладень у менш розвинуті держави, підвищення технічного рівня економіки різних віддалених територій, що важливо з огляду на високий наукомісткий характер продукції транснаціональних компаній. Однак, експерти вказують і на негативні гео економічні моменти діяльності ТНК, пов'язані з економічним експансіонізмом, ігноруванням ними інтересів цілих секторів національних економік, зростанням загроз швидкого поширення кризових явищ через збільшення економічної взаємозалежності, а також з монопольним формуванням цін на свою продукцію. Громадські екологічні організації звертають увагу і на нерациональне використання ТНК природних ресурсів у районах розміщення своїх представництв та ін.

Ще більш суперечливий характер має геополітична роль ТНК як на глобальному рівні, так і на рівні окремих держав. Зокрема, у глобальному аспекті ТНК дуже зацікавлені у формуванні єдиних політичних умов для діяльності своїх підрозділів, підтримуючи політичну й економічну уніфікацію та інтеграцію держав на основі чітко визначених принципів. Водночас середовище ТНК є найбільш сприятливе до поширення різних концепцій мондіалізму, в основі яких уявлення про недоцільність в умовах глобалізації національної державності і відповідно необхідність утворення загальносвітових урядових структур. Звідси і відповідна деструктивна діяльність на послаблення впливу суверенних держав. На внутрішньодержавному рівні поширеним є і пряме втручання у внутрішньополітичні взаємини, приведення до влади залежних політичних режимів. Водночас деякі великі ТНК жорстко відстоюють геополітичні інтереси країн свого базування. Так, російський Газпром, який формально також належить до ТНК, виступає одним з основних важелів геополітики Росії, намагаючись поставити Європу та навіть деякі азійські держави в економічну, а відтак і політичну, залежність від постачань російського газу. Особливо жорсткий геополітичний тиск здійснює Газпром на пострадянському просторі, нав'язуючи кабальні угоди, будуючи обхідні газопроводи, захоплюючи газотранспортні системи, нафтопереробні заводи. Такі деструктивні дії поєднуються із прямим втручанням у політичне життя Білорусі, Молдови, України та ін. держав.

Особливо значною є концентрація ТНК в інформаційній сфері та сфері комунікацій, що дає їм змогу здійснювати помітні культурно-інформаційні впливи, які також можуть мати й геополітичні наслідки. Разом з об'єктивними і позитивними процесами інформатизації в процесі глобалізації відбувається і нав'язування стереотипів масової культури і нігілістичного світогляду, нівеляція етнокультурних традицій і моралі, обмеження впливу традиційних церков. Тобто ТНК в галузі інформації та комунікацій мають потужний інструментарій маніпулювання геополітичною свідомістю широких верств населення. Ще однією характерною рисою діяльності транснаціональних корпорацій в інформаційно-культурній сфері є зростання інформаційного значення великих мов, насамперед англійської, французької, іспанської, німецької, а на пострадянському просторі – і російської, внаслідок чого може змінюватись і структура населення за розмовною мовою, особливо у поєднанні з міграційними процесами та процесами асиміляції й акультурації. Так, саме під дією цих чинників у Бельгії в останні десятиліття зросла частка франкомовного населення і зменшилась частка громадян з розмовною фламандською мовою, спричинивши і певні внутрішньо-геополітичні суперечності.

Отже, враховуючи усі суперечливі моменти, на міждержавному рівні доцільно узгодити загальні принципи вдосконалення міжнародно-правових та міжнародно-економічних відносин з тим, щоб обмежити негативні впливи економічної глобалізації, сприяючи водночас позитивним тенденціям міжнародної економічної співпраці. З погляду генези сучасна територіально-політична організація світу є втіленням

різновекторних процесів, відображаючи і зростання ролі таких нових впливових суб'єктів, міжнародні регіональні об'єднання та транснаціональні корпорації. Але, виходячи і з позицій функціонування, і з позицій стабільності, і з позицій безпеки, у сучасному світі немає розумної альтернативи системі національних держав та етно-національних федерацій як природній основі територіально-політичної організації, оптимальність чого підтверджує політична історія та практика міжнародних відносин.

ЛІТЕРАТУРА

- Аттали Ж. *На порозі нового тисячелеття*. М., 1993.
- Глобалізація і безпека розвитку. Монографія* // О. Г. Білорус, Д. Г. Лук'яненко та ін. К., 2001.
- Дністрянський М. С. *Політична географія та геополітика України*. Тернопіль, 2010.
- Політична географія і геополітика* / Б. П. Яценко, В. І. Стафійчук, Ю. С. Брайчевський та ін. К., 2007.

2010.09.15.

Tanévnyitó ünnepség.

The Peculiarities of the Development of Tourism in Ukraine

Rezümé Ukrajna turizmusa számos olyan sajátosságot hordoz, amely az ország keretein belül fejlődő idegenforgalom megértését, átlátását a „megszokott” idegenforgalmi tudás alapján nem teszi lehetővé. A kialakult specifikumok jelentős része a történelmi örökségre, valamint a fejlődés elszigetelt kereteire vezethető vissza és közvetlenül a fogalmak, törvények, statisztikai adatok tartalmának értelmezéséből fakadnak. Ezek a sajátosságok egyben Ukrajna idegenforgalmi fejlődésének gátló tényezői is.

Резюме Туризм України має багато таких особливостей, які не дають можливості зрозуміти розвиток та вивчення вітчизняного туризму тільки на основі «традиційних» туристичних знань. Переважна частина цих особливостей пов'язана зі специфікою історичної спадщини, «закритим» розвитком та виводиться безпосередньо із тлумачення термінів, законів, статистичних даних. Ці особливості одночасно є стримуючими факторами й для розвитку сфери туризму в Україні. Нижче наведена стаття знайомить з особливостями розвитку туризму України, розкріє сучасне становище цієї галузі в країні.

Introduction

After the political transformation the newly-formed Ukraine inherited a number of serious problems from the common Soviet past. The transformation of the previously highly controlled political, economic, ideological system is slow and difficult. In many cases the processes had to be started without any previous experience, any applicable model to carry out the changes. These problems greatly influenced the country's tourism that was formerly subordinated to the central totally controlled Soviet tourism system and was run by three enormous state companies – Intourist, Suputnik, Tourists and Travellers' Central Committee. The previously characteristic travelling motivations – relaxation, recreation, holiday – changed into survival- and shopping tourism in the recession period after the political transformation. After Ukraine became independent 10-15 years were needed for the economic development to start and for real products to appear in the country's tourism sector. However, Ukraine's tourism is developing within quite a specific framework for it has a number of unique, specific features that are difficult to understand for an outsider.

The aim of the research is to describe the specific character of the development of tourism in Ukraine covering the most significant changes in this sphere in the last two decades. It will also elucidate the peculiarities characteristic of the country's tourism to reveal the problems and developmental anomalies arising from them.

1. The most important indices of Ukraine's tourism

The period after the political transformation was characterized by crisis which was followed by slow development in the third millennium. Ukraine's economic indices improved, except in 2008 and 2009, the increase of GDP yearly exceeded 4.5%. The economic development evoked the increase of Ukraine's attractiveness to tourists, and in 2004 the number of tourists leaving and entering the country was equal (figure 1).

The country's revenue from tourism was constantly rising (figure 2). The tourism revenue to GDP amounted to 1.5-1.6% in recent years (1.6% in 2005; 1.5% in 2009). In currency the 2005 tourism revenue was 7.2 billion hryvnias (about \$1.5 billion), in 2009

*PhD-student, University of Pécs Faculty of Sciences, Doctoral School; Ferenc Rákóczi II Transcarpathian Hungarian Institute.

**CSc, University of Pécs Faculty of Sciences, Department of Tourism.

it amounted to 15.7 billion hryvnyas (\$1.95 billion). Taking into account the influence of the tourism multiplier in Ukraine, the contribution of tourism to GDP is characterized by greater standard deviation, namely 7.8-9.3% (in 2008 it constituted 85.1 billion hryvnyas). However, the last two years show a clearly decreasing tendency (Szolovjov, 2010; Berghauer, 2010).

Figure 1. Number of citizens travelling to Ukraine and Ukrainians travelling abroad

Source: www.ukrstat.gov.ua; Editor: Sándor Berghauer

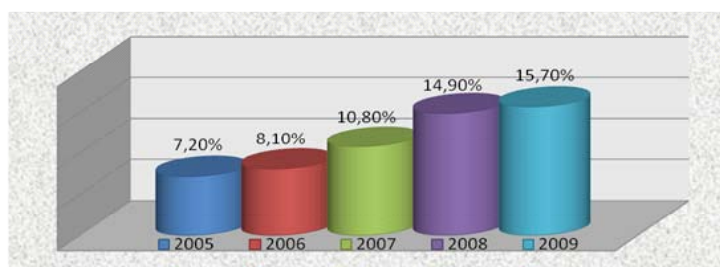

Figure 2. The share of tourism in the economy of Ukraine reckoning with the multiplying effects of the tourist industry

Source: Solovyov, 2010; *The Economic Impact of Travel & Tourism – Ukraine* Editor: Sándor Berghauer

Tourism plays a great role in Ukrainian economy. In recent years 1.2-1.3% of the population worked in tourism. If we take into account the indirect indices the influence is even greater – tourism employs 1.3-1.5 million people (14-15%) (Muljarcsuk – Svorob 2010).

The capital invested in tourism in recent years has been constantly rising (with the exception of 2009). Direct investment constitutes around 1.3-1.5% just like other known macroeconomic indices. The importance of indirect values is even greater. Analysing the period from 2005 to 2009 the share of capital invested in tourism amounts to 20% of the total investment and reached 50 billion hryvnyas in 2008. Ukrainian peculiarity is the division of revenue according to countries. More than half of investment (50-55%) comes from the accounts of the off-shore companies in Cyprus, Switzerland, British Virgin Islands (The Economic Impact of Travel & Tourism – Ukraine; www.tourism.gov.ua).

The state of tourism within Ukrainian economy has recently stabilized and knowing the multiplier influences it has become to play a significant economic role. On the political level the importance of this problem has not yet been recognized and it is

supported by the events experienced during the world economic crisis. By analysing the general data of 2009 we can see a 15-25% setback in Ukraine's tourism. The travel agencies' reaction to the decreasing traffic was laying off staff, thus in tourism the number of staff fell under 1.3 million in 2009 (in 2008 it was 1.57 million). The amount of invested money decreased (in 2008 it was 50 billion hryvnias, while in 2009 it constituted 47 billion hryvnias), the revenue coming from tourism decreased from 85.1 billion hryvnias to 84.5 billion hryvnias. The recent data in current form do not reflect the real situation for the 2008 economic crisis resulted in significant inflation, so in hryvnias the losses are only partially seen. A much greater problem is that instead of the job retaining policy tourism was further burdened with taxes. Due to recession Ukraine's home policy became unstable, thus discouraging a great number of investors (www.tourism.gov.ua).

2. Tourist traffic in Ukraine

2.1. The peculiarities of interpreting the official tourist traffic in Ukraine

Counting tourist traffic in Ukraine is done in a specific way due to two problematic components: the officially reported statistic data and the data offered by travel agencies that interpret it in a very narrow sense. The root of the problem lies in the Soviet interpretation of tourism for in the former USSR only the official highly controlled travel agencies had the right to perform this kind of activity. The system remained the same for even nowadays in Ukraine only those are considered tourists who use the services of a tour operator or a travel agency.

In official statistics side by side with the travel agencies' data we can find references to health care (recreational) tourism and commercial accommodation, however, these are registered separately and it is not clear whether there is any overlap between them. Besides the above-mentioned data the regional travel agencies report semi-official data about a particular region's tourist traffic, however, their elaboration, background measurement methods, and estimations are unknown.

The second problematic issue is the interpretation of the travel agencies' traffic which is done in a specific way and refers to the data in the official statistics. The narrow interpretation of the registered travel agencies due to the residual legal problem is problematic for it provides space for semi-legal and illegal economy and at the same time excludes a lot of services from the tourism sphere. Those offering complementary services that are part of the tourism services rendered by travel agencies function with a simple (non-tourism) licence, and even if they do have an official licence to function it is not to render tourism services. The individuals, landlords offering their own lodging are not considered entrepreneurs in the tourism sphere for giving lodging for under 9 people is free from official registration. All over the country, but particularly in regions with high tourist traffic (Kyiv, Crimea, and the Carpathians) this system presents serious revenue and information losses. Service providers, their tourist traffic, people providing passenger transport, tourist guides are not officially registered and usually have no official tourism licence, some trade souvenirs, illegally exchange money for tourists, etc.

The reported, known and officially provided data do not offer an overall picture of the tourist traffic in the country, regions and particular areas. No wonder that certain tourism products are not reflected in various statements and the official statistics. For instance, we can find no official data on wine tourism, rural tourism, and skiing tourism. One of the serious drawbacks of this situation is that travel agencies cannot make plans and, therefore, often develop in a spontaneous way. These problems damage the perspectives of companies and in the long run can lead to the exhaustion of sources providing attraction for tourists (Berghauer, 2009B).

2.2. Tourist traffic in Ukraine

In Ukraine the high incoming and outgoing tourist traffic does not coincide with the official high tourist traffic of the registered travel agencies. In 2009 despite recession cross-border movement exceeded 36 million. However, tourist service providers reported only 2 million 290 thousand tourists (282 thousand foreign visitors, 914 thousand outgoing Ukrainian citizens, 1 million 94 thousand home tourists) and 1 million 909 thousand excursionists were rendered services to. The remaining 31 million traffic is a good example of Ukraine's transit characteristics and the serious deficiencies of the country's statistics on tourism.

Only a small part of Ukrainian citizens crossing borders and of foreigners coming to Ukraine do so via agencies and with a tourist aim in mind. However, even this rate is on the decrease in the last one and a half–two years. After analysing the data of the first nine months of 2010 we can see that the outgoing traffic comprises only 8%, while the incoming tourists make up only 3% (those using the services of tour operators and travel agencies). In 2005 these figures were at the rate of 10–12%. The share of personal (private) travels nowadays is the highest in cross-border traffic (85–90%) which fact not only supports the tourist significance of visiting relatives and friends, but also clearly shows the semi-legal economic characteristics of arranging personal, business and often recreational travels, as well as the importance of travels connected with the subsistence level of citizens (Berghauer 2009A; www.tourism.gov.ua).

There are officially 7322 travel agencies registered in Ukraine that rendered services to 2.3 million tourists and 1.9 million excursionists in 2009. In comparison with the previous year data we can see a 25% setback in tourist traffic and a 21% decrease in excursionists. Having analysed the last decade data we have come to the conclusion that the year following the emerging of the economic crisis brought about only average traffic for the previous three years (2003, 2007, 2008) showed much bigger traffic for the companies providing tourism services (table 1).

Table 1. Turnover of the tourist suppliers of Ukraine (2001–2009)

	Number of tourists drawing on the services				Number of excursionists
		Foreign citizens	Ukrainian citizens travelling abroad	Internal tourists	
2001	2175090	416186	271281	1487623	1874233
2003	2856983	590641	344 332	1922010	2690810
2005	1825649	326389	566942	932318	1704562
2007	2863820	372455	336049	2155316	2393064
2009	2290097	282287	913640	1094170	1909360

Source: www.tourism.gov.ua; Editor: Sándor Berghauer

Deterioration of the situation is clearly shown by poor foreign profit and the travel agencies had the lowest traffic in the last decade (in numerical terms 282287). In 2009 the number of foreign tourists decreased by 24% as compared to 2008.

Border traffic data testify to the fact that Russia shows the greatest interest in Ukraine (44%). It is followed by tourists from the USA (10%), Belorussia (5%), Germany (4%) and Great Britain (3.6%) using the services of official travel agencies and tour

operators. The majority of foreign visitors come from former USSR countries and they are characterized by substantial knowledge of the locality. Tourists from the EU, like those from the former USSR countries, choose Ukraine as their tourism destination for they are connected to the country in some way, we can find many former Ukrainian emigrants among them (www.tourism.gov.ua; Aubert et al. 2011). In 2009 as compared with the previous year the number of officially registered travels to foreign countries from Ukraine (913640) fell by 29%. Travels of this kind were constantly increasing in the previous ten years, except for in 2007 and the statistically closed 2009. Ukrainian citizens that travel abroad for recreation use the services of a travel agency choose mainly Turkey (42%) and Egypt (28%), and it seems this tendency is becoming fixed. Less significant destinations (under 5% of the share) are less stable but offer classic rest and recreation for the Ukrainians (Greece, Bulgaria, Poland, the Czech Republic, Hungary).

In Ukraine's tourist traffic home tourism is considered to be the most significant which makes up 48% of the total traffic. In 2009 about 1.1 million people were rendered services to by travel agencies and tour operators, however, these figures show a 21% setback. By analysing the last decade's data one can see strong deviations in Ukraine's home tourism with its bottom in 2005. Total traffic this year hardly exceeded 932 thousand people. 2007 stands out as the year with the highest traffic, viz. the double of the traffic in 2009. In the background of the successful 2007 there was a strong home tourism campaign. The latter, as it was mentioned above, resulted in the drastic fall of travels to foreign countries (Szolovjov, 2010; www.tourism.gov.ua).

Rendering services to *excursionists* is an extremely significant task for Ukraine's travel agencies and tour operators. The number of "one-day tourists" has been fluctuating between 1.5-2.5 million people in recent years. In the last decade 2003 was the most successful – this year the government placed strong emphasis on developing trips aimed at increasing knowledge of one's own country, while the following three years (2004, 2005, 2006) were characterized by a serious setback. In 2009 the country's travel agencies and tour operators rendered services to 1.9 million excursionists which is a 21% setback if compared with the previous year. We can single out two most popular travel destinations – the Ivano-Frankivsk region (27,3%) and the Crimean Autonomous Republic (26,7%) for 54% of the traffic falls on these administrative units (www.tourism.gov.ua).

Table 2. The activity of tourist agents and operators in Ukraine

	2004	2005	2006	2007	2008	2009	Difference to 2008 (per cent)
Number of tourist organizations	2754	3670	4508	5338	6106	7322	+16,6%
Number of functioning tourist organizations	2506	2828	3052	3833	4631	4829	+4%
Number of persons employed by the tourist organizations (1000 persons)	23,6	21,0	21,7	22,7	23,6	22,8	-4%
General value of the services resorted (billion UAH)	1,988	2,8	3,8	5,5	8,052	9,388	+17 %
The amount paid to the budget (million UAH)	96	112,9	131,3	174	208,1	196,5	-6%

Source: www.tourism.gov.ua; Editor: Sándor Berghauer

Ukraine's travel agents and tour operators' total profit in 2009 did not decrease, on the contrary, it increased by 17% comprising 9.388 billion hryvnias (table 2). Among the administrative units the Ivano-Frankivsk region achieved the greatest development (83%) for the local government pays great attention to the professional development of tourism. However, in hryvnias Kyiv developed most increasing its revenue by 1.5 billion

hryvnyas. The amount of money coming to the budget decreased by 6% in 2009 after six years of increase. 70% (!) of the revenue of tour operators and travel agencies is earned by Kyiv service companies, however, only 36.6% of the fees come from the tourism service providers based in the capital.

3. Legal regulation of tourism

In 1992 after establishing the Ukrainian State Tourism Committee tourism companies were ordered to have state registration, uniform licensing procedure was introduced with the aim of organizing market relations. The necessity was grounded by the fact that there were too many companies in the tourism sphere. In 1993 there were 16 thousand companies registered, while nowadays the number is around 4800 (Maljszka–Hudo 2007).

In Ukraine the first law regulating tourism was passed only in 1995 and it was the first law on tourism in the post-USSR countries. The law is comprehensive in character; it is based on a number of other laws on tourism. It was extensively criticized, mainly due to the security sum and the typical seasonal ignoring of the tourism areas. To provide for the security of the travellers in Ukraine a law was passed. In 1996 two laws were adopted (“On insurance”; “Regulation on insurance activity”). In three years the uniform estimation system for commercial accommodation was introduced.

In the millennium year steps were taken to pass a law on the “Protection of cultural values” and a plan till 2010 was elaborated to develop tourism that increases people’s knowledge of their own country. In 2002 the Cabinet of Ministers passed the state program on developing tourism in 2002-2010. A number of laws/regulations were adopted in 2000, 2001, and 2007 to regulate the legal aspects of companies rendering tourism services. These regulate the tourism service providers’ obligations, the financial and other conditions of licensing, give a list of official documents to be submitted when establishing a company, as well as their content (Kovalszkij 2008).

The laws regulating the legal background of commercial accommodation were passed in the following years: 1994/7; 2000/2026/III; 2004/19; 2005/50). Ukrainian legislation pays special attention to adolescents’ travel, dealing with their safe travel in many laws. Moreover, the laws also regulate crossing borders and visa obtaining issues.

Ukraine’s regulations on tourism have numerous flaws resulting in many illegal ways for abuse by both the service companies and the controllers. All this prevents the businesses from calculating the expected profit. These facts make this business unfavourable for small and medium companies and that is why “real” investors stay away from Ukraine’s tourism.

Summary

In the last two years Ukraine’s tourism has undergone significant changes. The previously closed, isolated economic, tourism system has undergone serious structural modifications, there have been steps towards the formation of market economy. Tourism nowadays offers real products, the country’s economy has reached the stage when the emerging of discretionary profit enables wider strata of the population to experience tourism services.

The structural changes in the sphere of tourism are far from being complete, for there are serious deficiencies in legal aspects and in conscious running of the business. The rate of semi-legal and illegal economy is high; regulations and the state policy are often ambiguous which fact hinders the investors’ trust. The basic features of the tourism system today still contain elements of the previous regime and it can be easily seen in the statistic data for some tourism products are not present in the statements. All this causes the spontaneous character of tourism development for today’s tourism system is not clear

and is hard to analyse. However, the current situation will presumably improve for in Ukraine nowadays great emphasis is placed on training tourist guides; on the other hand, its influence will only be felt in the long perspective. Naturally a question arises whether the attractiveness of tourism and the developmental tendency of Ukrainian tourism remain or spontaneity takes over.

LITERATURE

- Aubert A. – Berghauer S. – Bognár A. – Gelányi N. – Gyuricza L. – Márton G. 2011: A Szovjetunió és utódállamai turizmusának területi különbségei. In: Bokor L. – Szelesi T. – Tésits R. (szerk.): *Dimenziók térben és időben*. Tanulmánykötet a éves Rudl József tiszteletére. Pécs, pp143-162
- Berghauer S. (2009a): Turizmus. In: Baranyi Béla (szerk.): *Kárpátalja*. MTA Regionális Kutatások Központja, Pécs–Budapest, 2009. IX. fejezet, 337–353. o.
- Berghauer S. (2009b): *Kárpátalja turizmusának kialakulása és ukrajnai jelene*. http://www.htmtp.mtaki.hu/palyamunka_pdf_2010/Berghauer_Sandor.pdf
- Gyuricza L. 2008.: *A turizmus nemzetközi földrajza*. Egyetemi tankönyv, Dialóg-Campus, Budapest–Pécs 320 o.
- Gyuricza L. 2009.: *Ökoturisztikai fejlesztési lehetőségek – az idegenforgalmi világtrendek tükrében – a szlovén–magyar határ két oldalán*. (In.: V. Kárpát-medencei Környezettudományi Konferencia. 2009. március 26 – 29.), Kolozsvár pp. 123–129.
- Kovalszkij V. Sz. 2008 (Ковальський В. С.): *Законодавство – Туристичні послуги в Україні*. Юрінком Інтер, Київ
- Maljszka M. – Hudo V. (2007) (Мальська М. – Худо В.): *Туристичний бізнес: теорія та практика*. Навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів, «Центр учбової літератури», Київ
- Muljarsuk – Svorob 2010 (Мулярчук, С. – Швороб Г.): *Основні тенденції державного регулювання туризму в Україні*. <http://conferences.neasmo.org.ua/node/180>
- Szokol T. G. 2006 (Сокол Т. Г.): *Основы туристичної діяльності*. Підручник. Грамота, Київ
- Szolvovjov, D. I. 2010 (Д. І. Соловйов): *Аналіз тенденцій розвитку туристичної сфери України та науково-методичні напрями вдосконалення її державного регулювання*. In: *Вісник Бердянського університету менеджменту і бізнесу* № 1(9)2010. pp 70-74
- www.itthon.hu
- www.tourism.gov.ua
- www.ukrstat.gov.ua

2010.09.15-18..

Nyelvi mítoszok, ideológiák, nyelvpolitika és emberi jogok Közép-Európában elméletben és gyakorlatban című 16. Élőnyelvi Konferencia.

BENYE JÁNOS*

Tatabánya területfejlesztési koncepciója és a politika kapcsolata**

Rezümé A tanulmány öt részre osztható: az elsőben a szerző bemutatja a település gazdaságtörténetét és várossá válását, a másodikban a természeti erőforrásokat, a harmadik rész a társadalmi erőforrások gazdasági erőforrásait tárgyalja, a negyedik a város gazdasági tevékenységét a 90-es évek elejétől napjainkig. A dolgozat ötödik pontja a „Településszerkezet és területfejlesztési tervek Tatabánya város területén” címet viseli, mely részről a szerző külön alpontokon keresztül fejti ki a témát. A dolgozat végén találjuk az összegzést és a felhasznált irodalom jegyzékét.

Резюме Тема роботи «Зв'язок концепції територіального розвитку міста Татабана та політики». Автор показує економічну історію Татабана та становлення міста, його природні та суспільні ресурси, та економічну діяльність з початку 1990-го року до наших днів. В роботі також проаналізовано можливості розвитку рекреаційних та туристичних планів вигідних для міста.

Bevezetés

Tatabánya város Komárom-Esztergom megye székhelye, megyei jogú város. A Gerecse és a Vértes hegység között terül el. Természettörténelmi adottságai (völgybeli vonalas elhelyezkedése) erősen korlátozzák a település „szerkezeti” fejlesztését. A város ma is magán viseli a települések egyesítésének nyomait. A többcözpontúság, illetve a teljes „egybeépítés” hiánya mind a mai napig meghatározó szereppel bír. Így egyértelmű, hogy a fejlesztési koncepciók mindegyike ezen az állapoton kíván változtatni, az egységesedés irányába kívánja a fejlesztéseket elmozdítani. A 4 alapító község, illetve a körük csoportosuló alközpontok máig őrzik viszonylagos önállóságukat, funkcióbeli különbözőségüket. (Pl.: Bánhida családi házas és köré szerveződő lakótelepes beépítettségű, Felsőgalla kizárólag kertesi családi házas terület, Tatabánya-Újváros szinte kizárólag lakótelepes övezet.) A város vezetése a központok és alközpontok közötti peremkerületek egybeépítését irányozta elő, de ez több évtized után sem valósult meg. Így a központok közötti beépítetlen ún. „zöld mezős” területek fejlesztése halaszthatatlan feladat. A peremkerületeken az ipari tevékenységhez kapcsolódó tartalék területek feltárása után az üzemek, „gyárak” telepítésével, az ipari park területének növelésével egységesíthető a tervezett, fejleszteni kívánt ipari zóna. A lakóparkok, családi házas területek kialakítása és a hozzájuk kapcsolódó infrastrukturális beruházások megvalósulása átgondolt zöldfelület kezeléssel a városrendezés másik fontos feladata. A város vonalas szerkezete meghatározza a közlekedésfejlesztés irányait. Ezen a téren kiemelésre méltó a keresztirányú feltárás korszerűsítése, kiépítése. Fejlesztési célként fogalmazódott meg az autópálya-leágazás kiépítése is. Ennek megvalósítása állami erőforrás nélkül elképzelhetetlen rövid távon.

A város számtalan előnytelen adottsága mellett számos olyan épített és természeti értékekkel rendelkezik, melyeknek hasznosítása újragondolásra érdemes. A fejlesztési elképzelések és tervek éppen azt célozzák meg, hogy e lehetőségeket intenzívebben használják ki, „propagandával” változtassák meg a városról kialakult negatív képet. Az önkormányzat településfejlesztési tervezetében olyan célokat fogalmazott meg, melyek a természeti és épített környezeti értékekre alapozva az idegenforgalom fejlesztését célozzák. Az elképzelések megfogalmazása az első lépés, gyakorlatilag elmondható, hogy a város igen kevés olyan „alaptökével” rendelkezik, melyek hasznosíthatók, illetve a kiterjedtebb idegenforgalmat kiszolgálni képesek.

* PhD-hallgató, PTE Politikatudományi Doktori Program.

** A tanulmány 2005-ben készült.

A város közművekkel való ellátottsága (víz, villany, csatorna, gáz, elektronikus műsorszórás, távközlés stb.) kifejezetten jó. A víz- és a villanyszolgáltatás kiépítettsége 100%-os, a csatornázottság eléri a 95%-ot. Gondot jelent a peremkerületek, illetve a szét-szórtnan elhelyezkedő kiskertes családi házas övezetek bekapcsolása a központi közműbe. A gázszolgáltatás fő gerincvonalát kiépítették, a hozzá kapcsolódó mellékvezetékek főleg a családi házas részekben valósultak meg.

A gazdaságfejlesztési tevékenységet a város vezetése önként vállalt tevékenységének tekinti, s már 1996-ban elhatározta az önkormányzat, hogy ezt a feladatát egy gazdaságfejlesztő stratégia kidolgozásával valósítja meg. Ezt a stratégiát megelőzte az ún. „Canada – Tatabánya” néven ismertté vált tanácsadó program, mely a kanadai kormány anyagai és szakértői segítségével jött létre. A tevékenység az önkormányzati munka átvilágítására, korszerűsítésére, valamint gazdaságfejlesztési tanácsadásra, a lehetőségek optimális kihasználására vonatkozott. Ezt követte 1997-től kezdődően a gazdaságfejlesztési stratégiai terv, mely 3–5 éves időtartamokra határozza meg a feladatokat és a célkitűzéseket. Jelenleg Tatabánya ismét egy tanácsadó programban vesz részt.

A CITIES OF CHANGE program egy önfejlesztő tapasztalatcserén alapuló többszereplős tréning, amelyben a részt vevő városok egymás példáin a Világbank és a Bertelsman Alapítvány hatékony tanácsadói szerepvállalásával fejlesztik tudásukat, bővítik ismereteiket.

Tatabánya lakosságszámát tekintve (75 000 fő) közepes méretű magyarországi városnak tekintendő, volumenében a vonzáskörzete is hasonló mértékű. Nagysága indokolná a határozottabb, dinamikusabb fejlesztést. Versenyhelyzete az utóbbi években megváltozott, romlott. A város adottságai nem változtak, de megnövekedett a versenytársak száma és a felkészültségük is. Az előnyösebb pozícióból induló városok, versenytársak közé tartozik minden olyan város Magyarországon, amely autópálya mellett vagy gyorsforgalmi út mellett található, ipari szakmakultúrával rendelkezik, és lakosainak száma több, mint 30 000 fő. Különösen erős versenytársak a Budapest 60–100 km-es körzetében lévő települések (pl. Győr, Göd, Gyöngyös, Gödöllő). Emellett a befektetési szándékkal bíró ipari befektetők szélesebb kínálati piacról választhatják ki a végső befektetési helyszínüket, és emiatt egyre több és több kedvezményt képesek kicsikarni az általuk jónak tartott helyszínekből. Ez az érthető befektetői magatartás tovább rontja Tatabánya versenyhelyzetét.

Összességében elmondható, hogy ma egyre több energiával egyre nehezebb külső befektetőket megnyerni új üzem vagy gyár tatabányai telepítésére. A város sikereit a fejlesztés területén jobbra önerőből, helyi forrásokból finanszírozta. Az állami szerepvállalás jobbra elnyert pályázatokból adódott. Az elért eredmények a város vezetésének, illetve az általuk létrehozott gazdasági és településfejlesztő társaságok munkájának köszönhető. Az állam, illetve a különböző politikai pártok és ezek képviselőinek a befolyása, lobbizása a város érdekében kevésbé érzékelhető. Ennek oka, hogy sem az előző parlamenti ciklusban, sem a mostaniban nem volt olyan erős gazdasági, illetve településfejlesztési lobbí a városi, illetve megyei képviselők között, amely jelentős támogatást tudott volna szerezni a városnak, illetve a megyének. Az összehangolt érdekérvényesítési munkának a hiányát reprezentálja az is, hogy két, jelentősebb autógyár is (Peugeot és a Nissan) máshová telepítette gyárát, holott Tatabányán voltak a legkedvezőbbek a feltételek. Mindezek ellenére elmondható, hogy a város vezetése mindent megtesz annak érdekében, hogy Tatabánya vonzóvá váljon a befektetők részére, illetve vonzó kép alakuljon ki a város egészéről is.

1. Gazdaságtörténet és várossá válás

Tatabánya 1947-ben négy község – Alsógalla, Bánhida, Felsőgalla és Tatabánya – egyesülésével nyert városi rangot. 1950-től a megyeszékhely, 1991-től megyei jogú város.

A város az őskőkortól lakott „település”. A Gerecse-hegység Szelim-barlangja az ősember szálláshelyéül szolgált. A neolitikum embere is szívesen telepedett meg ezen a

helyen, erről tanúskodnak a Dózsakert területén előkerült leletek. A bronzkor nyomát az Által-ér partján talált településrészlet bizonyítja. A kelták jelenlétére utaló nyomok i.e. IV. századból származnak.

A legtöbb régészeti lelet az avar korból származik: különböző eszközök, település- és temetőrészletek kerültek feltárára. Honfoglalás korabeli település nyomait Bánhidán tárták fel. A legkorábbi írásos emlékek 1251-ből valók, ekkor egy oklevélben Galla falu nevét rögzítették. A középkorban Galla, Felsőgalla és Bánhida neve is rögzített.

Az alapítóközség közül lélekszám és terület alapján is Bánhida volt a legnagyobb, s a középkorban városi rangot is bírt. IV. László 1288. április 18-án kelt oklevelében vámszedőhelyként tünteti fel. Bánhidát 1543-ban foglalta el a török, s teljesen elpusztult a település. 1622-ben települt le néhány magyar református család a területen, de a XVII. században nem nőtt jelentős mértékben a község népessége. Az 1715-ös összeírás Bánhidán katolikus szlovák és magyar református családokat említ. 1719-től újabb szlovák telepek érkeztek Bánhidára. Bánhida 2/3 részben szlovákok lakta település volt. A XIX. sz. elején jelentős elszegényedés, a telkek elaprózódása, a zselléresedés volt megfigyelhető. Az 1848–49-es szabadságharcban főleg Bánhida lakosai jeleskedtek, akik plébánosukkal együtt a szabadságharc és forradalom mellé álltak, ezért a plébánost 8 év várfogságra ítélték Olmützben.

A XIX. sz. közepétől megindult polgári fejlődés lassú volt, a parasztság helyzetét nem könnyítette meg jelentősen. A terület ekkor gróf Eszterházy Miklós tulajdona volt, ahol a birtokrendezés után is 8300 holdból 5811 hold maradt a gróf tulajdonában. A paraszti „birtokok” kis parcellákban szétszórva találhatók. Fontos szerepet töltött be az állattenyésztés és a gyümölcsstermesztés is. Bánhida kisiparosainak száma volt a leggazdagabb, 1891-ben megalakítottak egy önszegélyező egyesületet is.

A terület életében jelentős változást a szénbányászat XIX. századi megindulása jelentett. 1894-ben a Magyar Általános Kőszénbánya Rt. (Későbbiekben MÁK Rt.) megszerezte a területen a szénkutatói és kitermelési jogot, 1896. dec. 24-én gördült ki az első csille szén a bányából. A vasút mellett rakodóállomást és szénosztályozót építettek. A bányászok többségét a Monarchia területéről toborozták, de a környező települések elszegényedett lakosai is vállaltak munkát a bányában. 1897-ben indult az első bányász kolónia építése Ótelep néven. Később egész kis falut épített ki a bányatársaság: munkás-, tiszt- és igazgatói lakásokat, kórházat, kápolnát, iskolákat, pékműhelyt, istállókat, jégvermeket, halottas kamrát stb. hoztak létre.

A Magyar Villamossági Rt. 1929-re felépítette a bánhidai erőművet, s ezután megkezdte az erőmű közelében egy „minta” jellegű lakótelep építését angol mintára.

A szénbányászat fejlődése több, újabb gyár, üzem kialakításához is hozzájárult: pl. brikettgyár, szénlepároló üzem, cementgyár, ferroszilíciumgyár, alumíniumkohó létesítéséhez. A két erőmű felépítésével – bánhidai, tatabányai – kialakult az észak-dunántúli villamos energia központja. A két világháború között a bányák és az ipari üzemek 10 000 embernek adtak munkát. 1913-ban az ország területén kitermelt szén 1/3-a a tatabányai bányákból került ki. A három alapító község területéről egyre többen jártak be dolgozni a bányákba, hiszen a bérek magasabbak voltak, mint a napszámbérek. A MÁK Rt. fejlesztette az iskolahálózatot, járványkórházat, egészségházakat működtetett, strandfürdőket és sportpályákat építtetett. 1917-re elkészült a Népház, mely a kulturális élet központja lett, s szintén a MÁK Rt. segítségével épült fel. 1927-től a Vallás- és Köznevelési Minisztériumtól Népkönyvtárat kapott a település.

A munkáskolóniák felépítésével a községek szinte teljesen összekapcsolódtak, mégsem történt meg az egyesítés folyamata. Az 1947. április 26-án megtartott értekezlet követően, 1947. október 1-jén megalakult Tatabánya város, majd 1950-től megyeszékhelyi rangot kapott. Tatabánya ebben az időszakban az ország szénbányászatának és nehéziparának

egyik jelentős központja volt. 1949-ben a város aktív dolgozóinak (keresettel rendelkezőknek) 81,8%-a az iparban dolgozott, s ezen belül a bányászok aránya 56% volt.

A városi cím elnyerése után újra kellett gondolni a városfejlesztési elképzeléseket. Elsőként Tatabánya-Újváros és a dózsakerti lakótelep megépítésére került sor. A városközpont Újvárosba került. Felmerült egy kertes családi házas övezet kialakítása is, így 1953-ban hozzákezdtek a Kertváros építéséhez. 1956-ban Tatabánya már 6 településből állt. A város fejlődésének motorja kizárólag a szénbányászat és a nehézipar volt.

Az 1960-as évek második felében a szénbányák termelése visszaesett. Ismert volt Csordakút, Mány, Nagyegyháza közel 288 millió tonna szénvagyona. Ebben az időszakban végezték több üzem, gyár korszerűsítését, fejlesztését, így bővítették a bányahidai erőművet, új huzalgyártó gépsort építettek be az alumíniumgyártó üzemben, a cementgyárban gépesítést és technológiai korszerűsítést hajtottak végre. A tatabányai erőművet fűtőerőművé alakították át. A tatabányai szénmedence városi, illetve városkörnyéki bányáit bezárták, mivel az ott lévő szénvagyon kimerült. A régi XV-ös akna őrzi a bányászkodás mélyművelésű és a külszíni fejtés emlékeit mint Szabadtéri Bányászati Múzeum.

Az 1972–73-as olajárrobbanást követően ismét jelentős szerepet szántak a szénbányászatnak, elindult az eocén-program megvalósítása. A csordakúti bányauzemben 1973-tól folyt a termelés egészen 1991-ig a szénvagyon kimerüléséig. Nagyegyházán 1981-től folyt a termelés, de gyakori problémát okozott a vízbetörés. 1989 végén e bányában is megszűnt a termelés, hiszen a folyamatos vízkiemelés gazdaságtalanná tette a bányászatot, emellett jelentős környezeti károkat is okozott. Mányon 1979-től kezdve termelték ki a szenet egészen 1988-ig. 1991-ben nyitották meg a Mányi I/A aknát, melyben a termelés 1999-ig folytatódott. A mélyművelésű bányák mellett jelentős volt a vértessomlói külszíni fejtés megindítása is, melyben 1993-ban fejezték be a kitermelést. A szénbánya vállalat a 80-as évek elejétől küzdött gazdasági nehézségekkel. A szénbányászat állami támogatása folyamatosan csökkent, a termelési nehézségek (pl. gyakori vízbetörések) is a csőd felé vitték a vállalatot, a melléktevékenységként üzött környezetvédelmi és gépgyártási tevékenység nyereségessége nem tudta pótolni az egyre nagyobb hiányt. Ezen okok miatt 1987-től a Pénzügyminisztérium szanálási programot rendelt el. Ennek eredményeképpen az önálló vállalatból több kisebb gazdasági társaság szerveződött az 1980-as évek végén: pl. a Bányagépgyárból lett az ASG Kft.

Környezetvédelmi és gazdasági okokból ebben az évtizedben szűnt meg a cementgyártás, az alumíniumgyártás. A nagy üzemek bezárása megemelte a munkanélküliek számát, hiszen új munkalehetőség a rendszerváltás időszakában nem volt, ill. nem jelentős mértékben, így a munkanélküliségi ráta 1993. augusztusában tetőzött 13,5%-kal. Mindezek mellett érdekes elem a város fejlődésében, hogy a válságos időszakban is új köz- és lakóépületekkel, bevásárlóközponttal, új vasútállomással gyarapodott. Ekkor épült a Bányahidai és a Gál István-lakótelep, a Közművelődés Háza, a Bárdos László Gimnázium, a Szakmunkásképző Intézet, a Konzum, a Skála Sztráda is.

2. Természeti erőforrások

A természeti erőforrások közül sokáig első helyen állt a barnaköszén, illetve a lignit, de az 1990-es évek végére ennek az ásványkincsnek a bányászata a szűkebb értelemben vett Tatabányai medence területén befejeződött. Geológiai fúrások és kutatások során barnaköszénen illetve lignitet találtak még jelentősebb mennyiségben Héreg-Tarján, Vértessomlón, Környe és a Patár-hegy területén, de ezek kiaknázására még nem került sor.

A város területén jelenleg nem folyik szénbányászati tevékenység. A bányászat legfontosabb problémái ezen a területen a zavart geológiai kifejlődés mellett (vetődések, kiemelkedések, fel-letolódások) a gyakori vízbetörések. A város felszíne alatt jelentős mészkő, márga és homok halmozódott fel. Kiaknázásukra több magán bányatársaság

kapott jogot, főleg mészkő és dolomit kitermelése, pl. Dolomit Kft. A cementipar által használt mészkő a vereshegyi bányában, az Eocén-bányában, a Kálvária- és a Mészáros-hegyen található. Kavicsot a marlagosi kocsit mentén fedeztek fel, de felhasználására még nem történt kísérlet. A cementipari márga lelőhelye a Kálvária-hegyen, a téglagyári bányában és az Ereszkei-hegyen van. További ásványvagyon képez a bentonit, a gipsz és a kaolinos agyagtelepek, melyeknek a felhasználása még nem kezdődött meg. A Gerecs-hegység DK-i előterében bauxittelepek találhatók a Mányi- és Nagyegyházi-medencében. A mányi körzetben pirit, markazit és néhány ritkafém is található. Mindezek kiaknázása a jelenlegi technikai színvonal és a piaci viszonyok miatt nem gazdaságos.

3. Társadalmi erőforrások gazdasági vonatkozásai

Az egyik legfontosabb az erőforrások közül a jó közlekedés-földrajzi helyzet, mely abból adódik, hogy Tatabánya a Bécs–Budapest közlekedési folyosóban található, annak meghatározó pontja mind vasúti, mind közúti szempontból. A vasúti közlekedésére jellemző, hogy nemcsak a személyforgalomban jelentős a szerepe, hanem a teherszállításban is, mely nagyobb gazdasági erőt képvisel. A közúti teher- és személyszállításban két útnak van kiemelt szerepe: az M1-es autópályának és a régi 100-as útnak, ma I-es főközlekedési útnak. Ezen a két úton keresztül lehetőség nyílik a közlekedésre Budapest, illetve Győr–Bécs irányába. Mindkét út közvetlenül a város szélén található, leágazások, illetve felhajtás révén elérhető könnyen, így a nagy forgalom nem terheli közvetlenül a várost. Tatabánya Budapesttől, Győrtől és Székesfehérvártól nagyjából egyforma távolságra fekszik, így ezeknek a gazdasági központoknak az elérése egyszerű és viszonylag rövid időn belül elérhető, vonzó hatást gyakorolva a munkaerőre. Mindezek ellenére az ingázást tekintve Budapest elsőse szembejövő.

A rendszerváltás után az infrastruktúra fejlesztése kiemelt rangot kapott. Ennek fő okai a működő tőke telepítésének elősegítése, a gazdasági rendszerváltás, valamint a város peremkerületeinek a felzárkóztatása voltak.

A gázhálózat kiépítése az 1990-es évek elején kezdődött meg, mely által a légszennyezés mértéke is csökkent. A csatornázási feladatokat főleg a családi házas övezetben kellett kiépíteni központilag. A közütemi szennyvízcsatorna-hálózatba bekapcsolt lakások aránya 85,5%-os. A szilárd hulladék begyűjtése és kezelése megoldott. 2003-ban megnyitották a Dubnik-patak völgyében található 60 ha területen lévő, a környezetvédelmi előírásoknak is megfelelő hulladéktárolást. Így a város és a környező települések hulladék elhelyezése több évtizedre megoldott. A városban a portalanított, burkolt utak aránya 94%, az ivóvízhálózat kiépítettsége 97%-os. Fontos erőforrás a területen a szabad munkaerő-kapacitás, amely arányát tekintve jelentős, de nem a mai kor gazdaságához igazodik. Jelentős a munkanélküli bányászok, illetve a szorosan a bányához kötődő szakmák képviselőinek aránya is: pl. bányavillamosági szerelők, lakatosok. Magas a szakmával nem rendelkező nők aránya, akik korábban betanított munkásként dolgoztak. A jól képzett, nyelveket beszélő gazdasági szakemberek „hiánycikknek” számítanak, inkább vállallják az ingázást Budapestre, a fizetésük a városban a fővárosinak a fele sem lenne. A gazdasági szakemberképzést a város főiskolája elősegíti, ahol nappali, posztgraduális, levelező oktatási képzési formák vannak jelen. A képzésben jelentős szerep hárul a város középiskoláira.

Új erőforrásként lehet számba venni a város területén működő civil szerveződések. 1997-re közel 200 egyesület, szövetség, társadalmi vagy karitatív szervezet, több mint 150 alapítvány működött tatabányai székhellyel.

A kisebbségi önkormányzatok 1994 decemberében alakultak. Közöttük régebbi a német, a szlovák és a cigány, a legfiatalabb a lengyel kisebbségi önkormányzat, melyek sajátos érdekvédelmet, érték- és hagyományápolást végeznek.

A terület bekapcsolódását a nemzetközi életbe elősegítik azok a szervezetek is, melyek a határokon átnyúlva más régiókkal teremtenek gazdasági és kulturális kapcsolatot. Ilyen partnerkapcsolatok alakultak ki Tatabánya és Aalen között 1987 óta. Megyeszékhelyként pedig a skóciai Midlothian District Cannallal, Szlovákia déli részének több régiójával, Main-Kinzig Kreis területével és Rajna-Pfalz tartománnyal épített kis együttműködést.

4. Gazdasági tevékenység az 1990-es évek elejétől napjainkig

A városban létező szinte valamennyi vállalat, üzem valamilyen módon kötődött a bányászathoz, így a szervezetváltás megkezdésekor a kapcsolódó vállalatok is majdnem mindannyian gazdasági nehézségekkel küszködtek.

A bányavállalat 1992-ben fizetéseképtelenné vált, csődöt jelentett. Az Állami Vagyongyűnökség vette át a felügyeletét. 1994. április 1-jétől összevonták a Mátyás I/A aknát és a két tatabányai erőművet Energetikai Kft. néven. A felszámolt bányavállalatból további Kft.-k alakultak (ASG Gépgyártó Kft., a Tataszén Kft., a ÉRT Építőipari Rt).

A rendszerváltás után leálltak a hatvanas években Tatabányára települt, elsősorban nőket foglalkoztató üzemek is (pl. a BHG városi gyáregysége).

Az 1990-es évek elején alakult kisebb gazdasági társaságok az indulás nehézségeivel küszködtek, nem tudták lekötni a jelentős munkanélküli tömeget, s nem rendelkeztek gyorsan likvidálható tőkével sem.

A gazdasági szerkezet átalakításához az iskolarendszert a kívánalmakhoz igazították, új adórendszert vezettek be a város vezetői, az infrastruktúrát és az iparterületek fejlesztését tűzték ki célul. Két iparterületet jelöltek meg, az egyik a volt cementgyár területén, a másik a Búzavirág úti volt, amely már előzőleg is több ipari üzemnek, cégnek adott telephelyet. Az első nagybefektetők a kereskedelem területéről érkeztek Tatabányára, s ők építettek különböző áruházláncokat. Az első ilyen befektetői csoport a belga PROFI volt, majd őt követte a SPAR, a Julius Meinl, a Kaisers, a Drogerie Markt, a TESCO. A Penny Market utolsóként érkezett 1996-ban, de egyszerre két áruházat épített fel. 1996-ban a város bevétele a telekeadásokból 180 millió forint volt. Az áruházláncokkal egy időben kezdték kiépíteni hálózatukat a nagy olaj- és benzinforgalmazó cégek is: így a MOL-on kívül megtalálható a TOTAL, ÖMW, BP, ARAL, Shell és a Jet. Sajnos a két utóbbi kivételével sűrűn lakott belterületeken helyezkedik el a telephelyük, mellyel nagymértékben hozzájárulnak a levegőtisztaság romlásához.

1995-től jelent meg az első ipari nagyberuházó, az amerikai Superior Industries International Inc. és a német Otto Fuchs Metallwerke Csoport. Közös beruházásként felépítették az alumínium keréktárcsagyárat, 400-450 főt foglalkoztatnak 1997-től. A SUOFTEC letelepedése után egyre több cég jelezte telephely iránti szándékát, főleg az elektronika területéről. Az amerikai SCI Systems 10 hektár területen 2 gyáregységet kívánt felépíteni, melyben elektronikai termékeket gyártanak. 2000-re mindkét gyáregység felépült és megkezdte termelését. A két üzemben közel 1800 főnek tudnak munkát biztosítani, főleg betanított munkásként alkalmazva őket. A japán HITACHI LTD. egy másik japán céggel társulva kábelkötegek gyártására szakosodott üzemet épített fel, amelyeket audiovideo-berendezésekhez használtak. A termelés teljes felfutásakor a cég kb. 300 főt képes foglalkoztatni. Az EIMITCONT Magyarország Elektronikai Termelő Kft. az elektronikai vonalat erősíti Tatabányán, s többségében nőket foglalkoztat. Az egykori BHG-t a privatizáció során megvásárolta a ZYTEC amerikai cég, s megalakította a ZYTEC Hungary Elektronikai Kft.-t, mely elsősorban exportra termel, s nyomtatott áramköröket gyárt. Jelenleg 300-350 főt foglalkoztat. A Buckbe-MEARS Hungary Kft. monitormaszkokat gyárt igen magas minőségben. Az alsógallai városrészben német tőke bevonásával bowdengyár épült.

A város önkormányzata 1996-ban létrehozta gazdaságfejlesztő szervezetét, melynek feladata a térségben letelepedni kívánó befektetők segítése, információ nyújtása a lehetőségekről. 1995 végére már 1800 különböző profilú gazdasági vállalkozás működött a településen. 21 gazdasági társaság önkormányzati résztulajdonnal a városüzemeltetés és szolgáltatás területén munkálkodott.

A bánya gépgyártó és javító üzeméből lett önálló 1993-ban az ASG Gépgyártó Kft., amely főleg hegesztett termékek gyártására, gépalkatrészek és hegesztett forgácsolt gépszerkezetek, villamosberendezések termelésére szakosodott, s közel 400 főt foglalkoztat. Az egyetlen olyan gyár, amely az 1960-as évek végétől jelen van és megtartotta a profilját, a rugógyár. A gyár 1985-ben levált a Magyar Acélárugyárról, s önállósodott. 1992-ben privatizálták, de profilját megtartotta, műszaki rugókat gyárt műszerekbe, gépekbe. Az alsógallai bowdengyárban 49%-os résztulajdona van, s létrehozta az Idomrugó Kft.-t is. Összesen 200 főt foglalkoztat, s beszállítója a Suzuki autógyárnak. Termékei ISO 9002-es minőségi tanúsítvánnyal rendelkeznek, s a termelés 30%-át exportálják Nyugat-Európába.

Az ipari szövetkezetek közül talpon tudott maradni, sőt fejlődött is a Mikrolin Kereskedelmi és Szolgáltató Szövetkezet, mely ofszetlemezeket gyárt.

A szolgáltatók közül az egyik legnagyobb a Vértess Volán Rt., melynek átalakulása 1989-től 1992-ig tartott, s megvált a veszteséges árufuvarozás profiljától. Jelenleg 1200 főt foglalkoztat. A megyei távhőszolgáltató nehéz helyzetben van, hiszen egyrészt a fogyasztók hátralékai (hónapról hónapra) is nagyobb összeget tesznek ki, valamint az erőmű korszerűsítését is meg kell oldania. Tatabányán összesen 22 000 lakást fűt és lát el meleg vízzel. Az Északdunántúli Vízmű Rt. 270 000 fogyasztót lát el kitűnő minőségű vízzel, köztük több ipari üzemet is. Több jelentős beruházással javította szolgáltatásának színvonalát. Így pl. megépítette a tatabányai és bicskei regionális vízművek távvezetékét, folytatta több település szennyvíztisztító telepének korszerűsítését, valamint a vízvédelmi programot.

A város területén 9 bank, 7 biztosító társaság, 10 könyvelő és adótanácsadó iroda, 9 ügyvédi és 5 ingatlanforgalmi iroda működik. De itt működik a megyei adóhivatal, a városi és a megyei kamara. Tatabányai székhellyel itt végzi tevékenységét a Pannon Regia Közhasznú Társaság, mely a térség gazdaságfejlesztésével, környezetgazdálkodással, idegforgalommal foglalkozik.

1995-től a város önkormányzata a P.A. Conseil cég képviselővel megállapodást kötött, melynek értelmében a cég városmenedzselési feladatokat látott el a Kanadai Kormány és Külügyminisztériumának segítségével. A fő feladat a gazdaság szerkezetátalakítását elindítani, az informatikai hálózatot kiépíteni az önkormányzaton belül.

5. Településszerkezet és településfejlesztési tervek Tatabánya város területén

5.1. A város fejlesztési és rendezési alapelvei

(1) Az elkövetkező évek feladataként a város gazdasági életének stabilizálása, a további fejlődés feltételeinek biztosítása a legfőbb cél. Ennek érdekében az alábbi vezérelvek figyelembe vétele szükséges a megvalósításhoz:

- Az ipari fejlődés mellett erősíteni kell a város kereskedelmi, gazdasági, kulturális és oktatási központ jellegét.
- Javítani kell az épített és természetes környezet harmóniáját: a korábbi környezeti kártételek felszámolásával, illetve a környezetkárosítások megelőzésével.
- Törekedni kell a városszerkezet egységesítésére, és gazdaságosabb területfelhasználás megvalósítására: elsősorban a belső beépítetlen, illetve zárványterületek hasznosításával, összefüggő zöldterületi rendszer kialakításával

- (roncsolt területek rekultivációja).
- A városi érdekközösség keretében biztosítani kell Tatabánya városrészeinek önálló arculatát, arányos fejlődését mind a városalkotó település(rész)ek (Alsógalla, Bánhida, Felsőgalla, Óváros), mind a fiatalabb városrészek (Újváros, Kertváros, Dózsakert) vonatkozásában.
- (2) Tatabánya térségi szerepkörének, regionális összefüggéseinek legfontosabb fejlesztési alapelveiként az önkormányzat a következő álláspontot képviseli:
 - Aktív szerepet kell vállalni az Európai Unióhoz való csatlakozásból adódó városi stratégia kialakításában.
 - Városi stratégia dolgozandó ki a város súlyának – a Közép-Dunántúl régióban való – jelentős emelésével, a kistérségi szolgáltatások összehangolt fejlesztésével.
 - A régiók és a települések közötti együttműködés fejlesztendő mind a minőség, mind a kiterjedtség vonatkozásában.
 - A régión belül törekedni kell egyes feladatoknak a szomszéd városok közötti funkcionális megosztására.
- (3) A településszerkezet, területfelhasználás vonatkozásában a legfontosabb irányelvek a következők:
 - Törekedni kell a város egységes településszerkezeti, illetve az egyes városrészek önálló területfelhasználási rendszerének kialakítására.
 - Kerülni kell a város kifelé terjeszkedését (különösen az autópályán túl), elsősorban a belső zárványterületek hasznosítását (rekultiválását) kell előirányozni. Ennek célja a város egységessé válása.
 - A táji értékeknek ökológiai alapon történő fejlesztését össze kell hangolni a turisztikai, idegenforgalmi igényekkel.
 - A külterületi roncsolt területek újrahasznosításával, új erdőterületek kialakításával a kondicionáló hatás növelendő.
 - Új igények, a fejlesztési elképzelések befogadására tartalék területek kijelölése, illetve fenntartása szükséges.
- (4) A gazdasági fejlesztésben megvalósítandó alapelvek közül a város vezetése a következőket emelte ki:
 - Továbbra is együtt kell élni a gazdasági szerkezet folyamatos átalakulásával.
 - A központi iparváros jelleg helyett a kereskedelmi, gazdasági központ jellegét kell erősíteni.
 - Olyan tevékenységek letelepedését kell szorgalmazni, amely a világpiac legdinamikusabban fejlődő iparágait képviseli (elektronika, gépipar, autógyártás), és modern technológiát használó szakembereket igényel.
 - Tovább kell erősíteni a „város – mint egységes szolgáltatás – értékesítésére” irányuló szemléletet, a foglalkoztatottság és szolgáltatás körének növelésével, a város számára szükséges befektetők megkeresésével.
 - Biztosítani kell a helyi kis- és középvállalkozások letelepedéséhez szükséges területeket, illetve adókedvezménnyel támogatni kell azok tevékenységét. Ennek érdekében a város vezetése mindent meg is tesz.
 - Ipartelepítésre elsősorban a korábban is ipari célokat szolgáló, jelenleg kihasználatlan, esetleg rekultivációra váró területek felhasználását kell szorgalmazni (VI. telep, VII. telep, volt cementgyár, volt márgabánya ipari parkká fejlesztése). A fent említett területek átalakítása már megkezdődött.
 - Továbbra is biztosítani kell a Nyugati Ipari Park fejlesztési lehetőségét tatabányai, illetve környező területek bevonásával, a kistérségi kapcsolatok erősítése céljából.

(5) A központok, alközpontok, intézmények fejlesztési alapelveiként a következők fogalmazódtak meg:

- A városközpont fokozatos fejlesztése mellett törekedni kell arra is, hogy komplex, önellátó és rendezett városrészközpontok alakulhassanak ki, illetve fejlődjenek.
- Az oktatásban összehangolt és egységes képzési rendszert kell kialakítani. A szakképző intézmények programját a felnőttképzés, átképzés, továbbképzés módozatait az újonnan jelentkező befektetői igényekkel összhangban kell biztosítani. Módosítás, illetve változtatás mindenképpen szükséges.
- Létre kell hozni a sport, a kultúra, a szórakozás, a kereskedelem céljait egyaránt szolgáló multifunkcionális rendezvénysarnokot. Ennek kialakítása, illetve megvalósítása megkezdődött.
- A sport és idegenforgalom bázisaként tovább fejlesztendő a Ságvári úti sportközpont és strand létesítménye. Itt rekonstrukciót, felújítást, illetve új létesítmények építését kell előirányozni a pénzügyi lehetőségek függvényében. A város vezetősége már megkezdte a területrendezést, illetve megvalósíthatósági tanulmányt készítettett el.

(6) A lakóterületek fejlesztésének irányelvei:

- Minden városrészben lehetőség szerint biztosítani kell a lakóterület fejlesztési lehetőségét a településrész arculatának megfelelően.
- „Lakótelepek” építése helyett támogatni kell a vállalkozói alapon történő lakóparkok kialakítását, illetve egyedi lakásépítést. Jó példa erre a Napsugár lakópark I–II. üteme.
- Szorgalmazni kell a bérlakásépítés folytatását elsősorban kis alapterületű, alacsony fenntartási költségű lakások megépítésével (garzonházak, „fecskeházak” stb.).
- Folytatni kell a családi házak építésére alkalmas telkek kialakítását.

(7) Idegenforgalmi, üdülőtérületek, környezetvédelem fejlesztésénél a következőket emelték ki célként megfogalmazva:

- Fontos feladat a korábbi ipartelepítési politika következményeként megbomlott ökológiai egyensúly helyreállítása. A rekultiváció folytatása az önkormányzati illetve pályázati pénzzel lehetséges.
- Nagyobb figyelmet kell szentelni az élővízfolyások, illetve állóvizek állapotára. Foglalkozni kell a városi tavaknak az idegenforgalomba való bekapcsolásával, szabadidőközpontokká való kialakításával.
- Ki kell használni a város kedvező természetföldrajzi adottságait, ezért az üdülővezeti fejlesztést Sikvölgyön és a Szőlőhegyen lehet végrehajtani. Előbbi területen fontos feladat a vízutánpótlás megteremtése, illetve az infrastruktúra további fejlesztése.
- Összefüggő zöldfelületi rendszer alakítandó ki a tájjal való közvetlen kapcsolat, a kondicionáló hatás, átszellőzés, valamint a használati és esztétikai értékek növelése érdekében.
- Minden városrészben biztosítani kell a zöldterületeket, parkokat, illetve a lakóterületen belüli pihenőtereket, játszótereket, sportolási lehetőséget.
- Zöldfelületi jellegű intézményterületek fejlesztendő a sport és a szórakozás választékának növelése érdekében (a meglévőkön kívül tartalék területek is) bevonásra kerüljenek.

(8) Építészeti értékek, történeti értékek védelme érdekében a következők a teendők:

- Fokozott figyelmet kell fordítani Tatabánya meglévő (nem nagy számú) építészeti, történeti emlékeire (műemlékek, helyi védelmet élvező alkotások), különös tekintettel Tatabánya bányászati múltjából is fakadó értékekre.

- Megőrzendő az egyes városrészek jellege, illetve az alapító települések (Alsógalla, Felsőgalla, Bánhida) településmagjának jellemző beépítési módja (falusias beépítés, utcakép).
 - A városképi jelentőségű szőlőhegyi domboldal beépítését kiemelt szempontok szerint (kilátás, rálátás, környezetvédelem) kell meghatározni.
- (9) A közlekedésfejlesztés legfontosabb elemeiként a következők az elvárások:
- A nyugati, illetve déli elkerülő út kiépítésével tehermentesíteni kell Bánhidát, az Óvárost és Felsőgallát az átmenő forgalomtól.
 - A Nyugati Ipari Parkot (Búzavirág út) össze kell kötni a 8119. sz. Tata – Környe összekötő úttal.
 - Elsődlegesen biztosítani kell a hiányzó keresztirányú kapcsolatokat (főleg Sárberék – Bánhida között).
 - Megoldandó az 1. sz. főút Vértesszőlős felé való vezetésének a lakóterületeket legkevésbé zavaró kialakítása (aluljárós, külön szintű keresztezéssel válhat megvalósíthatóvá).
 - Az autóbusz-pályaudvar áthelyezendő a vasútállomás előtti térségbe, főleg a lakosság zajterhelésének csökkentése érdekében.
 - A vasútállomás feletti – a peronokat is kiszolgáló – gyalogos átvezetés meghosszabbítása Dózsakert irányába.
 - A Tatabánya–Által-ér-völgy–Tata nyomvonalon külön nyomú kerékpárút építendő, főleg a turizmust kiszolgáló funkciója miatt.
 - Kerékpárúttal, illetve turistaútvonallal összekötendő a Vértesben lévő, illetve az Óváros délnyugati részén lévő idegenforgalmi létesítmények (Csákányos pszt., Körtvélyes pszt., rekultivált bányaterületek, Síkvölgy, Kacsás-tó, Dubnik-tó, sport- és strandcentrum).

5.2. Tatabánya térségi szerepköre, regionális összefüggések

Nagyterségi összefüggésben a Közép-Dunántúl régióhoz tartozik (Veszprém, Fejér, Komárom-Esztergom megye) mint regionális társközpont.

A Közép-Dunántúl régió két markáns fejlődési tengelye mentén a centrumok környezetében intenzív gazdasági kapcsolatokkal dinamikus fejlődő ipari térség van kialakulóban, amelyhez kapcsolódik a tatabányai ipari térség is. A Tatabánya, Oroszlány–Mór térszerkezeti kapcsolat teremti meg az összeköttetést a két meghatározó térszerkezeti tengely között.

Tatabánya közvetlen vonzáskörzetében többpólusú nagyvárosi településeggyüttes formálódik. A Tatabánya – Tata – Oroszlány város csoport településeggyüttesét Baj, Dad, Kecskéd, Kömlőd, Környe, Szárliget, Tarján, Várgesztes, Vértessomló, Vértesszőlős, Vértestolna települések alkotják. A három város közötti funkciómegosztásban már a korábbi évtizedekben jelentős területfejlesztési szándék fogalmazódott meg a munkahely – lakóhely – üdülés – idegenforgalom és egyéb ellátó és igazgatási funkciók vonatkozásában. Az igazgatási funkciókat elsősorban mint megyeszékhely Tatabánya koncentrálja, ugyanakkor egyben a megye legnagyobb foglalkoztatási-ipari központja, tradicionális ipari város magas szintű ipari foglalkoztatási kultúrával, megújult ipari struktúrával.

Tatabánya intenzív városkapcsolatokkal jellemzett közvetlen vonzáskörzete a város csoport településeggyüttesét teljes mértékben lefedi, és részben még egyéb településekre (Héreg, Tardos, Szomód, Bokod, Kocs) is kiterjed. Tatabánya statisztikai kistérségéből Gyermely és Szomor viszont már részben a budapesti agglomerációhoz vonzódik. A város egyben tranzitforgalmi megállóhely, amit kedvezően segítenek a város ellátó funkciói, kereskedelmi, vendéglátó, szolgáltató és szórakoztató létesítményei, rendezvényei.

5.3. Területfelhasználás és településszerkezet

A település igazgatási területe a területhasználat intenzitásából, illetve a jogi állapottól függően belterületre és külterületre oszlik. A tervezett bel és külterületi határ kialakítása részben megtörtént, illetve folyamatban van.

Belterületbe javasolta a város vezetése a jelenleg külterületnek számító, de a belterületbe zárványként benyúló területeket, továbbá javasolták a fejlesztésre kijelölt területeket (tartalék területek bevonását csak a konkrétan felmerülő igények esetén) elsősorban a lakó- és üdülőterületek vonatkozásában.

Belterületből kizárásra kerültek a megmaradó kertes mezőgazdasági területek.

Figyelembe véve a település térbeli adottságait, a történelmi kialakulásából fakadó problémákat és az erre adható válaszokat, a terv kialakításánál az alábbi alapelveket, illetve fejlesztési célkitűzéseket irányozta elő a város vezetése:

- nagyszabású fejlesztések helyett a minőségi változás,
- a történeti településrészek, a fiatalabb városrészek települési és társadalmi szerkezetének megőrzése.

5.4. Lakóterületekhez kapcsolódó fejlesztési elképzelések

Tatabánya lakóterületeinek területi besorolása sajátos használata szerint, illetve városrészenként is eltérő. Így beszélhetünk:

- a) nagyvárosias lakóterületről;
- b) kisvárosias lakóterületről;
- c) kertvárosias lakóterületről;
- d) falusias lakóterületről is.

A városalapító települések egyike, a legrégebben kialakult települések közé tartozik, a Szent István u. első, középső szakasza, a település ősmagja védett utcavonalként szerepel (falusias jellegű lakóterület). A későbbiekben kialakult településrészek már a kertvárosias kategóriába tartoznak. A legújabbban fejlődő településrész a Rózsadomb. Lakásépítésre, illetve területi fejlesztésre kijelölt területek:

- Rózsadomb: beépítése a kialakult telkeken folyamatban van (kertvárosias lakóterület).
- Zrínyi u. környezete: fejlesztése az elkészült rendezési terv szerint a terület belterületbe vonásával történhet (kertvárosias, illetve falusias lakóterület).
- Baross köztől délre: a felszámolt erdőterület belterületbe vonásával (kertvárosias lakóterületként).
- Szent István u. 4–42. telkek nyugati oldala tömbfeltárással (kertvárosias lakóterületként). A feltárás az 1. sz. főúttal párhuzamos szerviz úttól, de az 1. sz. főúttól függetlenül történhet.
- Kálvária-domb alatti kertes-mezőgazdasági terület és a volt majorhely belterületbe vonásával falusias lakóterületi besorolással (tartalék területként).

Mésztelep, megszüntetésre szánt terület. VI-os telepen a kolóniaszerűen kialakított lakóházak átépítésével, esetleg bővítésével lehet számolni.

Alsógalla

A legrégebben kialakult települések egyike, két nagyobb egységre oszlik, Ó-Alsógallára, ahol nagyobbbrészt falusias jellegű lakóterülettel számolhatunk, és Új-Alsógallára, ahol a településszerkezet kertvárosias jellegű.

Bánhida

Ugyancsak a városalapító települések egyike. Az ősmag részen a beépítés nagytelkes, falusias jellegű, a további településrészek inkább kertvárosias jelleggel bírnak, illetve a sorházás többszintes elrendezés is megtalálható a területen.

Bánhidai lakótelep nagyvárosias jellegű lakóterület.

Erőmű lakótelep

Elsősorban az erőmű dolgozóinak a lakásellátottságát biztosította. Kertvárosias, illetve kisvárosias lakóterületek találhatók itt. Fejlesztési területtel nem rendelkezik.

Dózsakert

A 70-es években intenzíven beépült lakótelep, nagyvárosias lakóterület. Lakásépítésre, illetve lakóterületi fejlesztésre kijelölt terület.

Újváros

Az 1950-es évek végén, 1960-as években kialakult új városrész. Intenzív beépítésű nagyvárosias lakóterület, fejlesztési lehetőség nélkül.

Sárberek

Az Újvárostól délre lévő településrész. Egyik része intenzíven beépült nagyvárosias lakóterület, a másik része a Jázmin utca és a vasútvonal között kertvárosias lakóterület. Fejlesztési területtel nem rendelkezik.

Óváros

A városalapító település lényegében ezen a területen helyezkedett el. A korábban meglévő lakóterületek azóta átépültek, a volt kolóniák felszámolásával. Az elenyésző kivételtől eltekintve nagyvárosias lakóterületről beszélhetünk. Fejlesztési területekkel nem rendelkezik.

Gál István-lakótelep

Az Óvárostól északra található lakótelep lényegében véve a régi Tatabánya település része, ahol a régikolónia épületek szanálásával intenzíven beépített nagyvárosias jellegű lakóterület alakult ki lakótelepszerű formában. Új épületek építése van folyamatban a középiskolától északnyugatra eső területrészen (szintén szanálásos terület). További fejlesztési lehetőséggel rendelkezik.

Kertváros (családi házas terület)

Kialakulása az 50-es években kezdődött. Kertvárosias és kisvárosias lakóterületek találhatók itt. Fejlesztési lehetőséggel nem rendelkezik.

Kertvárosi lakótelep

Kertváros városrészen belül intenzíven beépült nagyvárosias lakóterület. Jelentős fejlesztési területekkel rendelkezik a Kertvárosi lakóteleptől délre.

Külterület – Csákányos puszta

A területre készülő szabályozási terv lakóterületi fejlesztést irányozott elő a térségben (falusias lakóterület).

Külterület – Kőkúti dűlő

Közyűlési döntés szerint tartalék lakóterület (kertvárosias jelleggel).

Külterület – Síkvölgy puszta

Közyűlési döntés szerint tartalék lakóterület (kisvárosias jelleggel).

5.5. Központok és alközpontok Tatabánya város területén

Az intézményközpontok, alközpontok kialakulása szorosan összefügg a Tatabányát ma alkotó településrészek – korábbi önálló településrészek történelmi kialakulásával, fejlődésével. Az ötvenes években a fejlődés két újabb városrész kialakulását eredményezte: Tatabánya–Újvárost és a Kertvárost. A város továbbfejlődésével újabb városrészek épültek ki: Dózsakert, Sárberki lakótelep, Bánhidai lakótelep (Madách-kert).

A város történelmi kialakulása során létrehozta a város központját az Újvárosban, de ugyanakkor mindegyik önálló városrész saját központtal, alközponttal rendelkezik, illetve a lakóterületeken belül megtalálhatók azok az intézménycsoportok, amelyek az alapfokú intézményellátást biztosítják. Az alközpontok közül kiemelkedik jelentőségében – a kiszolgáló népességet is figyelembe véve – az óvárosi alközpont.

Az alközpontokon kívül eső jelentősebb területigényes intézmények:

1. Egészségügyi intézmények:

- Kórház – (Dózsa György út, Szőlőhegy) – bővítésük a területükön belül biztosítható.
- Szanatórium (Síkvölgy) – bővítési lehetőséggel rendelkezik.

2. Szabadidő és sportolási célú területek:

- Sportpálya (Ságvári Endre utca) – bővítésük a területen belül és azon kívül is biztosítható a nemrég elkészült helyi építési szabályozás szerint.
- Strand (Ságvári út) – bővítése, fejlesztése területen belül és kívül is biztosítható.
- Tartalék szabadidő és sportolási célú terület került kijelölésre az Által-ér és az oroszlányi vasútvonal között, valamint a volt márgabányának a temetővel szemközti tömbjében (az alternatív területfelhasználási javaslat az iparterületi hasznosítással szemben).

5.6. Gazdasági területek és fejlesztési lehetőségek

A gazdasági területek – sajátos használatuk szerint – az alábbi területfelhasználási kategóriákba nyertek besorolást.

- Kereskedelmi, szolgáltató gazdasági terület – elsősorban nem jelentős zavaró hatású, gazdasági célú épületek elhelyezésére szolgál (Gksz).
- Jelentős mértékű zavaró hatású ipari gazdasági terület – a különlegesen veszélyes (pl. tűz-, robbanás-, fertőzőveszélyes), bűzös vagy nagy zajjal járó gazdasági tevékenységhez szükséges építmények elhelyezésére szolgál (Giz).
- Egyéb ipari gazdasági terület (vegyes) – elsősorban az ipari, az energiaszolgáltatási és településgazdálkodás építményeinek elhelyezésére szolgál (Gip).

Tatabányán az iparterületek kialakulása 2 nagyobb területre – Óváros-Alsógalla, Nyugati Ipari Park – koncentrálódott, de ezeken kívül jelentős számban találhatók kisebb iparterületi csoportosulások a város különböző területein elszórva is.

Óváros és Felsőgalla közötti terület a legnagyobb és legrégebben kialakult összefüggő iparterület, az alapanyagipar központja volt. A cementgyár, az Alukohó megszűnésével és a bányászat súlyának csökkenésével elkerülhetetlenné válik a nagy értékű iparterület rekonstrukciója. Az egész terület besorolása: ipari gazdasági terület.

Ehhez a térséghez tartozik a Mésztelep területe, ahol a lakóterület megszűnésével kell számolni és helyette kereskedelmi, szolgáltató terület alakítandó ki, ahol kisebb vállalkozások jelenhetnek meg kisebb-nagyobb telephelyekkel. Logisztikai központként is hasznosítható. Tervezett besorolás: kereskedelmi, szolgáltató gazdasági terület.

VII. telep

A korábban már megszűnt (szanált) lakótelepi épületek helyén kialakult iparterület. A mintegy 40 hektárnyi terület 50%-a már hasznosításra került. További bővítési lehetőség van a kiskert területek felszámolásával.

Tervezett besorolás: ipari gazdasági terület.

Erőmű telepi gazdasági területek

Részben kialakult és beépített iparterület található a Környei út mentén (15 ha), köztük az erőművel, a terület besorolása azonban nem változik. A 8135. sz. főúttól délre kereskedelmi, szolgáltató gazdasági terület alakult ki (8,0 ha). Bővítési lehetőséggel nyugati irányban rendelkezik (15 ha).

Nyugati Ipari Park

A Búzavirág utca mentén már korábban kialakult iparterület (30 ha) jelentős fejlődése az 1995-ös évet követően következett be. A „zöldmezős” iparterületen nagyméretű beruházások történtek külföldi résztvevőkkel. A jelenleg közel 100 hektáros területen megépült üzemekben közel 3000 fő dolgozik. Nyugati irányban jelentős bővítési területekkel rendelkezik, amiből jelenlegi belterületen 20 ha, külterületen 60 ha áll rendelkezésre fejlesztési területként. További tartalék területek is felhasználhatók délnyugati, illetve északnyugati irányban (Környe igazgatási terület).

5.7. Üdülőtérületek és az idegenforgalomhoz kapcsolódó fejlesztési tervek

Tatabánya legfontosabb üdülési-idegenforgalmi adottságai és az ezekkel kapcsolatos fejlesztési elképzelések alábbi főbb – funkcionálisan megosztható – csoportokban határozhatók meg:

- a) Természeti környezet – természetjáró turizmus;
- b) Üdülőtérületek, kertes mezőgazdasági területek (volt zártkertek, kiskertek, üdülési, szabadidő-eltöltési funkciói);
- c) Vízpartokhoz kötődő üdülési, szabadidő tevékenység;
- d) Sportoláshoz kötődő szabadidő tevékenység;
- e) Szálláshelyek (szállodák, turistaszállók, vendégfogadási helyek);
- f) Kulturális intézmények;
- g) Kulturális, idegenforgalmi rendezvények.

5.8. Tájrendezés, tájvédelem (erdő- és mezőgazdasági területekre vonatkozó fejlesztési elképzelések)

A természeti adottságokra épülő racionális tájhasználat, tájszerkezet kialakítása során biztosítani kell az ökológiai, a táji értékek, valamint a környezet védelme szempontjainak érvényesítését a város gazdasági potenciáljának növelése és a fenntartható fejlődés érdekében.

Erdőterületek

A város országos átlagot jóval meghaladó erdősültsége (37,2%) környezetvédelmi, táj- és természetvédelmi, gazdasági, turisztikai-idegenforgalmi szempontból egyaránt igen kedvező adottság, amelynek megővását, valamint az erdőterületek mennyiségi és minőségi fejlesztését kell előírni.

Mezőgazdasági művelésre alkalmatlan, bokrosodó, erdősödő területek, zárványok, pl.:

- Bódis-hegy területén;
- Nagy-Keselő-hegy, Vörös-hegy térsége;
- Síkvölgy-patak torkolatának környezete;
- Által-ér-völgy mentén;
- Síkvölgy pusztától nyugatra lévő mozaikos területek (Gatyás-ér);
- Környebányai tavaktól délre lévő gyepek területek (volt Zsigmond-akna környezete);

- Síkvölgyi szanatórium környezete;

Elsődlegesen környezetvédelmi (településvédelmi) célú erdősávok, fásítások területei:

- a) vasút és közutak menti védősávok (elsődlegesen az autópálya, az 1. sz. főút, Környei út, Panoráma út egyes szakaszai mentén);
- b) vízfolyások mentén, tavak környezetében javasolt fásítások (Síkvölgyi-patak, Erőmű-tó, halastavak partja);

Mezőgazdasági területek

A város közigazgatási területén a mezőgazdasági hasznosítású területek nagysága csökken. A beépítésre szánt területek növekedése – a mezőgazdasági földterület rovására – elsődlegesen a jelenlegi belterülethez szervesen kapcsolódó területeken történnek. A mezőgazdasági besorolásban maradó területek alapvetően beépítésre nem szánt jellegét fenn kell tartani.

Kertes mezőgazdasági területek

Hagyományosan változatosabb területhasználat (szőlő-, gyümölcs- és kerthasználat) és az ezekhez társuló pihenési lehetőség területei. Tájképi szempontból a többnyire érzékeny, kertes területek beépítésének sűrűsödését meg kell állítani. A beépítés helye és módja a táji adottságok figyelembevételével történhet. A kiskertes területek átminősítését, funkcióváltását (lakó- vagy üdülőterületté) mérsékelten, a jelenlegi belterülethez csatlakozóan szabad csak végrehajtani. Főbb területei pl.:

Mezőgazdasági, gazdasági területek

A beépítésre szánt területek a növénytermesztéssel és az állattartással összefüggő létesítmények elhelyezésére szolgálnak. Területei:

- Zsellérdűlő;
- Rigómajor;
- Felsőgalla – tartalék terület;
- Síkvölgy-pusztá egy része.

Vízgazdálkodási területek

A vízgazdálkodási területek közé soroltak a:

- folyóvizek medre és parti sávja (Által-ér, Galla-patak, Tarjáni-patak, Csákány-patak stb.);
- állóvizek medre és parti sávja (Erőmű-tó, Környebányai tavak, Síkvölgyi-tavak, Kompos-tó, Dubnik-tó, Kékes-tó, Tükör-tó, Csónakázó-tó, halastavak, tervezett szűrőmezők);
- közcélú nyílt csatornák medre és parti sávja;
- vízbeszerzési területek (XV/c; XIV/a akna).

Táj- és természetvédelem

A város táji és természeti értékekben gazdag, kimagasló jelentőségű területei (a közigazgatási terület 26,1%-a) természeti védelem alatt állnak. A védett természeti területek, értékek részben országos (874 ha), részben helyi védettségűek (1509,3 ha). A város védelem alatt még nem álló, de jelentős természeti értékeit is jogi védelem alá kell helyezni.

Helyi jelentőségű természeti védelemre javasolt területek:

- Kompos-tó és környezete – vizes élőhelyek, botanikai és zoológiai értékek védelme;
- Veres-hegyi (eocén) kőbánya – geológiai értékek, madárvilág védelme;

- Csákányos-pusztai környéke – erdőterület védelme az Észak-értesi TT. kiegészítéseként.

Tájszabotás

A város területén a korábbi szénbányászat, a kő- és egyéb nyersanyagok (homok, kavics) kitermelése, az erőművek működése jelentős kiterjedésű roncsolt területet hagyott (és hagy) maga után, amelyeknek rekultiválása, azaz tájba illesztése, műszaki és biológiai védelme, hasznosítása – rekultivációs terv alapján – szükséges.

5.9. A zöldterületek fejlesztésére vonatkozó tervek

A város belterületi zöldfelületi rendszerébe elsősorban a zöldterületek (közparkok, közkertek), az intézmények zöldfelületei, a lakó- és üdülőkertek, az utcai fasorok, zöldszalagok, az erdőterületek, valamint az egyéb biológiailag aktív felületek tartoznak. A meglévő zöldfelületek védelmét, a zöldfelületek rendszerbe kapcsolt mennyiségi és minőségi fejlesztését biztosítani kell.

A zöldfelületi rendszer fő szerkezeti, összekötő eleme, fejlesztési területe, a fő vízfolyások (elsődlegesen az Ártal-ér és a Galla-patak) medrének vonulatai, amelyek ökológiai zöldfolyosó jellegét, közcélú használhatóságát (parti sétány, illetve kerékpárút kialakításával) kell előtérbe helyezni.

Létre kell hozni a belterületi zöldfelületi rendszer szerves kapcsolatát a külterületi zöldfelületekkel, a csatlakozó vízfolyásvölgyek mint helyi jelentőségű ökológiai zöldfolyosók szerepének erősítésével, zöldfelületi jellegének (beépítés-mentességének) kihangsúlyozásával (korlátozott funkciójú mezőgazdasági területek).

A zöldfelületi fejlesztések legfontosabb elemei a közparkok, a közkertek.

A város környezeti állapotának javítása érdekében:

- meg kell teremteni a természeti és épített környezet összhangját;
- biztosítani kell a terhelő anyagok emisszióját;
- fel kell számolni, illetve minimalizálni kell a környezeti károkat;
- elő kell segíteni a környezetminőség javítására szolgáló beruházások, fejlesztések megvalósítását (közlekedési, közműfejlesztések, üzemi rekonstrukciók).

5.10. Közlekedési fejlesztések

Úthálózat

Tatabánya úthálózatát kezdetben a várost alkotó korábbi községeket összekötő utak alkották. Mivel a legtávolabb eső településrészek igen messze fekszenek egymástól, ezért a városon belüli távolságok is jelentősek. A város fejlődése során az önálló településrészek közé új lakó- és iparterületek ékelődtek. Ennek megfelelően fejlődött az úthálózat is. Már a korábbi Á.R.T.-hez készült elemzések is elsősorban a keresztirányú elemeket hiányolták. Ennek következménye, hogy több ilyen jellegű fejlesztési elem került a tervbe. Mivel hosszirányú úthálózati elemek és a vasútvonalak határozzák meg a város jelenlegi struktúráját, ezért ezek keresztirányú összeköttetése, illetve a vasút esetében külön szintű keresztezése a legfontosabb feladat. E téren is történt előrelépés, mert a 8135. sz. út aluljárója után a közelmúltban megépült a Mátyás király útnál is a vasúti aluljáró.

A Tatabányát érintő országos közúthálózat tekintetében az elmúlt években viszonylag kedvező helyzet alakult ki. Az autópálya mellett az 1. sz. országos főút és a 8135. sz. Tatabánya–Kisbér ö. út elkerülő útként funkcionál. Ezen utak fejlesztéséhez szervesen kapcsolódik az 1. sz. főút tervezett továbbvezetése.

Vasúti hálózat

A városon vezet keresztül a IV. páneurópai korridor részét képező Budapest–Hegyeshalom vasútvonal, melynek fejlesztése folyamatos vasútfejlesztési feladatot jelent.

Tatabánya város területén az emelt sebesség bevezetésével kapcsolatos átépítés befejezést nyert, területigényes fejlesztés már nem várható.

Tömegközlekedés

Tatabánya tömegközlekedési hálózata más városokkal való összevetésben is jónak mondható. Gondot okoz viszont az újbátori autóbusz-pályaudvar, mert üzemelésével zavarja a lakókörnyezetét (jelentős zaj és levegőszennyezés).

A közlekedés fejlesztésére tett javaslatok

A településkörnyék úthálózata

A településkörnyék úthálózatában jelentős változást fog okozni az 1. sz. főút vértesszőlősi elkerülése. Várható az 1119. sz. és a 8135. sz. összekötő utak főúttá való fejlesztése, amely a térségben új észak-kelet, dél-nyugati irányú tengelyként jelenik meg. Az út egyik irányban Esztergom felé, nyugatra pedig Pápa irányába jelent majd magasabb szintű kapcsolatot.

Fontos térségi elem a Komárom–Tata–Tatabánya–Oroszlány–Mór agglomerációs tengely főútja, mely ugyancsak érinti a fejlesztési elképzeléseket.

Kistérségi kapcsolatot jelent a Tatabánya és Környe között, a Tatabányát délről elkerülő tehermentesítő út, amelynek tervezése most van folyamatban.

Kíváncsún lenne Tatabányának az M1-es autópályáról déli irányban való bekötése.

5.11. Közművesítési fejlesztési tervek

Hírközlés, műsorszórás

Vezetékes hírközlés

A Tatabányai Távközlő Központ, a megye nyugati részét lefedő 28. számú primer körzet 50 településének a körzetközpontja és egyben a város telefonközpontja is. Körzetkábelben fűzi fel a körzet helyi és kihelyezett fokozatú központjait és biztosítja a 34-es számú távhívó körzet településeinek az országos rendszerhez történő kapcsolódását.

86%-os ellátottság mellett üzemel a város központi részein és a lakótelepeken a földkábeles előfizetői hálózat. A városi funkció ellenére a perem városrészekben földfeletti vezetésű (légkábeles és légvezetékes) a rendszer faoszlopsorra szerelve.

Cél: a szolgáltatás teljes körű, 100%-os kiépítése. Településrendezési szempontból a tervezett és a rekonstrukcióra kerülő távközlési hálózatokat földkábelbe, illetve alépítménybe helyezve, föld alatti vezetéssel kell megépíteni, ezzel elősegítve a város és az utcák igényes kialakítását.

Vezeték nélküli rendszerek, műsorszórás

A térségben működő TV-URH gerinc- és rádióadók közötti jeltovábbítást mikrohullámú összeköttetések biztosítják, melyek 100 méter (+/- 50 m) védősávja Tatabánya közigazgatási területe felett húzódik. Az Antenna Hungária Rt. többcsatornás rendszerében az OMK (Országos Mikrohullámú Központ) – Tatabánya – Mészáros-hegy – Győr Országos Transzmit Hálózat (OHT) digitális és az OMK – Tatabánya – Győr analóg rendszerű modulációs vonalon, mikrohullámú összeköttetésén több szolgáltató (pl. a MATÁV Rt.) is üzemelteti a hálózatát.

A Gerecse- és a Mészáros-hegy nevű mikrohullámú bázisállomások 500 m sugarú védőterületet igényelnek. Tatabánya beárnyékoltsági részein a jó vétel érdekében a Gerecsére telepített TV átvészoló állomás továbbítja a jeleket. Az adó védőtávolsága 100 m.

Újabb mikrohullámú hálózat és bázisállomás telepítését a település közigazgatási területén belül az Antenna Hungária Rt. nem tervezi. A mikrohullámú összeköttetések védősávjában a szélességi és a magassági korlátozás értékeit a területfelhasználás tervezése és megvalósítása során figyelembe kell venni.

Összegzés

Tatabánya az utóbbi 6-7 évben külső tőkebevonásra alapozott gazdaságfejlesztő és településfejlesztő stratégiával érte el sikereit. A világgazdasági változások hatására (2001. szeptember 11-ei események, világgazdasági recesszió) azonban e sikerek törékennyé váltak, így a korábbi célkitűzések kiegészítésre, illetve változtatásra szorulnak, mozgósítani szükséges a város és térségének belső erőforrásait.

- A társadalmi erőforrások tekintetében megállapítható, hogy a város struktúrája fiatalos, ez a legtöbb hasonló nagyságú városhoz képest előnyös. Az utolsó 1-2 évben megállt a városból való elköltözés, azaz a népességmegtartó képesség javult. Ugyanúgy javuló tendenciát mutat az iskolázottsági mutató, azonban a felsőfokú szakképzettségük arányát tekintve igen nagyok a lemaradások. Ezzel összefügg az egyetemi képzés hiánya (az egész megyében) és a kutatás-fejlesztés tevékenységének jelenleg még nagyon csekély aránya. A korábbi évek nagyvállalatokat megreformáló helyi adópolitikája után egyre nagyobb figyelem fordul a helyi kis- és középvállalkozások fejlesztésének ösztönzésére, új vállalkozások beindításának támogatására. A fejlett városi kis- és középvállalkozói szektor egyrészt vonzó lehet (mint potenciális beszállítói kör) a letelepíteni kívánt belső befektetők arányai, azonban legalább ilyen fontos a szerepük a hazai (ezen belül a térségi) piacra történő termék-előállítás és szolgáltatás nyújtás terén. Mind a külső tőkebefektetések ösztönzésének, mind a belső (endogén) gazdasági erőforrások mozgósításának alapfeltétele volt az óriási környezetszennyezés csökkentése. (Ez 1985-ig volt jellemző állapot). Ez 1995-re jelentősen enyhült, elsősorban a légszennyező ipari üzemek (Cementgyár, Alumíniumkohó) bezárása miatt. Továbbra is jelentős a térség három erőművének SO_2 szennyezése és az elsősorban közlekedési eredetű NO - és NO_x - szennyezés. A SO_2 kibocsátását a bányászati erőmű leállítását, a bokodi erőmű környezetvédelmi beruházása, valamint az óvárosi fűtőerőmű gáztüzelésre történő áttérítése révén néhány éven belül a határérték alá fogja csökkenteni. A nitrogén-oxidok kibocsátásának növelését úgy próbálják megakadályozni, hogy a város a távhővel való ellátásának elsőbbséget biztosít az egyedi gáz- vagy széntüzeléssel szemben, továbbá elkerülő utak megépítésével a tehergépjármű-forgalom egy részét távol kívánja tartani a város lakott területétől. E környezetvédelmi beruházások eredményeképpen a város vonzó természeti környezete valódi erősséggé válhat a versenyképesség fokozása terén. Azonban még számos teendő van az egyhangú, iparosított technológiájú lakóépületekből álló városkép javítása terén. Ma ez egyértelmű versenyhátránnyá jelentkezik a hasonló létszámú történelmi városokkal szemben. Ezért a stratégiatervben új elemként szerepel a minőségi lakások építése, a városi közterek rendezése és a parkok építése. A város önkormányzata által elkészített középtávú (2000–2005) gazdasági és területfejlesztési stratégiai tervének a célja, hogy összefoglalja és rendszerbe állítsa az önkormányzat eddigi működése során alkalmazott fejlesztési stratégiai elemeket, azok tapasztalatait, valamint az elkövetkező évekre érvényes taktikát. Ez a helyzetelemzésen alapuló tudatos és aktív tervező, szervező és koordináló munka eredményeként létrejövő olyan folyamat, amely növeli Tatabánya városában és régiójában a gazdasági társaságok teljesítményértékét a település munkaerő-megtartó képességének fokozásával együtt. Mindezek mellett pozitív fejlesztő hatást gyakorol a település humán infrastruktúrájának és szolgáltatási színvonalának fejlesztésére. A város a stratégiai elemzésben elkészítette a település SWOT-elemzését, mely felvázolta a város erősségeit, gyengeségeit, a lehetőségeket és a veszélyeket is a fejlesztéssel kapcsolatban.

A város gyengéi közé tartozik, hogy az ipartelepítésre alkalmas területeket nem teljes körűen közművesítették, valamint esetenként hiányzik az e területekre vonatkozó szabályozási terv. A gyengeségek közé sorolandó továbbá, hogy a munkaerő képzettségi szintje specializált, alacsony az értelmiségiek aránya a városban, és nem elég mobil a lakáspiac. Hiányosságok tapasztalhatók a sport és a szabadidő eltöltés területén is. Mindezek ismeretében stratégiai célként megfogalmazódott, hogy a gazdasági szerkezet-átalakítási folyamat folytatása érdekében prioritást kell biztosítani az elektronikai, autóipari beszállításoknak, a gép- és csomagolóanyag-ipar, a műszer-, a vegy- és környezetvédelmi iparnak. Kiemelt prioritást kell adni a közepes létszámot foglalkoztató 100 – 200 fős végterméket előállító társaságoknak, valamint a kutató-fejlesztő bázist is működtető társaságoknak. A kereskedelem fejlesztési igénye elsősorban a nagy alapterületű kereskedelmi és szórakoztató központ létesítését határozza meg. A tervben a kis- és mikrovállalkozások számára szeretnének beszállítói lehetőséget biztosítani.

Igényként és fejlesztési célként fogalmazódik meg, hogy korszerű (választékot bővítő) lakáslehetőségeket biztosítsanak, valamint visszahódítsák a régiókat és a naponta ingázó munkavállalói réteget.

Összegzésként megállapítható, hogy Tatabánya városa a területfejlesztés megvalósítása érdekében elkészítette az általános és a részletes rendezési terveket, megfelelő gazdaságfejlesztő stratégiát dolgozott ki, kialakította a gazdaságfejlesztéshez szükséges eszközöket, szervezeti formákat, a helyi adórendszer, illetve a munkahelyteremtő támogatási rendszer kialakításával biztosította mindazokat az eszközöket, amelyek szükségesek a fejlesztési elképzelések megvalósításához.

Dolgozatommal azt próbáltam érzékeltetni, hogy milyen sokrétű és bonyolult rendszer meglétét feltételezi a területfejlesztési folyamat, s ezeknek az eszközrendszerét össze kell hangolni, a megfelelő szervezeti formákat létre kell hozni.

IRODALOM

- Előterjesztés Tatabánya Megyei Jogú Város Közgyűlésére
Tárgy: Gazdaságfejlesztési stratégiai terv 2000–2005
Előterjesztés Tatabánya Megyei Jogú Város Közgyűlésére
Tárgy: Tatabánya Megyei Jogú Város Operatív Gazdasági Programja 2003–2006
Vezetői összegzés: Tatabánya helyi gazdaság-, terület- és területfejlesztési stratégiája 2002–2006
Komárom-Esztergom megye Területrendezési Terve
(Készítette: M-teampannon Kft. 2004)
Tatabánya Megyei Jogú Város Területszerkezeti Terve 2004
Farágó L. (1991). Szempontok az irányítási rendszer modellváltásához. *Tér és Társadalom* 1. szám
Farágó L. (1994). Adalékok a területfejlesztéssel kapcsolatos fogalmak vitájához. *Tér és Társadalom* 3–4. szám
Farágó L. (2003). A térkép egy olvasata és a „területi” tervezés
Komárom-Esztergom Megye Statisztikai Évkönyve 2003
Komárom-Esztergom Megye Kézikönyve

Baraté Ágnes

2010.06.24.

A Hollósy Simon Képzőművészeti Alkotótáborban készült művek reprezentatív kiállítása a Gross Arnold Kiállítóteremben.

Kárpátalja etnikai arculatának változása 1945–2001 között

Rezümé Tanulmányomban a Kárpátalján élő magyar kisebbségi közösség demográfiai viszonyaira, etnikai térszerkezet átalakulására, migrációs folyamatainak elemzésére koncentráltam. Kocsis Károly, Molnár D. István, Molnár D. József és Fodor Gyula kutatási eredményei jelentették számomra a kiindulópontot. Az utóbbi években Kárpátalját elhagyó, az ottani magyar közösségből kiváló személyek magas számban választják Magyarországot új hazájuknak. A letelepedők között a fiatal, magasan képzettek vannak többségben. Javarást a migráció következtében a nemzetiségi szerkezetben is megjelennek a torzulások. A magyarok rovására nő a más nemzetiségűek részaránya.

Abstract In my study I was examine the demographical and migration relations of the nationalities living in Subcarpathia between 1945 and 2001. During the 20th century the population of Subcarpathia had been in constant move. Between 1945 and 1989 the east oriented, inner migration was significant in this area. The opening of the borders changed the situation in 1989. Cross-settling to the homeland remarkably appears in the circle of Subcarpathia Hungarian ethnic group, which results in the constant increase of the local Ukrainian ethnic group (at the expense of the remaining Hungarians). Due to the increasing Hungarian immigration rate, the coherent Hungarian settlement territory is in the process of dissolving. In my project I was inspired by the research of Károly Kocsis, István Molnár D., József Molnár, and Gyula Fodor.

Bevezetés

Tanulmányomban a Kárpátalján élő nemzetiségek demográfiai és migrációs viszonyait vizsgálom 1945 és 1989 között. Az elmúlt évtizedek tendenciáit, sajátosságait elemezve elsősorban a magyar kisebbségi közösség népességmozgalmi változásait, a változások irányát és a migrációs tendenciákat próbálom meg feltárni.

Témaválasztásomat a vándorlási folyamatok felgyorsulása és a kárpátaljai migráció sajátosságaira kiterjedő elemzések hiánya tette indokolttá. A téma fontosságát jelzi, hogy Kárpátalja migrációs mutatóinak ezen időszakra történő elemzéséről viszonylag kevés publikáció áll rendelkezésre.

A tanulmányom alapfeltevése, hogy Kárpátalját az általam vizsgált időszakban elhagyó, és a főként Szovjetunióban önkéntes vagy kényszer leteleplülő migránsok korösszetételében a fiatalabb korcsoport a jellemző.

Kárpátalja bemutatása

Kárpátalja Ukrajna Kárpátontúli területeként számon tartott, tizenkétezer-nyolcszáz négyzetkilométernyi régiója. A területet északról Lengyelország, Ukrajna lembergi (Ivovi), keletről ivano-frankivszi területe, délről Románia, délnyugatról Magyarország, nyugatról pedig Szlovákia határolja. Az ország egyetlen olyan területe, ahol jelentősebb számú magyar nemzetiségű ember él. A terület lakosságának 12,1%-a magyar, amelynek legnagyobb része a magyar–ukrán határ menti 20 km-es sávban él (Molnár 2004: 120).

A Kárpátalja elnevezés az 1930-as években jelent meg a köztudatban, addig Ruszinkó vagy Podkarpatszka Rusz néven emlegették a területet. Önálló összefüggő régióként csak 1944 után beszélhetünk Kárpátaljáról.

A XX. század folyamán a területi átrendeződések következtében Kárpátalja többször gazdát cserélt, több hatalom váltotta itt egymást. Az Osztrák–Magyar Monarchia (1918. november 15-ig), a Magyar Köztársaság (1918. november 16–1918. december 20.), Ruszka Krajna (1918. december 21.–1919. március 21.), a Kőrösmezei Hucul Köztársaság (1918. november 8.–1919. március 21.), a Magyar Tanácsköztársaság (1919.

* PhD-hallgató, PTE Politikatudományi Doktori Program.

március 21.–1919. április 19.), román megszállás (1919. április 10.–1920. júniusának vége), csehszlovák megszállás (1919. január 12.–1920. június 4.), a Csehszlovák Köztársaság (1920. június 4.–1938. október 7.), csehek–szlovákok–kárpátoroszek föderatív köztársasága (1938. október 8.–1938. október 26.), csehek–szlovákok–kárpátukránok föderatív köztársasága (1938. október 26.–1939. március 15.), az önálló Kárpátukrán Köztársaság (1939. március 15-én néhány óráig létezett), a Magyar Királyság (1939. március 15.–1944. március 21.), a németek által megszállt Magyarország és a nyilasok (1944. március 21.–1944. október 23.), a Csehszlovák Köztársaság (1944. október 24.–1944. november 25.) és Kárpátontúli Ukrajna (1944. november 26.–1945. június 29.). 1946. január 22-ével létrejött a Kárpátontúli Terület a Szovjetunióhoz tartozó Ukrajna kötelékében. 1991-ben Ukrajna függetlenné vált. (Gabóda 2004: 71–99).

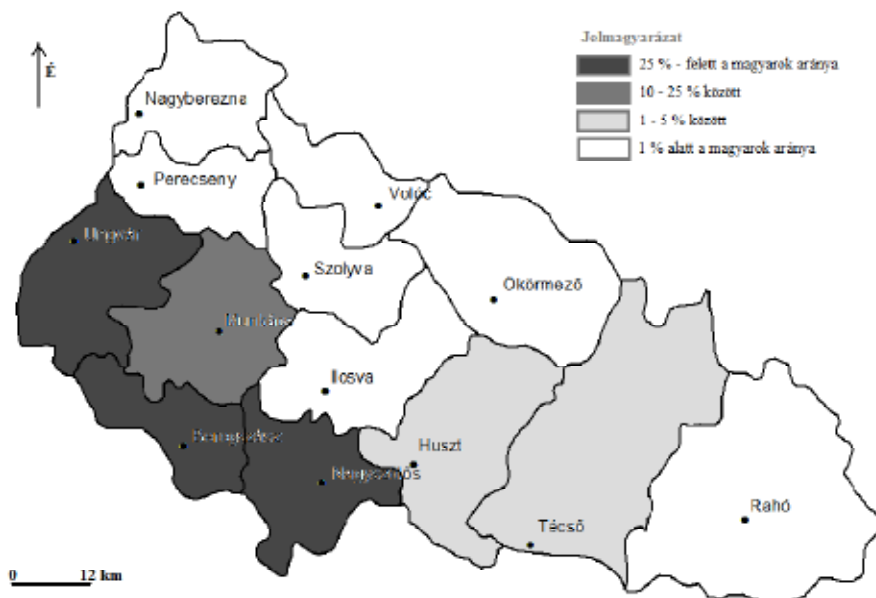
1. ábra. Magyarok Kárpátalján

Forrás: Molnár J. - Molnár D. I. 2000

A területi változások miatt folyamatosan változott az államalkotó többség és a Kárpátalján élő kisebbség „szereposztása”. Minden megszálló állam a saját maga képére próbálta átgyúrni a soknemzetiségű, soknyelvű, sokvallású államot (Hajdú 2009: 290).

A Kárpátalján élő népesség számáról, összetételéről már a 17. században jegyezték fel információkat. Az is igaz, hogy a hitelességük megkérdőjelezhető, de ez a későbbiekre is igaz, mivel a Szovjetunió idején is sok kozmetikázás érte a demográfiai adatokat (Fodor 2003: 82).

A II. világháborúig Kárpátalja egy természetes migrációs folyamat célállomása volt. A vidék vonzotta a betelepülőket. A következő vándorlási hullám a második világháború után érte el a területet. A migráció iránya azonban nem nyugati, hanem keleti volt. Az erre az időszakra jellemző belső vándormozgalom alakulását, közvetlen adatforrások hiányában, a népszámlálások alapján, közvetve lehet nyomon követni.

2. ábra. Kárpátalja magyar lakosságának járásonkénti arányszámai

Forrás: Kárpátaljai Megyei Statisztikai Hivatal, 2003

Népszámlálások az egykori Szovjetunióban

Az 1945 utáni évek népességszámáról részletesebb adatokkal rendelkezünk, hiszen a háború után már hat hivatalos népszámlálást is tartottak. Mindemellett az állami statisztikai hivatal adataira is támaszkodhatunk.

Az eltelt több mint fél évszázad alatt Kárpátalja lakossága 750 ezer főről közel 1,3 millió főre gyarapodott. A gyarapodásban nagy szerepe volt a migrációnak, s a vándor-mozgalmak következtében az etnikai sokszínűség még jobban kidomborodott. Kárpátalja lakossága 1989-ig töretlenül gyarapodott, évi 10–12 ezer fős gyarapodást produkálva. Az utolsó szovjet népszámlálás idején 1 253 000 főt írtak össze, azóta viszont alig 6000 fő volt a növekedés (Fodor 2004: 348).

A szovjet népszámlálások során Popovics Tibor Miklós megállapításai alapján a jelenlévő és állandó népesség különböző kategóriáit különböztették meg:

1. Jelenlévő
2. Állandó vagy megtelepedett

Jelenlévő népesség alatt mindazon népességet értették, akik a népszámlálás idején az adott területen tartózkodtak.

Az állandó népesség alá azokat sorolták, akik állandó jelleggel laktak egy területen, függetlenül attól, hogy a számlálás alatt jelen voltak e vagy sem.

Fontosnak tartották, hogy tisztázzák a jelenlévő és az állandó népesség egymáshoz való viszonyát, ezért külön bevezették az ideiglenesen itt lakók és az ideiglenesen hiányzók fogalmát, amely több embert érintett.

Az ideiglenesen itt lakó személyek a népszámlálás pillanatában Kárpátalján voltak, de nem volt itt állandó lakóhelyük. Többségük kiküldetésbe, szezonális munkára, vakációra stb. érkezett a vidékre.

Az ideiglenesen hiányzók azok, akik a számlálás időpontjában nem tartózkodtak a megyében, de rendszerint állandóan Kárpátalján laktak. Nem tekintették ideiglenesen hiányzóknak a sorkatonai szolgálatot teljesítőket és felsőoktatási hallgatókat. Az ideiglenesen hiányzókat az állandó népességhez sorolták. Kárpátalja esetében azzal, hogy meghatározták ezeket a fogalmakat, kategóriákat, lehetőséget teremtettek a nemzetiségi arányok manipulálására, a magyarság hátrányára (Popovics 1994a: 38).

Keleti irányú migrációs folyamatok

A Kárpátontúli területen a belső irányú migráció volt a jellemző. A Szovjetunió belső területeiről oroszokat, ukránokat telepítettek be Kárpátaljára. A kolhozokba kényszerített, sokszor a földjüktől megfosztott kárpátaljai őslakosok, köztük magyarok is, gyakran vállaltak idénymunkát oroszországi és ukrainai építkezéseken, kolhozokban. Az idénymunka során a kárpátaljaiak otthoni jövedelmük többszörösét keresték meg.

A kárpátaljai egyetemeken, főiskolákon és szakmunkásképzőkben végzett friss diplomásokat két-három évre a Szovjetunió belső területeire irányították, ott kezdhették el „karrierjüket”. Létezett egy kormányrendelet, amely az egyetemek, főiskolák, szakközépiskolák vezetőinek – népgazdasági és állami érdekből – lehetővé tette, hogy 2-3 évre kötelező jelleggel a végzett diplomás hallgatókat olyan munkahelyekre irányítsák, amelyet célszerűnek láttak a különböző szovjet megyék munkaerő-igényei alapján (Popovics 1994 b: 28).

A 18. életévüket betöltött fiatalembereket 3, majd később 2 éves sorkatonai szolgálatra hívták be, amelyet legtöbbször Ukrajnán kívüli köztársaságban töltöttek le. Emellett a régióba tömegesen érkeztek a birodalom belsejéből katonák és tisztek.

Kárpátaljára ugyanakkor a Kárpátokon túlról irányítottak szakembereket. Így fordulhat elő, hogy a volt Szovjetunió mindegyik utódállamában él kisebb-nagyobb magyar közösség, s ezzel magyarázható a grúz, örmény, tadzsik, kazah, türkmén, észt nemzetiségűek felbukkanása is Kárpátalján 1945 után (Gabóda 2003: 71–99). Mindezzel a hatalomnak az volt a célja, hogy nemzetiségileg homogén társadalmat alakítson ki.

1. táblázat. A be- és kitelepülők aránya Kárpátalján 1946 és 1990 között
(százalékban kifejezve az összlakosság számához viszonyítva)

	1946	1959	1979	1989	1990
Betelepült	2,8	1,4	1,2	0,6	0,2
Kitelepült	3,1	0,1	0,2	3,2	4,9
Idénymunkára jött	0	0,1	1,4	1,6	1,4
Idénymunkára ment	0	0,1	0,3	6,4	7,7

Forrás: Szabó 1993: 64. p.

A leglátványosabb népességgyarapodás a nagyvárosokban valósult meg. Ungvár lakossága háromszorosára, Munkácsé két és félszeresére növekedett a tárgyalt időszakban. A betelepítések, vándormozgalmak következtében az etnikai arányok is megváltoztak, a magyar nemzetiségűek számának csökkenése a nagyvárosokban is tapasztalható volt. A kárpátaljai magyar nemzeti kisebbség egyik legfájóbb pontja a városok elvesztése (S. Benedek 2002: 110).

2. táblázat. A magyar lakosság számának alakulása az ősi magyar városokban

	1941	1979	1981	Napjainkban
Ungvár	27896	7619	16000	8000
Munkács	21277	6883	15200	6975
Beregszász	19784	15759	24700	12800
Nagyszőlős	7372	3042	6700	3400

Forrás: Szabó László 1993

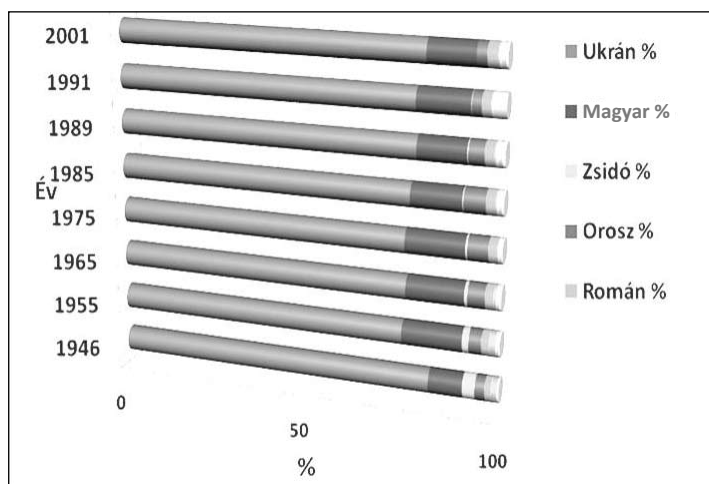
A nemzetiségi összetétel változásai Kárpátalján 1945-től napjainkig

Ha összehasonlítjuk az 1944. évi és az 1946. évi adatokat, óriási eltérésekkel találjuk szembe magunkat. A legtragikusabb a 82,3%-nyi ukránok megjelenése, akiknek két éve még nyomuk sem volt. Ennek oka, hogy a szovjet szakemberek ukránokká nyilvánították a ruszinokat, s mindemellett folyamatosan települtek be emberek Nyugat-Ukrajnából a Magyarországra költöző magyar családok helyére. Az ukránok aránya 1950 óta folyamatosan nő, számuk 2001-ben 1 001 149 főt tett ki.

A második legnépesebb etnikai csoport a magyarság, akikkel egy külön fejezetben foglalkozom.

A legutóbbi népszámlálás adatai alapján a románok kerültek fel a dobogó legsó fokára, megelőzve az 1989-ben még magasán álló oroszokat. A románok száma 12 év alatt 9%-kal nőtt és meghaladja a 32 ezret. Ez a gyarapodás a természetes szaporulatnak köszönhető (Molnár 2004b: 341).

Az etnikai rangsorban a negyedik helyen az oroszok állnak. 1946-tól a folyamatos betelepítések, vándormozgalmak keretében nőtt a számuk. A 80-as években nagyarányú asszimilációval, kisebb mértékű kivándorlással találkozhatunk. Arányuk 2001-ben 2,5% volt.

3. ábra. A nemzetiségi összetétel változásai Kárpátalján 1946-tól napjainkig

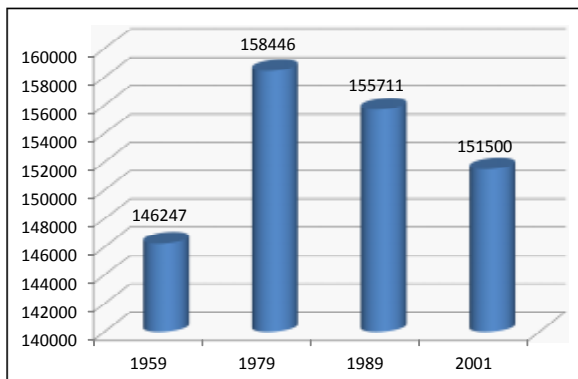
Forrás: Szabó László 1993., Kocsis Károly 1999

Beszélhetnénk még a németekről, csehekről, szlovákokról, zsidókról. Mindannyiukban közös, hogy 1990 után megnövekedett a kivándorlók száma. Nagy számban választják új lakóhelyüknek Németországot, Izraelt, USA-t.

A kárpátaljai cigányság valós számáról nincsenek megbízható adataink. Mindennek az oka, hogy sok cigány ma is magyarnak, ukránnak, szlováknak, romának vallja magát. Vannak olyan demográfusok, akik 10–15%-nál is többre becsülik a kárpátaljai cigányok részarányát. A legutóbbi, 2001-es népszámlálás adatai szerint arányuk 1,1%-ot tesz ki a megye összlakosságán belül (Fodor 2003: 90).

Magyarok Kárpátalján

A kárpátaljai magyarság fő sajátosságai közül elsőként a kis létszámmal kell foglalkoznunk. A magyarok száma 1946-ban volt a minimális szinten (8,7%). Ennek több oka is volt: „malenykij robot”, megfélemlítések a hatóságok részéről, háborús veszteség. 1950-re arányuk majdnem megduplázódott, elérték a maximális 17,3%-ot. Azóta arányuk fokozatosan csökken. A fogyás az 1980-as évek óta komolyabb méreteket öltött. 1989-ben 2735-tel kevesebben voltak mint, 1979-ben. 1989 és 2001 között 4,2 ezer fős, azaz 2,7%-os apadást regisztráltak (Kárpátaljai Megyei Statisztikai Hivatal: 2003b). A kárpátaljai magyarság lélekszámcsökkenése a következő tényezőkből állt össze: természetes fogyás, asszimiláció, migrációs veszteség. Az elemzők szerint a változás az optimista forgatókönyvek szerint zajlott (Molnár 2003: 68). Megállapíthatjuk, hogy a kárpátaljai magyar közösség az elvándorlás miatt az 1989 óta eltelt közel két évtizedben jelentős veszteséget szenvedett el.

4. ábra. A magyarok számának alakulása Kárpátalján 1959–2001 között

Forrás: Szabó László 1993, Kocsis Károly 1999

IRODALOM

- Gabóda Béla (2003). *A kárpátaljai magyarság politikai szervezettsége és törekvései*. Valóság, 46 (11): 71–99.
- Fodor Gyula (2003). Kárpátalja demográfiai jellemzése a népszámlálások adatainak tükrében. In: Süli Zakar István (szerk.): *Társadalomföldrajz – Területfejlesztés I.* Debrecen, Kossuth Egyetemi Kiadó, 81–95.
- Fodor Gyula (2004). Demográfiai változások Kárpátalján az 1989-es és a 2001-es népszámlálás között. In: Süli-Zakar I. (szerk.): *Határon átnyúló kapcsolatok, humán erőforrások*. Debrecen, Kossuth Egyetemi Kiadó, 347–353.

- Hajdú Zoltán (2009). Kárpátalja területi autonómiája: alapvető államstruktúra és határváltozások, de a kérdés örök? In: Kupa László (szerk.): *Kisebbségi autonómia-törekvések Közép-Európában a múltban és a jelenben*. Pécs, PTE – Bookmaster Kft., 208–215.
- Kárpátaljai Megyei Statisztikai Hivatal 2003b: Zakarpatszke oblasznye Upravlinnya Sztatisztiki (Закарпатське обласне управління статистики), *Національний склад населення та його мовні ознаки* (статистичний бюлетень). Ужгород.), Ungvár, 2003.
- Dr. Kocsis Károly (1999). Társadalom és gazdaság napjainkban. In: Bulla Béla – Mendöl Tibor (szerk.): „*A Kárpát-medence földrajza*”. Budapest: Lucidus Kiadó, 339–378.
- Molnár József – Molnár D. István (2003). Kárpátalja népessége és magyarsága a 2001. évi ukrainai népszámlálás hozzáférhető eredményeinek tükrében. In: Gyurgyik László – Sebők László (szerk.): *Népszámlálási körkép Közép-Európából 1989 – 2002*. Budapest: Teleki László Alapítvány, 62–80.
- Molnár József (2004a): Kárpátalja lakosságának nyelvi összetétele a 2001-es ukrainai népszámlálás adatai alapján. In: Beregszászi Anikó, Csernicskó István (szerk.): *Tanulmányok a kárpátaljai magyar nyelvhasználatról*. Ungvár: PoliPrint, 119–130.
- Molnár József – Molnár D. István (2004b). Kárpátalja nemzetiségi összetétele a 2001-es népszámlálási adatok alapján. In: Süli-Zakar István (szerk.): *Határokon átnyúló kapcsolatok, humán erőforrások*. Debrecen: Kossuth Egyetemi Kiadó, 131–137.
- Popovics Tibor Miklós (1994a). *A kárpátaljai magyarság statisztikai számbavételének egyes kérdései a volt Szovjetunióban, összefüggésben az őket ért diszkriminációval*. Kapu, 7. (10 – 11): 36–40.
- Popovics Tibor Miklós (1994b). *Diplomás kárpátaljai magyarok diszkriminációja a szovjet totalitárius rendszerben*. 2. Magyar Felsőoktatás, 4. (8–9): 28–29.
- Dr. Szabó (1993). *Kárpátaljai demográfiai adatok*. Ungvár–Budapest: Intermix Kiadó
- S. Benedek András (2002). *Magyarok Kárpátalján*. Korunk, 13 (2): 109–112.

2010.09.16-19.

A Kárpátok növényzetének vizsgálata az elmúlt kétszáz évben – nemzetközi tudományos konferencia Margittai Antal születésének 130. évfordulója alkalmából.

BARÁTH VIKTÓRIA*

A donbászi munkaszolgálat a Beregszászi járás elhurcoltjainak emlékezetében

Rezümé A tanulmány témája a donbászi munkaszolgálat kutatása volt hét település elhurcoltjainak emlékezése alapján. A dolgozat fő forrását ezek a túlélők képezték, akikkel egységes kérdések alapján összeállított mélyinterjút készítettünk az akkori események történéseiről.

Az általunk megírt munka alapján levonhatjuk azt a következtetést, miszerint a Kárpátalján erőszakkal bevezetett sztálini rezsim az élet minden területén negatívan érintette a terület lakosságát, magyarságát.

A hatalmat átvevő szovjet hatalom újabb és újabb intézkedések által mindig megtalálta a módot a szovjetesítést ellenző vagy a szovjet rendszernek nem behódoló egyének, egyes esetekben egész társadalmi rétegeknek az eltávolítására. Ezek közé az intézkedések közé tartozik a jelen kutatás tárgyát képező donbászi munkaszolgálat, amely 1947-ben vette kezdetét a vizsgált térségben. Bár a hatóságok szerint a bányászati munkák csak a katonaköteles korú fiatalokat érintették, az általunk végzett kutatások egyértelműen bizonyítják, hogy több esetben vittek el 18. életévüket be nem töltött személyeket is, amelyek okaként a visszaemlékezők egyhangúlag az irányukba megnyilvánuló bizalmatlanságot jelölték meg.

Kijelenthetjük, hogy a kutatás elérte a célját, hiszen sikerült felkeresni a hét település majdnem mindegyik túlélőjét. Azért csak majdnem mindegyiküket, mert Mezőváriban egy elhurcolt nem kívánta válaszaival segíteni munkánkat, míg Borzsován, Makkosjánosiban és Benében a munkaszolgálatot teljesítők súlyos betegségük okán nem tudtak volna válaszolni az általunk feltett kérdésekre. Ezzel ellentétben elmondhatjuk, hogy sikerült hiteles képet kapni a szovjet hatalom magyarellenes politikájáról ezen férfiak elbeszéléseiből, akik mindezt a meghurcoltatást és megaláztatást átélték. Hiszen a túlélők elmondásai adnak csak igazán hiteles forrást az eseményekről, melyek alapján lehet mérlegelni a szovjet rezsim terrorra és megfélemlítésre irányuló intézkedéseit. Ezúton szeretnénk mindannyiuknak köszönetünket kifejezni azért az odaadó, segítőkész, és nem utolsósorban lelkiüket újból felkavaró emlékek megosztásáért.

Kutatásunk során nem voltak nehézségeink, az adatközlők mindannyian segítőkészek, nyitlak és őszinték voltak.

Következtetésképpen levonható az, hogy a munkánk nem teljes, szükség lenne a témában további kutatásokra, gondolunk itt a többi magyarlakta járásokban élő szentánuk elbeszéléseire, történelmi hitelességükre, mivel kutatásunk csak a Bene és Mezővári, Kígyós, Makkosjánosi, Balazsér, Búcsú, Borzsova községből elhurcolt donbászi munkaszolgálatosok elmondásai alapján készült.

Резюме Темою публікації є дослідження подій, пов'язаних із відправленням закарпатських громадян на примусові роботи в Донбас. Джерелом досліджень послужили розповіді громадян з семи поселень Берегівського району, які повернулися з примусових робіт, та дані, отримані на основі анкетування родичів тих депортованих, які не загинули на чужині.

В основній частині роботи йдеться про фактичні історичні події, про умови депортації, час, проведений у таборах, та про суспільну адаптацію громадян після повернення додому. На основі опитування ми визначили картину того, як вони бачать перспективу збереження угорців Закарпаття як нащадків.

Ми можемо стверджувати, що дослідження досягло своєї мети і нам вдалося відтворити реальну картину антиугорської політики радянського уряду. Ми змогли поспілкуватись із кількома свідками депортації з Берегівського району, які пережили всі знущання, та ознайомилися з доступною науковою літературою, у якій описано ці події.

У процесі роботи проблем не виникло, свідки із задоволенням розповідали про фактичні події того часу.

Як підсумок можна сказати, що робота не охоплює повністю всі моменти, а це спонукає до подальших досліджень. Сподіваємося, що наше дослідження вдасться розширити розповідями інших очевидців, які пережили страхіття депортації.

Az 1944-es rendszerváltás utáni időszak Kárpátalja életére óriási negatívumként hatott, amely a szovjet rendszer egyfajta magyarellenes nemzetiségpolitikájában nyilvánult meg. A magyarokat származásuk miatt bűnös nemzetnek nyilvánította, és igyekezett különböző intézkedésekkel megnyirbálni a kárpátaljai magyar férfilakosság számát.

Első ilyen intézkedése az volt, hogy a 18 és 50 év közötti magyar férfiak kötelesek voltak jelentkezni háromnapos munkára, ún. „malenykij robotra”, ami persze hosszú éveket vett igénybe, sőt a legtöbbjük haza sem került, hanem odahalt.

A szovjetek magyarellenes törekvései ennyiben nem fulladtak ki, a hatalom újabb intézkedése következett, amely az előzőhöz hasonló képet mutat, s ez abban nyilvánult meg, hogy a régió katonaköteles korú magyar fiataljait bizalmatlannak nyilvánítva –

* A II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola, V. évfolyamos történelem–magyar szakos hallgatója. A tanulmányt Molnár D. Erzsébet lektorálta.

katonai szolgálat teljesítésére – arra kötelezték, hogy szolgálati idejüket a Donyec-medencei szénbányákban töltsék le.

A magyar férfiak a donbászi szénbányákba való erőszakos elhurcolása 1948-ban indult meg, de a hatóságok már 1947-ben a sajtón keresztül propagandát indítottak a szénmedencébe történő munkára, amelyek a következőképpen hangzottak: a *Vörös Zászló* című lapban ezek a sorok láttak napvilágot a fent említett évben: „*Ukrajna kincsei között az első helyet a doneci szén foglalja el... Ukrajnában új szénbánya-vidék alakul, melyet „Jobbparti Donmedencének” neveztek el. Rendkívül gazdag szénbányákra akadtak, melyekben már el is indult a munka.*”¹

Ezután egyre több cikk jelent meg az újságban, amely a fiatalokat a munkára ösztönte, amit főleg azzal akartak elérni, hogy magas pénzbeli juttatást ígértek: „*Titov Nikolaj és Kogtyev Vaszily donbászi szénbányászok egy váltás alatt 138 tonna szenet fejtettek és raktak be. A hős sztachanovista vájárokat bő pénzjutalomban részesítették. A két bányász egyenként egy nap alatt 1308 rubelt keresett.*”²

A munkaszolgálatot propagáló sajtóban természetesen a FZO-iskolák³ jelentőségéről is számos cikket jelentettek meg:

„*A mi országunkban nincsenek olyan dolgozók, akik arra kényszerülnek, hogy a gyárak és üzemek ajtajain munkáért kopogtassanak.*

A Kárpáti területen a FZO-iskolába való behívás jelentőségét nehéz felmérni, mert ezen munkások legnagyobb része népgazdaságunk egyik legfontosabb ágában, a szénbányászatban képezi ki magát. A bányászok a munkásosztály vezető csapata, munkájukat népünk megbecsüli. Mindenkinek, aki most a FZO-iskolába megy, tudnia kell, hogy milyen fontos helyre küldi őt Hazánk. Nekünk iparunk ellátására évi 250 millió t szenet kell termelnünk. Elvtársak, ez a szám már magában véve is elég bizonyítéka annak, hogy milyen fontos feladatokat bíz reátok hazánk.”⁴

A férfiak munkára való buzdítása 1948 folyamán nem szűnt meg a Kárpátalján megjelenő lapban, minden eszközt bevetettek annak érdekében, hogy minél több az igazságról mit sem sejtő magyar fiút/férfit csalogassanak Donbászra. A felhívás a következőképpen hangzott: „*Nyílt levél a Kárpáti terület ifjúságához! Drága Kárpáti területi testvéreink! Mi, a FZO 14. sz. iskolájának tanulói, forró üdvözlötünket küldjük nektek a Komszomolec Horlovszki rajon Sztálini területi bányából.*

Együtt van itt a berehovoi, munkacsevoi és uzshorodi körzet jövődöbeli bányászifjúsága.

Idejövet átutaztunk az egész Ukrajnán, láttuk mily szabadon és boldogan él a hatalmas szovjet nép. Biztosítunk benneteket, kedves testvéreink mi valamennyien a legnagyobb igyekezettel tanuljuk mesterségünket, hogy minél több szenet adjunk Hazánknak.

Ebben az iskolában szép, tiszta lakásunk van, étterem, klub, könyvtár, sportterem állnak rendelkezésünkre... Munka után önképzőkörökben, irodalmi-, ének-, zene-, és sportkörökben szórakozunk s nyelvkurzuson veszünk részt.

*...A levelet egyhangúlag elfogadták a tanulók 1948. márc. 17-i gyűlésen.*⁵

Kedves Elvtársak és Elvtársnők!

A Donbászban dolgozó berehovoi ifjak nevében szeretettel üdvözlünk benneteket. Nagyon jól érezzük magunkat a FZO-iskolákban, mert szorgalmas munkáért elismerésben és megbecsülésben van részünk. Élelmezésünk teljesen kielégítő.

... Jöjjetek ide minél többen. Üdvözlünk titeket, kedves jövődöbeli munkatársaink.

Kroo Simon brigádvezető, Imre Endre, Prezanszki Mihály, Malega János, Rabcsák Miklós...”⁶

¹ Sz.n.: A doneci szén. – In: *Vörös Zászló*. Beregszász. 1947. X. 23., 3. évf., 85 (189). szám, 1.

² Sz.n.: A donbászi bányászok csúcsteljesítménye. – In: *Vörös Zászló*. Beregszász. 1948. III. 21., 4. évf., 25 (245). szám, 2.

³ FZO – fabricsno-zavodszkoje obucsenije, vagyis üzemi-gyári oktatás.

⁴ Sz.n.: – In: *Vörös Zászló*, 4. évfolyam, 20. szám, 1948. március 4., 1.

⁵ Sz.n.: „Levél Donbászból.” – In: *Vörös Zászló*. Beregszász, 1948. IV. 15., 4. évf., 32 (252). szám, 2.

⁶ Uo. 2.

A propagandának köszönhetően számos magyar férfi a jobb megélhetés és a magas fizetés reményében önként ment el Donbászra dolgozni, de mivel számuk nem elégítette ki a hatalom igényeit, ezért 1948-tól elkezdődött a férfiak erőszakos elhurcolása a donyeci szénbányákba.

Kárpátalja különböző területeiről a hatóságok minél több fiatal munkaképes ifjút igyekeztek összegyűjteni. A behívók lakóhelyükhöz legközelebb eső központi gyűjtőhelyre szólította őket, majd innen indultak tovább az ún. elosztóba.⁷

A kisebb falvakban a kisbíró feladata volt kidobolni a munkaszolgálatra való jelentkezés kötelezettségét. Ezt követően pedig buszokkal, szekerekkel, vonatokkal szállították őket a donyeci szénmedencébe.⁸

Az általunk vizsgált térség településeinek mindegyikét – Makkosjánosi, Kígyós, Bene, Mezővári, Borzsova, Búcsú, Balazsér – kivétel nélkül érintette a szovjet hatalom sajátos nemzetiségi politikája, melynek alapján a kárpátaljai magyar katonaköteles korú fiatalokat megbízhatatlannak nyilvánították, így nem teljesíthettek katonai szolgálatot. Ehelyett bányászati munkára irányították őket a donyeci szénmedencébe, ahol kötelesek voltak letölteni a három év szolgálati idejüket.⁹

A hatóságok hivatalosan nem indokolták, hogy a munkaszolgálatnak miért ezt a formáját kényszerítették a kárpátaljai magyarság fiataljaira. Elegendőnek bizonyult számukra, hogy egyszerűen kiküldték a katonai behívót, és az illetőnek jelentkeznie kellett a megadott időben a megadott helyen. A behívottaknak eleget kellett tenniük a parancsoknak, tudomásul kellett venniük, hogy szolgálati idejüket a szokványostól eltérő módon fogják letölteni. Aki megpróbált kibújni ez irányú kötelezettségének teljesítése alól, arra további, még keményebb megpróbáltatások vártak, és végül mégsem kerülhette el a donyeci szénbányákat. A fiatalokat fegyveres őrök kíséretében szállították Donbászra.¹⁰

Az elhurcoltak először az úgynevezett FZO-iskolába kerültek, ahol felkészítették őket a rájuk váró feladatokra. Az iskola befejezése után a dolgozók munkájuk fejében fizetést is kaptak, attól függően, hogy ki milyen nehéz munkát végzett.

Az otthonuktól távol lévő bányászati munkások számára azonban a legnagyobb veszélyt a körülmények jelentették, amelyek közt életüket kockáztatva dolgozni voltak kénytelenek. A legtöbb helyen a vájatok magassága miatt mind a fűrást, mind a robbantást és a kitermelést végzőknek hason csúszva, vízben kellett ledolgozni a nyolc órás műszakot. Nyilvánvalóan ez volt az oka a sorozatossá vált szökevényeknek, amivel a munkaszolgálatosok többsége megpróbálkozott. A szökevények egy részét még útközben elfogták, de a hazatértek sem örülhettek sokáig, valamennyien a hatóságok kezére kerültek, majd büntetésben részesültek.¹¹

A szovjet hatalom sajátos nemzetiségpolitikájának ez a fajta bizalmatlansági jellege 1952-ben szűnt meg, amikor Donbász helyett katonai szolgálatra vitték a magyar fiatalokat is. Arról, hogy összességében hány embert hurcoltak el és hányan lettek áldozatai e furcsa kisebbségpolitikának, összesítő adatok sajnos nincsenek.

A sztálini rezsimnek ez a sajátossága a szóban forgó települések férfilakosságát is nagyban érintette. Benéből a rendelkezésre álló adatok alapján 20, Mezőváriból 25, Kígyósról 15, Borzsováról 30, Makkosjánosiból 4, Balazsérrel 20, míg Búcsúból körülbelül 6 férfit vittek el donbászra munkaszolgálatra. A mostani kutatás keretében Mezőváriban a jelenleg élő öt elhurcoltból négyet (egy adatközlő nem volt hajlandó interjút adni),

⁷ Molnár D. E. – Tóth ZS.: A Szovjetunióhoz csatolt Kárpátaljáról donbászra kényszermunkára. – In: „Egyetlen bűnünk a származásunk volt...” Német és magyar polgári lakosok deportálása „malenkij robot”-ra a sztálini lágerrekbe 1944/45– 955. Magyarországi Németek Pécs-Baranyai Nemzetiségi Köre. Pécs, 2009. 228.

⁸ Molnár D. E. – Tóth ZS., 2009: im 220.

⁹ Svetkó Erzsébet: A donbászai munkaszolgálat. – In: Köz-politika. Beregszász, 2003. 56.

¹⁰ Svetkó Erzsébet: Nemzetiségpolitika Kárpátalján a szovjet rendszer kiépítésének idején. – In: Diákok és fiatal kutatók tudományos konferenciájának anyagai I. Beregszász, 2005. 6.

¹¹ Svetkó Erzsébet, 2003: i.m. 57.

Benében a négy túlélőből hármat (egy betegsége miatt már nincs beszámítható állapotban), Makkosjánosiból két munkaszolgálatot teljesítőből egyet (ágybanfekvő beteg és már nem működik megfelelően az emlékezete), Balazserről mind a két elhurcoltat, Borszaváról két túlélőből egyet (az egyik szintén betegség miatt nem tudta segíteni munkánkat), Kígyóson mind az öt elhurcoltat, míg Búcsúban a még élő egy adatközlőt sikerült felkutatni, s egységes kérdések alapján összeállított mélyinterjú formájában kikérdezni őket az akkori eseményekről és a munkatáborban töltött idejükről.

Az interjúkban kapott válaszok elemzésével külön foglalkoztunk, mindegyiket összehasonlítottuk és ezek alapján építettük fel munkánkat, amely négy egységből áll. Az első két részben az elhurcoltak személyes adatait, az elhurcolás körülményeit s a lágerben töltött időszakot taglaljuk, a másodikban pedig az elhurcolás időszakának emlékezetét, magát a szovjet képet a szemtanúk visszaemlékezése alapján. Az utolsó részben pedig az elhurcoltak jövőképét, jelenlegi életüket, magyarságérzetüket vizsgáljuk.

A Mezőváriból megkérdezettek közül, akik Donbászon munkaszolgálatot teljesítettek a legidősebb 1927-es születésű, a legfiatalabb 1935-ben született, Benében a legidősebb 1925-ös, és a legfiatalabb 1932-es születésű, Balazséron mindkét túlélő 1929-ben született, Kígyóson pedig a legidősebb 1927-ben, a legfiatalabb 1930-ban született. A makkosjánosi elhurcolt 1933-as, a borszavai 1931-es, míg a búcsúi 1934-es születésű.

Jelenlegi foglalkozásukat tekintve mindannyian nyugdíjasok.

Mezőváriban egy adatközlőt kivéve, aki Jehova Tanúja, mindegyikük református vallású, Benében viszont egy megkérdezett kivételével, aki római katolikus a többiek Jehova Tanúinak vallották magukat. Kígyóson egy munkaszolgálatot teljesítőt kivéve (görög katolikus) mindegyikük református vallású. Balazséron egyikük görög katolikus, míg a másik református. A makkosjánosi túlélő görög katolikus, míg a búcsúi adatközlő református vallású ugyanúgy, mint a borszavai elhurcolt.

Nemzetiségüket tekintve mindannyian magyarnak vallották magukat.

Az elhurcolásuk idején nőtlenek voltak, tehát egyértelmű, hogy gyermekük sem volt. Legtöbbjük (kilenc fő) földművesként dolgozott, míg a többiek közül egy tanuló volt Beregszászban. Hárman gyári munkásként, illetve egyik adatközlő kereskedőként, a másik pedig napszámosként kereste meg a mindennapi betevőt.

Arra a kérdésre, hogy milyen pártnak vagy szövetségnek volt tagja abban az időben, a túlélők egyöntetűen azt válaszolták, hogy semmilyen pártnak nem voltak a tagjai. Az elhurcolás időpontjában némi eltérések vannak a válaszadók emlékezete alapján: Benében az egyik túlélőt 1947-ben, a másikat 1951-ben, a kígyósi megkérdezettek közül hármat 1948-ban, két adatközlő közül az egyiket 1947-ben, míg a másikat 1949-ben hurcolták el, csakúgy, mint a borszavai elhurcoltat. Mezőváriban a megkérdezettek közül kettőt 1948-ban vittek el, míg a másik részüket 1947-ben és 1952-ben. Balazserről mindkét túlélőt 1948-ban vitték el, a búcsúi és makkosjánosi elhurcoltakat viszont 1950-ben, akik ekkor még csak 16, illetve 17 évesek voltak. Ebből az a következtetés vonható le, hogy a szovjeteknek nem feltétlenül az volt a céljuk, hogy csak a katonaköteles fiúkat kényszerítsék munkaszolgálatra, hanem hogy a férfiak „likvidálásával” a magyarság számát is megnyirbálják.

A helyi pártszervezetek mindent megtettek annak érdekében, hogy a munkaszolgálatot kedvező színben tüntessék fel a fiatalok előtt. Ebben nagy szerepe volt a helyi agitátor- és propagandamunkának:

„A FZO-iskolába való behívással kapcsolatban nagy feladatok állnak a párt- és szakszervezetek előtt. Széleskörű politikai munkát kell kifejteni a városokban és falvakban, meg kell magyarázni, mennyire fontos a szénipar fejlesztése népgazdaságunk, Hazánk hatalmának megerősítése terén. Nem szabad megfélemlíteni arról, hogy azok a fiatalok, akik most ezekbe az iskolákba mennek, többnyire először hagyják el családjukat: segíteni kell őket abban, hogy megtegyék ezt az első lépést az önálló élet felé.”¹²

¹² Sz.n. – In: Vörös Zászló. 4. évfolyam, 20. szám, 1948. március 4., 1.

Bizonygatva a jó körülményeket, melyekben a Kárpátaljáról érkezett dolgozók részesültek a Donyec-medencében, különböző levelek jelentek meg az általunk vizsgált sajtó hasábjain:

„Alig néhány hónapja jöttem el Bótrágyból, társaimmal együtt. Kitűnően érzem itt magam, egészséges vagyok... Amíg tanultam havi 350 rubel fizetést kaptam a teljes ellátáson kívül. Most már mint szakmunkás dolgozom a bányában és nem egészen egy hónap alatt 2200 rubelt kerestem.

... De vannak itt olyanok is, akik itt is az otthoni kulákiú életet szeretnék élni – munka nélkül. Ezek írják haza a kétségbeesett hangú leveleket, ezek szítják az elleneséges propagandát. Mi, akik boldogan jöttünk ide, mert segíteni akarjuk Hazánk nagy újjáépítési munkáját, sulyt helyezünk arra, hogy ezeknek a kulákelemeknek a hazugságait megcáfoljuk és felvilágosítsuk az otthoniakat a valóságos helyzetéről.

*Demeter Ferenc*¹³

A propagandák hatására az egyik benei adatközlő 1952-ben érkezett Donbászra, persze nem erőszakkal elhurcolva, hanem önkéntesen ment el dolgozni a jobb megélhetés végett, amelyre ő így emlékszik vissza: *„Éngem nem vittek, hanem én önként mentem '52-be, mert itthon lehetetlen volt a helyzet. És elmentem, má Balogh Jóska bácsi má ott volt, és ő hozzá mentem. Én önként mentem '52-be, majd '58-ba megint elmentem, lehetetlen volt a helyzet, a családi állapotom, nehéz volt a helyzetünk”.*

Az összegyűjtésük, a Benéből elhurcoltak visszaemlékezése alapján úgy zajlott, hogy jöttek és elvitték őket, míg Mezőváriban megosztott válaszok születtek, ketten azt mondták, hogy behívót kaptak, amelyet a katonai sorozóbizottság küldött ki, míg a másik két válaszadó pedig azt, hogy kidobolta a kisbíró, és/vagy jöttek és elvitték. Kígyóson a megkérdezettek többségének a válasza az volt, hogy jöttek és elvitték őket, míg egy túlélő szerint mindenki ment és ő is velük tartott, Balazséron az egyik adatközlő felszólítást kapott, míg a másik megkérdezettet elvitték ugyanúgy, mint a balazséri szemtanút. A makkosjánosiba való munkaszolgálatot teljesítő emlékei szerint ő községi felszólítást kapott, és ugyanezt vallotta a borszavai válaszadó is.

Az adatközlők így emlékeznek vissza:

Balogh József: *„Az úgy volt, hogy éjjel eljöttek, vótak ilyen druzsinyisták, eljöttek éjjel paszportvizsgálatra. Mondja, nincs benne egy körpecsét. Megnézte a szüleimét, azt mondta, hogy jó. Azt mondta, hogy tessék feljönni az irodába, ez éjjel egy órakor volt. Hát én fogtam magam, felöltöztem, szedtem a paszportomat, vittem, meg a katonakönyvem, ne küldjenek már azért külön haza, ha nem jó. Mikor felmentem az irodába, láttam, hogy ott vannak ilyen fiatal fiúk többen is, ott vót a bíró, és fiatal fiúk, velem egy idősek körülbelül, azokkal ott vót az anyjuk is meg minden, és láttam, hogy ők is, meg a bíró is tette a szépet. Mondta, hogy a te paszportod nem jó, s egyszer csak bejelent, hogy fiúk, aszmondja, be kell menni sorozatra. De legyetek nyugodtan mindenki visszajön. Há én tudtam, hogy én nem jövök vissza, mert azelőtt nekem még konfliktusom vót a kolhozba. Dógoztam egy sofőr mellett, mint kisegítő és hát éjjel-nappal kellett dógozni. Éjjel menni kellett az autóval kijavítani, mentünk, és akkor három vagy négy hónap eltelt és nem kaptam semmit. Bementem a buhálterhez, hogy tessék már valamit írni, hogy mit kapok én? Hát 25 munkanapot fogsz kapni, így határozta a vezetőség. Hát én dógozok vasárnap mindennap, hát a 30 munkanapot se érdemelhetem meg? Hát így határozott a vezetőség. Összel, mikor szedték a fiatalokat sorozásra Donbászra, akkor a vezetőség azt mondta, hogy engemet is el kell vinni, de közben én dógoztam két évet kovácsműhelybe az öreg kováccsal, de onnen kikerültem, és azt mondták, hogy ha ez nem fogad szót, megyen, ezt is el kell vinni! Aztán megalakultak a kolhozok, de nem adtak bennük semmit sem, úgy gondoltam magamban, hogy elmegyek én Donbászra magamtul is. Na de a szüleim, ugye fiatal voltam, anyámék elkezdtek sírni, más isten hal meg. Endre bácsi hazajött szabadságrul, mondta,*

¹³ Sz.n.: „Üzenet a Donbászból!” – In: Vörös Zászló. Beregszász. 1948. II. 26., 4. évf., 18 (238). szám, 1.

jaj, Józsikám, gyere, aszmondja, jó munkahely, amilyet akarsz. Hát Endre bácsi, megbeszéljük, oszt megyünk önként. Na de az ú anyja is meg az enyém sírtak, hogy ne menjetek. Nem mentünk el, ez volt nyáron. Ősszel minket elvittek. Mondom a bírónak, útravaló kell, átöltözni, alsónemű, ennivaló! Nem, aszmondja, haza nem mehet senki, mert a fiatalok szökdöstek szertesíjjel, nem akartak menni. Mondom, én megyek haza, elkészülök, s visszajövök. Közben a Balog András bácsi azt mondja a bírónak, hogy én felelek érte, hogy velem hazajön. Hazajöttem, mondom a szüleimnek, hogy bevittek szolgálatra és biztos, hogy engem elvisznek és nem jövök haza, de nem is akartam.

Akkor a fiúk szökdöstek szerte-szíjjel, bevittek minket Beregszászba, ott bezártak bennünket egy helyiségbe, és kimenni nem vót szabad. Én mondtam a milicistának, hogy én nem szökök el, én elmegyek, úgy is vót, el is mentünk.”

Holozsay István: „A katonai parancsnokságon keresztül, mi nem megbízhatók vótunk, azért a katonai parancsnokság vitt bennünköt Donbászra.”

Medvigy Vilmos: „Beregszászba behívtak bennünköt és onnen el se engedtek. Felszólítottak mindenkit, hogy '28-'29-esek jelentkezzenek! Aki jelentkezett, az jó vót, aki nem, az itthon maradt.”

Papp János: „Ementem a munkába, ementem, mikor felszólítottak, hogy menjek, akkor azt mondtam, hogy el tudok menni. Akkor szótam a főnökömnek, hogy mi a helyzet. Azt mondja, hogy írnak úk egy olyan kérvényt, hogy én kellek oda, hogy ne vigyenek el. Én bevittem a paszportot, oszt elmentem jelentkezni, hogy ne legyen valami hülyeség. A templomudvarnál vót ott a bizottság, elmentem oda, de munkából, biciklivel mentem minden, munkába mentem. Elmentem oda, oszt akkor odaadom a kérvényszerűséget és aszmondja a főnök, rám néz, azt kérdi ott egy másik férfitül, nézd meg mennyi ember hiányzik még, amennyi szükséges arra a helyre, ahová nekünk kellett menni. Aszmondja, még vagy három ember. Nézem, szépen csak rám mutatott, ott áll, fogjátok meg és vigyétek el. Engem már várnak haza, én már a vonaton vagyok Munkácson.”

Bodnár Ferenc: „Felszólítottak, hogy vigyem fel a paszportomat az irodába. Az iroda itt vót a templom mellett, ahol az óvoda vót és vigyem fel, és holnap menni kell érte. Holnap menni kellett érte a református templomudvarba, ahol a klinika van, és ott drótbul vót a kerítés, s már körül vót ülve már tróger milicistákkal és gépfegyverrel, úgyhogy onnan már kijönni nem lehetett. Ha már mindenki összegyűlt, csináltak ott sorakozót meg ezt meg azt, mint a katonáknak, és még ott is háltunk egy éccaka. Onnan oszt betolattak egy fedeles autót, és arra felültettek és Munkácsra vittek egybül.”

Pontos számot, hogy hány embert is vittek el Mezővári községéből, egyikük sem tudott mondani, de a válaszok alapján 1947-ben kb. 20 embert, 1948-ban kb. 20–25 között lehetett a számuk, Kígyósról kb. 5–15 között, Makkosjánosiból 4-et, Búcsúból kb. 5-6-ot, Borzsaváról 30-at Balazsérrel 20-at, míg Benében két visszaemlékező elmondása alapján 1951-ben kb. 4-et, és 1947-ben kb. 20 embert vittek el.

A megkérdezettek szinte mindegyikét Beregszászban a református templomnál gyűjtötték össze, míg a kígyósi válaszadók közül egyet Munkácson, s volt aki nem emlékezett rá, hogy hol zajlott a toborzásuk.

A adatközlők többségét teherautóval, teherszállító vonattal, szekérrel, illetve személyszállító vonattal vitték a kárpátaljai gyűjtőhelyre, viszont egy benei válaszadó elmondása alapján, neki egyedül kellett odamennie.

Az elhurcoltak majdnem mindegyike azt mondta, hogy a toborzás alatt nem alkalmaztak erőszakot, viszont egy kígyósi szemtanú szerint igen is voltak verések, amiről így nyilatkozott: „Vót akit megvertek, s még 3 napig a végébe sem engedték”.

A kárpátaljai gyűjtőhely után Mezőváriból az egyik túlélő emlékei alapján öt először Munkácsra, a másik adatközlőt Szolyvára, ugyanúgy, mint a borzsavai elhurcoltat, míg a többi két munkaszolgálatot teljesítő férfit pedig rögtön Donbászra vitték. Benében az egyik megkérdezettet először Munkácsra, majd a Horlovkai járásba, míg a másikat

rögtön Donbászra szállították. A kigyósiak elmondása szerint a gyűjtőhely után többségüket Munkácsra, majd Horlovkára, azután Nikitovkára vitték, s volt, akit a gyűjtőhely után rögtön Vorosilovográdra szállítottak. A Balazsériak közül az egyik elhurcoltat először Husztra, míg a másikat Munkácsra vitték ugyanúgy, mint a jánosi túlélőt. A búcsúi adatközlőt viszont közvetlenül Podheringbe.

Az elhurcoltak közül ötven pontosan tudták, hogy hová is fogják őket vinni, míg a többiek nem, s az útvonal alapján is csak egy visszaemlékező tudta megállapítani, hogy merre is tartanak valójában.

Az útvonal megjelölésénél mindegyikükönél megegyező válaszok voltak: Lemberg, Kijev, Harkov, Ivanovka, Horlovka, Komszomolec, Dnyipropetrovszk érintésével vitték őket Donbászra.

Az, hogy milyen módon szállították őket oda, majdnem megegyező válaszok születtek, amely nem volt más, mint személyszállító, illetve teherszállító vonat, míg a kigyósiak többségét marhavagonokba zsúfolták és vitték a kijelölt helyre.

A megkérdezettek közül nyolcan tudnak csak olyan esetről, hogy valaki valamilyen oknál fogva mentesült a donbászi munkaszolgálat teljesítése alól. Egy kigyósi adatközlő emlékei szerint az illető is csak azért menekült meg, mert szemtanúja volt egy gyilkosságnak, amit egy hivatali személy követett el, s hallgatásának ára a szolgálat alóli felmentése volt. A benei megkérdezettek közül Máté András így emlékszik vissza: *„Az ilyen fiúkat szedték össze, pl. ha valaki traktorista vót, vagy valamilyen munkába vót, azt nem vitték el, csak az olyat, akinek ilyen kolhoz vót, valami ilyeneket vittek el”*. A szintén Benében élő Holozsay István elmondása alapján főleg azok mentesültek a munkaszolgálat alól, akik elbújtak. Mezőváriban egy megkérdezett azt vallotta, hogy csak azokat nem vitték el, akik betegek voltak. Medvigy Vilmos is elmesélt egy történetet: *„A községi bíró, akit megmentett, mert vót itt egy tag, akinek azt mondta, hogy nem, annak nem kellett.”* Valamint Bodnár Ferenc is tud ilyen esetről, amire így emlékszik vissza: *„Úgy csináltak, hogy egy jegyzőbíró betanította, hogy felvett egy rossz pufájkát, egy nagy rossz kalapot, osztán a templomudvarba nem is kérdezték, hova megy, úgy nézték, mint egy cigányt, utána kijöttek, hazajöttek oszt itthonmaradtak.”*

Négy megkérdezett egyöntetű válasza a magyar férfiak szovjetek általi deportálására az volt, hogy a hatalom őket megbízhatatlannak tartotta. Hat válaszadó meglátása szerint a magyar férfiakat csak dolgoztatás céljából hurcolták el. A kigyósi adatközlők többsége azt vallotta, hogy azért vitték el a kárpátaljai magyar férfiakat, mert dolgoztatni akarták őket. Viszont volt aki azt mondta, hogy meg akarták gyengíteni a magyar közösséget, és volt olyan vélemény is, miszerint az illető nem érti és nem tudja valódi okát a szovjetek eme intézkedésének. Viszont a balazséri elhurcoltak egyike azt mondta, hogy a magyarságot ki akarták irtani, míg a másik adatközlő azt válaszolta, hogy azokat vitték el, akik magyarnak vallották magukat.

Arra a kérdésre, hogy a hatóságok indokolták-e, hogy miért viszik az embereket Donbászra, az adatközlők majdnem mindegyike azt válaszolta, hogy nem, míg Benéből egy elhurcolt ennek az ellenkezőjét állította, s az indok az, hogy „katonakötelesek voltak és menniük kellett”, illetve egy kigyósi megkérdezett is tudta az okát, ami nem volt más, mint „segítségnyújtás” az oroszoknak.

A mezővári és borzsavai elhurcoltak mindegyike végig ugyanazon a helyen dolgozott. A legkevesebb ideig Károlyi Dezső tartózkodott „hivatalosan” ott, amely mindössze két hetet jelentett, elmondása szerint ő később önkéntesen is visszament még egy évet dolgozni a jobb megélhetés végett. A leghosszabb időt Józán Ferenc töltötte Donbászon, 5,5 évet, a többiek pl. Radvánszky András 7 hónapot, Muzsalyi István pedig 18 hónapot tartózkodott az otthonától távol, míg Tári Béla Borzsováról összesen 1,5 évet. Benében egészen más volt a felállás, egyedül Holozsay István volt végig ugyanazon a helyen, aki 3,5 évet robotolt le a nem éppen emberhez méltó körülmények között. Máté András, aki

önkéntesen ment Donbászra, 4 év után még egy fél évet a Jenákijevi járásban dolgozott, ugyanúgy mint Balogh József, aki 4,5 évet a horlovszkai, majd utána 1,4 évet a Jenákijevi járásban. A kigyósiak mindannyian végig ugyanazon a helyen voltak. A legkevesebb idő 4 hónap volt, a legtöbb 4 év, amit a válaszadók Donbászon töltöttek. De volt, aki 8 hónapot, míg a többi két szemtanú 1,5, illetve 3 évet dolgozott le a munkatáborban. A balazséri túlélők sem dolgoztak ugyanazon a helyen, Medvigy Vilmos összesen 5 hónapot, míg Sirokai Béla 2 évet tartózkodott az otthonától távol. Ezzel ellentétben a makkosjánosi és búcsúi elhurcoltak elmondása alapján ők mindig ugyanazon a helyen voltak, az egyikük 1 évet, míg a másikuk 7 hónapot dolgozott a bányában.

A Mezőváriból elhurcoltak – két adatközlő kivételével –, akiket rögtön dolgozni küldtek – FZO-képzésben részesültek, ennek időtartama a válaszok alapján hat hónapot foglalt magában. Benében mindhárom túlélő kapott gyári-üzemi képzést, csak az időtartamban volt némi eltérés, aki önkéntesen ment dolgozni 2 hetes, míg a másik két adatközlő közül az egyik 6 hónapos, a másik 3 hónapos képzést kapott úgy, mint a borszavai túlélő. A kigyósiak – egy adatközlő kivételével, mert őt is rögtön dolgozni küldték – elvégezték a fent említett képzést, de ennek időtartama megosztott volt a válaszok alapján: volt aki 6 hónapot tanult, volt aki 3 hónapot, és akadt olyan is, aki csak 15 napig tartó ún. felkészítő „tanfolyamon” vett részt. A balazséri, makkosjánosi és búcsúi elhurcoltak mindegyike részesült a FZO-képzésben, amelyeknek felkészítő ideje 5 – 7 hónap között mozgott.

A munkaköri beosztás kapcsán a benei elhurcoltak vájárként, s aki önként ment, az pedig bányafűrőként dolgozott. Mezőváriban a négy túlélő különböző munkakörben tevékenykedett, volt aki asztalosmunkát végzett, volt olyan, aki vagonokat töltött fel szénrel, volt aki bányafűrőként dolgozott, s volt, aki csöveket rakott le a földre. A kigyósiak legtöbbször bányafűrőként dolgoztak csakúgy mint a borszavai elhurcolt, volt aki csillén, s volt, aki egyszerűen szénlapátolóként. Hasonló képet mutat a makkosjánosi, balazséri és búcsúi elhurcoltak munkaköre is: egyikük bányászként, míg a többiek vagy ácsként, vagy kőfűrőként funkcionáltak. A munkáért pénzbeli juttatást a mezővári adatközlők közül mindegyik kapott, ami kb. 100–2800 rubel között mozgott, a beneiek közül úgyszintén mind a hárman kaptak, amely 2800–4000 rubelt tett ki. Holozsaj István így emlékszik vissza: *„Az első évben nem vót jó, a második harmadik évben vót a jó. Először nem vót olyan jó fizetésünk nekünk, kihasználtak bennünket. Szabadságpénz 3400 vót, az a közepes fizetés.”*

A kigyósi öt túlélő közül csak három kapott fizetést, az is kb. 400–500 rubel között mozgott, a többiek pedig ruhát, ételt, szállást kaptak munkájukért cserébe. A balazséri két elhurcolt közül csak egy adatközlő kapott fizetést, az is kb. 60–70 rubel volt, a másik ételt, ruhát kapott ugyanúgy, mint a borszavai és búcsúi túlélő. A makkosjánosi megkérdezett szintén részesült pénzbeli juttatásban, amely 1200 rubelt jelentett havonta.

A beneiek közül csak egy adatközlő kapott ételt, de azt is úgy, hogyha fizetett érte, a többi két válaszadó elmondása alapján ők saját fizetésükből vásároltak maguknak. Mezővári elhurcoltjai közül ketten kaptak ételt, ketten viszont nem. Akik kaptak, egyikük azt mondta, hogy bár az étel mennyisége nem volt bőséges, de nem éheztek, a másik szemtanú viszont azt állította, hogy bőségesen kaptak enni. A kigyósiak közül négy adatközlő válasza alapján ottlétük alatt mindig kaptak enni, viszont egy válaszadó állítása szerint a fizetésükből kellett ételt venniük, mert máskülönben éheztek volna. A balazséri, borszavai, makkosjánosi és búcsúi megkérdezettek mindegyike kapott ételt.

A megkérdezettek többsége egybehangzóan állította, hogy tisztálkodásra minden nap nyílt lehetőségük, míg az egyik balazséri elhurcolt emléke szerint hetente csak egyszer volt megengedve, hasonlóan a búcsúi adatközlőhöz, akinek elmondása alapján 10 naponta lehetett csak tisztálkodniuk.

Mindegyikük állítása szerint bármikor írhattak levelet, és küldhettek haza, illetve kaphattak csomagot otthonról (már ha tudták az otthoniak, hogy hol voltak igazából a

szeretteik), viszont érdekes a mezőváriak azon állítása, miszerint a családtagok bármikor meg is látogathatták őket, mert köztudott, hogy ez a legtöbb munkatáborban nem volt megengedett.

Arra a kérdésre, hogy voltak-e más nemzetiségűek velük a lágerben, a többség azt mondta, hogy igen, s az adatközlők válaszait összevetve dolgoztak velük cigányok, kozákok, oroszok, ukránok, moldovánok, lengyelek, németek, ruszinok, beloruszok, észtek, lettek, gruzinok is.

Az adatközlők közül heten nem érezték hátrányát magyarságuknak, viszont másik részük igen, s ez abban nyilvánult meg, hogy nem tudtak orosz nyelven beszélni.

Majdnem egybehangzó válasz született arra a kérdésre is, hogy voltak-e betegek a donbázi tartózkodásuk alatt, a legtöbbször válasza a nem volt, de Mezőváriból Károlyi Dezsőnek munka közben eltört a lába (ráesett a kő), és a benei Balogh József vérhasban szenvedett ottléte alatt. Károlyi Dezső elmondta, hogy betegsége alatt nem igazán törődtek vele, csak éppen arra ügyeltek, hogy ne haljon meg, míg a benei adatközlőt megfelelően ápolták és gyógyszeres kezelésben is részesítették. Az egyik balazséri megkérdezett meghülésben szenvedett, aki szintén kapott gyógyszeres kezelést.

A megkérdezettek többségének nincs maradandó betegsége a munkaszolgálat idejéből, kivéve két balazséri, illetve egy kigyósi elhurcoltat, akiknek idegrendszeri, izületi stb. problémái vannak.

Arra a kérdésre, hogy hány ismerős, illetve falubeli volt vele ugyanazon a helyen, az adatközlők többsége nem tudott pontos számot adni, de a beneiek elmondása alapján 2-től 18-ig, a mezőváriból elhurcoltak emléke szerint 4–12, a makkosjánosi adatközlő szerint 40 körül, a borszavai megkérdezett szerint 8–10 között lehetett a számuk, míg a balazséri és búcsúi elhurcoltak emlékei szerint az egész település férfiai, akiket velük együtt hurcoltak el.

A túlélők közül 13-an azt mondták, hogy soha nem bántalmaztak senkit, míg négy adatközlő mondta azt, hogy előfordultak verések a munkaszolgálat teléjesítése alatt. Medvigy Vilmos elmesélt egy történetet ezzel kapcsolatban: *„Jenákijevbe életfogytig rabokkal vótunk, úgy azokkal dógoztunk egy helyen, és azok próbáltak rajtunk mindent csinálni, erőszakot, mindent. Én egy küfüróval dógoztam, egy 85 kilós küfüróval és annyira megtámadtak ott bennünket. Mondom a cigánynak, hogy vegyed a lámpát és üsd, vágd mindet! Több mint öt kilós lámpa vót, akkumlátoros lámpa. Felszaladtunk a liftre, a vészcsengőt benyomtuk, annyi vót a szerencse, hogy nem érkeztek beugrani. És ottmaradtak, mi felmentünk, többet nem is láttuk őket.”*

Arra a kérésre, hogy meséljék el egy napjukat a lágerben töltött időről, az adatközlők többsége egységes történetet mondott el. Nézzük, mit is meséltek. Elmondásuk alapján három műszakban dolgoztak napi 8 órát:

1. műszak: d.e.6.00-tól d.u. 14.00-ig
2. műszak: d.u. 14.00-tól este 22.00 -ig
3. műszak: este 22.00-tól másnap reggel 6.00-ig

A beneiek szerint a munkarend a következőképpen nézett ki: mindenki csak egy hónapot dolgozhatott egy bizonyos műszakban, aki viszont a harmadik beosztásban többet „robotolt”, az plusz pénzbeli juttatást kapott. A vezetés nem igazán szerette, ha valaki korábban fejezte be a munkáját, mint az előírt napi norma. Nem voltak pontosan kijelölt szabadnapok, mert azok is le voltak osztva: mikor kire jutott a szabadidő, s az úgy alakíthatta a napját. Ezeken a napokon általában aludtak, vagy a városba, klubokba jártak szórakozni.

Akik a reggeli műszakban dolgoztak, azoknak hajnali 4.00-kor kellett kelni. A munkaidő letelte után természetesen pihenéssel töltötték el az időt, mivel a munkájuk fáradtságos és megerőltető volt.

Eltérő munkabeosztásban voltak a Mezőváriból elhurcolt fiúk/férfiak is, Károlyi Dezső elmondása szerint ők nem a megszabott munkarend alapján dolgoztak: *„Rendes munkarend nem vót, mer mikor bejött a vagon éjjélbe vagy akkor amiko, menni kellett, a vagonnak nem szabad vót állani”*. Viszont náluk is 8 órás munkanap volt megállapítva. A szabadnap is változó volt, Muzsalyi István szerint ki volt számolva, mikor kire esik, Radvánszky András elmondása alapján a vasárnap volt az a nap, amit azzal tölthettek el, amivel akartak.

A balazséri, borzsavai, búcsúi és makkosjánosi megkérdezettek midegyike kivétel nélkül hazaszökött, viszont Bene és Mezővári túlélői közül egy elhurcolt kivételével, mindannyiójukat „hivatalosan” hazaengedték, miután lejárt a kiszabott „munkaidejük”, viszont Radvánszky András nem bírta az ottani körülményeket és megszökött. A szökésről őszintén így beszélt: *„a szökés mindenkinek a saját dóga vót”* – ezzel arra akart utalni, hogy senkire sem tudott számítani, csak önmagára. A szökés körülményeire így emlékszik vissza: *„Eljöttünk egész Lembergig, hát ugyi fiatal ember éhen, pénzünk nem vót, hogy felüljünk a vonatra, mer olyan szitunációba estünk, hogy hát ketten vótunk, egy bégányi fiú vót, Gerics Janinak hitták, azt kérdi két jampec, hogy fiúk aszmongya, ti menni akarnátok vonattal? Hát mennénk! Hát aszmongya: adjátok ide a pénzt, mer az én testvérem az kasszír. Bementünk mi a kasszához, nem győztük kívárni, ammeg egy másik ajtón ement. Ami kis pénzünk vót 11 rubelünk kettőnknek, azt elvitte. No most osztán egy árva kopek sincs. A közeli faluba kódultunk, de ajánlották az emberek, hogy ne menjetek neki a Kárpátoknak, mer akár az alagútba, akár minden hidakat őriznek, kutyával szíjjeltépetnek, ha nem álltok meg, vagy pedig akkor bekísérnek. Jobb ha megvárjátok a vonatot, osztán mentek a vonattal úgy, ahogy eddig jöttetek. És akkor úgy is vót, meghallgattuk a házigazdát, aki vót a munkaadónk. Kimentünk az állomásra, jön a vonat, itt valahon túl a Kárpátokon. A vonatnak ajtaja belülrefele nyílik, tehát minket nem lökött le az ajtónyílással senki se. Hát csak abba az időbe a milicistáknak, a vasúti milicistáknak piros sapkájuk vót. Ammeg megszólal, gyertek utánam! Kettő van, menjünk. Kinyitja egy kabinetet már a vonatba, hát ott má vagyunk 11-en, szintén ilyen szökevények. Mer mondom nem ütlegelek, hanem ki vót adva, hogy ezeket irányítani kell haza. Majd otthon oszt rendezik sorsukat. Hát el is jöttünk Beregszászig.”*

Medvigy Vilmos így emlékszik vissza: *„Akinék vót pénze, az tudott jönni, akinek nem, az nem tudott jönni. Nekem vót annyi, hogy adtam egynek kőcsönt is. De nem együtt jöttünk, mert elszakadtunk egymástól, és hol gyalog, hol vonaton. Mikor hazajöttünk, itthon is csak tovább bújkáltunk. Hát oszt ennek vége lett, utána sikerült, hogy megyek Ungvárra dógozni. Bementem Beregszászba, hogy megcsináltatom a paszportot meg mindent, vót, aki elrendezte ilyen ismerős. Az unokatestvéremnek az apja megismert, ugyi ismert jó. Oszt az meg a milicijának mondja, na itt van aszmondja a fiamnak az unokatestvére, aszmondja menjen Ungvárra dógozni. Osztán engem abban a pillanatban letartóztattak és elvittek. Osztán akkor kaptunk négy hónapot. Elítéltek, Jenakijevben ítéltek el, már az utolsó hónapom vót. Azt mondták, akkor, hogy gondoljam meg, menjek vissza dógozni. Mondom, hogy eszem ágába sincs! Letőtöttem azt a hónapot még, oszt hazajöttem. De 46 kiló vótam kabátostul, mindenestül. Annyira lefogytam. Az anyámmal szembe mentem és nem ismert meg az állomáson.”*

A kigyósi megkérdezettek közül csak kettőt engedtek „hivatalosan” haza, a többiek mind megszöktek. A szökések nagyon nehezek, kimerítőek, néha erőt próbálóak voltak. Számos akadályon kellett végigmenniük azért, hogy végre hazajuthassanak. Csok András elmondása alapján ő egyik társával szökött a vonat ütközőjén megbújva, és Szolyván, majd Kovászón keresztül végül is hazaérkezett. Végh István is kisebb csoporttal ugyanúgy, a vonat ütközőjén szökött haza. Viszont ők a Kárpátokon is áthaladtak gyalogosan, mezít-láb, hogy a hidegtől és a jégtől a lábuk a duplájára dagadt, de végül ők is szerencsésen

hazaérkeztek. Érdekes és meglepő volt Sass József szökése/szöktetése is, ami a többiekhez képest eltérő volt és nem mindennapi, amit ő eképpen mesélt el:

„A szökésem meg volt játszva. Nekem elküldtek egy eredeti paszportot. Én magam jöttem, de velem vót az édesapám, s aki jött utánam, annak az apja Oroszországban vót, és ű is rendesen beszélt oroszul. Bementünk Horlovkáig, és ottan felültünk egy teherautóra, és akkor bementünk Sztalinovig (ma Donyeck). Ottan ez kerített kvártélyt nekünk, hogy hol aludjunk. Aztán megvette a jegyet mindenkinek, és jöttünk egészen Lembergig. Lembergben űktőlük elváltunk, és édesapám kitalálta, hogy vegyünk repülőjegyet. Megvettük a jegyet este. Ott vót egy tag, aki Beregszászban dolgozott a nyomozóosztályon, és megkérdezte, hogy hova mennek? Nekem már gyanús vót, mert a paszport még akkor nem az enyém vót. Mondom, ha elkapnak, akkor baj lesz. De oszt nem vót semmi. Nyóc órakor kellett vóna indulni a gépnek, de a gép nem indult, mert rossz voltaz idő. De a paszport a határőrnél vót, mert a határőr csinálta a beszállást. Na fogtuk magunkat és leültünk enni, mert má éhesek vótunk. Fél tizenkettőkor azt mondták, hogy indul a gép. Menni kell beszállásra. Hát még akkor is esett az eső.

A határőr ott állt a gép szárnya alatt, és kiáltotta a nevét annak, akinek menni kellett oda bemutatkozni. A paszportot ideadta, és be a gépbe! Az egy régi katonai gép vót, kétoldalt falóca. Felszálltunk. Elértünk a Kárpátokba, és a leszállás olyan rossz vót, hogy hát Máté István még beteg is lett. Na leértünk. Hát akkor még taxik nem vótak egyáltalán, hanem ilyen fiákerrek. Mondta, hogy nem bír jönni, ülünk fel egy fiákerre. Felültünk a fiákerre! Bejöttünk Ungvárig. Bementünk Ungvárra a Vérke-partra, ott állt két jenki német busz, ami valamikor a németeké vót. Az egyikbe megvettük a jegyet, beszálltunk. Az is beszállt. Na mindegy mondom, én elmentem hátra. És akkor indulni kén elfele, de a busz nem gyűl be. Hát ki kell szállani, a buszt meg kell nyomni. Kézzel kellett nyomni jó 50 méteren, míg begyűlt. Na oszt végül beültem megint hátra. Mondtam, hogy hát Munkácsra megyek, és Gejőcre való vagyk.

Munkácson a városháza előtt megálltunk, kiszálltunk. Ottan ilyen szódavizet árultak, édesapám mondta, had igyon vizet, addig elmegy az a tag. Kijöttünk, nem is láttunk senkit. Jövünk végigfele a Beregszászi úton, ott meggyet árulnak. Na vegyünk meggyet! Pakolom befele a zsebembe, na erre csak a tag megáll mellettem, ű is vesz meggyet. Na mondom, itt bajba leszek. Na akkor megindultam visszafele. Két vagy három hétig még Munkácson vótam avval az idegen paszporttal, az egyik ismerősömnél. Munkácson vótam, míg le nem küldték az eredeti paszportomat.”

Bár Bodnár Ferencnek sikerült hazaszöknie, mégsem érezhette magát teljes biztonságban, mivel utána újabb megpróbáltatások vártak rá, amit így mesélt el:

„Hazaszökésem után nem kerestek. Itt akkor két milicista vót. Vót egy főnök meg egy tanuló. A tanulót a főnök képezte kifele és a tanuló szerette nagyon a bort, és akkor vót régi borunk itthon. Az eljött mindennap megnézegetni. Ha aludtam, akkor így megveregetett, aludj nyugodtan, én vagyok Pista bácsi azt mondja, csak a főnök az, mondták a szüleim neki, hogy intézze el már, hogy ne híjanak bíróságra, adnak három ezer rubelt. És akkor azt mondta, hogy jó, beszél a főnökkel. A főnök azt mondta, nem, csak öté. Hát a két öregnek honnét vót annyi pénze, mikor még nyugdíj se járt semmi. Itt vótak kolhozborjúk, nagy istálló vót itt, apám azt gondozta, arra löktek pár rubelt, abból éltek. Úgyhogy eljött aztán az ítéletnap, Seregi Palinak hitták, az feladott a bíróságra, hittak, mentünk, így aztán a rendes ítélő bíróék odavótak Ungváron valami nagy tárgyaláson, és Búcsúbul lett a helyettesei, a bíró vót, az vót a helyettese meg az iskolaigazgató, Lázárnak hitták. Csakhogy azok ítéltek, úgyhogy neki nem szabad vót megcsinálni, hogy semmire ne ítéljenek, hanem elítéltek hat hónapi kényszers munkára. Ez vót ilyen évutója. Január vagy februárba meghalt Sztalin és letelt. Ennyi.”

Papp János is érdekes történetet mesélt el a szökését illetően, mivel donbászi felettese volt az a személy, aki figyelmeztette az ott dolgozó magyar fiatalokat, hogy semmilyen

következménnyel nem fog járni az, ha elszöknek a bányából: „Mi már dőgoztunk rendesen, fizetést kaptunk. Oszt egyszer azt mondta a főnökünk, egy fiatal főnök volt, egy brigadéros, azt mondja, hogy sokan elszöktek. Mi vótunk majdnem a legutolsók, és azt mondja, hogy akik elszöktek, nem mennek a csurmába, nem fogják bántani, mert Sztálin beadta az amnesztiát. Ez vót körülbelül június, júliusba vót ez az amnesztiaszerűség. Másnap már a vonaton vótunk. A vonaton jöttünk. Négyen elindultunk, négy haver, négy jánosí és így kerültünk haza, szertesijjel, jegy nélkül. Fáradtak vótunk, láttak ott a milicisták, vonatban bújkálni kellett, az ütközőkön jöttünk meg a tetején. Elkaptak, és aláírtam, hogy megyek vissza. A katonák látták, hogy miféle vagyok, ültem, egyedül vótam, már a többi akkor mind szertesijjel. Négyen elindultunk, négyfelé jöttünk, talán a leghamarabb jöttem haza.”

Eljutottunk a téma azon részének elemzéséhez, amelyben megvizsgáljuk a hazaérkezés utáni időszakot, vagyis azt, hogy az elhurcoltaknak miként is sikerült beilleszkedniük „régí” környezetükbe a donbászi megpróbáltatások után.

Hazatérésük után a megkérdezett települések elhurcoltjainak majdnem mindegyike talált munkát, két adatközlő kivételével: Holozsay István (Bene) – nem tudott ukrán nyelven beszélni, illetve Papp János (Makkosjánosi) – akinek személyi igazolványa Donbászon maradt, s ezért eleinte nem tudott munkát kapni. Ő így emlékszik vissza: *„Hát én nem kaptam addig munkahelyet, míg nem vót paszportom, oszt majd feketén. Vót egy jó barátunk itt, oszt az majd csináltatott nekünk paszportot, majdnem egy év múlva”* – többiek könnyen tudtak munkahelyet találni, és egyikük sem érezte hátrányát annak, hogy elhurcolták. A megkérdezettek mindegyike bárkinek elmondhatta, és el is mondta, hogy mi történt vele a donbászi munkaszolgálat ideje alatt. Ezt főleg a családdal, rokonokkal, ismerősökkel osztották meg.

Kártérítést a megkérdezettek közül senki sem kapott. A borzsovai, benei, illetve mezővári túlélők közül egyikük sem igényli, ellentétben egy balazséri elhurcolttal, aki Ukrajnától várna azt. A kigyósiaknál egy adatközlő kivételével mindannyian igényelnének. Van, aki Magyarországtól, Svájtól, és van olyan is, aki nem tudja, hogy kitől is várna valójában a kártérítést.

Arra a kérdésre, hogy haragszanak-e a donbászi események miatt az elhurcoltak, többségük azt válaszolta, hogy nem, kivéve egy kigyósi szemtanút, aki magát a szovjet rendszert okolja a történetek miatt.

A válaszadók többsége nem haragszik, de nem is sirja vissza az akkori rezsimet, de volt olyan is, aki erre nem tudott választ adni, illetve a kigyósaik között akadtak jó néhányan, akik haraggal emlékeznek vissza a szovjet rendszerre.

A 17 megkérdezettből 15-nek maradtak tárgyi emlékei a Donbászon töltött időszakról, ezek főleg fényképek és feljegyzések.

A kutatásunk utolsó nagyobb egységében a megkérdezettek jövőképeire szeretnénk rámutatni, ők, akik több rendszerváltást is megélték, hogyan is látják a kárpátaljai magyarság ügyét, a fennmaradás esélyeit.

A megkérdezettek közül a jelen időben egyikük sem tagja semmilyen pártnak vagy szervezetnek.

Arra a kérdésre, hogy melyik országot nevezik anyaországuknak, a válasz már megosztott volt. A többség (11 fő) Kárpátalját jelölte, míg négy adatközlő Magyarországot, egy megkérdezett viszont Ukrajnát nevezte anyaországának, s volt, aki nem tudott erre konkrét választ adni.

Szülőföldjeként a többségük – egy benei adatközlő kivételével (nem tudja), illetve egy kigyósi elhurcoltat (Ukrajnát tartja) – Kárpátalját nevezte meg.

Arra a kérdésre, hogy szerintük melyik rendszer idején volt jobb élni, egészen eltérő válaszok születtek. Öt adatközlő Magyarország kötelékében „érezte” jobban magát, illetve három elhurcolt a csehek alatti időt vélte a legjobbnak. Egy túlélő viszont a Szovjetuniót nevezte meg, míg a többiek nem tudtak erre a kérdésre választ adni.

Arra, hogy milyen érzéssel tölti el őket az, hogy magyarként élnek Ukrajnában, megosztott válaszok születettek. Voltak, akiket közömbösséggel töltött el, volt, aki természetes dolognak tekintette, de a legtöbbjüket büszkeséggel tölti el.

A válaszadók véleménye/meglátása megegyező volt abban a kérdésben, hogy hogyan látják ők a kárpátaljai magyarság ügyét, a fennmaradás esélyeit. Heten azon a véleményen vannak, hogy Kárpátalján mindig lesz magyar közösség, viszont három elhurcolt szerint a kárpátaljai magyarság jövője Magyarországtól függ. Mást állít két adatközlő, akik szerint a magyarság fennmaradása az ukrán hatalmi politikától függ. A többi megkérdezett erre a kérdésre nem tudott választ adni.

Egy válaszadó kivételével (Máté András, Bene – nem tudja) a többség azt mondja, hogy nem ítélik el azokat, akik kivándorolnak Magyarországra. A kigyósiak közül hárman éppen az ellenkező véleményen vannak, ugyanezt az álláspontot képviseli a borzsovai, a búcsúi, illetve a másik balazséri túlélő is, de akadt olyan kigyósi válaszadó, aki azt mondta, hogy ha lenne lehetősége rá, akkor ő is elmenne.

Meglepő, hogy ezek a fiúk/férfiak mennyi szenvedésen és megaláztatáson mentek keresztül a szovjet rendszer politikája miatt, és mégis mindannyian azt mondták, hogy nincs harag a lelkükben a donbászi események miatt.

Az utolsó záró kérdésre, hogy a megkérdezettek kikről tudnak még, akik életben vannak, a válaszadók közül volt, aki már nem tudott mondani senkit, a többiek pedig szinte ugyanazokat nevezték meg, azaz egymást. Viszont két adatközlő Benéből és egy Makkosjánosiból más személyekre is emlékezett, név szerint:

Prófusz József, Beregszász

Barkaszi József, Gut

Szanyi József, Bégány

Badó József, Rafajna

A túlélők elmondásai alapján sok olyan kérdésre kaphattunk választ, ami nagy segítséget jelentett a kutatásunkban. Emellett betekintheztünk azon szerencsétlenül járt kárpátaljai magyar fiúk/férfiak életének egy olyan szakaszába, melyre fájdalmas volt visszaemlékezniük, a szovjet rezsim eme intézkedése kitépett egy részt az életükből, amit már senki nem adhat vissza nekik, meggyötörte őket emberileg és lelkileg egyaránt, de a rossz emlékek ellenére mégis válaszoltak az általunk feltett kérdésekre, ezzel segítve munkánkat. Köszönettel tartozunk nekik érte!

IRODALOM

Molnár D. E.–Tóth Zs. (2009). A Szovjetunióhoz csatolt Kárpátaljáról donbászi kényszermunkára. – In: „Egyetlen bűnünk a származásunk volt...” Német és magyar polgári lakosok deportálása „malenkij robot”-ra a sztálini lágerekbe 1944/45-1955. Magyarországi Németek Pécs-Baranyai Nemzetiségi Köre. Pécs, 228.

Svetkó Erzsébet (2003). A donbászi munkaszolgálat. – In: Köz-politika. Beregszász, 56.

Svetkó Erzsébet (2005). Nemzetiségpolitika Kárpátalján a szovjet rendszer kiépítésének idején. – In: Diákok és fiatal kutatók tudományos konferenciájának anyagai I. Beregszász, 6.

LEVÉLTÁRI SAJTÓANYAG JEGYZÉKE

Sz.n.: A doneci szén. – In: Vörös Zászló. Beregszász. 1947. X. 23., 3. évf., 85 (189). szám, 1.

Sz.n.: A donbászi bányászok csúcsteljesítménye. – In: Vörös Zászló. Beregszász. 1948. III. 21., 4. évf., 25 (245). szám, 2.

Sz.n.: – In: Vörös Zászló, 4. évfolyam, 20. szám, 1948. március 4., 1.

Sz.n.: „Levél Donbászból.” – In: Vörös Zászló. Beregszász, 1948. IV. 15., 4. évf., 32 (252). szám, 2.
Sz.n.: „Üzenet a Donbászból!” – In: Vörös Zászló. Beregszász. 1948. II. 26., 4. évf., 18 (238). szám, 1.

ADATKÖZLŐK

Mezővári

Józan Ferenc: 1928. 12. 03.
Károlyi Dezső: 1931. 01. 25.
Muzsalyi István: 1935. 04. 05.
Radvánszky András: 1927. 07. 22.

Bene

Balogh József: 1932. 02. 02.
Holozsay István: 1925. 09. 24.
Máté András: 1928. 08. 28.

Borzsova

Tári Béla: 1931. július

Búcsú

Bodnár Ferenc: 1934. 03. 20.

Makkosjánosi

Papp János: 1933. 12. 04.

Balazsér

Sirokai Béla: 1929. 04. 01.
Medvigy Vilmos: 1929. 03. 25.

Kígyós

Csok András: 1927. 10. 06.
Sass József: 1928. 03. 21.
Kész Balázs 1928. 06. 10.
Végh István: 1928. 06. 21.
Markó János: 1930. 03. 10.

A „malenykij robot” a somi lakosok emlékezetében

Rezümé A „malenykij robot” a somi lakosok emlékezetében c. munka célja, hogy bemutassa ezt a tragikus eseményt Som településre kivetítve. A szovjet rendszer által társadalmi és politikai téttlenségre ítélt néptömegek számára ugyanis tiltva volt a kérdezés és az emlékezés. A munka megírása során felhasználásra kerültek az elhurcoltak s azok hozzátartozóinak visszaemlékezései.

Nagyon fontosnak tartom e mű megírását, hiszen ilyen jellegű munkát a „malenykij robot” somi áldozatairól, még nem készített senki. Ezenkívül azért is fontos minél többet írni és minél jobban megismertetni az embereket ezzel az eseménnyel, hogy soha többé meg ne ismétlődjön ez a tragikus, gyilkos pusztítás.

Резюме Головна мета нашої статті – дослідити, як вплинули трагічні події депортацій на примусові роботи на життя села Шом. Актуальність дослідження визначається тим, що у радянський період ці події замовчувалися, їх намагалися стерти з людської пам’яті. Під час написання статті були використані спогади депортованих осіб.

Новизна та важливість роботи в тому, що ця тема предметом спеціального вивчення ще не була.

Під час написання роботи виникло безліч проблем. Найважливіша з них – відсутність потрібної літератури. Ми намагалися через розмови з очевидцями отримати найточнішу інформацію.

A II. világháború következtében Kárpátalja, s vele együtt Beregsom is a Szovjetunióhoz került, mivel 1945. június 29-én Moszkvában aláírták a Kárpátalja bekebelezéséről szóló szovjet–csehszlovák egyezményt.¹ Az 1944-es rendszerváltást követő időszakot Kárpátalja és így Som történetében méltán lehet drámainak nevezni. Különösen így van ez az itt élő magyarság esetében, akik számára ’44 és az azt követő szovjet építész tragédiák sorozatát hozta magával, melynek valódi oka évtizedeken át nem képezhetette tudományos kutatás tárgyát, nem kerülhettek a felszínre. A szovjet rendszer által társadalmi és politikai téttlenségre ítélt néptömegek számára ugyanis tiltva volt a kérdezés és az emlékezés. 1944 valóban sorsfordulót jelentett a régió és lakossága számára, és hamar kiderült, hogy a „felszabadítóként” induló Vörös Hadsereg a területre érkezve „maga is megszállóvá, hódítóvá válik.”²

A Szovjetunió számára a második világháborúban Magyarország harcoló, közvetlen katonai ellenfél volt és természetesen ennek a vidéknek a magyar lakosságát a magyar nép részének, vagyis bűnös nemzetnek tekintették. Nem törődtek azzal sem, hogy a hágai nemzetközi egyezmény dokumentuma szerint a polgári lakosság nem vonható felelősségre országa hadi cselekményeiért és semmilyen esetben nem lehet őket deportálni vagy munkatáborokban dolgoztatni. November 13-án a 4. ukrán front törzse parancsot adott ki arról, hogy a Kárpátalján élő német és magyar nemzetiségű, 18 és 50 év közötti férfiaknak három napon belül jelentkezniük kell a legközelebbi szovjet katonai parancsnokságon. A magyarok – akik még ekkor nem sejtették, hogy mi vár rájuk – eleget tettek a parancsnak, jelentkeztek abban a hitben, hogy mindössze három napot fognak dolgozni, hogy segítsenek a háború után romokban heverő vidék helyreállításában.³ A következő napokban az NKVD-alakulatok listák szerint, kíséretben hurcolták el az embereket a sztálini lágerrekbe. A magyar férfiak első gyalogos menetszlopait 1944. november 18-án indították útnak szigorú katonai kísérettel a szolvyvai gyűjtő- és elosztótáborba. A kollektív büntetést kevesen élték túl.⁴ Arról, hogy összességében hány embert hurcoltak mind ez idáig, nem kerültek napvilágra pontos adatok.

* A Somi Általános Iskola történelemtanára.

¹ Móricz, 2001: ...i.m. 134. o.

² Uo. 123. o.

³ Beregszászi György. (2001): 1944 tragikus Erzsébet napja. Bereginfo 5. 27.sz. 4.

⁴ Dömöcki András. (1998): A novemberi manifesztum. In: Útközben. H.n., Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség, 164.o.

Som községből a sztálinisták 1944 novemberében 81 férfit hurcoltak el, közülük 24-en veszttek oda. A falu mártírjai: Baksa Endre, Baksa Béla, Balogh Gyula, Barkaszi Gyula, Barta Balázs, Barta János, Barta Béla, Deme Béla, Deme Bertalan, Deme Kálmán, Fejes Gábor, Kelemen Bertalan, Kelemen Ferenc, Kelemen Zoltán, Kódus Béni, Kódóböcz László, Kódóböcz Árpád, Kódóböcz Sándor, Kódóböcz Pál, Nagy Pál, Nagy Árpád, Szabó Simon Béla, Tuba Ferenc, Tóth Ferenc.⁵ A szovjet rendszerben ezeket a férfiakat háborús bűnösneként tartották számon.⁶ A téma hosszú ideig nem képezhetett széles kitékintésű, a tudományosság kritériumait mindig szem előtt tartó, elfogulatlan vizsgálódás tárgyát. E mögött nemcsak az húzódik meg, hogy korábban a téma tabunak számított, hanem az is, hogy igazából nem történt meg az elhurcoltakra vonatkozó adatok széles körű összegyűjtése és rögzítése egységes szempontrendszer alapján. Máig becsült számok vannak csak e tekintetben, ráadásul egyre kevesebb az elsődleges forrást jelentő túlélő, akik a pontos információk birtokában vannak. Somban már csak egy ember él a hazatértek közül, Baksa Gyula, de már ő is nagyon beteg és nem fogad látogatókat.⁷

Mindezen okokból kifolyólag a somi elhurcoltak kérdésével részletesebben foglalkozunk a munkánkban. Az adatgyűjtés a már meglévő adatok feldolgozásán és kérdőívek kitöltésén alapult: az egyik bázisát egy 1990-ben a túlélők levelei alapján készített album, a másikat az elhunytak hozzátartozóival készített interjú képezi. Az általuk kitöltött kérdőív 33 kérdése négy csoportra oszlik: az adatközlő adataira, az elhurcoltra vonatkozó információkra, az elhurcolás körülményeire és az adatközlő szovjet-képére. A kutatás során igyekeztünk olyan hozzátartozókat találni, akik közvetlen szemtanúi voltak az elhurcolásnak, vagy ha nem volt ilyen személy, akkor a legidősebb rokont, barátot, ismerőst kerestük meg, akinek a deportált személyesen mesélte el a „malenykij robot” eseményeit.

Mind ez idáig 26 hozzátartozóval kitöltött és feldolgozott kérdőív alapján végeztünk elemzéseket. A fent említett számok is jelzik, hogy a felmérés nem reprezentatív, a kutatás jelen állása szerint még csak részeredmények birtokában vagyunk. A vizsgálódás, mely az 1944-es események feltárását célozza meg, jelenleg is folyamatban van. Ezenkívül a kutatás során több fényképet, feljegyzést, s 1990-ben megírt visszaemlékezéseket sikerült összegyűjteni.

A somi elhurcoltak születési év szerint megoszlását tekintve a legidősebb elhurcolt 1899-es születésű. Feltűnő, hogy a legfiatalabb, felmérésünkben szereplő elhurcolt 1928-ban született, ami annyit jelent, hogy elhurcolásának idején, 1944 novemberében mindössze 16 éves volt. Ugyanakkor ismeretes, hogy az 1944. november 13-án megjelenő, „malenykij robotra” felszólító parancs a 18–50 év közötti, magyar és sváb nemzetiségű férfilakosságot kötelezte jelentkezni az úgynevezett „kis munkára”. Jelen kutatás eddigi eredményei nemcsak arra mutatnak rá, hogy az említett korhatárok között lévő évjárat szinte mindegyike képviselve volt az elhurcoltak között, hanem arra is, hogy a hatóságok a kijelölt életkorú személyeken túl – a korhatárt figyelmen kívül hagyva – elhurcoltak a 18. életévüket be nem töltött fiatakorúakat is. A kutatás során a legtöbb elhurcolt 1924-ben született (5 fő), második helyen az 1925-ben születettek vannak (4 fő).

Az eddig kapott adatok arra utalnak, hogy az elhurcoltak vallási megoszlását tekintve egytől egyig reformátusak voltak. Ez nem meglepő, mivel Som lakossága csaknem szín tiszta református vallású. A válaszadók szerint a 26 elhurcolt közül 10 volt nős. Közülük a többségnek, 8 embernek már volt gyereke is, nagy részüknek egy, de előfordult kettő, s egy háromgyerekes is. Mindezeket figyelmen kívül hagyva elvitték a nagycsaládok fenntartóit is.

⁵ Dupka György. (1993): Emlékkönyv a Sztálinizmus Kárpátaljai Áldozatairól. (1944–1946), Ugvár–Budapest: Patent-INTERMIX. 23. o.

⁶ A Kárpátaljai Megyei Tanács 2006. november 16-án rehabilitálta őket.

⁷ Adatközlő – Kódóböcz Gyula somi lakos, szül. 1936.

A deportáltak foglalkozását tekintve a legtöbbjük, 17 fő, földműveléssel foglalkozott. Második helyen az értelmiségiek állnak, ami ugyancsak nem meglepő a somiak körében, mivel a település lakossága mindig is kitűnt a tanulás iránti igényével.

A toborzást illetően a válaszadók többsége a községben kidoboló kisbíróra hivatkozott. Elmondásuk szerint a jelentkezésre kötelező parancs reggeltől estig mindennap ki lett dobolva, több esetben pedig még azt is közhírré tették, hogy annak a személynek, aki a kijelölt korhatárok közé tartozik és nem jelentkezik, felkoncolják a családját. A parancs megjelenése után többen tulajdonképpen önként, gyanútlanul jelentkeztek abban a hitben, hogy csupán a háború után romokban heverő vidék helyreállításában kell segídezniük. Volt olyan somi lakos, nevezetesen Kődöböcz Endre, akit a lágerbe menet kétszer is hazaküldtek, mivel barnás bőrszíne miatt cigánynak tartották, de ő soha nem tagadta meg magyar voltát, és inkább a bajtársaival tartott a láger borzalmai felé.⁸ „Bátyuban a szálláshelyünk a kastély volt. Katonai felügyelet alatt ott voltunk 3 nap. Felsorakoztattak 5-ös sorba és akkor azt mondta a tiszt, aki zsidó, hucul, cigány, álljon ki, mehet haza. Engem megfogott a tiszt és azt mondta: „Тi циган, иди домой!” Én meg azt mondtam: „Я не циган, я не иду домой.”⁹

A legtöbb somit a bátyúi vonatállomáson gyűjtötték össze a környező falvak lakosaival együtt. „Amikor megérkeztünk, már több százan be voltak jelentkezve. Mireánk is hamarosan sor került, és így mi is csatlakoztunk a többiekhez. Majd jöttek még a környező falvakból is, de csak magyar nemzetiségű emberek. Estefelé volt az idő már, amikor útnak indítottak Munkács felé, gyalog a vasutoldalon. Már sötét este lett, amikor megérkeztünk Sztrabicsóra. Megszámoltak bennünket egy üres lakatlan udvarban és az ott levő épületekbe szorítottak be. Az éjszakát szorongva, keservesen húztuk által, még csak le sem tudtunk ülni. Másreggel újra többszörösen átszámoltak bennünket, utána elindítottak a szolyvai fogolytábor felé. Egésznap gyaloglás után késő estére megérkeztünk a magas szögesdróttal körülkerített fogolytáborba.”¹⁰

A somi elhurcoltakat nemcsak Szolyvára, hanem a Szovjetunió számos más lágerébe vitték el. Erről tanúskodnak a túlélők visszaemlékezései és a hozzátartozókkal kitöltött kérdőívek is. Az sem volt ritka példa, hogy egyik lágerből a másikba vitték az embereket.

„1944. október 24-én vittek el. Beregszászból gyalog indultunk. Munkácson aludtunk egy éjszakát a sörgyár udvarán a szabad ég alatt. Másnap gyalog indultunk ismét, Szolyvára, majd egy éjszaka után elindultunk Turkára, majd onnan Szamborba. Ott bevagóníroztak bennünket és január 1-én érkeztünk 1945-ben Örelbe. Ott voltam március 5-ig, de az maga volt a pokol. Istállóban aludtunk, mint az állatok a földön. Az éhségtől és a hidegtől hullottak az emberek, mint a legyek. Nappal gödröket ástunk, éjjel pedig egy szánkóra ráraktuk a halottakat és huszasával beledobáltuk meztelenül a közös sírba. Március 5-én engem és még 49 embert bevagóníroztak ismét és elvittek Brjanszkba. Ott a gáternél dolgoztunk és a fakitermelésnél. Onnan elvittek bennünket Besicára. Ott több mint egy évig dolgoztunk. Eleinte ott is nagyon rosszul bántak velünk. Majd később kezdett jobbra fordulni. Könnyebb munkára osztottak bennünket, majd megtudtuk, hogy mindez azért van, mert a Szovjetunióhoz tartozunk és nem magyarok vagyunk. 1947. május 1-én jöttem haza.”¹¹ Ebből a visszaemlékezésből is kitűnik, hogy hány helyen dolgoztatták az elhurcoltakat. Mint már korábban említettük ez nem volt egyedi eset. Deme Sándor visszaemlékezéséből megtudhatjuk, hogy 16 somi sorstársával együtt Szolyvára kerültek, ott két hétig voltak. Két hét elteltével Szamborba vitték őket, ahol szintén 2-3 hétig dolgoztak. Szambor után egy teljes hónapig vonatoztak, s 5 naponta kaptak fél kg kenyeret, míg meg

⁸ Adatközlő – Kovács Irén somi lakos, szül. 1928.

⁹ Kődöböcz Endre I., a „malenykij robot” somi túlélőjének levele alapján.

¹⁰ Hegedűs Sándornak, a „malenykij robot” somi túlélőjének levele alapján.

¹¹ Kődöböcz Endre F., a „malenykij robot” somi túlélőjének levele alapján.

városba, a neve Mozir. A falubeliek közül velem volt Baksa Béla bátyám. Itt a koszt jó volt, farakodó munkát végeztünk. Később ebből a városból is elvittek Kalinkovics városba. Itt rönköket szedtünk kifelé a Dnyeperből. Innen nemsokára továbbvittek Resicába, itt a konyhán dolgoztam. 1946-ban tovább vittek Gomelbe. Itt már jobb lett a helyzetünk. A lágerben vagy 50-en voltunk. Jártunk egy gyárat felépíteni. Kérdezték tőlünk az ot-taniak, hogy küldtünk-e már haza levelet. Mondtuk, hogy nem. Innen küldtem haza az első életjelt magamról. Kaptam is rá választ. Éppen krumplit főztem magamnak, és jött a lágerparancsnok: – „Ködöböcz, levele van hazulról”. – Örömben a többieknek adtam az ebédemet, és a levelet olvastam, akkor vagy százszor. Utána gyakrabban váltottunk levelet. Itt költöttem egy verset a lágerben eltöltött keserű sorsomról. Elolvastam fogoly-társaimnak, és mint mindenütt itt is voltak besúgók. Másnap hivatott a magyar zsidó poli-tikai tisz, hogy Ködöböcz mondja el azt a szép verset, amit fogolytársainak mondott. Én erre azt mondtam, nem tudok semmilyen verset. Nem erősködött nagyon, és így elenge-dett. Lehet, ha elmondom, soha többé nem jövök haza. Egy nap munkából hazatérve, a lágerparancsnok közölte velem: Ködöböcz, az ünnepek után megyen haza. Ez volt 1946. november 6-án. A konyhán kaptam élelmet az útra. Megkaptam a papírokat, vettem jegyet, és november 9-én felültem a vonatra. Mivel az utazás nehézségekkel járt, november 18-án este érkeztem haza, Erzsébet-este.

Házunkhoz közeledve elfojtódtam és az ez alkalomra írt verset nem tudtam elmon-dani. Amikor beléptem a házba csak a húgom Irénke volt otthon, a szüleim később jöttek haza. A nagy öröm és beszélgetés közepedte elmondtam a verset, amit a hazaérkezésemre írtam, mert mindig élt bennem a remény, hogy egyszer hazajövök.

Jó napot kívánok kedves szüleim,
Drága testvérem és rokonaim!
Beléptem-e házba ti közzétek,
hogy még egyszer lássalak benneteket.
Messze földről jöttem, messze idegenből
Az orosz fogságból, a „Paradicsomból.”
Mint fiatal fiú sok helyen bejártam,
De még ilyen rosszat sehol sem próbáltam.
Rossz volt, nagyon rossz volt a fogsági élet,
Mert ennivaló helyett bottal izgéltek.
De a jó Isten mégis elengedte érni,
Hogy hazajöttem még egyszer ti közzétek élni.
Fogadjatok el hát ismét fiatoknak,
és adjatok enni az éhező társnak.

A faluból az első látogatóm az volt, aki annak idején elvitetett.”¹³

Ez a visszaemlékezés hüen tükrözi azt az ideológiát, melyet a szovjet katonák kép-viseltek a magyar elhurcoltakkal szemben, továbbá jól rávilágít az embertelen bánásmód-ra s a rengeteg szenvedésre. Mindazonáltal figyelemre méltó az, hogy a rengeteg kín és szenvedés ellenére az elhurcoltak java része mégsem haragudott a meghurcoltatása miatt. A harag helyett inkább szomorúságot és nagy bánatot éreztek, mikor visszaemlékeztek a lágerben eltöltött évekre. Akik viszont haragudtak, azokban nagyon erősen jelen volt ez az érzés, és főleg a rendszert, a kommunistákat jelölték meg dühük célpontjának. Azonban fele-fele arányban vannak azok a megkérdozett hozzátartozók (26 fő), akik haragszanak, illetve nem haragszanak az 1944-es események miatt. A haraggal visszatekintő személyek mindegyike a kommunistákra és a rendszerre haragudott. A szovjet rendszer megítélése a legtöbb adatközlő szemében nem túl pozitív, mivel a legtöbben (18 fő) nem haragszanak, de nem is sírják vissza.

¹³ Ködöböcz Endrének, I. a „malenykij robot” somi túlélőjének levele alapján.

Érdekes megfigyelni azt a tényt, hogy a válaszadók döntő többsége mégis azt vallja, hogy a szovjet rendszer kötelékében volt a legjobb élni. Itt kihangsúlyozzák a brezsnyevi érárt, amikor is mindenkinek volt munkahelye, s a boltban olcsón hozzá lehetett jutni az alapvető élelmiszerekhez. „Hát az a Brezsnyev nagyon igazságos és nagyon jó ember volt. Mindenkinek tudott segíteni. A lusta embereket megbüntette, akik nem akartak dógozni, de mi jó dógos magyarok meg vótunk vele elégedve, mert mindenkinek meg vót a munkahelye, és a fizetés miatt sem lehetett panasza senkinek.”¹⁴

Összegzésképpen megállapíthatjuk, hogy bár a szovjet éra vége felé tapasztalható volt egy bizonyos fokú enyhülés és az emberek életszínvonala is emelkedett, de ez nem felelteti el a kárpátaljai magyarokkal azt a sok szenvedést, melyet Sztálin rezsime okozott. Ez mindig egy fekete folt marad a Kárpátaljai magyarok történetében. Ezért is fontos a lehető legtöbbet írni és minél jobban megismertetni az embereket ezzel az eseménnyel, hogy soha többé meg ne ismétlődjön ez a tragikus, gyilkos pusztítás.

IRODALOM

- Beregszászi György szerk. (2001). 1944 tragikus Erzsébet napja. Bereginfo 5. 27. sz.
 Dömöcki András szerk. (1998). A novemberi manifesztum. In.: Útközben. H.n., Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség.
 Dupka György (1993). Emlékkönyv a Sztálinizmus Kárpátaljai Áldozatairól (1944–46). Ungvár – Budapest: Patent – Intermix Kiadó.
 Móricz Kálmán (2001). Kárpátalja sorsfordulói. Budapest: Hatodik Síp Alapítvány.

ADATKÖZLŐK

- Deme Sándor a „malenykij robot” somi túlélőjének levele.
 Hegedűs Sándor a „malenykij robot” somi túlélőjének levele.
 Kovács Irén somi lakos, szül. 1928.
 Kődöböcz Endre F. a „malenykij robot” somi túlélőjének levele.
 Kődöböcz Endre I. a „malenykij robot” somi túlélőjének levele.
 Kődöböcz Gyula somi lakos, szül. 1936.

¹⁴ Adatközlő – Istvánfi Margit somi lakos, szül. 1931.

Cserkészek és leventék Kárpátalján 1938–1941 között

Rezümé A tanulmány célja, hogy bemutassa, milyen volt az ifjúsági szervezetek helyzete Magyarországon és a hozzá visszacsatolt Kárpátalján. Tevékenységük és taglétszámuk alapján a két legjelentősebb szervezet a cserkészek és a leventék voltak. Az angol cserkészmozgalom a XX. század elején jött létre és hamar népszerű lett Európában. Magyarországon legjelentősebb vezetője a két háború között Teleki Pál volt. A leventemozgalom helyettesítette a katonai kiképzést Trianon után. A tanulmányban áttekintjük a két szervezet kialakulását és működésüknek főbb állomásait Kárpátalján.

Резюме Метою роботи було дослідити становище молодіжних організацій в Угорщині, а також на території Закарпаття після приєднання краю до Угорщини. Виходячи з масштабів діяльності та кількості членів, найбільш значимими молодіжними організаціями були організація скаутів та «Левенте». Скаутський рух, заснований на початку XX століття в Англії, досить швидко став популярним у Європі. Одним із найбільш визначних лідерів скаутського руху в Угорщині був Пал Телекі. Молодіжна організація «Левенте» стала рухом, спрямованим на організацію обов'язкової військової підготовки серед молоді після Трианонського договору. У роботі досліджено умови створення двох вище згаданих організацій та основні напрямки і особливості їх діяльності на Закарпатті.

Munkámban Kárpátalja két legnagyobb ifjúsági szervezetével foglalkozom a vizsgált periódusban, 1938–1941 között. Mindkét szervezet sokat tett a magyarság megmaradásáért vidékünkön. A leventék azonban végleg eltűntek 1944-ben. Az újjászervezett cserkészet immár 20 éve létezik Kárpátalján. Tekintsük át röviden, milyen fontosabb események kapcsolódnak a szervezetek tevékenységéhez vidékünkön a vizsgált időszakban.

A leventemozgalom létrejötte Magyarországon

A leventemozgalom létrejöttének legfőbb oka Magyarország veresége az első világháborúban. Tudnunk kell, hogy Magyarország a trianoni békeszerződés értelmében csak 46 000 fős hadsereggel rendelkezhetett. Nem lehetett saját légierije, sem páncélos harcjárművei.¹ A legsúlyosabban azonban az érintette Magyarországot, hogy megtiltották a sorozást. Az ország katonai ereje ezen okok miatt kevés volt egy esetleges háború sikeres megvívásához.

A hadkötelesek rejtett felkészítését egy esetleges háborúra az ifjúsági és sportszervezetek vállalták magukra. A főbb szervezetek a következők voltak: Magyar Egyetemi és Főiskolai Hallgatók Országos Szövetsége, Cserkészek, katolikus ifjúsági mozgalmak (Kárpátalján a Görög Katolikus Ifjúsági Szervezet, KALOT²), leventeegyesületek.³ Ezek nagy része önkéntes és elit szervezet volt, aki egyiknek sem volt tagja, annak kötelezően be kellett lépnie leventének.

1921-ben a magyar nemzetgyűlés elfogadta a „Lex Karafiáth”-nak nevezett testnevelési törvényt. Ezen törvény rendelkezései között szerepelt a leventemozgalom létrehozása is.⁴ A leventemozgalom egy speciálisan magyar intézmény volt. A trianoni békeszerződés által megtiltott általános védkötelezettség helyettesítésére hozták létre annak érdekében, hogy a hadseregnek legyenek tartalékai egy esetleges háború során.⁵

* A Csetfalvai Általános Iskola történelemtanára.

¹ Kerepeszki, 2010: 102.o.

² KALOT = Katolikus Agrár Legények Országos Társulata.

³ Kerepeszki, 2010: 111.o.

⁴ Kerepeszki, 2010: 107.o.

⁵ Romsics, 2005: 182. o.

A LEVENTE-TÍZPARANC SOLAT

1. *A levente megtartja fogadalmát.*
2. *A levente istenfélő és vallásos kötelességeit teljesíti.*
3. *A levente szereti hazáját, a nemzet hagyományait és hőseit tiszteli, s önmagában a harcos erényeket neveli.*
4. *A levente hű az államfőhöz, a törvényeket és a hatóságok rendelkezéseit tiszteletben tartja.*
5. *A levente szereti a szüleit és ragaszkodik a családjához.*
6. *A levente elöljáróinak és feljebbvalóinak bizalommal és szívesen engedelmeskedik.*
7. *A levente lovagias, megbecsüli, segíti leventebajtársait és magyar testvéreit.*
8. *A levente nemesíti lelkét, ápolja és edzi a testét, harcra készül.*
9. *A levente jellemes, józan életű és vidám, mindig igazat mond, a fellépése öntudatos, katonás és fegyelmezett.*
10. *A levente óvja és gyarapítja a nemzeti vagyont; a hazájáért magyar becsülettel él, tanul, dolgozik és küzd.*

A leventeszervezet nevét az Árpád-házi Levente hercegről kapta. Ő arról volt nevezetes, hogy a XI. században jelentős szerepe volt a magyar hadsereg megszervezésében.⁶

A leventéket három korcsoportba sorolták. Az első csoportba a 12–15 évesek tartoztak. Náluk a hangsúlyt a sportra és az erkölcsi nevelésre helyezték. A második csoportba tartozó 16–18 éves fiúknak a kiképzése már részben katonai gyakorlatokat is magába foglalt. A harmadik korcsoport 19–21 éves fiataljai túlnyomórészt csak katonai kiképzést kaptak.⁷

A törvény értelmében minden 12 és 21 év közötti fiúnak kötelező volt részt venni a leventefoglalkozásokon. Eleinte heti két, később négy óra volt kötelező számukra. Az igazolatlanul hiányzók szüleit súlyos pénzbírsággal büntették.⁸

A leventeszervezet fő célja kettős volt. Egyrészt a fiatalság fizikai nevelését és katonai szolgálatra való felkészítését szolgálta. Másodsorban a vallási és nemzeterkölcsei beállítottságot próbálta beléjük nevelni.

A szervezet vezetése is kettős volt. Hivatalosan a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium ellenőrizte az Országos Testnevelési Tanácson keresztül. A hivatalos katonai kiképzést pótló tevékenysége révén kapcsolódott a Honvédelmi Minisztériumhoz is.⁹

1938–1941 között az irányítás teljesen a Honvédelmi Minisztérium kezébe került.¹⁰

Leventék Kárpátalján

Miután az első bécsi döntés értelmében Kárpátalja magyar többségű területei visszakerültek Magyarországhoz, itt is létrejöttek az új ifjúsági szervezetek. A csehszlovák időszak alatt működő ifjúsági szervezetek beolvadtak a hasonló magyar szervezetekbe, vagy beszüntették tevékenységüket.¹¹

⁶ Kerepeszki, 2010: 108.o.

⁷ A leventemozgalom. In. Dokumentumok a XX. század történetéhez. Összeállította: Gál Vilmos, Tar Attila Szilárd. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 2001.

⁸ Kerepeszki, 2010: 107.o.

⁹ Kerepeszki, 2010: 107.o.

¹⁰ Kerepeszki, 2010: 110–111.o.

¹¹ Brenzovics, 2004: 114.o.

1938. november 27-én leveinte mintaszázadok érkeztek látogatóba vidékünkre.¹² A Beregszászi járás területére szatmári, a Munkácsi járásba baranyai és az Ungvári járásban szabolcsi leveinte mintaszázadok érkeztek. A katonásabb külső és hatás érdekében minden századnak teljesen egyforma egyenruhában kellett bevonulniuk.

Az első látogatásnak több célja is volt. Először is a visszacsatolt területek ifjúságának az üdvözlése az anyaországi ifjúság által. Másodszor a fiatalság megnyerése ezeken a területeken a később létrehozandó leveinteintézmények számára. Harmadszor a cseh propaganda által hangoztatott tévhitek eloszlatása, melyek szerint a leveintéket csak gyűjtogatásra és öldöklésre tanították. Negyedrészt lelkesítő műsorszámok, bemutatók és tábor tüzek megtartása. Ötödször a visszacsatolt területek ifjúságának felavatása magyar leveintékké ünnepélyes kézfogással és leveintesapka ajándékozással.¹³

A volt trianoni Magyarország igyekezett minden téren kapcsolatot kiépíteni a visszatért területekkel. 1939 nyarán már több leveintecsapat is táborozott a kárpátaljai testvérközségekben. Több száz helybeli fiatal nyaralt magyar városokban is. Békéscsabán az ott nyaralóknak 15 leveinte-egyenruhát és -emléktárgyat is ajándékoztak.¹⁴

1939. szeptember 1-jén, Munkácson megkezdődött a leveintekötelesek oktatása. Órdarmán Konratovics Iréneusz¹⁵ vezetésével pedig megalakult a Levente Egyesület.¹⁶ Ugyanezen év szeptember 24-én, Ungváron is megalakult a Levente Egyesület. Elnökül Korláth Endrét választották meg.¹⁷

Az Ungi közigazgatási kirendeltség vezetője Dr. Gyurits Gyula 1939. december 18-án kiadott rendeletében kötelezővé tette a leveinteoktatói megbízatás elvállalását a Kárpátalján dolgozó tanítóknak és tanároknak. Indoklása szerint azért, hogy a nemzet érdekében képességeiket felajánlják az iskolai képzést befejező ifjúság további nevelésére.¹⁸ A fő ok valójában az oktatók terén mutatkozó munkaerőhiány volt.

A szolvyai járási leveinteparancsnokság már 1941. szeptember 15-én kiadott utasításában felkérte a terület közigazgatási és oktatási dolgozóit, hogy szeptember 28-ig küldjék el számára azoknak az úrhölgyeknek, tanítónőknek, zöldkeresztes nővéreknek a listáját, akik alkalmasnak tűnnek arra, hogy a leányifjúság honvédelmi nevelését vezessék.¹⁹

1941-ben központi utasítás alapján kezdték megszervezni a leveinteegyesületeket Kárpátalja minden településén, ahol még nem működött a mozgalom.²⁰ Ez év november 20-án Huszt koronaváros főbírája, dr. Bosovits Sándor és Keglevich százados, huszti leveinteparancsnok Huszt város nevében a folyó hó 30-án tartandó leveintecsarnok felavatási ünnepségére meghívták Bély Alajos vezérezredest, a magyar ifjúság honvédelmi nevelésének és testnevelésének országos vezetőjét is.²¹ A csarnokot a decemberben megalakult Levente Egyesület birtokba is vette. Az elnöki tiszttel Tóth Ernő látta el.²²

A tervezett leveinteotthonok felépítéséig a foglalkozásokat heti egy-két alkalommal a helyi iskolák tantermeiben tartották meg. Egyes iskolák vezetőit figyelmeztetni kényszerültek, hogy ingyen adják át a tantermeket a leveinteoktatóknak. A leveinteoktatókat a

¹² KTÁL. F. 254, op. I. od. zb. 24, lap 1.

¹³ KTÁL. F. 254, op. I. od. zb. 24, lap 4–5.

¹⁴ Botlik, 2005: 80. o.

¹⁵ Konratovics Iréneusz Bercsényifalva, 1878–1957. Görög katolikus, később pravoszláv lelkész. Az ungvári papi szeminárium elvégzése után több faluban is lelkészi szolgálatot teljesített. 1941-ben a Kárpátaljai Tudományos Társaság alelnöke lett. 1950-es években rövid időre a munkácsi pravoszláv püspökség vezetője.

¹⁶ Fedinec, 2002: 342. o.

¹⁷ Fedinec, 2002: 345. o.

¹⁸ KTÁL. F. 42, op. II. od. zb. 7, lap 29.

¹⁹ KTÁL. F. 32, op. I. od. zb. 23, lap 34.

²⁰ KTÁL. F. 32, op. I. od. zb. 23, lap 5.

²¹ Dr. Blasszauer, 2002.

²² Fedinec, 2002: 385. o..

helyi magyar–orosz tannyelvű iskola tantestületi tagjának tekintették és felvették őket az illetményjegyzékükbe.²³

Összességében elmondható, hogy hamar gyökeret vertek a leventecsapatok a magyarlakta településeken. Sokat rontott azonban megítélésükön a lakosság körében népszerűtlen kötelező tagság.

Cserkészek Magyarországon

A cserkészlet vagy cserkészmozgalom (angolul: Scouting, ill. Scout Movement) egy önkéntes, vallásos, politikamentes ifjúságnevelő mozgalom, amely nyitott mindenki számára származástól, nemtől, társadalmi és vagyoni helyzetétől, valamint felekezettől függetlenül. A cserkészlet alapvető célja, hogy támogassa a fiatalokat testi, lelki, társadalmi és szellemi képességeik teljes kifejlesztésében mind egyénként, mind felelős állampolgárként és helyi, nemzeti és nemzetközi közösségeik tagjaiként.

A cserkészlet létrejötté az 1907-es évhez kötődik, amikor Robert Baden-Powell, a brit hadsereg tábornoka megrendezte az első cserkészszabót az angliai Brownsea Islanden. A cserkészlet alapelveit 1908-ban megjelent *Scouting for Boys* (Cserkészlet fiúknak) című könyvében fektette le, amely saját korábbi, katonai kiképzési szakkönyvei mellett, más hasonló kezdeményezésekből is merített.²⁴ Baden-Powell gyakran hivatkozik az angol–búr háború tapasztalataira, amikor arra inti a cserkészeket: fejlesszék ki magukban a megfigyelés készségét, tanulják meg a titkosírást, az üzenetek továbbítását, tanuljanak meg észrevétlenül kúszni és lopózkodni.²⁵ Ravasz László református püspök szerint a cserkészlet lovagias és jellemes férfiakat akar nevelni az ifjúságból, nem zseniket és tudósokat.²⁶

A XX. század első felében a mozgalom világszerte elterjedt, és mind a fiúk, mind a lányok számára három korosztályban (farkaskölyök, cserkész, rover) kínált programot.

A mozgalom a cserkészmodszert alkalmazta: egy nemformális nevelési módszert, amely nagyban épít a szabadban végzett tevékenységre, többek között a táborozásra, erdei és vízi életre, túrákra és sportra. A cserkészlet széles körben ismert jellegzetessége a társadalmi egyenlőtlenségeket elfedni hivatott egyenruha nyakkendővel és cserkészszalappal vagy más fejedővel. Megkülönböztető jelvénye a cserkészlilium, valamint más, az egyenruhán viselhető jelvények.

A cserkészlet térhódítását Magyarországon 1910-ben kezdte és hamar népszerű lett. A Magyar Cserkészszövetséget 1912-ben hozták létre,²⁷ de 1919-ben újjáalakult.²⁸ Az 1920-ban alakult Nemzetközi Iroda alapító tagja volt.²⁹ 1922-ben Teleki Pált³⁰ nevezte ki a kormányzó főcserkésszé, és egyben a szövetség vezetőjének is.³¹ A főcserkész feladata volt képviselni külföldön és belföldön a cserkészletet, továbbá irányítani a szövetség tevékenységét. Betegsége miatt Teleki 1923. március 22-én a kormányzótól felmentését kérte. Ezek után „tisztületbeli főcserkéssznek” nevezték ki.³² Az első cserkész világdzsemporin (világtalálkozó) a magyarok még nem vettek részt, de a következőkön olyan sikeresen szerepeltek, hogy 1933-ban Gödöllőn rendezhették meg a 4. Cserkész Világdzsemporit

²³ KTÁL. F. 42, op. II. od. zb. 4, lap 29.

²⁴ <http://hu.wikipedia.org/wiki/Cserkészlet>

²⁵ Pintér, 1967: 11. o.

²⁶ Ravasz László Református Püspök a cserkészmozgalomról. In: Dokumentumok a XX. század történetéhez. Összeállította: GÁL VILMOS, TAR ATTILA SZILÁRD. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 2001. 111.o.

²⁷ <http://hu.wikipedia.org/wiki/Cserkészlet>

²⁸ Tilkovszky, 1969: 73. o.

²⁹ <http://hu.wikipedia.org/wiki/Cserkészlet>

³⁰ Teleki Pál János Ede (Budapest, 1879. november 1. – Budapest, Várnegyed, 1941. április 3.). Magyar miniszterelnök, földrajztudós, egyetemi tanár, erdélyi földbirtokos, politikus, tiszteletbeli főcserkész, a Magyar Tudományos Akadémia tagja.

³¹ Tilkovszky, 1969: 73. o.

³² Ablonczy, 2004: 32. o.

25 000 fiatal részvételével.³³ A kormány Telekit nevezte ki az találkozó kormánybiztosává. A sikeres rendezésért megkapta a nemzetközi mozgalom legrangosabb kitüntetését, az Ezüst Farkast.³⁴ A cserkészek jelentős szerepet kaptak a trianoni béke korlátozásainak kijátszásában. A hadsereg felszerelésének egy részét cserkészeti felhasználás címén megtartották. Teleki megteremtette az alapjait a repülésnek és a légvédelemnek, és ebben a cserkészekre támaszkodott.³⁵ A repülő cserkészet bemutatkozása szintén az 1933-as Világdzsemborin volt.³⁶ Teleki 1938-ban kultuszminisztersége idején különösen melegen szólt a cserkészszövetségről. A kötelezettségen alapuló levénteintzménnyel szemben hangsúlyozta a cserkészek önkéntes és elit jellegét.³⁷

A cserkészetet 1944-ben a nyilasok oszlatták fel, majd 1948-ban a kommunisták újra felszámolták, hogy az Úttörőszövetségbe olvaszthassák be a tagokat. A rendszerváltás után, 1989-ben indulhatott meg újra a cserkészmunka Magyarországon és vidékünkön is.³⁸

Cserkészek Kárpátalján

Magyarországon a cserkészek 1910-es megjelenése után lassan elterjedtek az egész országban. A jelenlegi adatok alapján a mai Kárpátalja területén az első cserkészcsapat Beregszászban jött létre az 1913/14-es tanévben. A cserkészmozgalom kifejlődését és elterjedését nagyban hátráltatta a háború, majd annak elvesztése.³⁹ A cserkészek újból csak 1920-ban jelentek meg vidékünkön, ugyanis ez év július 25-én megalakult a Podkarpatszka Ruszi Cserkészszövetség. Parancsnoka Passek Božetech lett.⁴⁰ Az ország három cserkészkerületre oszlott: cseh-morva, szlovenszkói és kárpátaljai. A kárpátaljai cserkészkerület keleti és nyugati tagozattal rendelkezik, cseh/szlovák, ruszin/ukrán, zsidó és magyar alosztályok működnek. A magyar cserkészcsapatok megalakítását a hatóságok csak 1923-ban engedélyezték. Ekkor indította el Haba Ferenc⁴¹ a magyar cserkészmozgalmat Kárpátalján. A szokásos évi táborozás színhelye ekkor Rahó vidéke (Szlovenszkóban Rozsnyó) volt.⁴²

A magyar alosztályhoz tartozott a Beregszászi Gimnázium 603. Számú Bagoly⁴³ (később Esze Tamás) fiú-, Havasigyopár⁴⁴ leány- és Kadimah⁴⁵ vegyes csapata. A későbbiekben ezen csapatok lettek a kárpátaljai cserkészélet meghatározó irányítói. Az alosztály irányításában jelentős szerepet töltöttek be parancsnokaik: Kaminszky László, Kvakovszky László és dr. Zapf László.⁴⁶

A magyar cserkészcsapatok sorra alakultak a 20-as években Ungváron, Beregszászban, Munkácson, Nagyszőlősen, Huszton stb. A magyar cserkészújság a Losoncon megjelenő *A Mi Lapunk* lett.⁴⁷

1925-ben a Beregszászi Magyar Gimnázium cserkészei megmászták a 2061 méter magas Hoverlát, Kárpátalja legmagasabb csúcsát.⁴⁸ Következő év április 30-án Országos

³³ <http://hu.wikipedia.org/wiki/Cserkész>

³⁴ Ablonczy, 2004: 35. o.

³⁵ Tilkovszky, 1969: 74. o.

³⁶ <http://www.mcsh.hu/utmutato/magyar-cserkesztortenelem.html>

³⁷ Tilkovszky, 1969: 98. o.

³⁸ <http://hu.wikipedia.org/wiki/Cserkész>

³⁹ A Beregszászi Magyar Gimnázium története 1864–1989. 1990. 167. o.

⁴⁰ Fedinec, 2002: 62. o.

⁴¹ Haba Ferenc (XX. század első fele). Tanár és festő. Megszakításokkal 1906-tól 1936-ig a beregszászi gimnáziumban tanított. Ő vezette a cserkészcsapatot is. A beregszászi görög katolikus templomba oltárképeket, a római katolikus oltáregylet számára pedig zászlóképet festett.

⁴² Fedinec, 2002: 126. o.

⁴³ 1923/24-es tanévben alakult 60 taggal.

⁴⁴ 1930 áprilisában alakult meg 30-taggal. Vezetői Kaminszky László és Govrikné Lábod Jolán voltak.

⁴⁵ 1930/31-es tanévben alakult. A 70 taggal létrejött csapat a gimnázium zsidó tanulóiból állt Halász Bernát vezetésével.

⁴⁶ A Beregszászi Magyar Gimnázium története 1864–1989. 1990. 167–168. o.

⁴⁷ Fedinec, 2002: 126. o.

⁴⁸ A Beregszászi Magyar Gimnázium története 1864–1989. 1990. 168. o.

Cserkészkongresszust tartottak Ungváron.⁴⁹ Szintén ebben az évben július 12. és 19. között került sor a Beregszászi Magyar Gimnázium cserkészeinek első nyári táborára is. A cserkészek a Tisza forrásvidékén táboroztak több helyszínen is Zavilla Viktor parancsnok vezetésével.⁵⁰

A Munkácsi Kereskedelmi Akadémia magyar diákjainak Táltos és Árvalányhaj nevű fiú és leány cserkészcsapatai 1928. február 12-én felszentelték hímezett zászlóikat.⁵¹

A nyári táborok 1930-tól több éven át a Cserkészparkban kerültek megrendezésre. Ez a terület a mai Borzsova határában, a Borzsa folyó bal partján helyezkedett el, a duzzasztónál.⁵²

A magyar mellett más szövetségek is tevékenykedtek Kárpátalján. Például a Plaszt cserkészsövetség országos hálózattal bírt, és 1934-ben már több mint 3000 taggal rendelkezett 88 csapatban. Az ifjúságot a szervezeten belül az ukrán nemzeti hagyományok alapján oktatták.⁵³

Az Ungvári Keresztény Cserkészcsapat számára örömteli volt 1936. november 15., mert sikerült felavatniuk cserkészotthonukat.⁵⁴

Ungváron 1938 márciusában megalakult a cserkész főtanács. Az elnök Hrabár Konstantin kormányzó lett. A főtanács létrehozását azzal indokolták, hogy „A főtanács révén az Országos Hivatal anyagilag kívánja segíyezni a cserkészmozgalmat.”⁵⁵ Ebben az évben volt az utolsó nagytábor a cseh érában, ez Iglófürdő mellett került megrendezésre.⁵⁶ Ősszel a beregszászi római katolikus elemi népiskola igazgatója, Simonyi Endre megalakította a fiúnövendékek körében a Cserkész farkaskölyök csapatot.⁵⁷ Azok a magyar cserkészek, akik a cseh uralom alatt is tagok voltak, megkapták a Magyar Cserkész Szövetség Pro Libertate emlékérmét.⁵⁸

1940. február 16.-ai miniszterelnökségi tájékoztatóból kiderül, hogy a Fenczik István vezette Duchnovics cserkészcsapatot⁵⁹, amely korábban a csehszlovák cserkészsövetségben belül működött, a magyar cserkészsövetség nem veszi át változatlanul. Megbízták Fodor István gimnáziumi tanárt a XII. kárpátaljai (ruszin) cserkészkerület vezetésével.⁶⁰ „A csehszlovák időszak alatt működött ifjúsági szervezeteket betiltották. Jelentős sikereket ért el Kárpátalján a Magyar Cserkészsövetség, melynek ruszin csapatait Teleki külön kerületbe szervezte, amelyben a ruszin nyelvet és különleges jelvényeket használtak. A rutén cserkészek zászlaját maga a miniszterelnök avatta fel, a zászlóanyaságot felesége vállalta.”⁶¹ A fent említettek alapján egyértelmű, hogy a Duchnovics, cserkészcsapat beolvadt a Magyar Cserkészsövetségbe. Az év végén december 1-jei dátummal hivatalosan is megalakult Ungváron a Magyar Cserkészsövetség 12. kárpátaljai cserkészkerülete. Ügyvezető elnöke Gémesi József lett.⁶²

1941-ben a háború elérte Magyarországot is. Beregszász légoltalmi központjában a szolgálatot teljes mértékben a cserkészek látták el. Közreműködtek a hazánkba menekült lengyel katonák ellátásában és elszállásolásában is. A későbbiekben még számos segélyprogram lebonyolításában vettek részt cserkészeink.⁶³

⁴⁹ Fedinec, 2002: 154. o.

⁵⁰ A beregszászi Magyar Gimnázium története 1864–1989. 1990. 168–169. o.

⁵¹ Fedinec, 2002: 171. o.

⁵² A beregszászi Magyar Gimnázium története 1864–1989. 1990. 169. o.

⁵³ Tokar, 2010: 79. o.

⁵⁴ Fedinec, 2002: 256. o.

⁵⁵ Fedinec, 2002: 276. o.

⁵⁶ A beregszászi Magyar Gimnázium története 1864–1989. 1990. 170. o.

⁵⁷ Szendrey, 2010: 207. o.

⁵⁸ A beregszászi Magyar Gimnázium története 1864–1989. 1990. 174. o.

⁵⁹ KTÁL. F. 50, op. I. od. zb. 1–54.

⁶⁰ Fedinec, 2004: 255. o.

⁶¹ Brenzovics, 2004: 114. o.

⁶² Fedinec, 2004: 264.

⁶³ A beregszászi Magyar Gimnázium története 1864–1989. 1990. 175. o.

A magyar cserkészek Kárpátalján előnyösebb feltételekkel láthattak munkához 1938-ban, mint a levették. Az 1920-as évektől már létezett a magyar cserkészlet vidékünkön. Sajnálatos, hogy a háború végén felszámolták a cserkészlet területünkön, jellege nem illett bele a szovjet ifjúság nevelési modelljébe. A cserkészek 1991 őszén jelentek meg újra vidékünkön és végzik fontos nevelési munkájukat a fiatalság körében.

Összegzés

Összességében elmondható, hogy a két legjelentősebb magyar ifjúsági szervezet hamar magába olvasztotta Kárpátalja ifjúságát. A cserkészek legnagyobb problémáját a visszacsatolás után a megfelelően képzett parancsnokok hiánya okozta. A levétemozgalom Kárpátalján lassan terjedt, különösen a ruszin lakosság körében volt népszerűtlen. A második világháború kitörése után mindkét szervezeten belül a katonai kiképzésre helyezték a hangsúlyt. Tevékenységükkel hozzájárultak egy műveltebb generáció kineveléséhez. A második világháború után szerepüket átvették a szovjet ifjúsági szervezetek. Napjaink elkényelmesedett világában még nagyobb a cserkészek szerepe. A fiatal és kevésbé fiatal fiúkat és lányokat közelebb kell vinni vidékünk természeti és kulturális értékeihez. Szükséges lenne, hogy a valóságban is megtapasztalják lakhelyünk csodálatos kincseit.

IRODALOM

- A Beregszászi Magyar Gimnázium története 1864–1989. Szerk: Magyarságkutató Intézet. Budapest, 1990
- A levétemozgalom. In: Dokumentumok a XX. század történetéhez. Összeállította: Gál Vilmos, Tar Attila Szilárd. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 2001.
- Ablonczy Balázs (2004). A cserkészmozgalom élen. *Rubicon* 2004-02. 32–38. o.
- Botlik József (2000). *Egestas Subcarpathica. Adalékok az Északkeleti-Felvidék és Kárpátalja XIX-XX. századi történetéhez.* Hatodik Síp Alapítvány, Budapest.
- Botlik József (2005). Közigazgatás és nemzetiségi politika Kárpátalján II. A Magyarországhoz történt visszatérés után 1939-1945. Nyíregyházi Főiskola Ukrán és Ruszin Filológiai Tanszéke, Nyíregyháza.
- Brenzovics László (2004). A magyar kormányzat Kárpátalja-politikája, 1939–1941. In: *Kárpátalja 1938–1941. Magyar és Ukrán történelmi közelítés.* Szerk. Fedinec Csilla. Teleki László Alapítvány, Budapest. 87–118. old.
- Czébely Lajos (2002). *Visk története. Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség, Ungvár.*
- Dr. Blasszauer Róbert (2002). Az IHNETOV munkanaplója. Vitéz Bély Alajos vezérezredes Hadtörténelmi Levéltárban őrzött irataiból 1941–1943. PETIT REAL Könyvkiadó, Budapest. www.mek.oszk.hu. (2011. II. 12.)
- Fedinec Csilla (2002). A kárpátaljai magyarság történelmi kronológiája, 1918–1944. Fórum Intézet, Lilium Aurum Könyvkiadó, Galánta–Dunaszerdahely.
- Fedinec Csilla (2004). Kárpátalja kronológia. 1938. szeptember–1941. december. In: *Kárpátalja 1938–1941. Magyar és ukrán történelmi közelítés.* Szerk. Fedinec Csilla. Teleki László Alapítvány, Budapest.
- Keresztesi Róbert (2010). *A Levente Mozgalom.* Rubicon 2010-04/05.
- Keresztyén Balázs (2001). Kárpátaljai művelődési kislexikon. Hatodik Síp Alapítvány, Mandátum Kiadó, Budapest Beregszász.
- Pintér István (1967). *Kémtörténetek a XX. századból. Kémből főcserkész.* Gondolat Kiadó. Budapest.
- Popovics Béla (2005). *Munkács kultúrtörténete a korabeli sajtó tükrében.* Kárpátaljai Magyar Cserkészszövetség, Munkács.
- Ravasz László református püspök a cserkészmozgalomról. In: Dokumentumok a XX. század történetéhez.

- Összeállította: Gál Vilmos, Tar Attila Szilárd. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 2001.
- Romsics Ignác (2005). Magyarország története a XX. században. Osiris Kiadó, Budapest.
- Sallai Gergely (2008). „A határ megindul, az ország nagyobb lesz...” A csehszlovákiai magyar kisebbség és Magyarország kapcsolatainak diplomácia-, politika- és társadalomtörténeti vizsgálata az 1938. évi csehszlovákiai válságtól Kárpátalja Magyarországhoz csatolásáig (1938. május–1939. március). Pázmány Péter Katolikus Egyetem Történettudományi Doktori Iskola.
- Szendrey Anita (2010). Adalékok a beregszászi római katolikus egyház történetéhez (1938-1944). – In: Kohut Attila, Penckőfer János (szerk.): Acta Beregsasiensis 2010/1. Ungvár, PoliPrint Kft. 205-219. o.
- Tilkovszky Loránt (1969). Teleki Pál, legenda és valóság. Kossuth Könyvkiadó, Budapest.
- Tokar Marian (2010). Politikai pártok és civil szféra In: Kárpátalja 1919–2009 történelem, politika, kultúra. Argumentum MTA Etnikai-nemzeti Kisebbségkutató Intézete.
- Tóth Levente (2003). A leventeintézmény története. Leventeoktatás Kárpátalján. II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola, Történelem és Társadalomtudományi tanszék, szakdolgozat. Beregszász.
- <http://hu.wikipedia.org/wiki/Cserkészzet> (2011. április 4.)
- <http://www.mcssh.hu/utmutato/magyar-cserkesztortenelem.html> (2011. április 4.)
- http://hu.wikipedia.org/wiki/Teleki_Pál (2011. április 4.)
- www.mek.oszk.hu (2011. április 4.)

FORRÁSOK

- KTÁL – Kárpátaljai Területi Állami Levéltár beregszászi részlege
- KTÁL. F. 32, op. I. od. zb. 20, lap 3.
- KTÁL. F. 32, op. I. od. zb. 23, lap 5, 34, 37, 38.
- KTÁL. F. 32, op. I. od. zb. 49, lap 2, 10.
- KTÁL. F. 32, op. I. od. zb. 88, lap 87.
- KTÁL. F. 32, op. I. od. zb. 91, lap 11.
- KTÁL. F. 42, op. II. od. zb. 236, lap 10.
- KTÁL. F. 42, op. II. od. zb. 7, lap 29.
- KTÁL. F. 50, op. I. od. zb. 1-54.
- KTÁL. F. 254, op. I. od. zb. 24, lap 1, 4-5.
- KTÁL. F. 1140, op. I. od. zb. , lap 8,11.

Az Ungvári Drugeth Gimnázium története (az alapítástól az 1880-as évek végéig)

Rezümé 1301-ben egy francia eredetű nápolyi család került Magyarországra az Anjouk kíséretében, kiknek tevékenységét és működését nem lehet elválasztani vidékünk történetétől. Ők voltak a híres Drugethek. Először az Anjou-dinasztia szolgálatában álltak, majd Szapolyai János király oldalára pártoltak. Ennek a családnak közel 400 éves uralma nagyban hozzájárult ahhoz, hogy vidékünkön fellendüljön a kultúra, oktatás és megerősödjön a katolikus vallás. Az Északkeleti-Felvidék jöveői voltak, iskolákat, kórházakat alapítottak. Részt vettek a katolicizmus és protestantizmus élet-halál harcában. Nevükhöz fűződnek olyan építkezések, mint az ungi vár, és az ungvári magyar gimnázium, mely tanulmányunk tárgyát képezi, amely több mint 300 éven keresztül állt fenn és biztosította Ungvár és a vidék lakosságának megfelelő szintű oktatását és nevelését. Kutatásunk fő célja az volt, hogy egy átfogó képet nyújtsunk az 1613-ban gróf Drugeth III. György által a Zemplén vármegyei Homonnán alapított, majd 1646-ban Ungvárra áthelyezett tanoda működési történetéről. Bemutassuk a gimnázium szerkezetét és a tanári életformákat, végigvezetve az olvasót azon épületeken, amelyek helyet adtak a magyar ajkú tanulók oktatásának.

Резюме У 1301 році до Угорщини під патронатом династії Анью потрапила сім'я французького походження, діяльність та функціонування якої не можна відокремити від історії нашого краю. Цією сім'єю були відомі Другети. Спочатку вони були на службі династії Анью, але згодом перейшли на сторону короля Яноша Сапоїї. За період їхньої 400-літньої діяльності в нашому краї відбувся розквіт культури та науки, посилення позицій католицької віри. Вони були фундаторами шкіл та лікарень в південно-східному регіоні, брали участь у боротьбі за право існування католицької та протестантської віри. Їхні імена пов'язують з такими будівлями, як Ужгородський замок та Ужгородська гімназія, яка і є об'єктом нашого дослідження. Саме Ужгородська гімназія була більше 300 років гарантом належної освіти та виховання для жителів Ужгорода та його околиць. Головною метою нашого дослідження було показати повну картину функціонування навчального закладу, заснованого в 1613 році графом Дердем Другетом III в місті Гомонна Земплінського жупанату та згодом перенесеного до міста Ужгорода; а також продемонструвати структуру гімназії, форми побуту викладачів, провести екскурс тими будівлями, які дали змогу здобувати освіту угорськомовним учням.

Mielőtt rátérnénk e híres tanoda múltjának és működésének bemutatására, mely az évszázadok folyamán átélt több vallási lázongást, szabadságharcot, forradalmat és világháborút, s e megpróbáltatások során is képes volt fennmaradni, szükségesnek látjuk, hogy megismertessük az olvasót a Drugeth-nemzetséggel. Azokkal a személyekkel, kik áldozatos munkával és odaadással hozzájárultak a Homonnai Collégium majd később Ungvári Gimnázium alapításához és működésének biztosításához. Röviden felvázoljuk, hogyan kerültek a Drugethek Magyarországra, s ezáltal vidékünkre, azokat az intézkedéseiket, amelyekkel bevették nevüket a világ és Kárpátalja történetébe.

A Drugethek francia eredetű nápolyi család. Családi történetük szorosan összefonódik az Anjou-dinasztiával, melynek hosszú ideig szolgálatában álltak. Első képviselőjük, Drugeth I. Fülöp 1301-ben került Magyarországra Károly Róbert kíséretében mint annak nevelője. Ettől kezdve Károly Róbert jobb keze trónjának megszilárdításában. Fülöp 1316-ban már Szepes és Újvár ispánja.¹ 1312-ben Károly királytól megkapta az ungi várat a pozsonyi csatában tanúsított vitézségeért. Ő kezdi meg a mai vár építését 1320–27 körül.² 1322–1323 között a királyné tárnokmestere volt, majd 1323–27 között pedig a nádori tisztséget töltötte be. Hűséges szolgálataért Károly Róberttől Lubló és Palocsa várát kapta. 1327-ben halt meg, de mivel nem volt gyermeke, vagyonát unokaöccsére, Vilmosra hagyta.³ Drugeth Fülöp öccse, I. János 1292-ben született és 1312-ig Itáliában maradt. Csak azután jött Magyarországra, hogy testvére már karriert futott be. Testvére halála után, 1328-tól ő lett a nádor egészen 1335-ig. 1327-től 1334-ig Bács, Somogy,

* A Sislóci Dobó István Középiskola angol- és történelemtanára.

¹ Zubánics László: Régmúlt virágok illata. Intermix Kiadó, Ungvár–Budapest, 2002. 70.o. (a továbbiakban: Zubánics 2002).

² Botlik József–Dupka György: Magyarlakta települések ezredéve Kárpátalján. Intermix Kiadó, Ungvár–Budapest, 1993. 231.o. (a továbbiakban: Botlik–Dupka 1993).

³ A Pallas Nagy Lexikon. V. kötet. Budapest, Pallas Irodalmi és Nyomdai Részvénytársaság, 1893. 532. o.

Tolna, Ung, Zemplén főispánja volt. 1322-ben Károly Róbert Drugeth János nádort Homonna és Ungvár örökös urává tette. Ez időtől fogva negyedfélszázadon keresztül szerepelnek a Drugethek mint Ung megye főispánjai s egyúttal örökös urai. Drugeth I. János a Gerényi és a Homonnai Drugethek őse. 1335-ben hunyt el. A nádori székbe idősebb fia, Vilmos követte. Ő alapozta meg a család későbbi birtokállományát. Az ő nevéhez fűződik az 1335-ös visegrádi hármaskirálytalálkozó megszervezése.⁴ Mivel neki sem voltak utódai, vagyonát testvérei – I. Miklós országbíró és II. János zempléni ispán örökölte, a Homonnai Drugethek őse. Az ő leszármazottait már Homonnaiaknak is hívják. Drugeth I. Miklós, I. Drugeth János fia, a Gerényi Drugeth család törzsatyja. 1330-as Zách Feliciánmerényletnél ő mentette meg Károly király fiainak életét. 1345–51 között ungi főispán. Nagy Lajos oktatója hadi dolgokban. 1350-ben részt vett a nápolyi hadjáratban, s ezért a király Salerno kapitányává tette. 1355-ben hirtelen halt meg.⁵ 1350–1353 között Drugeth II. Miklós, Drugeth II. János fia az ungi főispán. 1373–1379 közötti időszakban Drugeth III. Miklós volt Ungvár főispánja. Fiában, Istvánban halt ki a Gerényi Drugeth család.

Másik nagy kiválóság III. Drugeth Ferenc, I. György és Tarczay Anna fia. 1552–76 között Ung megye főispánja. Minden igyekezetét a közbiztonság megjavítására irányozta. Révay Magdolnával majd Perényi Erzsébettel kötött házasságából két gyermek született, Fruzsina és György. II. Drugeth György már fiatalon is hatalomvágyó volt, 1584-ben megtámadta és elfoglalta Terebes várát, majd csapataival megszállta Gerényt is, ahol szülei éltek és azt is kifosztatta. György, feleségével, Dóczy Fruzsínával előbb Terebesen, majd Nevickén telepedett le. Házasságukból két gyerek született, Mária és az a György, aki a Homonnai Collégiumot alapította.

Most jöjjön annak a személynek a bemutatása, akit az Ungvári Gimnázium első alapítójának tekintenek. Gróf Drugeth III. György, a kor egyik legszínesebb egyénisége. 1603–1623 között Ung vármegye főispánja, 1610-ben II. Mátyás Zemplén vármegye főispánjává nevezi ki, az Aranygyapjas Rend lovagja.⁶ Fiatal korában Bocskai István lelkes híve, üldözi a katolikusokat. 1609–1610 között megtagadja a protestáns hitét és Pázmány Péter hatására katolikussá válik. 1610-ben feleségül veszi Nádasdy Katát. 1614-ben Ferdinánd főherceg az Aranygyapjas Rend címével tünteti ki, a katolikus vallás iránt tanúsított lelkes buzgalmaért. III. Drugeth György 1611-ben Forgách Zsigmond felső-magyarországi főkapitánnyal együtt Erdélyre tör mint fejedelmi trónkövetelő Báthory Gábor ellen. Seregük vereséget szenvedett, ők maguk is csak Moldován keresztül tudtak hazatérni.⁷ Báthory Gábor meggyilkolása után ő lett a császár és a budai pasa jelöltje az erdélyi trónra Bethlennek szemben. Hajdúkat kezdett el toborozni hadjáratára, de azokat Rhédey Ferenc nagyváradi főkapitány szétverte.⁸ Az 1615–19-es évek Bethlen elleni támadások fő intézője. A kudarcok után visszavonult birtokaira. A főúr már 1612-ben a királytól engedélyt kért egy gimnázium felállítására, amit meg is kapott és 1613-ban Homonnán létre is hozott. 1619-ben Bethlen Gábor erdélyi fejedelem megtámadta a királyi országrészt, szeptember 1-jén a szabolcsi hajdúk rajtaütöttek Terebesen, hogy Györgyöt elfogják. A grófnak sikerült Lengyelországba menekülnie. Birtokai Bethlen kezébe kerültek.⁹ Külföldön hadat gyűjtött, 1619. november 23-án visszatért és megverte Rákóczi György csapatát. Mivel az ütközetben serege nagy részét elveszti, Abaffy tokaji kapitány támadását már nem tudja visszaverni és ismét Lengyelországba kénytelen menekülni. Halálának pontos dátuma nem tisztázott, egyesek 1623-ra teszik,¹⁰ míg a történészek többsége 1620-as évet jelöli meg.¹¹

⁴ Zubánics 2002, 71. o.

⁵ Blanár Ödön: Az Ungvári Királyi Katholikus Főgimnázium háromszázados története 1613–1913. Ungvár, 1913. 101. o. (a továbbiakban: Blanár 1913).

⁶ Gálócsy Zoltán: Ung vármegye főispánjai és tisztviselői a legrégebbi koroktól 1867-ig. (Szerkesztette: Csátary György) Hatodik Síp Alapítvány, Mandátum Kiadó, Budapest–Beregszász, 2002. 35. o. (a továbbiakban: Gálócsy 2002).

⁷ Blanár 1913, 106. o.

⁸ Zubánics 2002, 78. o.

⁹ Mészáros Károly: Ungvár története a legrégebbi időkől máig. Pesten. Ráth Mór Könyvkereskedésben és Bizottmányban, 1861. 86. o. (a továbbiakban: Mészáros 1861).

¹⁰ Gálócsy 2002, 35. o.

¹¹ Zubánics 2002, 80. o.

Mészáros Károly 1626-ra datálja a gróf halálát.¹² Fia, Homonnai Drugeth X. János, 1626-45 között Ung vármegye főispánja. Az ungvári gimnázium második alapítója. 1636-ban II. Ferdinánd országbíróvá emelte, de e mellett megmaradt Ung és Zemplén megyék főispánja. Mindenben folytatta apja munkáját, ebben nagy segítségére volt felesége, Jakusits Anna, az egri püspök húga. A főúr a reformátusokat üldözte, leromboltatta a vár körüli iskolát, templomot és parókiát.¹³ 1640. július 31-én kelt alapítólevelében úgy rendelkezik, hogy a kollégiumot Homonnáról helyezték át Ungvárra.¹⁴ Homonnai Drugeth János igen fiatalon halt meg 1645-ben. Két gyermeket –Katalint és IV. Györgyöt– hagyott maga után. Gróf Drugeth György 1647-től 1661-ig töltötte be Ung vármegye főispáni tisztségét. Fiai, II. Bálint és XI. János. 1679-ben Gróf Drugeth Bálint, Ungvár örökös grófja, esztergomi kanonok, corbáviai választott püspök, Szent-jobbi apát. 1679-ben ismeretlen okok miatt testvérének, Drugeth János grófnak kellett átadnia a főispáni tisztséget, de 1689-től ismét Ung vármegye főispánja, ezt a tisztséget 1692-es haláláig megtartotta. Ezen Bálinttal halt ki a nagyhirű Drugeth család.¹⁵

Mint láthatjuk, az idegenből ideszakadt Drugeth-nemzetség csaknem 400 évig, 12 vármegyében, közel egy millió holdnyi területet mondhatott magáénak. Először az Anjou-dinasztia szolgálatában álltak, majd Szapolyai János király oldalára pártoltak. Ez a francia eredetű nápolyi család közel 400 éves uralma nagyban hozzájárult ahhoz, hogy vidékünkön fellendüljön a kultúra, oktatás és megerősödjön a katolikus vallás. Az Északkeleti-Felvidék jövevői voltak, iskolákat, kórházakat alapítanak. Részt vettek a katolicizmus és protestantizmus élet-halál harcában.¹⁶ Nevükhöz fűződnek olyan építkezések, mint az ungi vár, és az ungvári gimnázium, amely több mint 300 éven keresztül állt fenn és biztosította Ungvár és más vidékek lakosságának megfelelő szintű oktatását és nevelését. Az oktatás színvonalának emeléséhez továbbá nagyban hozzájárult a pálos szerzetesrend betelepítése Ungvárra, valamint az 1384-ben a vár déli árka mellett építtetett pálos kolostor és templom a Drugethek által, ami 1430-ig működött.

A katolikus egyház vitathatatlan eredménye, hogy ő vetette meg a nyugati műveltség, s ennek révén az iskolák alapját. A XVI. századi szörványos és nemegyszer meghíúsult kísérletek után a katolikus közép- és felsőfokú oktatás tartós megszervezése a XVII. század első felében ment végbe, főként a jezsuiták által.¹⁷ A Jézus társaságiak rendjét Loyolai Szent Ignác alapította. A katolikus hit e rettenthetetlen bajnokait 1560-ban Oláh Miklós esztergomi prímás, később Draskovits György kalocsai érsek telepíti be Magyarországra, hol virágzó kollégiumaik voltak.¹⁸ A királyi Magyarországon az első jezsuita gimnázium 1616-ban nyílt meg Nagyszombatban, majd sorra alakultak a továbbiak is: 1626-ban Pozsonyban, 1627-ben Győrött, 1623-ban Szatmáron, 1636-ban Sopronban, 1649-ben Besztercebányán, 1655-ben Trencsénben és Kassán, 1662-ben Sárospatakon.¹⁹

Egyes írások szerint a XI–XIII. században Ungváron már létezett iskola, ami az egyház fennhatósága alatt állt. Viszont egyetlen archív dokumentum sem igazolja, hogy a mostani Kárpátalja területén a XI–XIII. században léteztek volna iskolák. Az ő létezésükről dokumentum csak a XIV. századból létezik.²⁰ Az egyik ilyen iskola a városi, melynek János volt a tanítómestere, vezetéknévét nem tudni. A másik tanintézet I. Drugeth László által betelepített pálos szerzeteseknek kolostori iskolája, melyet 1384-ben építenek és

¹² Mészáros 1861, 85. o.

¹³ Zubánics 2002, 80. o.

¹⁴ Blanár 1913, 109. o.

¹⁵ Gálosy 2002, 35–36. o.

¹⁶ Botlik–Dupka 1993, 231. o.

¹⁷ Magyarország története tíz kötetben 1526–1686. Főszerkesztő: Pach Zsigmond Pál. 2. kötet, 2.kiadás. Akadémia kiadó, Budapest, 1987. 1492. o. (a továbbiakban: Pach 1987).

¹⁸ Verédy Károly: Pedagógiai Encyclopaedia. A neveléstudomány szótára. Athenaeum R. Társulat Kiadása. Budapest, 1886. 486. o. (a továbbiakban: Verédy 1886).

¹⁹ Pach 1987, 1493. o.

²⁰ Висіцька Таміла: Три сходинки до самоствердження. Ужгород. Ліра, 2006. с.10. (a továbbiakban: Висіцька, 2006).

1430-ig áll fenn.²¹ Ezek voltak az előhírnökei az ungvári gimnáziumnak. E oktatási intézmény előde Gróf Drugeth III. György Zemplén és Ung vármegyék főispánja, az Aranygyapjas Rend lovagja, királyi főpohárnok, belső titkos tanácsos által alapított homonnai kollégium a híres Zemplén megyében.

Az ungvári gimnázium létrejötté nagyban hozzájárult a XVII. században beindult ungvári magyar nyelvű oktatási rendszer fejlődéséhez.

Mint fentebb említettük, a gróf kitért a protestáns vallásra és üldözte a katolikusokat, mígnem 1610-ben Pázmány Péter buzdítására visszatért a katolikus hitre. 1611-ben Forgách Zsigmond felső-magyarországi főkapitánnyal együtt Erdélyre tört mint fejedelmi trónkövetelő Báthory Gábor ellen. Mivel seregeik kudarcot vallottak, a főúr visszavonult birtokaira, és 1612-ben engedélyt kért a királytól egy gimnázium felállítására Homonnán, Zemplén vármegye északi részén. II. Mátyás engedélyezte az intézet felállítását, az akkori jezsuita generális, Aquaviva Claudius pedig kész volt, hogy az alapítandó kollégiumot ellássa tanerővel. Drugeth György 1613. június 9-én levelet írt a megnyitandó tanintézet első rektorához, Dobokay Sándorhoz, amiben sürgeti a jezsuita atyák jövetelét.²² 1613. november 22-én a gróf Rómából is megkapta az engedélyt, hogy a rendnek társházat és kollégium-gimnáziumot alapítson.

Az első ünnepélyes alapításra 1613. november 23-án került sor. A rendház első lakása az egykori szentferenci szerzeteseknek a zárdája volt, de az épület már omladozott, s javítást igényelt, amit Drugeth György 1614-ben meg is tetetett. Így a tanítás csak 1614-ben kezdődött, s folyt 1619-ig.²³ Egyes források szerint a gimnáziumban eleinte alacsony számú jezsuita tanítók voltak, s kezdetben az intézet négy osztályból állt.²⁴ Más adatok szerint 1613-ban a főúr hatosztályos kollégiumot hozott létre. Az intézet 1613-tól 1646-ig a Collegium S.J. Homonnense nevet viselte. A tanítás nyelve 1614-től egészen 1785-ig a latin volt.²⁵ A jezsuiták idejében sem tandíj, sem pedig beíratási díj nem volt. 1615. július 2-án gróf III. Drugeth György kiegészíti az 1613. november 23-án keltezett alapítólevelét, melyet II. Mátyás király is megerősített.

A gimnáziumba a Magyar Királyság különböző részeiből érkeztek diákok, Erdély délkeleti részéből, Székelyföldről, Horvátországból, Dalmáciából. Magyarok, erdélyiek, tótok, horvátok, lengyelek egyaránt hozták ide gyerekeiket vallási különbség nélkül. A XII. század a vallási villongások éve, s vidékünket sem kerültk el ezek a harcok. 1619-ben Bethlen Gábor erdélyi fejedelem csapatai elfoglalják az ungi várat, betörnek Homonnára és elűzik Drugeth Györgyöt és a jezsuitákat Lengyelországba. November 23-án visszatérve sikerült megvernie Rákóczi György csapatait Homonnán, de Abaffy tokaji kapitány ismét az ország elhagyására készíti, birtokait pedig Bethlen Gábor szerzi meg. Az erdélyi fejedelem támadása miatt a homonnai rendházat feloszlatták, a kollégiumot pedig feldúlták. Mivel Drugeth Györggyel a jezsuiták is Lengyelországba menekültek, az oktatás a kollégiumban szünetelni kényszerült.²⁶ Tíz év számkivetés után 1629-ben, Bethlen Gábor halála után térhettek vissza a rendtagok Homonnára, de már Drugeth György nélkül, ki 1620-ban elhalálozott. 1630-ban X. János, a homonnai kollégium alapítójának fia visszakapja az elkobzott birtokokat és folytatja tovább apja hittérítő tevékenységét, üldözte a protestánsokat. 1629–44 között újra megnyílik a kollégium a diákok számára. A homonnai kollégium Ungvárra való áttelepítésének időpontjában s okában nincs egyetértés egyes személyek között, kik valamilyen módon érintették e témakört vidékünk történetének leírásában, sem azok között, kik behatóbban foglalkoztak a gimnázium történetével. E tekintetben elég nehéz a homonnai tanintézet Kárpátalja jelenlegi közigazgatási

²¹ Botlik–Dupka 1993, 231. o.

²² Zubánics 2002, 78. o.

²³ Mészáros 1861, 86. o.

²⁴ Blánár 1913, 45–46. o.

²⁵ Висіцька, 2006, с. 17.

²⁶ Botlik–Dupka 1993, 231. o.

központjába való áthelyezésének pontos dátumát és okát meghatározni. Mészáros Károly „*Ungvár története a legrégibb időktől máig*” című művében azt írja, hogy Munkácson hatalmas erőre fejlődött a protestantizmus, s Ung város katolikus híveit immár jobban kezdi fenyegetni, mint Homonnát, így Drugeth János ungi főispán a jezsuita atyák társházát és tanodáját 1636-ban Ungvárra helyezte át.²⁷ Továbbá 1636-os alapítás olvasható *Magyarország története* című könyvben Pach Zsigmond Pál főszerkesztésében.²⁸ Zubánics László azt mondja, hogy a homonnai tanodát 1640-ben a jezsuitákkal együtt Drugeth János telepítette át vidékünk jelenlegi központjába.²⁹ Szintén 1640-et említ Botlik József történész *Közigazgatás és nemzetiségpolitika Kárpátalján* című munkájában.³⁰ Érdekes, hogy egy másik könyvében ezt írja „*Buzgó katolikus, 1613-ban a jezsuita atyáknak kolostort és kollégium-gimnáziumot alapít, amelyet 1646-ban fiának Drugeth Jánosnak özvegye Jakusits Anna grófnő Ungvárra telepít, arra a helyre, ahol a püspöki palota épült később.*”³¹ Az 1644-es év is felmerül egyes irodalmakban, mely az oktatás és iskolák fejlődésével foglalkozik Kárpátalján. Itt az olvasható, hogy a kollégiumot Homonnáról nem Drugeth György fia, X. János helyezte át megyénk központjába, hanem felesége, Jakusits Anna. A kollégium neve pedig S.J. Ungvariense lett.³² Blanár Ödön könyvében szintén 1646-os dátumra hivatkozik a jezsuita tanoda áthelyezését illetően.³³ Egyes adatokat ki is zárhatunk, ha figyelmesen megvizsgáljuk a X. Drugeth János által 1640. július 31-én keltezett ungvári kollégium alapítólevelét. Az oklevélben az olvasható, hogy Homonnáról Ungvárra akarta vinni az intézetet. „*Tisztviselőinknek és egy szóval mindenkinek, a kiket jövőendőben is ez irásunkbeli rendelés illetve, e pecsétes, és kezünk irásával megerősített levelünk által örök emlékezetre adjuk tuttokra, hogy Mi maghunk is indulattyan és meghmásolhatatlan is akarattunkon fundulván Istenes igyekezetünket, a Pater Jezsuitáknak ő kegyelmeiknek, a mi Unghvári saját városunkba egy értékünkhöz és Grófi méltósághoz becsületünkhöz illendő tiszteességhes Collégiumot, melyben, kápolnán, Bibliothekán, konyhán, Sáfárházon, Pinczén, Refectoriumon, Vestiariumon, téli közmuseumon, Infirmarian, Patikán és egyéb efféle közönséges házakon kívül, huszonnégy szerzetes ember, külön-külön féle kamarákban tághassan el lakhassék, együtt az hét Iskolákkal és azokon felyül egy öreggh Auditoriummal. Grófi szónkra, böcsületünkre magunk mindennemő materiájából, mely kőből, mészből, téglából, fvényből, fából, deszkából, sindelből áll fundamantumtul fogunk igérthünk föl épiteny.*”³⁴ Ez az adat élesen szemben áll azzal az állítással, hogy 1636-ban lett volna a gimnázium alapítva megyénk székhelyén, mivel az okiratban még csak említést tesz egy építendő épületről a gróf. E nemes szándékának az okát a katolikus hit és istentisztelet gyarapításában és terjesztésében jelöli meg. Drugeth János alapítóleveléből azt is megtudhatjuk, hogy már édesapja tervei között is szerepelt a kollégium áttelepítése, melyben csak halála akadályozta meg. „*Atyánknak véletlen halála olly illetlenül nem történik vala ki a Patereket Collégiumostól és Iskolástól Unghvárra akarta által vinni.*” Azt is hozzáteszi a főúr, hogy ő végrehajtotta volna apja akaratát, ha nincs hazájukban az a sok zűrzavar, a Bethlen Gábor erdélyi fejedelem vezette felkelés, amely az ország elhagyására kényszerítette családjával és a jezsuitákkal együtt. A másik dolog, ami szintén az 1636-os áthelyezés ellen vall az, hogy X. János említést tesz arról levelében, hogy fia, Homonnai Gyurika a homonnai iskolában tanul. Mivel az ország bírása és Magyarország felső részének generálisa 1640-ben keltezte oklevelét, és mint ebből kiderül, fia még

²⁷ Mészáros 1861, 86. o.

²⁸ Pach 1987, 1493. o.

²⁹ Zubánics 2002, 80. o.

³⁰ Botlik József: *Közigazgatás és nemzetiségpolitika Kárpátalján*. I. kötet. Magyarok, ruszinok, csehek és ukránok. 1918-45. Imi Print Kft, Nyíregyháza, 2005. 193. o. (a továbbiakban: Botlik 2005).

³¹ Botlik-Dupka 1993, 231. o.

³² Висі́чка, 2006, 17. o.

³³ Blanár 1913, 18. o.

³⁴ Aba József, Berkes Zoltán: *Homonnai Drugeth János írásai Ung megyéről*. Mandátum kiadó, Hatodik Síp Alapítvány. Beregszász–Budapest, 1998. 90. o.

homonnai iskolában tanul egyenesen ellentmond annak a feltételezésnek, hogy 1636-ban már a gimnázium Ungvár városában működött volna. Az okiratban az is fellelhető, hogy az alapok lerakása csak 1640-ben kezdődtek el, és Drugeth János évente 400 magyar forinttal járult hozzá a munkások kifizetéséhez. Ezen felül annyi deszkát, léceket, szarufát, gerendát, téglát, meszet kész adni, amennyit az épületnek szüksége meg fog kívánni. A gróf talán sejtette korai halálát, ezért levelében előre gondoskodik arról, ha ő hamarabb halna meg és az átvitelt a kollégiumnak az idejében való felépítése miatt nem teljesíthetné, úgy azt neje, Jakusits Anna, vagy gyermekei okvetlenül teljesítsék, mert az Ungvárra való áthelyezés már édesapjának III. Drugeth Györgynek is az óhaja volt. *„Hozzá vettyük azt is hogyha medio tempore míg az épület el nem kezdődik, vagy az el nem végződik, Isten kiszólitana bennünket e világból, azon épületnek véghe vitelére mind kedves házasságunkat Gróff Jakusith Anna Asszonyt, mind pedig gyermekeinket, maradékainkat, sucessorinkat együtt ezen pecsétes és kezünk írásával megerősített levelünk által, per modum testamentarias dispositionis, ugyan mostan kötelezzük annak elvégzésére és per omnia köteleseknek lenni, Országai Biróságunk sententiája által prononciállyuk.”* Ebből a rövid részletből is kitűnik az tény, hogy az 1636-os és 1640-es dátum nem állja meg a helyét annak tekintetében, hogy ekkor lett volna az intézet Homonnáról városunkba áttelepítve, mivel csak 1640-ben kezdődött a kollégium alapjainak lerakása, így sem a jezsuiták nem lehettek elszállásolva, sem pedig épület nem volt számukra a tanításhoz. Mi is volt az oka és kényszerűsége az intézet áthelyezésének? Az intézet második nagy alapítója okmányában leírja, miért látja szükségesnek a tanoda új városba való helyezését.

1610-ben Gróf Drugeth György áttért a katolikus hitre, ami indítéka lehetett annak, hogy Bethlen Gábor 1619-ben elfoglalja az ungi várat és a főurat megfossza zempléni birtokaitól, amit majd csak fia 1630-ban kap vissza az erdélyi fejedelem halála után.³⁵ A protestáns vallás Zemplén megyében is nagy arányokban terjedt, ez a jól szervezett iskolából merítette erejét. A homonnai katolikus gimnázium viszont sok személyt visszatértített. A protestáns nagyurak ezzel ellenségei lettek Drugeth Györgynek, aztán fiának és a jezsuitáknak is. A tanintézet tehát nem működhetett eredményesen tovább. Már az említett 1919-es Bethlen-betörés is arra kellett, hogy sarkallja a Drugethet, hogy tanodájukat áthelyezzék. Az igazi indíték tehát nem az, hogy Ungvár szebb város és jobban vonzza az ifjúságot, hanem a sok háborúk és betörések miatt volt szükség az intézetet egy biztonságosabb helyre átszállítani.

Drugeth János az ungvári gimnázium számára azt a helyet szánta, ahol ma a görög katolikus székesegyház áll. Az új épületbe való átköltözést 1644-ben kitört I. Rákóczi György-féle mozgalom hiúsította meg. A harmincas években a katolicizmus nagy léptekkel folytatta a térhódításait, s Pázmány térítő munkásságának gyümölcsei már kezdtek beérni a negyvenes években. Rákóczi ellen protestáns családok katolikus sarjai fogtak fegyvert, köztük Wesselényi Ferenc, a későbbi nádor és Zrínyi Miklós, az ifjú költő, valamint Drugeth János. Rákóczi György hadjáratai az elődeihez képest sokkal inkább vallásháborúk. Manifesztumában a nádori tekintély sérelmeit, a királyválasztó jog megszüntetésére irányuló törekvéseket is emlegette ugyan, de a legfőbb bajnak a jezsuitákat tartotta, s elsősorban a protestáns érdekeket, a lelkészek elűzését, a templomok elfoglalását mondta fegyverfogása indokainak.³⁶ 1644-ben I. Rákóczi György, a protestantizmus bajnoka Erdélyből Magyarországra törve hadjáratát Munkácsról Ungváron keresztül Kassa felé irányította. Mivel Drugeth János ellenállt az Ungváron át Kassára tartó fejedelemnek, a várost erős ostromtűz alá vette, megszállta Ungvárt és a bombái súlyosan megrongálták az épülő kollégium épületét. A jezsuiták tárházát lerombolta, a rendtagokat pedig a gimnázium alapítójával elkergette. Drugeth János Lengyelországba menekült, ahol fiatalon meg

³⁵ Zubánics 2002, 80. o.

³⁶ Hóman Bálint–Szekfü Gyula: Magyar történet. IV. kötet. Királyi Magyar Egyetemi Nyomda. Budapest, 1939. 156. o. (a továbbiakban: Hóman–Szekfü 1939).

is halt.³⁷ A mozgalom lecsillapultával még az 1645. december 16-án megkötött linzi béke évében visszatértek Ungvárra a szerzetesek, de még Homonnára kényszerültek vonulni, mivel a megromlott új ungvári épület helyreállítása és befejezése, melynek gondja már az 1645-ben elhunyt alapító gróf feleségére maradt, időt igényelt.³⁸ Az épület a bajok elmúltával hamar elkészült, így a jezsuiták 1646-ban Ungvárra költözhetek és megkezdhetik oktató-nevelő munkájukat. A hosszabbnak ígérkező béke reményében a gimnázium megnyitotta kapuit. Ungból és a szomszédos vármegyékből sereglett ide a diákság, akik közt az első osztályban 24–30 éves ifjakat is találhatunk.

A tanítást egy újabb harc, mozgalom szakította meg, mely a vallásszabadságért és a Habsburg abszolutizmus ellen harcolt. Ez nem volt más, mint az 1678-ban kitört Thököly Imre által vezetett felkelés. Ahol a kuruc király megjelent, a szerzeteseket elűzte, a katolikus templomokat visszaadta a protestánsoknak, s amint a katolikus hullám az eperjesi és pataki református iskolákat megszüntette, úgy zárta be Thököly a kassai és egyéb jezsuita kollégiumokat, ismét megnyitva a protestáns iskolákat. 1679-ben Thököly Huszt és Munkács bevétele után lengyel és tatár csapatokkal Ungvárt is megszállta. Katonái a város katolikus lakosait kirabolták és leöldösték. Egyik vezére Galambos Ferenc, az ungvári kollégium egykori növendéke a várost felgyújtotta, a kollégiumot megromlaltta, a jezsuitákat pedig elűzte. 1684-ben elkobozta a királyhoz hű urak birtokait, köztük a Homonnaiakét és Zichyekét. 1684. április 14-én a kuruc vezér véget vetett a közel 400 éves Drugeth-uralomnak. Elfogta az utolsó Drugethet, Zsigmondot, akit Kassán lefejeztetett. A magvaszakadt családi birtokok visszaszálltak az államkincstárba. 1684 tavaszán Shultz generális és Barkóczy Ferenc megkezdtek a kurucok visszaszorítását, ami mindkét oldalról véres kegyetlenkedésbe torkollott. 1685 elején a császáriak Zemplénbe és Ungba nyomultak, közeledtük hírére a hajdúvárosok is megmozdultak, s a töröktől kértek segítséget a hajdúk ellen. 1685-ben Shultz császári hadvezér ostrom alá vette Ungvárt, bevenni azonban nem tudta, mert május elején Thököly a város segítségére sietett, a németeket elűzte, de Ungvárt nem tudta sokáig tartani. Caprara egy mozgó hadcsoportot indított Ungvárnak, hogy azt bevegye. Galambos Ferenc, ki a várat védte, megadta magát, így kegyelmet kapott a császártól.³⁹

Természetes, hogy ilyen körülmények között a gimnázium működése szünetelt, s a rendtagok a városból távozni voltak kényszerűek. A tanintézet csak 1694-ben nyithatta meg újra kapuit, köszönhetően annak, hogy a harcok folyamán többször megromlódott. 1700 körül a gimnázium ismét visszanyerte tündöklését, s több mint 200 tanulóval lett népesebb. Itt tanult Thúróczi László is, aki az Ung megyei főjegyzőnek, Thúróczi Jánosnak volt a fia. Ez időben a tanoda hat osztályra volt beosztva. A következő neves tanárok munkálkodtak itt a XVII. században: Selendi János – igazgató, Balázsházy Imre – hitszónok, Ábrahámffy György – a szónoklattan és költészet tanára és Onódi Zsigmond – a nyelvtan előadója.

Az oktatás nem sokáig maradt zavartalan, mivel a XVII. század kezdetén Magyarország önálló nemzeti és politikai függetlenségének egén viharfelhők kezdtek gyülekezni, mely a II. Rákóczi Ferenc által vezetett felkelést, majd a szabadságharcot hivatott felvezetni. Ennek a mozgalomnak első lépései éppen megyénkben történtek, kinek akkori főispánja gróf Bercsényi Miklós, a Rákóczi-korszak egyik legkimagaslóbb vezetői alakja.

1703. szeptember 17-én az Ungi Krajna, Beca Iván vezetésével elfoglalta Ungvár városát. Ostrom alá vette a várat, melyet egy század német muskétás védelmezett Schwetlik Ferenc kapitány parancsnokságával. 1704. március 16-án fél évi ostrom után a vár megadta magát, a német őrség szabadon elvonulhatott, a vár többi védője pedig kegyelmet kapott, de hűséget kellett esküdniük Rákóczinak. Habár a vár Ferenc herceg kezében volt, a gimnáziumot és a jezsuitákat működésében nem zavarta meg. A tanítás

³⁷ Mészáros 1861, 87. o.

³⁸ Botlik–Dupka 1993, 232.o.

³⁹ Uo.

csak az 1707/8. tanévben szakadt meg, ami a Széchényi-országgyűlés egyik határozatának köszönhető. A jezsuitáknak a rendelet értelmében egy meghatározott időn belül el kellett szakadniuk az ausztriai rendtartományoktól, és esküt kellett tenniük a konföderációra, különben – miként a német rendtagoknak, a magyaroknak is el kellett volna hagyni a Rákóczi hatalma alatt lévő területeket. Miután a jezsuiták nem voltak hajlandóak végrehajtani a fejedelem akaratát, ő azokat kiutasította területéről és elvette birtokaikat.⁴⁰ Az ungvári jezsuiták bizonyára Bercsényi közbenjárásának köszönhatték azt, hogy 1707-ben még folytathatták az oktatást a gimnáziumban 1708 elejéig. De mivel Rákóczi ügyének reménye ez időben oszladozni kezdett és emberei a nemzeti ügyre nézve a rendet veszedelmesnek látták, az országgyűlés rendelkezését rajtuk is végrehajtotta. A páterek Németországba és Lengyelországba távoztak, az ifjúság pedig 1708 februárjában széteszlott. Ez időtől fogva a rendszeres tanítás 1718-ig szünetelni kényszerült.⁴¹

A szatmári megegyezés utáni nyugalmas évekbe gondoltak arra a szerzetesek, hogy a gimnáziumot új életre keltsék. Egy-két tag ugyan már 1711-től visszajött, úgy hogy a következő évben már ketten-hárman voltak a kollégiumban, minthogy azonban a megrongált épület és az iskolák helyreállítása, s ügyeiknek újból való rendezése sok időbe került, bár szűk körű, de rendszeres tanítás csak 1718-ban indult meg. Ettől az évtől kezdve egészen 1773. július 21-ig, amikor is XIV. Kelemen pápai bullájában feloszlatta és eltörölte a jezsuita rendet. Magyarországon lefoglalták vagyonukat, melyhez többek között tartozott 41 gimnázium, 7 konviktus, 3 akadémia és 2 egyetem.⁴² 1773. október 28-án egy bizottság érkezett a kollégiumba, annak ebédlőjében felolvasták a pápai bullát és a király rendeletét, s a rektortól a kollégiumot a templommal és a kollégium összes javaival együtt átvették. A jezsuitáknak mint szerzetes testületnek a működése az ungvári gimnáziumban megszűnt. A tanoda felügyeletét gróf Eszterházy Károly egri püspök vette át.⁴³ A bizottság felsőbb meghagyás folytán a gimnázium vezetését havi fizetség fejében felajánlotta a rendtagoknak. A tisztségek betöltésére a következők vállalkoztak: Balogh János, Puchner Jakab, Simon János, Molnár István. A többi jezsuita pedig novemberben elhagyta a várost. Gróf Drugeth Homonnai János által épített jezsuita kollégium 1773-ban kincstári birtokká lett, s így egy ideig üresen állt, és csak annak a néhány tanárnak nyújtott szállást, kik az ifjúság tanításával foglalkoztak. 1774-ben a Gyapjú utcán Pólányi László kincstári pénztárnok házában tűz ütött ki, ami a tanodában és a kollégiumban is kárt okozott. Még ebben az évben egy erős vihar is megrongálta a létesítményt. Az épületek rendbehozatalára égető szükség lett. A kincstár bár közvetlen birtokos volt, a megrongált épületek kijavításába nem bocsátkozott, mert hiányzott a legfelsőbb engedély.⁴⁴

1775-ben Mária Terézia a Munkács melletti csernekhegyi kolostorból kiszorult görög katolikus püspökségnek adományozta a feloszlott jezsuita rend ungvári rendházát.⁴⁵ 1775. július 31-én érkezett Ungvárra Bacsinszky András munkácsi püspök néhány kanonok kíséretében, hogy a királyi adományt átvegye. Másnap délután tíz órakor az átadásra kiküldött bizottság összegyűlt a rektori szobában, ahol a püspök, a kanonok és a bizottsági tagok előtt Eöry Mihály megyei tiszttviselő felolvasta a királyi határozatot, melynek értelmében a kollégium, a templom és a vár a kollégiumban lévő könyvtárral együtt a munkácsi püspöknek adatik át. A könyvtárra nézve azt a kikötést szabták meg, hogy annak könyveit a gimnázium tanárai térítvények átadása mellett a jövőben is használhatják. A tanintézettel kapcsolatban, mely a kollégiumnak a Gyapjú utca felé eső sarkán volt, úgy határoztak, hogy ott marad addig, míg más alkalmas helyen új nem épül. Az épületrész olyan megrongált állapotban volt, hogy a retorika professzora kérvénnyel fordult a

⁴⁰ Ember Győző, Heckenast Gusztáv: Magyarország története 1686–1790. I. kötet. Akadémia Kiadó, Budapest. 1989. 208. o.

⁴¹ Blánár 1913, 61–63. o.

⁴² Hóman–Szekfü 1939, 657. o.

⁴³ Mészáros 1861, 91–92. o.

⁴⁴ Uo. 92. o.

⁴⁵ Botlik–Dupka 1993, 233–34. o.

vármegye főispánjához, Nagymihályi Gróf Sztáray Fülöp János úrhoz egy új gimnáziumi épület felállításának érdekében.

A főispán felkarolta az ügyet és 1776. május 24-én kérvényezte a helytartótanács előtt a tanoda felett szükséges javítás véghezvitelét és egy új gimnázium felállítását. Mivel a tanítás ügye ez időben egész Magyarországon rendezés alatt állt, az építkezés vidékünkön is évről évre elmaradt. A főispán felterjesztésében az új gimnázium helyéül a Nagy utcán, a római katolikus templom sorában és annak szomszédságában ajánlott egy alkalmas telket. Az ismételt kérvényezés felkeltette a helytartótanács figyelmét és 1777. május 31-én gróf Károlyi Antal, az akkori főigazgató a tanintézet látogatása alkalmával helyet nézett ki az új gimnáziumi épületnek, mert a régi intézet lebontása és egy újnak más helyen való felépítése elhatározottat.⁴⁶ 1778-ban e célból jött Ungvárra gróf Festetich Pál kamarai alelnök, aki azonban a felállítandó új épület helyéül nem a főispán által ajánlott régi templomtér fogadta el, hanem azt a helyet jelölte ki, ahol egy katonai kaszárnya állt. 1780 decemberében érkezett le a helytartótanács rendelete az új épületre nézve. A felsőbb hatóság pedig az építéshez szükséges anyagra vonatkozólag információt kért. A tanári kar e rendeletre adott felterjesztésében egy kápolnának az épületben való felállítását is kérelmezte. A helytartótanács elfogadta az épület tervét és a király elé terjesztette.

1782-ben,⁴⁷ egyes írárok szerint 1783-ban elkezdődött az építkezés a királyi kamarai által Pozsonyból kiküldött építész vezetése alatt. A régi kaszárnya falait lerombolták, de meghagyták alapjaiból azokat a részeket, melyek az új gimnáziumi épülethez használhatóak voltak. Az új oktatási létesítménynek még ebben az évben el kellett volna készülnie, de mivel szeptemberben egy mérnököt küldtek ki az épület megvizsgálására, aki két szobát oly szűknek talált, hogy azokban kevés pad férhetett volna el, az ügyről a helytartótanácsnak jelentést tett és a felsőbb határozat megérkezéséig a munka szünetelt. A helytartótanács még 1783 októberében kincstári tisztviselőkből, gimnáziumi igazgatókból és két tanárból álló bizottságot küldött ki, hogy jelentést tegyenek a helyzetről. A bizottság azt a javaslatot tette, hogy vegyék meg a szomszéd házat, ami borbélyműhely volt, és annak helyén két osztályt építsenek: egyet az emeleten és egyet a földszinten. Ez meg is történt.

Az 1784/85-ös tanév elejére készen állt az épület. Az átadás megtörténtével készletette a tanítás és nevelés munkájának megkezdését az új épület berendezésének teljes hiánya. Ezen ügy segítettek, hogy a régi épület három osztályából a katedrákat és a padokat áthozták az újba, a régi gimnáziumban pedig a humanisták számára két szobát kijavítottak. Így történt, hogy ebben az iskolai évben a grammatisták az új, a humanisták pedig a régi tanintézetben voltak elhelyezve. A régi iskola épületét 1785-ben bontották le és az új épület belső berendezései is elkészültek ekkorra, ennek köszönhetően az 1785/86-os tanév elejétől kezdve az egész ifjúság az új gimnáziumban nyert oktatást. Az oktatás zavartalanul nem folyt sokáig. A II. József alatt behozott királyi biztosság munkácsi kerületének székhelye Ungvár lett. Megszaporodtak a hivatalnokok, de a város nem tudott elegendő helyiséget nyújtani számukra. A királyi biztos a kincstárat kereste fel, amely a maga helyiségeit átengedte, a kincstári aligazgató pedig saját maga számára a gimnáziumi épület emeletén három szobát lefoglalt hivatalos helyiségként. 1786-ban a királyi biztos a földszinten még két szobát lefoglalt a kerületi pénztár számára. E helyzetben az ifjúság saját helyiségéből kiszorult volna, ha a kincstári javak aligazgatója az általa elfoglalt helyiséget vissza nem adja. A királyi biztos viszont az elfoglalt helyiségeket nem adta át. II. József rendeleteinek megszüntetésével a gimnázium ismét rendeltetésének megfelelően működött. A zavartalan működés ismét nem tartott sokáig. 1791-ben a megye, a munkácsi püspök kérésére a levéltárat, mely 1747-től kezdve a jezsuiták kollégiumában volt, a püspöki épületből a gimnáziumba helyezte át.⁴⁸ A megye az átvitelért évente 15 öl fát és

⁴⁶ Fincicky Mihály: Polgármesteri jelentések Ung város közállapotáról. Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség. Ungvár, 2001. 117–118. o. (a továbbiakban: Fincicky 2001).

⁴⁷ Mészáros 1861, 97. o.

⁴⁸ Blánár 1913, 160–162. o.

30 forintot utalt át a gimnáziumnak. Említésre méltó, hogy az első csatornázása az épületnek 1799-ben történt, első kövezése pedig 1806-ban készült el.

1850-ben kezdődik új korszak a magyar középiskolai oktatás történetében, amikor a Thun-féle „*Entwurf zur Organisatioion der Gymnasien und Realschulen*” oktatási reform Magyarországra is kiterjedt. Ennek értelmében szervezték a nyolc osztályú gimnáziumot, mely a klasszikus nyelvek és reál tantárgyak oktatására nagy gondot fordított.⁴⁹ 1852-ben találkoztak megyénkben és Ungváron olyan buzgó személyek, akik amellett voltak, hogy az új tanrendszer értelmében a hat osztályos ungvári gimnáziumot nyolcosztályúvá kell kiegészíteni. E személyek között első helyen említendő Varga István római katolikus plébános és főesperes. A város közönsége feliratot terjesztett a minisztériumhoz ez ügyben, és az hajlandónak is mutatkozott a gimnázium kiegészítésére. E határozatát azzal a megjegyzéssel küldte le a városnak, hogy ő a nyolcosztályú gimnáziumot kész tanerővel ellátni, ha Ungvár a gimnáziumi épületet kibővíti, mely akkori terjedelmében egy nyolcosztályos gimnázium befogadására elégtelen volt. 1854. augusztus 2-án báró Malowetz Lajos császári királyi főnök elnöklete alatt képviseleti gyűlés volt, melynek 92. számú határozata indítja meg a gimnáziumi építkezés ügyét. 1854. szeptember 3-án tartott képviseleti gyűlés 97. szám alatt tárgyalás alá jött báró Malowetz Lajos megyei főnök előterjesztése, mely szerint a császári királyi közoktatási minisztérium Ungvár városára részéről szentesítés végett felterjesztett kérelmére az eddigi hatosztályos gimnázium nyolc osztályosra való emelését elfogadja, ha Ungvár az építészeti, s a felállítandó épület évenkénti igazgatási és fenntartási költségeinek fedezését, a tanítók díjazása iránt is nyilatkozik. A képviselet úgy határozott, hogy a tanoda nyolcosztályosra emelése végett, valamint a felállítandó épület fenntartási és igazgatási költségeit a város magára vállalja. A képviselet egy bizottságot küldött ki, hogy felmérjék az építészeti költségeket. A jelentés alapján a közgyűlés 1855. év tavaszára tűzte ki az építkezés elkezdését, és a munkákat a meghatározott terv szerint 1855. augusztus 1-jéig tökéletesen be kell fejezni.

1855. május 17-én a császári királyi megyei hatóság elfogadta, hogy a városban iskola épüljön, azonban a tanári fizetések és a tanítási nyelv iránti kérelem tárgyában nem nyilatkozott. A város képviselői ezt a határozatot már nagyon várták, de az építkezéseket addig nem voltak hajlandók elkezdni, míg a császári királyi közoktatási minisztérium ezen iskola berendezésénél az alapelveket, különösen a tanári állások betöltése, s a tanítási nyelv iránt ki nem hirdeti. Ez arra vezethető vissza, hogy a város közönsége 1852. augusztus 4-én tett pótnyilatkozata szerint az építkezést csak azzal a feltétellel vállalja el, ha a fő oktatási tannyelv a magyar lesz.⁵⁰ A közoktatási minisztérium a város e nyilatkozatát nem fogadta el. 1856. április 11-én kelt legfelső elhatározásban kimondatott, hogy az ungvári gimnázium nyolcosztályosra kiegészítettik, amennyiben magát a város a harmadik elemi osztály felállítására kötelezi és a gimnáziumi épületet a követelményeknek megfelelően kibővíteni vállalkozik. Minthogy a határozat értelmében a hetedik osztályt még ebben az évben meg kellett nyitni, 1856 augusztusában a szatmári püspök beleegyezésével a kápolnai helyiséget két teremre alakították át. Ennek egyikébe a 3-ik elemi a másikban a hetedik osztály nyert elhelyezést. Az építkezés 1857-ben tényleg kezdetét vette és 1858-ban be is fejezték, s átadták teljesen felszerelve az épületet rendeltetésének, amiben a nyolcadik osztály is megnyílhatott. A gimnázium egyetlen teljes középiskolája lett Ung, Bereg, Zemplén, Ugocsa és Szabolcs vármegyéknek.

Az első érettségit 1857/58-as tanévben tartották. A gimnázium így a város áldozatkészsége és a nemes lelkű adakozók hozzájárulása mellett kiépült, s benne a város három tantermet vett igénybe az elemi osztályok számára. A hatvanas években egyre jobban szaporodott a diákság, egyes tantermek nem feleltek meg rendeltetési céljaiknak, s az épület már ebben az időben szűknek bizonyult.

⁴⁹ Verédy 1886, 555. o.

⁵⁰ Fincicky 2001, 120–121. o.

A tanári kar az ifjúság megszaporodása miatt többször fordult a minisztériumhoz, a kor követelményinek megfelelően építsen egy új gimnáziumot, mely képes befogadni a megsokasodott diákságot. A vallási és közoktatási minisztérium viszont azt a választ adta, hogy bármennyire is kívánatos az 1862-től 1918-ig Ungvári Királyi Katholikus Főgimnázium nevet viselő tanintézet bővítése, tekintettel a tanulmányi alap jelenlegi helyzetére, mely semmiféle nagyobb költséggel nem terhelhető, az ügyet egy kedvezőbb időpontig elhalasztják. Az 1876-os tanévben a tanulók száma még jobban gyarapodott, így a helyzet még tarthatatlanabbá vált. Ezen ok folytán a minisztérium megengedte, hogy a királyi törvényszéknek Beregszászba történt áthelyezése folytán megürült magyar királyi kincstári épületnek, a gimnáziumnak való átengedése iránt az igazgatóság megtegye a kellő lépéseket. Az épületet a tanodának sikerült megszereznie és 1876. augusztus 1-jén át is vette. Tagadhatatlan, hogy az iskola állapota ezen épület megszerzésével valamelyest kedvezőbbé vált. 1883. június 17-én a gimnáziumot meglátogatta Trefor Ágoston, vallás és közoktatásügyi magyar királyi miniszter, akit elégedetlenséggel töltött el a látvány. 1883. július 14-én felhívást intézett a gimnázium igazgatójához, Seiber Edéhez, melyben tájékoztatja, hogy szükségesnek tartja a tancélokna megfelelő új épület emelését. Továbbá megbízta Kauser József műépítésszt, hogy a főgimnázium számára emelendő épület tervét és költségvetését dolgozza ki. Az építész még júliusban megérkezett Ungvárra, hogy megtegye a szükséges intézkedéseket, s három helyszínt szemelt ki az új épületnek. Kauser József a legalkalmasabbnak találta a Rákóczi utca déli oldalán fekvő Dier-Halvathy és a szomszédos kincstári ház telkeit. Az építendő új oktatási létesítmény költség-előirányzatát 228 164 forintba számította ki, s mivel a telekért nagyon magas árat kértek, 35–40 ezer forintot, ez a nagy összeg az építést elodázta csaknem tíz évre.⁵¹

A gimnáziumnak 1789 és 1918 között a következő nevei voltak:

- 1773–78 között *Archigimnásium regium Ungváriense*, majd kicsit később *Ungvári királyi Katholikus Főgimnásium*ként működött.
- 1789–1852 között az intézet neve *Gimnásium regium Ungvár*.⁵²
- 1852–1858-ban a *Királyi katholikus stantsgimnásium Ungvár* nevet viselte.
- 1858–1862-ben *Államgimnásium*.
- 1862-től 1918-ig pedig *Ungvári Királyi Katholikus Főgimnázium*ként működött.⁵³

IRODALOM

- Таміла Висіцька (2006). *Три сходинки до самоствердження*. Ужгород. Ліра.
- Aba József, Berkes Zoltán, Choma Dezső, Csomár Zoltán, Hodinka Antal (1998). *Homonnai Drugeth János írásai Ung megyéről*. Mandátum Kiadó, Hatodik Síp Alapítvány. Beregszász–Budapest.
- Bertényi Iván: *Magyarország az Anjouk korában*. Gondolat, Budapest, 1987.
- Blanár Ödön (1913). *Az Ungvári Királyi Katholikus Főgimnázium háromszázados története 1613–1913*. Ungvár.
- Botlik József (2005). *Közigazgatás és nemzetiségpolitika Kárpátalján*. I. kötet. Magyarok, ruszinok, csehek és ukránok. 1918–45. Imi Print Kft, Nyíregyháza,
- Botlik József–Dupka György (1993). *Magyarlakta települések ezredéve Kárpátalján*. Intermix kiadó, Ungvár–Budapest.
- Magyarország története 1686–1790*. Szerkesztő: Ember Győző, Heckenast Gusztáv. I. kötet. Akadémia Kiadó, Budapest, 1989.

⁵¹ Blanár 1913, 175–178.o.

⁵² Висіцька, 2006, c. 34.

⁵³ Uo. 70. o.

- Fincicky Mihály (2001). *Polgármesteri jelentések Ung város közállapotáról*. Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség. Ungvár.
- Magyarország története tíz kötetben*. 1526–1686. Főszerkesztő: Pach Zsigmond Pál, R. Várkonyi Ágnes. 2. kötet, 2. kiadás. Akadémia kiadó, Budapest, 1987.
- Gálócsy Zoltán (2002). *Ung vármegye főispánjai és tisztviselei a legrégibb koroktól 1867-ig*. Hatodik Síp Alapítvány, Mandátum Kiadó, Budapest–Beregszász.
- Magyar történet*. Szerkesztette: Hóman Bálint, Szekfü Gyula. IV.kötet. Királyi Magyar Egyetemi Nyomda. Budapest, 1939.
- Mészáros Károly (1861). *Ungvár története a legrégibb időktől máig*. Pesten. Ráth Mór Könyvkereskedésben és Bizottmányban.
- Pallas Nagy Lexikon*. (Az összes ismeretek enciklopédiája) V. kötet. 16 kötetben. Budapest, Pallas Irodalmi és Nyomdai Részvénytársaság, 1893.
- Verédy Károly (1886). *Pedagógiai Encyclopaedia*. A neveléstudomány szótára. Athenaeum R. Társulat Kiadása. Budapest.
- Zubánics László (2002). *Régmúlt virágok illata*. (Tanulmánygyűjtemény). Intermix kiadó, Ungvár–Budapest.

DOBOS SÁNDOR*

Levéltári források. Beregszász természetes és első mesterséges utcaneveiről

Rezümé Az emberekhez hasonlóan a helységeknek és azok belső területeinek is megvan a sajátágos sorsa, azaz a városok, azokon belül az utcák, terek esetében is beszélhetünk születésről, fejlődésről, bővülésről, s végül, ha úgy van rendeltetve, akkor hanyatlásról, vagyis a történelem színteréről való lesodródásukról. Így van ez a mi városunk, Beregszász esetében is, amely történetének több mint 900 éves múltja során számos viszontagságon, tragikus rendszerváltozáson ment keresztül. Jelen tanulmányban Beregszász természetes és első mesterséges utca- és térneveinek a szakirodalomban és a levéltári forrásokban számunkra fellelhető adatok alapján történő feltérképezésére vállalkoztunk, mindezt ötvözve az ily módon feltárt utcák, terek napjainkban használatban lévő neveinek bemutatásával. A város utca- és térneveinek kutatása azonban nehézségekbe ütközik. Egyrészt még nem készült olyan átfogó történelmi munka, amely a város utca- és térneveinek pontos alakulását mutatná be a különböző évszázadokban. Igaz, találunk néhány újságcikket Beregszász utca- és térneveinek XX. századi történetével kapcsolatban, amelyek a rendszerváltás után az utcák, terek történelmi nevének visszaállításáért folytatott politikai-kulturális harc idején születtek, de ezek többnyire az utcák és terek rendszerváltás előtti és utáni neveit rögzítik. Másrészt jelentős gondot okoz az is, hogy a város utca- és térnevei többször is megváltoztak, különösen a XX. században, nem utolsósorban az adott korszak felsőhatalmi szerveinek nyomására, amelyek a legtöbb esetben figyelmen kívül hagyták Beregszász történelmi és kulturális hagyományait.

Резюме Як і люди, міста та їх елементи мають своєрідну долю, тобто міста, вулиці, площі теж народжуються, розвиваються, занепадають й зникають зі сцени історії. Це саме стосується й Берегова, яке за більше ніж 900 років свого існування пройшло через низку перетворень та трагічних змін режимів. У цій роботі розглядаються дані наукових праць та архівних джерел стосовно перших природних і штучних назв вулиць та площ Берегова, а також порівняльний аналіз цих назв із сучасними назвами. Дослідження було досить складно провести, тому що до цього часу на цю тему не видано жодної історичної праці синтетичного характеру, опубліковано лише окремі публіцистичні статті у 1990-х роках у ході процесу повернення історичних назв вулиць міста Берегова, однак тоді переважно порівнювалися назви, що були за і після падіння радянського режиму. Часто справжні історичні назви поринули у забуття. У XX столітті багато найменувань зазнало чимало змін, у першу чергу через тиск владних структур, коли не бралися до уваги ні історичні, ні культурні традиції Берегова.

Az utca- és térnevek keletkezésüket tekintve két nagy csoportra oszthatóak: természetes és mesterséges elnevezésűekre. A természetes elnevezésű utcák legfőbb jellemzője, hogy nem egyéni, hanem közösségi eredetűek, azaz a település „vezetősége” nem adta, hanem csak tudomásul vette és regisztrálta a közösségben kialakult utcaneveket. Az elnevezés nem tudatos, hanem ösztönös. Az elnevező közösség nem tulajdonnevet akar adni, hanem csak megjelölni valamely tulajdonsággal az illető településrészt, hogy megkülönböztesse a többitől. A névvé válás már másodlagos fejlemény és mindig kapcsolatban van a tájjal, például: a Hosszú utca valóban hosszú, az Új utca újabb településrész, a Templom utca a templom felé vezet. A természetes elnevezésű utcák, terek számtalan típusát ismerjük, amelyek vonatkozhatnak: a) az utcák, terek nagyságára, alakjára, domborzatára, fekvésére (Nagy u., Kis u., Görbe u., Domb u., Belső u.); b) valamely nevezetes épületre (Templom u., Iskola u., Malom u. stb.); c) várfalakra, erődítésekre (Árok u., Palánk u., Sánc u.); d) arra a városra vagy falura, amerre vezetnek (Soroksári út, Váci út); e) iparra, kereskedelemre (Piac tér, Gabona tér, Varga u.); f) az ott lakók nemzetiségére (Magyar u., Német u., Tót u.).¹

Beregszász legkorábbi természetes eredetű utcaneveivel kapcsolatban Lehoczky Tivadarnál találunk utalásokat a város XVI. századi történetének leírása során. 1516-ban azt olvashatjuk nála, hogy ez idő tájt a város oltárnokainak házai bent a városban, leginkább a Mindszentutczában találhatók. Mindemellett azt is megtudjuk, hogy kevésbé rendes életvitelt folytatva, a polgárok nyugalmtól zavarva 1518-ban II. Lajos király megtiltotta nekik, hogy a lelkészi laktól felfelé a jövőben újabb házakat építsenek vagy vásároljanak, sőt azon házaikat, amelyek a polgárok házai közt elszórva vannak, 3 év alatt a

* II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola V. évfolyamos történelem szakos hallgató. A tanulmányt dr. Soós Kálmán lektorálta.

¹ Kálmán Béla: A nevek világa. Gondolat Kiadó, Bp., 1967. 178–180.

mindszentutczabeli polgárok és papok házaival, telkeivel cseréljék el, hogy a világiaktól elkülönülve egy helyen éljenek.² 1523-ban a város ún. Árok-utczájával kapcsolatban írja, hogy Nagy András és neje, Margit – Ulászló és Lajos királyok által adómenetesített – az Árok-utczában található házukat, más telkeikkel együtt a város oltárnokainak és a kápolnának adományozta örök időkre.³ 1524-ben a Mindszentutczával kapcsolatban találunk újabb említést, ekkor Mária királyné Budán megerősítette a város kiváltságait, s kikötötte, hogy a (római katolikus) lelkészi lak, amely akkor a Mindszentutcza északi végén állott, s 1519. május 13-án X. Leo pápa által föesperességre emeltetett, megüresedés esetében ő és utódai tölthessék be.⁴

1566-ban a krími tatárok pusztítása kapcsán írja, hogy megégett az Árok-utczában 56, a Felszer-utczában pedig 26 ház. Ezenkívül azt is leírja, hogy a következő évi adóösszeírás alkalmával az egész városban csak 48 népes hely találtatott, a többi pedig elpusztult állott: Árok-utczában 56, Felszer-utczában 26, Malom-utczában 36, Szentlélek-utczában 24 és az Ardó-utczában 57, összesen 199 üres házhely.⁵

A XVII. században újabb adatokat találunk a természetes elnevezésű utcákról a város történetét tárgyaló szakirodalomban. 1699-ben Lehoczknál olvashatjuk, hogy II. Rákóczi Ferenc uradalmához tartozó adófizető polgárainak az összeírása kapcsán Beregszászban a következő utcák voltak: Árok-utcza, Hatházi, más néven Felszer-utcza, Akasztó-utcza, Kis-utcza, Szénégető-utcza, Ardó-utcza, Malom-utcza, Tót-utcza. Az Akasztó-utczával kapcsolatban megjegyzi, hogy annak nevét később Naményi-utczára változtatták.⁶ Mindemellett azt is leírja, hogy az ún. Újváros külön községet képzett, amellyel kapcsolatban megjegyzi, hogy a XVI. századi okmányok szerint Beregszász hármastagoltságú város lehetett,⁷ azaz főváros, Új- és Pap-városi (más néven Pap-utczai) részekből állt.⁸ Csanádi is tesz említést a 1699. évi összeírásról, de ő csak a legnagyobb utcák neveit sorolja fel, azaz az Árok-, Hatházi-, Akasztó-, Malom-, Tóth- utcákat. Ezenkívül megjegyzi, hogy a városháza földszintes épülete az Árok-utczában állt, valószínűleg valahol a mai Munkácsi utcán.⁹ Igaz azt feltételezhetnénk, hogy a Munkácsi utca akkoriban Árok-utczának neveztetett, de ez eléggé kérdéses, mivel Zubánicsnál azt olvashatjuk, hogy az Árok utca a mai T. Sevcsenko utcának felel meg. Mindemellett az Árok utcáról Zubánicstól azt is megtudhatjuk, hogy a XX. század elején Attila utcának hívták, majd Beregszász történetének csehszlovák időszakában (1919–1938) az Orosz utca nevet viselte, a mai T. Sevcsenko utca nevet pedig 1945-ben kapta.¹⁰ Csanádi is leírja, hogy az Akasztó utca nevét később Naményi utcára változtatták, s valószínűnek tartja, hogy ez nem más, mint a későbbi Bocskai, azaz a mai B. Hmelnickij utca.

A XVIII. században Lehoczknál találunk ismét utalásokat Beregszász természetes utcaneveivel kapcsolatban. 1715-ben azt olvashatjuk, hogy a Rákóczi-féle szabadságharc után a szepesi kamara Bokros Ferenc katolikus parochus birtokába jutatta az ispotályt, az Újvárosi és Pap utcai jobbággyokkal együtt.¹¹ 1752-ben úgy tudja, hogy Hoffner helyi plébános panasza következtében az úriszék még ez évben elhatározta, hogy a Pap utca és

² Lehoczky Tivadar: Beregvármegye monográphiája. III. kötet, Ungvár, 1881. 134.

³ Lehoczky: Beregvármegye... i.m. 135.

⁴ Uo. 128.

⁵ Uo. 97. – 1566-ban II. Szulejmán szultán hadával Miksa császár ellen vonult és Szapolyainak, erdélyi fejedelemnek a krími kán vezérlete alatt jelentős tatár sereget adott segéd had gyanánt. Amikor azonban II. Szulejmán életét veszítette Szigetvár ostrománál, az erdélyi fejedelem keleti irányba engedte szélnek a krími tatárokat, akik azonban végig pusztították Felső-Magyarország vármegyéit köztük Bereg vármegyét is. Más városokhoz hasonlóan Beregszászt is kifosztották és felégették (Csanádi György: Sorsfordító évek sodrásában. Ungvár, 2004. 13.).

⁶ Uo. 104–105.

⁷ Uo. 106.

⁸ Lehoczky Tivadar: Adalékok Beregszász történetéhez. Ungvár, 1999. 73.

⁹ Csanádi György: Sorsfordító évek sodrásában. Ungvár, 2004. 16–17.

¹⁰ Zubánics László: Beregszászi kalauz. Beregszász, 2001. 30.

¹¹ Lehoczky: Adalékok... i. m. 119.

Újvárosi lakosok, mint a plébános és ispotály alattvalói tegyenek eleget kötelességüknek.¹² 1755-ben az Újvárosi és Pap-utczai lakosok panaszkodása kapcsán írja, gróf Schönborn meghagyta tisztségének, hogy igyekezzen elejét venni a lelkész viszálykodásának.¹³ 1775-ben ugyancsak arról értesít bennünket, hogy a munkácsi uradalom határozata értelmében az Újváros nevű utcabeliek, kik a múlt század első felében külön bíró és tanács hatósága alatt állottak, ezentúl a beregszászi városi tanács hatósága alá tartoznak, mert egy községen belül két tanács nem működhet.¹⁴ 1774-ben az Árok-utczával kapcsolatban olvashatjuk, hogy ugyanezen évben leégett¹⁵ 1778-ban a (római katolikus) lelkész tulajdonának tárgyalása során írja, hogy a látogatási jegyzőkönyv szerint akkor a lelkész birtokába 3 kaszáló, egy a mezőn, egy aranyos alatt és egy Bereg felől, 3 kert, Búcsún egy telki illetőség, a Pap-utczában pedig 18 telek tartozott.¹⁶ A Pap-utczával kapcsolatban meg kell jegyezni, hogy már az 1570-es években is lehetett a városnak egy ilyen nevű utcája, mivel Lehoczky szerint egy 1570. évi okmány szerint az Oppidum-utcza Pap-utczának is nevezetett.¹⁷

A város XVIII. századi történetével kapcsolatban fontos megemlíteni, hogy ezen évszázad utolsó negyedében: 1782–1785 között készült el Bereg vármegye első katonai felvételének nevezett monumentális térképészeti műve, amely elsősorban hadászati célokat szolgáló adatokat tartalmaz a vármegyéről és annak településeiről, köztük Beregszászról is. Igaz, a kutatás tárgyát illetően a város utcanéveivel kapcsolatban nem tartalmaz utalásokat, mindössze a városon áthaladó országutakról olvashatjuk, hogy elkezdtek igen jó és tartós állapotba hozni azokat.¹⁸

A XIX. században újabb természetes utcanévutalásokat találunk a város történetét feldolgozó szakirodalomban. Lehoczkytól a XIX. század első negyedében a beregszászi görög katolikus lelkészség története kapcsán említést tesz a város Árok utcájáról: leírja, hogy ezen utcában a hitközség által szerzett nagyobb telken felépítette az egyházközség a paplakot és mellette délről 1825. évben a kőtemplomot is, melynek tornyára megújítás folytán 1879-ben illesztett bádogtetőt.¹⁹ Csátáry Györgynél 1848-ban a beregszászi nemzetőrség történetének tárgyalása során több utalást találunk a város utcanéveivel kapcsolatban, nála olvashatjuk, hogy az őrsereg célszerű kormányzása végett 17 tizedre osztott: Ardó utcába 3, Kis utcába 2, Namény uczába 4, Felső uczába 2, Malom uczába 1 tized, Pap és Újváros utcába 1, Árok uczába 4, és Kis Kassa uczába 1 tized.²⁰ Lehoczky 1877-ben megemlíti a Naményi utcát, amellyel kapcsolatban kifejti, hogy 1877-ben többszöri meghíusult kísérlet után Lang Jenő engedélyt nyert egy gyógyszerár felállítására a Naményi utcában fekvő újárósház épületében, mely díszes épületet korábban Feldheim Mojzes szállodának építtetett, akitől 1877-ben 18 ezer forintért Boksay József vásárolta meg, majd e személy később az épület tulajdonjogát átengedte a városnak.²¹ 1880 márciusában említést tesz a Felső-, Tóth-, Pap- és Malom-utczákról a várost pusztító tűzvész leírása kapcsán: 1880. március 18-án hajnali 3 órakor, Guthi Mór megyei írnok a megyeház udvarán állott földszinti lak északi szélén lakószobájában, mint állítják a kőolajos lámpa feldöntése következtében tűzvész keletkezett, s csakhamar az emeletes megyeház is lángba borult, a dühöngő északi szélviharban néhány perc alatt a szomszéd városi nagyvendéglő s a törvényszéki épület, a piac kelet–nyugati sora s a már említett utcákban összesen 72 fedél, köztük 44 lakóház égett le.²² 1884-ben a Beregszászi Korcsolyázó Egylet történetének tárgyalása során Benda Máriánál a Felső-utczára

¹² Lehoczky: Adalékok... i. m. 95.

¹³ Uo. 96.

¹⁴ Uo. 53.

¹⁵ Lehoczky: Beregvármegye... i. m. 107.

¹⁶ Uo. 132.

¹⁷ Uo. 106.

¹⁸ Pók Judit: Bereg vármegye katonai leírása (1782–1785). Nyíregyháza, 1999. 48.

¹⁹ Lehoczky Tivadar: A Beregvármegyei görögkatholikus lelkészségek története a XIX. sz. végéig. Ungvár, 1999. 94.

²⁰ Csátáry György: Levéltári Kalászatok (tanulmányok, szövegközlemények). Intermix Kiadó, Ungvár–Budapest, 1993. 118.

²¹ Lehoczky: Beregvármegye... i. m. 108.

²² Uo. 110–111.

vonatkozóan találunk utalást: leírja, hogy a nevezett egylet által, a városon átívelő Vérke nevű csatornán létesített jégpályát az akkori Felső utca rendezése miatt nehéz volt megközelíteni, ezért két kényelmes lejáratot csináltattak, egyet a bazár felőli oldalon, a másikat a pálya közepén.²³ 1889-ben Kozma György említést tesz az Ardó-utczáról a Bereg megyei Kaszinó székházának építési tervével kapcsolatban: nála olvashatjuk, hogy a kaszinó akkori elnöke, Füzéressy Péter azzal a programmal foglalta el székét, hogy a kaszinói székházat a legsürgősebben felépítteti és az első terv az volt, hogy a vármegyétől megszerzik a megyei cukrászda Ardó-utczai telkét s a hozzá megfelelő területet a megyei sétakertből, s ott építik fel a Kaszinót. A terv azonban célszerűtlen volt, mert a vármegye nem volt hajlandó a sétakertet megcsonkítani.²⁴ 1910-ben Törös Bélánál egy tucat természetes utcanevről olvashatunk, amelyek ekkor már nincsenek hivatalos használatban, csak az emberek közbeszédeimben és emlékeiben élnek: Namény ucca, Ardó ucca, Alsó kis ucca, Felső kis ucca, Barát ucca, Árok ucca, Kiskassa, Cigányucca, Tót ucca, Pap ucca, Malom ucca, Újváros, Pázsit, Fürdőkert ucca, Felső ucca, Kóródi sikátor, Bertalanköz, Balla sikátor. A Felső uccával kapcsolatban azt is megjegyzi, hogy az ucca a nevét, amely felsort, féluccasort jelent a fekvéséről kapta, mert víz mellett fekszik és így csak az egyik oldalon van házsor.²⁵

A természetes utca- és térelnevezésekkel szemben a mesterséges névadás során keletkezett utca- és térnevek legfőbb jellemzője, hogy nem közösségi, hanem egyéni eredetűek, egy-egy hivatalnok a maga önkényével vagy felsőbb utasításra adja a nevet. Az utca elnevezés nem ösztönös, hanem tudatos. Az elnevező egyén tulajdonnevet akar adni, amely rendszerint semmiféle kapcsolatban sincs a tájjal. A mesterséges utca- és térneveknek is több típusát különböztetjük meg: a) a városban vagy közösségben született, lakott, alkotott, működött költőkről, írókról, művészekről, tudósokról vagy államférfiakról elnevezett utcákat és tereket (Ady u., Móricz Zsigmond u., Arany János u.), b) elvont, szimbolikus fogalmakat vagy dátumokat jelölőket (Alkotmány u., Béke u. Köztársaság tér, Március 15-e tér, November 7-e tér), c) a bel- és külföldi városokról, idegen országokról elnevezetteket (Nagykálló u., Moszkva tér, Belgrád rakpart).²⁶

Beregszász első mesterséges utcanev-utalásai a város XX. századi történetét tárgyaló szakirodalomban találhatóak meg. 1903-ban Benda Máriánál az Árpád utcáról találunk említést, leírja, hogy ez idő tájt a modern társas élet előmozdítása céljából a fővárosi elegáns kávéházakra emlékeztető helyi ún. „Emke-kávéház” megnyitását tervezték el az Árpád utcában lévő Auer Károly-féle ház újonnan épült tágas helyiségeiben.²⁷ 1904-ben Zubánicsnál az Attila és Esze Tamás utcákkal kapcsolatban olvashatjuk, hogy ezen utcák kereszteződésében ekkor épült fel, Tamás Mihály tervei alapján, a pénzügyigazgatóság épülete.²⁸ 1910-ben Törös a már fent felsorolt természetes utcaneveken kívül említést tesz Beregszász néhány mesterséges utca- és térnevéről is, amelyek a következők: Bocskai u., Kinizsi u., Arany János u., Rákóczi tér. Mindemellett azt is megtudjuk tőle, hogy bár ezen tér- és utcanevek ekkor már hivatalos használatban vannak, a közbeszédben a lakosság mégis ritkán használja őket.²⁹ A Rákóczi térről kapcsolatban meg kell jegyezni, hogy Zubánics szerint a XVII. század végétől a XIX. század közepéig Vásár tér volt a közsímsert neve, II. Rákóczi Ferencről pedig az XIX. század 70-es éveiben nevezték el.³⁰ E térről Kozmától még azt is megtudjuk, hogy 1890-ben a Bereg megyei Kaszinó közgyűlésén Varga Sándor vármegyei tiszti főügyész javaslatára Széchenyi Istvánról, a magyar kaszinó alapítások elindítójáról Széchenyi térnek nevezték el. Ez a határozat azonban nem valósult meg, mert a kaszinó közgyűlése nem bírt joggal ahhoz, hogy egy városi térnek nevet adjon, s sokkal

²³ Benda Mária: Egyesületi és társadalmi élet Bereg megyében. Beregszász, 2003. 27.

²⁴ Kozma György: A Bereg megyei Kaszinó százéves története. Stadium Sajtóvállalat Részvénytársaság, Bp., 1941. 94.

²⁵ Törös Béla: A beregszászi nyelvjárás. Bp., 1910. 29.

²⁶ Kálmán i. m. 181–183.

²⁷ Benda i. m. 41.

²⁸ Zubánics i. m. 30.

²⁹ Törös i. m. 30.

³⁰ Zubánics. i. m. 24–25.

indokoltabb volt a város részéről azt Rákócziról elnevezni, mivel e téren bontotta ki II. Rákóczi Ferenc Szűz Máriás lobogóját.³¹ 1912-ben újabb utalást találunk Beregszász Rákóczi-teréről dr. Benda Máriánál, aki megjegyzi, hogy ez évben Gulácsy főispán segítségével tervet készítettek a Bereg megyei Kaszinó új palotájáról és a Rákóczi-tér rendezéséről, az építéssel pedig Méhes Samu beregszászi építésmérnököt bízták meg.³²

Csanádinál 1914-ben két ízben is találkozunk a város Kossuth terének nevével: a) 1914. augusztus 18-án I. Ferenc József születésnapja kapcsán értesít bennünket, hogy ez alkalomból Beregszászban a Kossuth-téren tábori misét tartottak,³³ b) 1914. szeptember 20-án pedig a város polgármesterének a Beregben közölt rendelete során írja, hogy a kólera járvány elkerülése céljából betiltották a Kossuth-téren a vásári árusítást és felhívták a lakosságot a köztisztasági szabályok szigorú betartására.³⁴ E térrel kapcsolatban fontos megjegyezni, hogy nem azonos a mai Kossuth térrel. Ezzel szemben valószínűbb, hogy a mai Hősök terének az elődje, mivel Zubánicsnál olvashatjuk, hogy a mai Hősök tere Beregszász fő piacterévé a XIX. század II. felében vált, s ekkor a Kossuth tér nevet viselte,³⁵ míg a mai Kossuth térrel kapcsolatban megjegyzi, hogy annak neve a XIX. század végén Werbőczy tér volt, a mai nevét pedig 1993-ban kapta.³⁶ 1914-ben Csanádi említést tesz a város ún. Bajza utcájáról, leírja, hogy 1914. augusztus 28-án elhunyt Janka Sándor, a magyar millenniumi ünnepségek főkezdeményezője, akit a Bajza utca 5. számú házából kísérték utolsó útjára. Ezenkívül azt is megjegyzi, hogy a Bajza utca nem más, mint a mai Linner Bertalan utca.³⁷ 1914. decemberében a Széchenyi-utcáról olvashatunk nála, leírja, hogy ez év december 24-én a Bereg megyei Központi Takarékpénztár által berendezett Széchenyi-utcai kisegítő katonai kórházban nyújtották át a sebesülteknek az Augusztus-csomagokat, amelyeket az Augusztus Gyorssegély Egyesületről neveztek el, mivel e szervezet segítségével valósult meg a karácsonyi ajándékok gyűjtése a sebesült katonák számára.³⁸

Beregszász történetét tárgyaló szakirodalomban a város természetes utcaneveivel kapcsolatban a XVI. századtól kezdődően a XIX. század végéig találunk említéseket, többnyire olyan utcanevekről, mint például: Akasztó-, Ardó-, Árok-, Félszer- (más néven Hatházi), Kis-, Malom-, Mindszent-, Szentlélek-, Szénégető-, Tóth-, Újváros és Pap-utca. Ezzel szemben a város legkorábbi mesterséges utca- és térnév-utalásai a XIX. század végére és a XX. század elejére tehetőek, többek között olyan utca- és térnevekkel kapcsolatban találunk adatokat, mint például: Attila-, Arany János-, Árpád-, Bajza-, Bocskai-, Esze Tamás-, Kinizsi-, Széchenyi-utca, valamint Kossuth-, Rákóczi-, Werbőczy-tér. Igaz, Beregszász első mesterséges utcaneveivel kapcsolatban elsősorban a város XX. századi történetét tárgyaló szakirodalomban találunk utalásokat, a névtan irodalom alapján mégis joggal feltételezhetjük, hogy Beregszászban már korábban is keletkezettek mesterséges utca- és térnevek. Egyrészt, mert az első hivatalos utcanévlajstromra Magyarországon szinte mindenhol az 1850-es magyarországi népszámlálás után került sor, melynek bizonyítéka az, hogy a Bach-rendszer bürokratikus államgépezetének első jelentős megnyilvánulásaként tanácsnokokat küldtek ki az utcalajstromok elkészítése céljából, akiknek feladata valószínűleg az volt, hogy a már meglevő utcaneveket össze kellett írniuk, a név nélkülieket el kellett keresztelniük, a nem „megfelelőket” pedig módosítaniuk kellett.³⁹ Másrészt Balassa Iván⁴⁰ és Kálmán

³¹ Kozma i. m. 99.

³² Benda i. m. 21.

³³ Csanádi. i. m. 51.

³⁴ Uo. 51.

³⁵ Zubánics. i. m. 26.

³⁶ Uo. 30.

³⁷ Csanádi. i. m. 44.

³⁸ Uo. 52. o.

³⁹ Erdélyi Erzsébet: Utcanévadási szokások az Alföldön a XIX. sz. közepén. In: A magyar névtani kutatások legújabb eredményei. II. Szerk.: B. Gergely Piroska és Hajdú Mihály, Gondolat Kiadó, Budapest, 1967. 415.

⁴⁰ Balassa Iván: Az utcanevek változásai Sárospatak példája alapján. In: A magyar névtani kutatások legújabb eredményei. II. Szerk.: B. Gergely Piroska és Hajdú Mihály, Gondolat Kiadó, Budapest, 1967. 402.

Béla⁴¹ úgy tudja, hogy a XIX. század II. felétől, s különösen a honfoglalás milleniumi éveitől kezdődően olyan utcaelnevezési láz tört ki Magyarországon, melynek Európa más országaiban is alig találjuk párját. Ekkortól kezdődően jelent meg a nemzet igazi nagyra vélt költőit, íróit, művészeit, államférfijait megörökítő elnevezések és a nevezetes dátumok utca, térnévként való alkalmazása, amely a régi, ösztönös elnevezések nagy részét megsemmisítette s az arányukat legtöbb helyen 10%-alá szorította.⁴² Beregszász első hivatalos utca- és térnév-összeírásának és -átkeresztelésének pontos dátuma azonban számunkra ismeretlen, mivel a város történetét feldolgozó szakirodalomban semmilyen adatot sem találunk ezzel kapcsolatban.

Beregszász természetes és első mesterséges utca- és térneveinek pontos feltérképezése és adatgyűjtés céljából megvizsgáltuk a Kárpátaljai Állami Levéltár fondjegyzékét és az Országos Széchényi Könyvtár térképtárának térképészeti anyagait, amelynek során találtunk olyan forrásgyűjteményeket, amelyek tartalmazhatnak idevonatkozó adatokat. Ezek többek között olyan forrásanyagok, mint Bereg vármegye főispánjának és alispánjának iratai, Beregszász polgármesterének, városi jegyzőjének, rendőrkapitányságának, pénzügyi igazgatásának iratai, Podkarpatszka Rusz levéltári kataszteri térképei, Bereg vármegye és Beregszász társadalmi és gazdasági életét tárgyaló sajtóanyagok, valamint Magyarország vármegyéinek és városainak térképészeti anyagai.

Először Bereg vármegye főispánjának iratait kezdtük áttekinteni, amely 1342-től 1919-ig tartalmaz iratokat a vármegye, s azon belül Beregszász történetével kapcsolatban. Ezen forrásgyűjtemény 1 opiszát tanulmányoztuk át, amelynek iratai közül az 1700-as évektől kezdődően találtunk olyanokat, amelyek értékes adatokkal szolgáltak Beregszász legkorábbi természetes utcaneveinek feltérképezéséhez.

Ismeretes a levéltár fondjainak rendezési elve (a fondok kronológiai sorrendben tartalmazzák az iratokat), ezért az általunk fellelt anyagban 4 tematikát sikerült csoportosítani.

Az első csoportba az adóösszeírásokat tartalmazó iratokat gyűjtöttük össze. 11 adóívet vizsgáltunk meg, amelyekben az adófizetők utcánként vannak összeírva. Az 1. táblázatban foglaltuk össze ezen adóösszeírásokban fellelhető természetes elnevezésű utcákat:

1. táblázat. Beregszász XVIII. századi adóívei által tartalmazott természetes utcanevek

Nº	Az adóívek dátuma	Utcanevek
1.	1713. január 7–8.	Akaszto, Ardó, Felszer, Kis, Újváros ¹
2.	1720. július–augusztus	Akaszto, Ardó, Felszer, Újváros és Vége ²
3.	1725–28	Akaszto, Ardó, Felszer, Kis ³
4.	1728. május 28.	Akaszto, Ardó, Felszer, Kis ⁴
5.	1744–48.	Akaszto, Ardó, Felszer, Kis ⁵
6.	1761	Akaszto, Ardó, Árok, Felszer, Kis, Újváros ⁶
7.	1762	Akaszto, Ardó, Árok, Hatházi, Felszer, Kis ⁷
8.	1767	Árok, Felszer, Újváros ⁸
9.	1768	Ardó, Árok, (...), Hatház, Kis, Malom, (...) ⁹
10.	1770. március 15.	Akaszto, Ardó, Felszer, Kis, Újváros és Pap-utca ¹⁰
11.	1771. április 28.	Ardó, Árok, Felszer, Hatház, Kis ¹¹

¹ F. 10, op. 1, od. zb. 407, l. 2–4.

² Uo. od. zb. 448, l. 2–4.

³ Uo. od. zb. 489, l. 2–4.

⁴ Uo. od. zb. 505, l. 2–4.

⁵ Uo. od. zb. 653, l. 1–3. 6–7. 11–12. 14.

⁶ Uo. od. zb. 901, l. 1–4.

⁷ Uo. od. zb. 914, l. 1–3.

⁸ Uo. od. zb. 990, l. 1. 4. 8.

⁹ Uo. od. zb. 1014, l. 1–5. – a pontokkal jelölt helyeken kiolvashatatlank az utcanevek.

¹⁰ Uo. od. zb. 1047, l. 1. 7. 12–14.

¹¹ Uo. od. zb. 1072, l. 43–49.

⁴¹ Kálmán i. m. 184.

⁴² Balassa i. m. 402.

A második csoportot a végrendeletek és személyes iratok alkotják, itt témánkkal kapcsolatban számos adatot találunk. 1716 és 1748 között Csobolya András beregszászi nemes személyes irataiban Beregszász Akasztó- és Hatház-utcaíval kapcsolatban találunk utalásokat⁴³:

- „(...) jöve mi előnkbe Bihari Ilona és Seres Pál, tenni mi előttünk ilyen vallást, hogy az Akasztó-utcán levő telkeket (...) Csobolya Andrásnak és feleségének eladta 15 magyar forintokon.”
- „(...) jöve mi előnkbe Varga Szabó István tenni mi előttünk ilyen vallást, hogy Hatház-utcában levő házát adta és örökösen vallotta Csobolya Andrásnak és feleségének 40 vonás forintokon.”

1736-ban egy bizonyos Tóth Mihály, beregszászi lakos által adócsökkentés ügyében írt kérvényben olvashatjuk, hogy ő a Pap-utcában lakott.⁴⁴ 1757-ben Beregszász város Fehér Mihály végrendeletének azonosítása során keletkezett iratában többször találkozunk az Ardó-utcával⁴⁵: „(...) Ardó-utcában vagyon féltelek Bíró András szomszédságában, ezt is mert, hogy anyámtól való hagyom a gyermekeimnek; Ardó-utcában vagyon egy házam két telkével együtt hagyom a feleségemnek, éltéig viselje gondját (...)”. 1759-ben Székely János beregszászi nemes végrendeletében olvashatjuk, hogy a Kis-utcában fekvő házát telekestül, Székely János fiának hagyja örökségül, míg a Szénégető-utcán levő fél telkének harmadrészét, a hozzátartozó kenderfölddel együtt, mennyére hagyja, hozzávaló hűségéért.⁴⁶ 1777-ben Lengyel Andrásné végrendeletében több említést is találunk a Malom-utczáról⁴⁷: „(...) Malom utczában levő házamat telkével együtt hagyom Márton fiamnak, mivel nagyobb lévén talán alkalmasabb lészen gondja viselésére; ugyan ezen utczában az Ujjvárosi Hidvégi tályon másfél telkemet (...), hagyom a két kisebb fiamnak Andrásnak és Mihálynak (...)”. 1798-ban Kitera János beregszászi lakos tulajdonát rögzítő iratban olvashatjuk többek között, hogy Árok utczában vagyon egy házas telke.⁴⁸

A harmadik csoportba a tanúkihallgatási jegyzőkönyvek és a Schönbornok jog-sértései következtében keletkezett panasziratokat foglaltuk, amelyekben ugyancsak több adatot találunk Beregszász természetes utcanéveivel kapcsolatban. 1721-ben a beregszászi protestáns és római katolikus templomok közötti tulajdonvita ügyében keletkezett jegyzőkönyvben az Újváros és Végéről, illetve a Pap-utczáról találunk említéseket.⁴⁹ 1770-ben a beregszászi Katona Péter ügyében készült tanúkihallgatási jegyzőkönyvben olvashatjuk, hogy tudja vagy hallott-e a tanú, hogy Félszer-utczán lakó Molnár Mihály, józan és részeg lévén, maga házának utczán, vagy kocsmákon, milyen okból tett káromkodásokat.⁵⁰ 1772-ben Tóth András ellen elkövetett támadás ügyében, Beregszászon készült tanúkihallgatási jegyzőkönyv írja⁵¹: „(...) Újvárosi Tóth András házán a tavasz télen micsoda gyalázat esett, tudja-e a tanú (...)”. 1774. március 15-én Pap Jakab és Márton beregszászi kereskedőknek a Schönbornok intézője ellen készült panasziratából tudjuk meg, hogy a Hatház-utczában élő Zakariás kereskedő régtől fogvást legkisebb árendát sem fizet az uraságnak több társával együtt.⁵² 1776-ban a beregszászi kórház építése ügyében keletkezett főispáni rendeletekben több utalást is találunk az Újváros és

⁴³ F. 10, op. 1, od. zb. 428, l. 1. 8.

⁴⁴ Uo. od. zb. 566, l. 1.

⁴⁵ Uo. od. zb. 840, l. 1.

⁴⁶ Uo. od. zb. 865, l. 2.

⁴⁷ Uo. od. zb. 1208, l. 5.

⁴⁸ Uo. od. zb. 1939, l. 1.

⁴⁹ Uo. od. zb. 453, l. 1-2.

⁵⁰ Uo. od. zb. 1045, l. 1.

⁵¹ Uo. od. zb. 1106, l. 1-2.

⁵² Uo. od. zb. 1145, l. 1.

Pap utcával kapcsolatban⁵³: „(...) Hát az igazé? Hogy az ispotályhoz tartozó Újvárosi és Pap utcát Beregszász város szakasztotta és inpopulálta volna? Hogy a város inpopulálta vagy szakasztotta volna, Újváros és Pap utcákat azt se nem hallotta se nem tudja a tanú, hanem úgy hallotta, hogy a város kérésére az akkori tettes Földes uraság engede az ispotály és papok szolgálatára a fenn említett utcákat, melyek közül az egyiket ugymint a Pap utcát Vég utcának is hívták. (...)”.

Az utolsó nagy csoportot az adásvételi és más jogügyletekkel kapcsolatos iratok alkotják, amelyekben többnyire a következő esetekben találunk adatokat a város természetes utcaelnevezéseivel kapcsolatban.

1715-ben a városi lakosok tulajdonváltozásairól készült jegyzőkönyvben az Akasztó-, Árok- és Felszer-utcákról olvashatjuk: „(...) István deák maga szabad akarata szerint tesz mi előttünk ilyen vallást, hogy tudniillik, amely kis szántó földje vagyon egy barázdában Akasztó-utca végén (...) adta és vallotta zálogságra (...);⁵⁴ (...) István tesz mi előttünk ilyen vallást, hogy az Árok-utcában sarokházon levő pusztáját (...) adta és örökösen vallotta, Csobolya Andrásnak és feleségének Mária asszonynak zálogságára;⁵⁵ (...) Kézy István feleségével együtt tesz ilyen vallást, hogy a Felsőzseren lévő fele telekét, romlott házával együtt eladták 38 magyar forintokon.”⁵⁶

1769-ben Beregszász város adásvételi és más jogügyleteiben keletkezett iratában újabb értékes adatokat találunk a város utcaelnevezéseivel kapcsolatban: „(...) jöve mi előnkbe Dupka Mihályné tenni mi előttünk ilyen vallást, hogy amely fél telke volt Malom-utcában adta és örökösen vallotta Puskás Istvánnak és feleségének Veres Barbarának 21 vonás forintokon (...);⁵⁷ (...) jöve mi előnkbe Lőrinc (...) maga szabad akarata szerint feleségével tenni mi előttünk ilyen vallást, hogy amely háza volt Barát-utcán adta (...) Pauman Györgynek 20 német forintokon;⁵⁸ (...) jöve mi előnkbe Ardó-utcai Tóth András felesége tenni mi előttünk ilyen vallást, hogy amely darab földje volt az Újvárosi Kertalatt adta és örökösen vallotta Lőrinc András uramnak és feleségének egy német forintokon bírassák örökösön szabadon;⁵⁹ (...) Diószegi József felesége tesz mi előttünk ilyen vallást, hogy amely darab teleke volt Felsőzser-utcán Huszti Miklósétól elszakadva most már ismét visszaszerezte (...);⁶⁰ (...) jöve mi előnkbe macsolai Homoki Gergely felesége tenni mi előttünk ilyen vallást, hogy amely pusztá teleke volt Pap-utcában, melynek szomszédsága napkeletről az Újváros síkátora, nap nyugatról Molnár Bálint teleke, adta és örökösön vallotta Kotfis Mihálynak 9 vonás forintokon;⁶¹ (...) Németi Erzsébet tesz mi előttünk ilyen vallást, hogy amely darab tengeri földje volt Szénégető-utca végén (...) adta édesfiának Takó Jánosnak és feleségének (...).”⁶²

1797–1798-ban megkötött beregszászi birtokügyekben olvashatjuk, hogy egy bizonyos Ehhamber(?) Ferenc az Árok utcában lévő egy házas telkét adta és örökösen által cserélte (...) Andrásnak és feleségének azon házáért és teleknek harmad részéért, amely az Akasztó utcában található.⁶³

Az adásvételi és más jogügyletek során keletkezett iratanyagok alapján táblázatba foglaltuk a bennük felelhető természetes utcaelneveket, amelyeket a 2. táblázatban követhetünk nyomon.

⁵³ F. 10, op. 1., od. zb. 1195, l. 6.

⁵⁴ Uo. od. zb. 416, l. 5.

⁵⁵ Uo. od. zb. 416, l. 7.

⁵⁶ Uo. od. zb. 416, l. 1.

⁵⁷ Uo. od. zb. 1028, l. 30.

⁵⁸ Uo. od. zb. 1028, l. 56.

⁵⁹ Uo. od. zb. 1028, l. 67.

⁶⁰ Uo. od. zb. 1028, l. 7.

⁶¹ Uo. od. zb. 1028, l. 10.

⁶² Uo. od. zb. 1028, l. 12.

⁶³ Uo. od. zb. 1903, l. 12.

2. táblázat. Beregszász XVIII. századi adásvételi irataiban előforduló természetes utcanevek

Nº	Az adásvétel dátuma	Utcanevek
1.	1715	Akasztó, Árok, Félszer ¹
2.	1761–1770	Ardó, Kis, Pap, Szénégető ²
3.	1768	Akasztó, Ardó, Kis, Kis Kassa, Pap, Újváros ³
4.	1769. február 18– szeptember 2.	Akasztó, Ardó, Barát, Félszer, Kis, Malom, Pap, Szénégető, Újváros, Újváros Sikátora, Újvárosi Kertalatt ⁴
5.	1772. január 5– december 31.	Akasztó, Ardó, Félszer, Hatházi, Malom, Pap, Szénégető, Tóth, Újváros, Újváros Sikátora ⁵
6.	1775 augusztus–december	Akasztó, Ardó, a város szekérútja ⁶
7.	1778	Akasztó, Árok, Félszer, Malom, Pap, Újváros, Újvárosi Kertalatt ⁷
8.	1779–1785	Akasztó, Ardó, Árok, Barát, Félszer, Kis, Malom, Pap, Szénégető, Újváros ⁸
9.	1797–1798	Akasztó, Árok ⁹ , Ardó, Kis, Pap ¹⁰
10.	1799	Ardó, Újváros ¹¹

¹ F. 10, op. 1, od. zb. 416, l. 1. 5. 7. 12.² Uo. od. zb. 897, l. 1–15.³ Uo. od. zb. 1007, l. 2–3. 6–7. 13. 17. 22. 25. 35.⁴ Uo. od. zb. 1028, l. 2. 7. 10. 12. 14–16. 20–21. 25. 30. 32. 34–35. 37. 39–40. 42. 45. 56. 66–67. 69.⁵ Uo. od. zb. 1098, l. 1–4. 6. 8–9. 11. 13–15. 17.⁶ Uo. od. zb. 1167, l. 2–3.⁷ Uo. 1228, l. 7. 9. 11. 13. 16. 23–24. 28–29. 32. 40. 43. 55–56. 59.⁸ Uo. od. zb. 1236, l. 6. 8. 10. 14. 16. 20–21. 23–25. 27. 32. 34. 36–37. 43–44. 47–48. 50. 53. 57.⁹ Uo. od. zb. 1903, l. 9. 12. 15.¹⁰ Uo. od. zb. 1934, l. 1. 3.¹¹ Uo. od. zb. 1954, l. 2–3.

Beregszász első hivatalos utcanév-összeírásának és -megváltoztatásának feltárása céljából megvizsgáltuk a Bereg, azaz a Beregvármegyei magyar közművelődési és a gazdasági egyesület hivatalos közlönyének az 1900-as évben megjelent számait, amelyekben 1900 decemberétől kezdődően találtunk olyan újságcikkeket, amelyek értékes adatokkal szolgáltak a város első mesterséges utcanévadásának feltérképezése terén. 1900. december 9-én *Városi utcáink új elnevezése* címen jelent meg egy cikk, amelyben Beregszász utca- és térneveinek első hivatalos átkeresztelésével kapcsolatban olvashatjuk, hogy a város képviselőtestülete a múlt héten, folyó hó 6.-án tartott ülésén egy fontos üggyel, a város utcáinak új elnevezésével foglalkozott. A Bereg szerkesztőségének tudomása szerint még a millenáris ünnepélyt megelőző időben foglalkozott már egy bizottság e tárggyal, s javaslatot is készített az új utcai elnevezésekről, azonban nem tudják, hogy a tárgyalat ez alapján készült-e, s megfelel-e minden tekintetben a közóhajtnak. Mindenesetre öröndetes dolognak tartják, hogy az ügy ismét napirendre került s el is intéztetett, azon incidensből kifolyólag, hogy a legközelebbi új népszámlálást már az új utcai elnevezések alapján hajtassák végre. Mindemellet azt is megjegyzi, hogy csak az lesz azután a kirívó, ha a fényes nevek, mint pl.: egy Zrínyi, egy Bethlen, Vörösmarty, Bajza vagy más nevek oly utcákra kerülnek, ahova a dicső nevek tulajdonosai a feneketlen sár miatt túlvilági hazájukból csak nagy pironkodva tekinthetnek alá. Ezen újságcikkben arról is beszámolnak, hogy ekkor fogadja el a városi testület az ún. Alsó-Kis-utcának azon úttesttel való kibővítését, amely a vasútátjárón túl esik, azon célnál fogva, hogy a vasútállomás túlsó oldalán létesítendő raktárhelységekből kikerülő áruk vámmegterhelését továbbra is biztosítani tudják.⁶⁴ 1900. december 16-án újabb cikk jelenik meg *Beregszász város utcáinak új elnevezése* címen, amelyből már konkrétan tudomást szerezhetünk a város valamennyi régi, természetes és azok új, mesterséges, többnyire neves történelmi személyekről elnevezett,

⁶⁴ Sz. n.: Városi utcáink új elnevezése. Bereg, 1900. december 9. 49. szám

utca- és térneveiről.⁶⁵ Az újságcikkekben közölt 35 utca- és térnevet a 3. táblázatba foglaltuk össze:

3. táblázat. Beregszász utcáinak és tereinek első mesterséges átnevezése során jegyzékbe vett régi, természetes és új, mesterséges nevei

Nº	Régi, természetes név	Új, mesterséges név
1.	Ardó-utca	Árpád-utca
2.	Ardó-utczai ujsor	Lónyay-utca
3.	Pogány-sikátor	Wesselényi-utca
4.	Kossuth Lajos-tér	Kossuth Lajos-tér
5.	Templom-tér	Verbőczy-tér
6.	Iskolai-tér nagy bazár mögött	Kálvin-tér
7.	Felső-kis-utca	Széchenyi-utca
8.	Alsó-kis-utca	Andrássy-utca
9.	Téglavető-utca	Tinódy-utca
10.	Komjáthy sikátor és Weisz utcája	Kazinczy-utca
11.	Szabadmező-utca	Damjanich-utca
12.	(Akasztó) Namény-utca	Bocskay-utca
13.	Ricsey-sikátor	Szondy-utca
14.	Tóth-utca	Vörösmarty-utca
15.	Bertalan-utca	Jókai-utca
16.	Félszer-utca	Petőfi-utca
17.	Gymnasiumi-sikátor Szarka János házáig	Batthyány-utca
18.	Szentpétery-sikátor	Eötvös-utca
19.	Malom-utca	Kinizsy-utca
20.	Kóródy-sikátor	Zrínyi-utca
21.	Ujváros és Pap-utca	Arany János-utca
22.	Ujvárosi kertek alja	Tompa-utca
23.	Rákóczy-tér	Rákóczy-tér
24.	Árok-utca és Kiskassa	Atilla-utca
25.	Belső Pázsit a vásártérig	Teleky-utca
26.	Külső Pázsit	Esze Tamás-utca
27.	Hajnal-utca	Révész-utca
28.	Pincsi sikátor	Kölcsey-utca
29.	Muzsaly-utca	Perényi-ut
30.	Pénzügyigazgat.-utca	Deák Ferencz-utca
31.	Barát-utca	Bethlen-utca
32.	Uj-utca	Hunyady-utca
33.	Fürdőkert-utca	Bajza-utca
34.	Kis-utczai uj-sor	Bercsényi-utca
35.	Weisz testvérek által létesített uj-utca	Lehel-utca

⁶⁵ Sz. n.: Beregszász város utcáinak új elnevezése. Bereg, 1900. december 16. 50. szám

1900. december 23-án, a *Beregben Egy levél az új-utcanevek kérdéséhez* cím alatt megjelent egy cikk, amelyben egy bizonyos Bay Ilona nevű Bereg megyei birtokos, előkelő hölgy komolyan bírálja Beregszász új, mesterséges utca- és térneveit azon véleményre alapozva, hogy a város könnyen válhat nevetség tárgyává az odalátogatók szemében, mivel a nagy történelmi személyek nevei egyáltalán nem illenek a város primitív, rendezetlen, sáros utcáihoz. Ugyanakkor helyesnek véli, hogy a római katolikus templom előtti tér II. Rákóczi Ferenc dicső nevét viseli, hisz ott bontották ki a „nagy napok” lobogóját. Úgyszintén helyesli a nemzet jeles írói és költői neveinek alkalmazását az utcaelnevezés terén, a vármegye beltörténetére vonatkozó Eötvös, Lónyay és Perényi neveket, a Kossuth tér, a Rákóczi vezette szabadságharchoz forrott Bercsényi és Esze Tamás elnevezéseket.⁶⁶ A *Bereg* szerkesztősege is egyetért a művelt, nemes érzésű úrnő nézetével, s ők is előbbre valóknak tartották volna Beregszász utcáinak rendezését, kikövezését, mint a fényes utcaneveket. De ha már ez így alakult, akkor szerintük eggyel több ok lesz arra, hogy az utcarendezés kérdését mielőbb megoldják.

Beregszász első mesterséges utca- és térnevei 1919-ig voltak érvényesek, mivel ettől kezdődően a térségben több alkalommal is kényszer hatalomváltásra került sor a XX. század folyamán, amelyek figyelmen kívül hagyva Beregszász történelmi, kulturális hagyományait, többször is önkényesen megváltoztatták a város utca- és térneveit.⁶⁷

Beregvármegye főispánjának iratain és a sajtóanyagokon kívül áttekintettük Podkarpatszka Rusz levéltári kataszteri térképeit és az Országos Széchényi Könyvtár térképtárának Bereg vármegyére és annak székhelyére, Beregszászra vonatkozó térképszerűi anyagait, amelyek közül találtunk olyan térképeket és térképszelvényeket, amelyek ugyancsak értékes és gazdag névanyaggal szolgáltak Beregszász természetes és első mesterséges utca- és térneveinek feltérképezése terén. A város természetes utcaneveivel kapcsolatban, a számunkra fellelhető térképanyagok közül a legrégebbi, azaz a Beregszász környéki földparcellák 1866-os térképgyűjteményének a város belterületét ábrázoló térképrészletei tartalmaztak néhány utcanévutalást: Ardó-, Pap-, Felső-kis-, Naményi- és Újváros-utca.⁶⁸ Ezzel szemben Beregszász 1914-es ún. belsőségének átnézeti térképe⁶⁹ rögzíti a város valamennyi, korabeli mesterséges utca- és térneveit: Andrassy-, Arany János-, Árpád-, Attila-, Bajza-, Baross Gábor, Batthyány, Bercsényi, Bethlen-, Bocskay-, Damjanich-, Deák Ferenc-, Eötvös-, Esze Tamás-, Hunyady-, Jókai-utca, Kálvin tér, Kazinczy-, Kinizsy-, Kisfaludy-utca, Kossuth Lajos tér, Kölcsey-, Lehel-, Lónyay-utca, Macsolai-, Perényi út, Petőfi-utca, Rákóczy tér, Révész-, Széchenyi-utca, Széna tér, Szondy-, Teleky-, Tinódy-, Tompa-utca, Vásár tér, Vörösmarty-utca, Werbőczy tér, Wesselényi-, Zrínyi-utca.

A szakirodalom és a levéltári forrásanyagok alapján feltárt Beregszász természetes és első mesterséges elnevezésű utcái és terei napjainkban használatban lévő neveinek feltárása céljából összehasonlítottuk a város 1914-es ún. belsőségének átnézeti térképét Beregszász 2006-os városi térképével, amelynek során sikerült valamennyi utca- és térnév mai megfelelőjét megtalálni. A 4. táblázatba foglaltuk össze Beregszász utcáinak természetes és első mesterséges utcanévadásakor keletkezett neveit, illetve azok ma használatos neveit.

Összefoglalásként megállapíthatjuk, hogy Beregszász csaknem 900 éves történetét különös részletességgel tárgyaló szakirodalomban a város utca- és térneveivel kapcsolatban számos utalást, adatot találunk. A legkorábbi természetes utcanévemlések a város XVI. századi történetéhez kapcsolódóan Lehoczky Tivadarnál találhatók meg: Ardó-, Árok-, Felszer-, Malom-, Mindszent- és Szentlélek-utca. Igen nagy jelentőséggel bír az 1699-es Rákóczi-féle uradalom összeírás, mivel ez nemcsak az adófizető polgárok neveit

⁶⁶ Bay Ilona: Egy levél az új utca-nevek kérdésében. Bereg, 1900. december 23. 51. szám

⁶⁷ Csátary György: Beregszász utcaneveinek történetéből. Kárpátalja, 1992. 3. sz. 14. o.

⁶⁸ F. 125, op. 1, od. zb. 88, 29. 48-49. 52-53.

⁶⁹ Országos Széchényi Könyvtár, Térképtár: Beregszász rend. tan. város belsőségének átnézeti térképe. M. kir. Államnyomda, Budapest, 1914.

4. táblázat. Beregszász természetes, első mesterséges és ma használatban lévő utca-, térneveinek jegyzéke

№	Természetes név XVIII. sz.-tól 1900. decemberéig	Első mesterséges név, 1900 decemberétől 1919-ig	Mesterséges név 1914-ben	Napjainkban használatos név, 2006
1.	(Akasztó) Namény-utca	Bocskay-utca	Bocskay	B. Hmelnickij
2.	Alsó-kis-utca	Andrássy-utca	Andrássy	Széchenyi
3.	Ardó-utca	Árpád-utca	Árpád	Munkácsy
4.	Ardó-utcai ujsor	Lónyay-utca	Lónyay	Lónyai
5.	Árok-utca és Kiskassa	Atilla-utca	Attila	T. Sevcsenko
6.	Barát-utca	Bethlen-utca	Bethlen	Bethlen G.
7.	Belső Pázsit a vásártérig	Teleky-utca	Teleky	Migóvka
8.	Bertalan-utca	Jókai-utca	Jókai	L. Tolsztoj
9.	Felső-kis-utca	Széchenyi-utca	Széchenyi	I. Franko
10.	Félszer-utca	Petőfi-utca	Petőfi	Sztefanika
11.	Fürdőkert-utca	Bajza-utca	Bajza	Linner Bertalan
12.	Gymnasiun-sikátor Szarka János házáig	Batthyány-utca	Batthyány	Batthyány
13.	Hajnal-utca	Révész-utca	Révész	Korjatovics
14.	Iskolai-tér nagy bazár mögött	Kálvin-tér	Kálvin tér	Illyés Gyula sétány
15.	Kis-utcai uj-sor	Bercsényi-utca	Bercsényi	Bakó Gábor + Leszja Ukrainka
16.	Komjáthy sikátor és Weisz utcája	Kazinczy-utca	Kazinczy	Kazinczy
17.	Kóródy-sikátor	Zrínyi-utca	Zrínyi	Zrínyi
18.	Kossuth Lajos-tér	Kossuth Lajos-tér	Kossuth Lajos tér	Hősök tere
19.	Külső Pázsit	Esze Tamás-utca	Esze Tamás	Tamás Mihály
20.	Malom-utca	Kinizsy-utca	Kinizsy	Kinizsi
21.	Muzsaly-utca	Perényi-ut	Perényi út	Muzsalyi
22.	Pénzügyigazgat.-utca	Deák Ferenc-utca	Deák Ferenc	Esze Tamás
23.	Pincsi sikátor	Kölcsey-utca	Kölcsey	Kölcsey
24.	Pogány-sikátor	Wesselényi-utca	Wesselényi	Görbe
25.	Rákóczy-tér	Rákóczy-tér	Rákóczy tér	Rákóczi tér
26.	Ricsey-sikátor	Szondy-utca	Szondy	Czabán Samu
27.	Szabadmező-utca	Damjanich-utca	Damjanich	Damjanich
28.	Szentpétery-sikátor	Eötvös-utca	Eötvös	Eötvös József
29.	Téglavető-utca	Tinódy-utca	Tinódy	Tinódy
30.	Templom-tér	Verbőczy-tér	Werbőczy tér	Kossuth Lajos tér
31.	Tóth-utca	Vörösmarty-utca	Vörösmarty	Vörösmarty
32.	Uj-utca	Hunyady-utca	Hunyady	Hunyady
33.	Ujváros és Pap-utca	Arany János-utca	Arany János	Arany János
34.	Ujvárosi kertek alja	Tompa-utca	Tompa	Tompa
35.	Weisz testvérek által létesített uj-utca	Lehel-utca	Lehel	Lehel
36.	—	—	Baross Gábor	Karmeljuka
37.	—	—	Kisfaludy	Kisfaludy
38.	—	—	Macsolai út	Macsolai út
39.	—	—	Széna tér	Puskin tér
40.	—	—	Vásár tér	—

rögzíti, hanem a korabeli város valamennyi természetes utcaelnevezését is, így ebből tudjuk meg, hogy 1699-ben Beregszásznak közel 8 utcája volt: Árok-, Hatházi-, más néven Felszer-, Akasztó- (később Naményi-), Kis-, Szénégető-, Ardó-, Malom-, Tót-utca. A XVIII. században többnyire a város Árok-utcájáról, Pap-utca és Újváros nevű részeiről találunk említéseket, valamint azt is megtudjuk, hogy Beregszász 1775-ig hármastagoltságú város lehetett, azaz főváros, Új- és Papváros (más néven Paputca) nevű részekből állt. A XIX. században ismét találkozunk: az Ardó-, Árok-, Felszer, Kis-, Malom, Naményi-, Pap- és Újváros-, Tóth-utcák neveivel, illetve Beregszász korábban még nem említett ún. Kis-Kassa elnevezésű utcájáról is tudomást szerzünk. A város legkorábbi mesterséges utca- és térvutalásai a XIX. század végére és a XX. század elejére tehetőek, többek között olyan utca- és térnevekkel kapcsolatban találunk adatokat, mint például: Attila-, Arany János-, Árpád-, Bajza-, Bocskai-, Esze Tamás-, Kinizsi-, Széchenyi-utca, valamint Kossuth-, Rákóczi-, Werbőczy-tér. A névtan irodalom alapján joggal feltételezhetjük, hogy Beregszászban már korábban is keletkezettek mesterséges utca- és térnevek, azonban a város első hivatalos utca- és térv-összeírásának és -átkeresztelésének pontos dátuma számunkra ismeretlen, mivel a város történetét feldolgozó szakirodalomban semmilyen adatot sem találunk ezzel kapcsolatban.

Az általunk áttekintett levéltári forrásanyagokban is számos adatot találunk Beregszász természetes és első mesterséges utcaneveivel kapcsolatban. Beregvármegye főispánjának iratanyagai közül az 1700-as évektől kezdődően találunk olyanokat, amelyek értékes adatokkal szolgáltak Beregszász legkorábbi természetes utcaneveinek feltérképezése terén. Különösen az adóösszeírások és adásvételi, tulajdonviszonyokat rögzítő iratok érdekesek e tekintetben, amelyek alapján a XVIII. század során folyamatosan nyomon követhetjük a város főleg Akasztó-, Árok-, Ardó-, Felszer-, Kis-, Malom-, Pap-utcák neveinek előfordulásait. Több iratban is találunk olyan természetes utcaelnevezéseket, mint Barát-, Szénégető- és ún. Újvárosi különálló rész (utca). Ugyanakkor egy-egy alkalommal néhány iratban találkozunk olyan utcával, mint Tóth-utca, valamint Bereg megye krónikása által sem ismert újabb utcanévek is említődnek, mint Újváros és Vége, Újvárosi Sikátor vagy a Város szekér útja.

Az áttekintett sajtóanyag értékes adatokkal szolgált Beregszász első hivatalos utcanév-összeírás és -megváltoztatás pontos dátumának megállapítása terén, amelyre 1900 decemberében került sor, amikor is a korabeli város 35 régi, természetes elnevezésű utcája és tere közül 33-at a városi képviselőtestület döntése alapján új, mesterséges utca- és térvnévvel láttak el (lásd 3. táblázat). Az új, mesterséges utca- és térnevek jelentős része (32 db) pedig híres, hazájukért áldozatkész és hazafiasságukról bizonyágtételt tett magyar történelmi személyekről kapta a nevét (pl.: a honfoglalás korából Árpádról, Lehelről, Attiláról; a török és Habsburg-ellenes háborúk korszakából Zrínyiről, Hunyadiáról, Bethlenről, Wesselényiről, Bocskairól, Rákócziról, Esze Tamásról, Bercsényiről; a reformkor és az 1848–49-es szabadságharc korából Széchenyiről, Deák Ferencről, Vörösmartyról, Kölcseyről, Petőfiről, Kossuth Lajosról) vagy egy-egy közismert magyar költőről (pl.: Arany Jánosról, Tompa Mihályról, Jókairól).

A vizsgált térképészeti anyagok ugyancsak értékes adatokkal szolgáltak Beregszász természetes és első mesterséges utca- és térneveinek feltérképezése terén. A város természetes utcaneveivel kapcsolatban, a számunkra fellelhető térképanyagok közül a legrégebbi, azaz a Beregszász környéki földparcellák 1866-os térképgyűjteményének a város belterületét ábrázoló térképrészletei tartalmaztak néhány utcanévutalást: Ardó-, Pap-, Felső-kis-, Naményi- és Újváros-utca. Ezzel szemben Beregszász 1914-es ún. belső-ségének átnézeti térképe segítségével tudomást szerezhetünk a város valamennyi, korabeli mesterséges utca- és térneveiről: Andrassy-, Arany János-, Árpád-, Attila-, Bajza-, Baross Gábor... stb.

A szakirodalom és a levéltári forrásanyagok alapján feltárt Beregszász természetes és első mesterséges elnevezésű utcái és terei napjainkban használatban lévő neveinek feltárása céljából összehasonlítottuk a város 1914-es ún. belsőségének átnézeti térképét Beregszász 2006-os városi térképével, amelynek során sikerült valamennyi utca- és térnév mai megfelelőjét feltárni (lásd 4. táblázat).

A nevezett utcáknak és tereknek a város XX. századi történetét jellemző kényszerű hatalomváltásokkal szorosan összefüggő önkényes megváltoztatásainak feltérképezése céljából elengedhetetlenül szükséges más forrásgyűjtemények vizsgálata.

IRODALOM

- Balogh István (1985). Bereg megye leírása. – In: Gyarmathy Zsigmond (szerk.): *Szabolcs-Szatmár Megyei helytörténetírás*. Nyíregyháza, Szabolcs-Szatmár Megyei Levéltár. 9–70. o.
- Benda Mária (2003). *Egyesületi és társadalmi élet Bereg megyében*. Beregszász.
- Botlik József–Dupka György (1991). *Ez hát a hon...*. Ungvár.
- Botlik József–Dupka György (1993). *Magyarlakta települések ezredéve Kárpátalján*. Ungvár–Budapest, Intermix Kiadó.
- Csanádi György (2004). *Sorsfordító évek sodrásában*. Ungvár.
- Csatáry György (1993). *Levéltári Kalászatok (tanulmányok, szövegközlemények)*. Ungvár–Budapest, Intermix Kiadó.
- Erdélyi Erzsébet (1967). Utcanévadási szokások az Alföldön a XIX. sz. közepén. – In: B. Gergely Piroska-Hajdú Mihály (szerk.): *A Magyar névtani kutatások legújabb eredményei*. 2. kötet, Gondolat Kiadó, Budapest. 415–421. o.
- Kálmán Béla (1967). *A nevek világa*. Gondolat Kiadó, Budapest.
- Kozma György (1941). *A Beregmegyei Kaszinó százéves története*. Stadium Sajtóvállalat Részvénytársaság, Budapest.
- Lehoczky Tivadar (1881). *Beregvármegye monográphiája*. 3. kötet, Ungvár.
- Lehoczky Tivadar (1999). *A Beregmegyei görögszertartású katolikus lelkészségek története a XIX. sz. végéig*. Ungvár.
- Lehoczky Tivadar (1999). *Adalékok Beregszász történetéhez*. Ungvár.
- Pók Judit (1999). *Bereg vármegye katonai leírása (1782–1785)*. Nyíregyháza.
- Törös Béla (1910). *A Beregszászi nyelvjárás*. Budapest.
- Zubánics László (2001). *Beregszászi kalauz*. Beregszász.

A beregszászi római katolikus egyház helyzete a szovjet rendszer kiépítésének kezdetén (1944–1949)

Rezümé A korabeli helyzetben az egyház státusza sem volt fényes, sok igazságtalanságot tett az egykori kormány, a párt. Ilyen igazságtalanságok közé tartozik az óriási adók kiszabása, amivel az egyház életét próbálták teljesen ellehetetleníteni, az egyház tulajdonainak elvétele, az anyakönyvek beszolgáltatása és az egyházi iskola államosításának intézkedései.

Pásztor Ferenc sok tekintetben meghatározó alakja volt a beregszászi római katolikus egyháznak, hisz nemcsak az egyházi élet, a vallásosság legnehezebb időszakában maradt egyfajta tartópillére a város római katolikus közösségének, hanem hiánypótló feljegyzései, kéziratai megírása révén az utókor számára is rendkívül nagy szolgálatot tett, amiből sok értékes információt tudhatunk meg.

Резюме Становище церкви у радянський час було непростим. Тодішня влада, партія застосовували чимало несправедливих заходів: податки у великих розмірах, конфіскація церковного майна, конфіскація реєстрових книг, націоналізація церковної школи. Метою цієї діяльності було звести нанівець існування церкви.

Ференц Пастор був однією з найбільш впливових осіб берегівської римо-католицької церкви не тільки тому, що залишався опорою для міської католицької громади й для церковного життя в найважчий для духовенства період, а й тому, що своїми нотатками про життя церкви він зробив велику роботу й залишив важливе автентичне джерело, з якого ми можемо отримати неоціненну інформацію про ті часи.

Kárpátalján az 1944-ben bekövetkezett rendszerváltásnak, a szovjet rendszer kiépítésének egyik fontos összetevője az ateista nevelés, mely nagymértékben veszélyeztette az egyház életét. A történelmi egyházak, a „vallásosság, a hívő emberek meggyőződése elleni harc 1945-től a hivatalos politika szintjére emelkedett”²¹ és a hatóságok a legkülönbébb módon igyekeztek korlátozni a hitéletet, a vallásos tevékenységet.

A '44-es és az utána következő események nagy hatással voltak a beregszászi római katolikus egyházra. A szovjet csapatok bejövetele után az egyház feladata a hívek nyugtatása és türelemre intése volt: „E válságos időben fokozottabb buzgósággal vegyünk részt.”²²

„A sztálinizmus lesújtott a kárpátaljai római katolikus egyházra is. A kommunista agitátorok elvetemülten nehezítették meg a vallási közösségek életét.”²³ „Többek között betiltották a hitoktatást, megfosztották az egyházat épületeinek, templomainak tulajdonjogától, államosították az egyházi könyvtárakat, okiratokat, történelmi feljegyzéseket. Ahol a hívek erősen ragaszkodtak templomukhoz, használatáért kemény adókat vetettek ki. Ha elmaradt az adófizetés, szemrebbenés nélkül Isten házáat kulcsra zárták. A vérszemet kapott kommunisták ezzel sem elégedtek meg, az emberi jogokat sárba tiporva, sorra zárták be a templomokat. A szent helyeket meggyalázták: raktárrá, sportteremmé, ateista múzeummá, ravatalozóvá, autószerelő műhellyé stb. alakították át.”²⁴

Jelzésértékké a helyzet bizonytalansága tekintetében, hogy 1944 őszén a gyerekek iskolába való beíratása is problémát okozott, mert még kérdéses volt, hogy meg fogják-e tudni nyitni az iskolát időben. Bohán Béla feltételezése szerint – aki a beregszászi római katolikus egyház jelenlegi plébánosa – hadikórházként használták és ezért nem tudták idejében megnyitni az iskola kapuit. Azonban ezt biztosan nem tudva, 1944. szeptember 1–2-án Pásztor Ferenc római katolikus plébános, felhívta a hívek figyelmét: „katolikus

* A II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola V. évfolyamos történelem szakos hallgatója. A tanulmányt Molnár D. Erzsébet lektorálta.

¹ Majnek Antal: A kárpátaljai római katolikus egyház története. In: Útközben, KMKSZ, 1998, 55. o.

² A beregszászi római katolikus egyház könyvtára, Pásztor Ferenc kézírata (1944–49), i.m.

³ Dupka György szerk.: Konceptios perek magyar elítélteinek emlékkönyve, 1944–1957. Intermix, Budapest–Ungvár. 1993. 39. o.

⁴ Majnek Antal: A kárpátaljai római katolikus egyház története. In: Útközben, KMKSZ, 1998, Dupka György, 1993. 39. o.

iskolába írássák be gyermekeiket, a beiratkozást pedig a katolikus kultúrházban és a zárdában tehetik meg. Akik I. osztályba iratkoznak, az állami anyakönyvi hivatalból hozzanak születési igazolást.”⁵ A gyerekek beiratkozását a szülőkre bízta, bár felhívta a hívek figyelmét arra is, hogy aki nem figyel a gyermeke lelki életére, az „nagy bünt követ el és vétkezik az egyház törvényei ellen. A szülők lelkiismereti kötelessége, hogy katolikus iskolába írássák gyermeküket”.⁶

A beiratkozás alkalmából a tanulóknak diákmisét tartottak vasárnap a templomban. Pásztor Ferenc kihirdette a misén, hogy „a légitámadás miatt előfordulhat, hogy délelőtti helyett délután vagy este tartják meg a misét”.⁷ Október 1-jén, szülőértekezleten beszélték meg a tanítás lehetőségét. Itt merül fel Bohán Béla elképzelése az iskola hadikórházként való működtetését illetően, de erről konkrét feljegyzések nincsenek.

Október hónapban, rózsafüzér ájtatosságot végeztek kitett szentség előtt: „E válságos időben fokozottabb buzgósággal vegyünk részt az ájtatosságban. A szülők hozzák gyermekeiket is, az ártatlanok imája tegye hathatóssá a mi könyörgésünket, mentse meg az irgalmas Isten a hazánkat, városunkat a fenyegető veszedelemtől...!”⁸

Mintha érezte volna Pásztor Ferenc a bajt az előbbi kihirdetésénél, miszerint az eddiginél is nagyobb tragédia fog történni a várossal, ami október 9-én be is következett: a beregszászi vonatállomás légitámadás áldozata lett, aminek következtében sok ártatlan ember esett áldozatul és még többen sebesültek meg. Több fiatal honvéd lelte halálát ekkor.

Október végén egyre rosszabb lett a helyzet, mivel 26-án a Vörös Hadsereg alakulatai Beregszászhoz értek, és megkezdtek a város elfoglalását. Pásztor Ferenc beszédében próbálta őket megnyugtatni: „Figyelmeztetjük a híveket, hogy e nehéz időkben mindenki őrizze meg a lelki nyugalmát, mely a keresztény hitünknek erejéből táplálkozik.”⁹ Ismeretes, hogy a szovjet hatalom újonnan megérkezett képviselői az 1944-es év végén még nem korlátozták a szabad vallásgyakorlatot, így az ezt követő prédikációk alkalmával, a hirdetésekben elhangzott a hívek felé az a felkérés, amely az új hatósági rendeleteknek történő engedelmességére szólít fel, annak a reménynek adva hangot, hogy így talán elkerülhetőek a megtorlások: „Engedelmeskedjünk a hatósági rendeleteknek, nehogy bárkit is kellemetlenség érjen. Megnyugvásul vesszük tudomásul, hogy a vallás szabad gyakorlata nincs korlátozva, istentiszteleteinket végezhetjük a megszokott rendben és időben.”¹⁰

Bár ez a hirdetés is azt bizonyítja, hogy a szabad vallásgyakorlat nincs korlátozva, de érezhető a félelem, ami az addig megszokottól eltérő eseményekben nyilvánul meg. Mert már az adventi időben (december 13-án) Pásztor Ferenc máshogyan vélekedik erről, és azt hirdeti a híveknek, hogy „E nehéz időben, amikor roskadozik vállunk a súlyos kereszt alatt, amikor a történelem gyászos napjaiban az emberiség milliói járják a Kálvária útját, csak a Krisztus keresztútján találunk erőt, vigasztalást. Ezért egész adventben minden hétköznap d.u. 3 órakor keresztutat fogunk végezni itt a templomban. Jöjjenek a hívek, akiknek keresztjük van és kinek nincsen azok is, vegyenek részt ebben az ájtatosságban, s a kereszt lábaihoz tegyék le a fájdalmainkat, hogy ott enyhületet találjunk”.¹¹ Ebben az időben keresztutat is végeztek, ami nem volt megszokott. Pásztor Ferenc a híveket lelki megerősítésre és kitartásra ösztönözte.

Ezzel záródott az év, így várták a Megváltó Jézus születésének ünnepét. Ebben az időben nagy szükségük is volt Rá, aki majd segít, és jobbá tesz mindent, aki megerősíti a gyengéket, mert a hívek minden életkedve elszállt, nekik már csak a hit maradt. Így folytatódott a következő év is, január „18-25-ig könyörögtek az összes keresztények egységéért”.¹²

⁵ A beregszászi római katolikus egyház könyvtára, Pásztor Ferenc kézírata (1944-49), i.m.

⁶ A beregszászi római katolikus egyház könyvtára, Pásztor Ferenc, (1944-49), i.m.

⁷ Uo.

⁸ Uo.

⁹ Uo.

¹⁰ Uo.

¹¹ A beregszászi római katolikus egyház könyvtára, Pásztor Ferenc, (1944-49), i.m.

¹² A beregszászi római katolikus egyház könyvtára, Bohán Béla kézírata: *História Domus*

Pásztor Ferenc és a többi felekezetek is egy határozatot kaptak 1945. január 27-én Beregszász város polgármesterétől (Scitovszky Antaltól), amely keresztény felekezetek lelkeszeinek szólt. A határozatban a lelkeszek kérelmezésére válaszolva megadják a keresztény felekezetek számára a kért, a misézéshez szükséges boradagot, ami minden felekezetnek ugyanannyi volt, 560 l/1 pengő. Azonban ezt meggondolván 1945. március 3-án egy új határozatot küldtek a polgármesteri hivatalból a felekezeteknek, ami kimondta, hogy azt az iratot, amit január 27-én küldtek, semmisé nyilvánított, és tartalmát (borjárandóság) visszavonták „nem kézbesítettnek tekintendő!”¹³

A szovjet rendszer erősödésével az egyházak rendeletek formájában különböző utasításokat kaptak: ilyen volt az egyházak templomainak tornyain lévő órák beigazítása a moszkvai időszámítás szerint, amit 1945. április 19-én kelteztek. Ezzel az intézkedéssel is hatalmukat akarták erősíteni.

Nagybőjti időben azt a határozatot hozta az egyház, hogy felmenti a híveket a nagybőjti húsmegtartóztatástól a háborús helyzetre való tekintettel miatt. Ezért csak hamvazószerdán és nagypénteken kötelezték a híveket a szigorú böjt megtartására. Inkább felkérte a híveket, amennyiben tudnak, figyeljenek a rendszeres táplálkozásra, és ne böjtöljenek.

A világháború folyamán elszenvedett veszteségek és az azt követő sztálini rezsim kiépítésének sajátosságai a gazdaságra és az élet valamennyi területére rányomta a bélyegét, így az egyház anyagi helyzetére is.

Gyűjtést szerveztek a lerombolt kiseráti templom felépítésére.

1945 adventjén az egyháznak anyagi problémái lettek és a hívek segítségét kérték. „Az év végének közeledtével az egyház vezetősége kérelemmel fordul katolikus híveihez. A legtöbb történet pénzbecserélés s az egyházi szülőtermésnek legnagyobb részében való elpusztulása anyagilag nehéz helyzetbe hozta az egyház gazdaságát. Igaz, hogy iskoláink fenntartásának gondja már nem terheli az egyházat, de vannak egyéb anyagi kötelezettségeink. Az egyház személyzetét, nyugdíj nélkül maradt papjainkat fenn kell tartanunk. Templomunk, zárdáink, szegényeink, nélkülöző családjaink, gondját kell viselnünk. Ezért kérünk híveinktől segítséget, nem azoktól, akik maguk is nélkülöznek, hanem azoktól, akiknek még van némi feleslegük. Hálásan kell bejelentenem, hogy eddig is tapasztaltam híveink áldozatkészségét.”¹⁴ Még hozzátette Pásztor Ferenc, hogy az adományozás módja ne adózás formájában történjen, hanem kinek mennyi feleslege van, és úgy érzi, hogy azt az egyháznak akarja felajánlani. Három napig folyt a gyűjtés: hétfőn, szerdán és pénteken. A templom hajójába állandóan elhelyezett gyűjtőperselyt raktak, hogy a hívek oda tegyék be adományukat.

Karácsony után a kórházban újonnan felszentelt kápolnában tartott szentmisét Pásztor Ferenc, a kórházi nővéreknek és ottani alkalmazottaknak vagy a betegek részére.

1946. február 3-án Pásztor Ferenc kihirdette, hogy „hivatalos hatósági felszólításra a választások miatt az istentiszteletet valamivel korábban fogjuk megkezdeni és befejezni”.¹⁵ Mindebből azt a következtetést vonhatjuk le, hogy egyre rosszabb lett az egyház helyzete, már az istentiszteletek tartásába is beleszólt az állam.

1946-ban továbbra is élelmezési nehézségek voltak a városban. Ezért az egyház a háborús helyzetre való tekintettel részben felmentette a nagybőjt alól a híveket, csak hamvazószerdán és nagypénteken volt kikötve, hogy hústól tartóztatassák magukat a hívek. A többi napokon ismét kérték a híveket, hogy ne böjtöljenek, hanem táplálkozzanak rendesen „és pótolják a böjtöt fokozottabb imával, irgalmassággal, jó cselekedetekkel, önmegtagadással”.¹⁶

¹³ A beregszászi római katolikus egyház könyvtára, Scitovszky Antal polgármester határozata: Keresztény felekezetek lelkeszeinek borjárandósága, Beregszász, 1945. április 3-án

¹⁴ A beregszászi római katolikus egyház könyvtára, Pásztor Ferenc, (1944-49), i.m.

¹⁵ Uo.

¹⁶ Uo.

Pásztor Ferenc 1946. március 10-én kihirdette, hogy „e héten szerdán, pénteken és szombaton és e napokon imáinkat, bűjtjeinket ajánljuk fel arra a szándékra, hogy az Úr jó papokat küldjön híveink lelki vezetésére”.¹⁷ Ekkora ugyanis már több papot elhurcoltak. „1945-ben 3 papot tartóztattak le”¹⁸ és hurcoltak el. Ennek következtében paphiány volt.

Húsvét vasárnapján (április 21-én) Pásztor Ferenc a szentmisét a kórházi betegekért ajánlotta fel, és az akkor beszédett adományokat kezeltetésükre, és felépülésükre gyűjtötték.

Húsvét folyamán hirdették meg az első áldozási oktatást, ezt ki is hirdették április 27-én: „E hét folyamán megkezdjük első áldozó gyermekeink oktatását. X. Piusz pápa szerint, a szülők és plébánosok, illetve a hitoktatók kötelessége, hogy a gyerekeket minél előbb, míg a jót a rossztól a szentségi áldást a testi tápláléktól megkülönböztetni tudják, az Úr asztalához való hozzájárulást.”¹⁹ Az első áldozásra a 7 éves kort állapították meg a hitoktatókkal. Azt is kijelentették, hogy aki nem viszi időben gyermekét az oktatásra, az vétkezik és Isten előtt, súlyos bűnt követ el. Május 31-én meg is tartják az áldoztatást áldozócsütörtökön, aminek végén tartandó agapéra adományokat gyűjtöttek. Ez is tükrözi, hogy mennyire rossz az egyház helyzete.

Sajnos nincsenek pontos adataink, iratok arra vonatkozóan, hogy hogyan léptek fel az egyház és a vallás ellen, de köztudott, hogy lépéseket azért tettek. Ilyen volt például az iskolaügy és annak problémái. „Az ide vonatkozó szakirodalom szerint 1945–46-ban megfosztották az egyházat épületeinek, templomainak tulajdonjától. Az államosított templomokat a hívő közösségek bérbe vehették és a használatáért komoly adókat kellett befizetni.”²⁰ Általános jelenséggé vált a templomok bezárása, raktárrá, tornateremmé, műhelyé, ateista múzeummá történő átalakítása. Lassan minden ingatlant elvettek az egyháztól, ami eddig az ő tulajdonában volt: az iskola, a kultúrterem, a pince, a lakások és a földterületek. Az állami hatóságok „kiterjesztették a tulajdontörvényt a csatlakozott területekre, az egyház jogi személyiségét megszüntették, így bejegyzett ingatlanjait állami kezelésbe vették”²¹. Ezt bizonyítja az 1946. augusztus 26-i fellebbezési irat a városi pénzügyi osztálynak címzetten, amiben részletesen beszámol az állam kezén lévő területekről, amit díjmentesen használtak:

1. „Az I-II. és III. sz. üzlethelyiségeket a 'Járási Promkombinát.'
2. a kultúrtermet és a IV. sz. üzlethelyiséget a 'Városi tanács Testnevelési és Sportügyi ügyosztálya.'
3. Az V. sz. és a VI. sz. helyiségeket a 'Hramcsarszky Szpctorh.'
4. A VIII. sz. helyiséget az alatta lévő pincével együtt a 'Miszke Szpozsviv Tovaristvo Berehovo'

Az egyház az épületekből csupán a 36 m² belterületű, VII. sz. üzlethelyiséget használja bérbeadás által.”²² A kultúrház elvétele miatt az elsőáldozók hitoktatását a templomban végzik.

Szeptember 12–14-én lelkigyakorlatot tartottak a templom felszentelésének 100. évfordulójára. Szintén ebben a hónapban a lelkipásztor felhívja a hívek figyelmét arra, hogy a templomon súlyos adóteher van és kéri a hívek segítségét.

Az októberi ájtatosságot továbbra is „a Krisztusi szereteten alapuló igazságos béke kegyelméért”²³ végzik. Október 24-én ünnepélyes misét tartottak a „távollévő foglyaink

¹⁷ A beregszászi római katolikus egyház könyvtára, Pásztor Ferenc, (1944-49), i.m.

¹⁸ Majnek Antal, 1998, i.m.: 55. o.

¹⁹ A beregszászi római katolikus egyház könyvtára, Pásztor Ferenc, (1944-49), i.m.

²⁰ Botlik József, 1997, i.m.: 276. o.

²¹ A beregszászi római katolikus egyház könyvtára, Bohán Béla kézírata: Historia Domus

²² A beregszászi római katolikus egyház könyvtára, Pásztor Ferenc fellebbezése a Városi Pénzügyi Osztálynak az ingatlanok ügyében, Beregszász, 1946. augusztus 26-án

²³ A beregszászi római katolikus egyház könyvtára, Pásztor Ferenc, (1944-49), i.m.

szabadulásáért,²⁴ vagyis az elhurcolt papokért és a még 1944 novemberében „malenykij robotra” vitt kárpátaljai magyar férfiakért imádkoztak.

1946. november 19-én hivatalosan felkérték Pásztor Ferencet, hogy adja át az iskolát az államnak, ezzel egyértelműen államosították az iskolát. Ennek hatására az ott tanító nővérek elköltöztek a városból, máshova mentek tanítani. Ez lett a kórházban lévő (önkéntes) nővérek sorsa is, mikor „a kommunista eszmék győztek és csak mint más-hol lakó civil ápolók járhattak be”.²⁵ Ily nyomás alatt az egyház közösségei megszűntek, a lelkipásztorok folyamatos elhurcolása hatására pedig az egyéb társaságok is eltűntek (Mária Kongregáció, Oltáregylet, Rózsafüzér Társulat). Ezzel az egyház teljesen meg lett bénítva.

A hitoktatás kezdeti megszervezése után a kommunista hatás és annak ateista eszméi a vallás tiltását hozta magával, így már csak az egyéni hitoktatásról lehetett beszélni, ami félelmek között folyt.

1947. január 18–25-ig a keresztények egységéért könyörgéseket folytattak.

Február 9-én Pásztor Ferenc hirdeti a híveknek, hogy miséző pap hiánya miatt reggelenként csak 2 alkalommal lesz mise a hét folyamán. Egyre nagyobb a paphiány és segédpapok sem jönnek a hiányt pótolni.

A Római Katolikus Lelkeszi Hivatal 1947. február 18-án egy felszólítást kapott az anyakönyvi hivataltól, hogy „az összes régi és a mai napig vezetett egyházi anyakönyveket szolgáltatassák be a beregszászi anyakönyvi hivatalba (ZAHS). 1947. február 25-ig 3 példányban elkészített leltárral együtt beszolgáltatni szíveskedjék”.²⁶ Erre Pásztor Ferenc 1947. február 22-én az előző felszólításra válaszolt. Arra hivatkozott, hogy nem áll jogában és nem tud eleget tenni a felhívásnak, mert ő csak őrzője az anyakönyveknek és nem tulajdonosa.

1. „A lelkészek nem tulajdonosai, csak őrzői az egyházi anyakönyveknek, amelyeknek vezetése szoros kapcsolatban van a szentségek kiszolgáltatásával, a hívek lelki vezetésével s általában a vallásos élet gyakorlatával. Szigorú egyházi törvényünk, hogy ezeket csak az egyházi főhatóság (püspökség) utasítására, vagy engedélyével adhatjuk ki. Szíveskedjék a rendeletet az illetékes egyházi főhatóság közvetítésével közölni a lelkészekkel.

2. Az 1895. okt. 1-én életbelépett egyházpolitikai törvények szerint ezen időtől fogva az egyház nem vezet többé anyakönyvet, csak privát feljegyzéseket a szentségek kiszolgáltatásáról, amelyek semmiféle állami érvénnyel nem bírnak.

3. A szóban forgó rendelet ellentétben áll a szovjet alkotmány 124. cikkelyével, mely a vallás szabad gyakorlatát biztosítja, s ezért kérjük annak végrehajtását felfüggeszteni, amíg e tárgyban a Moszkvába küldött fellebbezésem elintézését nyer.”²⁷

Kapott is az egyház egy kis halasztást, de már április 5-én Lámin Ágáfonov, aki a vallási és kulturális minisztérium kárpátaljai megbízottja, kéri a minisztériumot, hogy „adjon utasítást Pásztor Ferencnek, hogy adja át az anyakönyveket”.²⁸ Erre válaszul Pásztor Ferenc 1947. június 10-én kérte a hivatalt, „adjanak elegendő időt a másoláshoz és ahhoz szükséges papír beszerzéséhez”.²⁹ 1947. július 15-én Pásztor Ferenc elkészítette a jegyzetet, amiben részletesen leírja, hogy hány anyakönyv van (7 db). „Erre természetesen megkeresték az „egyházi főhatóságot”, és megtalálták Pásztor Ferenc helynökben, és őt

²⁴ A beregszászi római katolikus egyház könyvtára, Pásztor Ferenc, (1944-49), i.m.

²⁵ Uo.

²⁶ A beregszászi római katolikus egyház könyvtára, Beregszászi Anyakönyvi Hivatal Vezetőségének határozata, Beregszász, 1947. február 18-án

²⁷ A beregszászi római katolikus egyház könyvtára, Pásztor Ferenc fellebbezése a beregszászi Anyakönyvi Hivatal Vezetőségének, Beregszász, Kelt. 1947. február 22-én

²⁸ Hivatal Vezetőségének, Beregszász. Kelt. 1947. február 22-én

²⁹ A beregszászi római katolikus egyház könyvtára, Lámin Ágáfonov minisztériumi megbízott kérelme, Ungvár Kelt. 1947. április 5-én

szólították fel, hogy akaratuk szerint rendelkezék”.³⁰ Nem tudták megakadályozni, hogy ne vigyék el az anyakönyveket. „De mégis elértek annyit, hogy nem mindent kellett beszolgáltatni, és a régieket is le lehetett másolni.”³¹

Szeptember 14-én, amikor a templom búcsúja volt, Pásztor Ferenc kihirdette, hogy „a templomépületünk javítására és templomunkra kivetett 4000 R adó fedezésére kérjük a hívek szíves adományait”.³²

Kb. ebben az időben hozták létre, a „Húszas Tanácsot” a régi feloszlott képviselőtestület helyett. „Ez a Tanács bérelheti az időközben állami tulajdonba vett templomot és gondoskodik fenntartásáról, adója vagy bére fizetéséről.”³³ A Tanács tagjait az elején a plébános választotta ki, és ő maga vezette, „de egy idő múlva már tagja sem lehetett, és hivatalosan az állami hivatal hagyta jóvá, és ezekkel tárgyalt az Állami Egyházügyi Hivatal,- és azt magyarázták meg nekik, hogy a pap csak az ő alkalmazottjuk, felmondhatnak neki, ők fizetik...”³⁴

Nem érkeznek segédlelkészek pótolni a hiányt. Pásztor Ferenc plébános segítőtje Hudra Lajos volt 1947 nyarától 1949. február végéig. „1949. év nem csak a görög katolikus egyház felszámolását jelezte, hanem Beregszász plébánosának és káplánjának elhurcolását is”.³⁵ Pásztor Ferenc feltehetőleg 1951-ben a szovjet rendszer áldozata, a „terror mártírja” lett.

„A szovjethatalom az egyházakkal szemben vasszigorral járt el. Míg a közösséget a szellemi, vezetőiket a fizikai megsemmisítés fenyegette. A katolikus vallás papjait, bár nem egyszerre, de a vallásos propagandát tiltó törvények megszegése miatt következetesen szintén kényszermunkára ítélték.”³⁶

„Az erkölcsi és anyagi károkat okozó sztálinisták a papokkal is szembefordultak, politikai pereket konstruáltak ellenük és a „szovjet nép ellenségeinek kiáltották ki őket. Igyekeztek hazugsággal, képtelenebbnél képtelenebb vádakkal illetni isten és a nép szolgáit. Az ungvári különleges bíróság szovjetellenes tevékenység vádjával 1945–1956 között 18 római katolikus papot ítélt el maximum 25 évi Szibériában letöltendő kényszermunkára.”³⁷

A fent leírtak alapján kitűnik, hogy Pásztor Ferenc sok tekintetben meghatározó alakja volt a beregszászi római katolikus egyháznak, hisz nemcsak az egyházi élet, a vallásosság legnehezebb időszakában maradt egyfajta tartópillére a város római katolikus közösségének, hanem hiánypótló feljegyzései, kéziratai megírása révén az utókor számára is rendkívül nagy szolgálatot tett, amiből sok értékes információt tudhatunk meg.

³⁰ A beregszászi római katolikus egyház könyvtára, Pásztor Ferenc kérelme a Beregszászi Anyakönyvi Hivatal Vezetőségének, Beregszász Kelt. 1947. június 10-én

A beregszászi római katolikus egyház könyvtára, P. Bohán Béla SJ kézírata: Adalékok a szatmári egyházmegye XX. századi történetéhez, Beregszász

³¹ Uo.

³² A beregszászi római katolikus egyház könyvtára, Pásztor Ferenc, (1944–49), i.m.

³³ A beregszászi római katolikus egyház könyvtára, P. Bohán Béla SJ kézírata: Adalékok..., i.m.

³⁴ Uo.

³⁵ Uo.

³⁶ S Benedek András: A tettenérhető történelem. Intermix Kiadó, Ungvár—Bp, 1993, 10. o.

Majnek Antal: A kárpátaljai római katolikus egyház története. In: Útközben, KMKSZ, 1998,

³⁷ Dupka György szerk., 1993, i. m., 39. o.

IRODALOM

- Botlik József (1997). Hármaskereszt alatt. Bp., Hatodik Síp Alapítvány, Új Mandátum.
- Dupka György szerk. (1993). Konceptiós perek magyar elítélteinek emlékkönyve 1944-1957. Intermix, Budapest-Ungvár.
- Majnek Antal (1998). A kárpátaljai római katolikus egyház története. In: Útközben, KMKSZ.
- S. Benedek András (1993). A tettenérhető történelem. Intermix Kiadó, Ungvár-Bp.

FORRÁSOK

- A beregszászi római katolikus egyház könyvtára, Pásztor Ferenc fellebbezése a beregszászi Anyakönyvi Hivatal Vezetőségének, Beregszász, kelt. 1947. február 22-én
- Beregszászi Anyakönyvi Hivatal Vezetőségének határozata, Beregszász, 1947. február 18-án.
- Bohán Béla kézírata: História Domus
- P. Bohán Béla SJ kézírata: Adalékok a szatmári egyházmegye XX. századi történetéhez, Beregszász
- Lámin Ágáfonov minisztériumi megbízott kérelme, Ungvár Kelt. 1947. április 5-én.
- Pásztor Ferenc kézírata (1944–49), Beregszász
- Pásztor Ferenc fellebbezése a Városi Pénzügyi Osztálynak az ingatlanok ügyében, Beregszász, 1946. augusztus 26-án
- Pásztor Ferenc kérelme a Beregszászi Anyakönyvi Hivatal Vezetőségének, Beregszász Kelt. 1947. június 10-én
- Scitovszky Antal polgármester határozata: Keresztény felekezetek lelkészeinek borjárandósága, Beregszász, 1945. április 3-án

ADATKÖZLŐ

Bohán Béla, a beregszászi római katolikus egyház plébánosa

Veres Ágota

2010.06.24.

A Hollósy Simon Képzőművészeti Alkotótáborban készült művek reprezentatív kiállítása a Gross Arnold Kiállítóteremben.

TÓTH ZSUZSA*

A Kárpátaljai Református Egyházkerület megalakulása, egyházmegyéinek küzdelmei a Csehszlovák Köztársaság kötélképében (1920–1928)

Rezümé A mai kárpátaljai régió az 1919. szeptember 10-én Saint-Germain-en-Laye-ben aláírt szerződés értelmében Podkarpatszka Rusz néven a Csehszlovák Köztársaság fennhatósága alá került az 1938. november 2-án aláírt bécsi döntésig, illetve az anyaországhoz történő 1939-es teljes visszacsatolásáig. Ez alatt a közel húsz év alatt a terület több társadalmi és közigazgatási változáson ment keresztül, melyek a későbbi időkre is nagy hatást gyakoroltak. A kárpátaljai magyar református egyház élete és felépítése is jelentős részben átalakult. A kezdeti időszakban figyelhetők meg a legalapvetőbb változások az egyház szerkezetét, illetve a működését illetően. Az 1920–1928-ig terjedő évek jelentették az egyház számára azt az időszakot, mely során az autonómiába belefoglalt jogaiért küzdöttek, amelyet a csehszlovák állam hosszú évekig nem volt hajlandó elismerni.

Резюме Після підписання Сен-Жерменського мирного договору (10 вересня 1919 року) територія сучасної Закарпатської області увійшла до складу Чехословацької Республіки під назвою Підкарпатська Русь і перебувала у складі цієї держави аж до Віденського арбітражу 2 листопада 1938 року та остаточного приєднання до Угорщини в 1939 році. Протягом цих двох десятиліть у нашому краї відбувся ряд соціальних та адміністративних змін, які мали значний вплив на подальші події. Структура та життя Закарпатської угорської реформатської церкви також значно змінилися. У перші роки цього періоду спостерігаються найбільш суттєві зміни в структурі та роботі церкви. 1920–1928 роки були саме тим періодом, коли церква боролася за свої автономні права, які Чехословацька республіка не визнавала протягом тривалого часу.

A kárpátaljai református gyülekezetek körében zavart keltett az a folyamat, mely során elszakadtak a Magyarországi Református Egyháztól, s megélhetésük ezután a csehszlovák államtól függött. Ennek következtében többször is volt arra példa, hogy megtagadták az egyházi járadékok befizetését, ami megbénította a gyülekezetek életét, mivel ezáltal megfosztották a lelkészeket és a tanárokat a fizetésüktől. Munkácson adományokat kezdtek el gyűjteni az egyház szükségleteinek kielégítésére.¹ A helyzetet tovább nehezítette a szélsőséges és más vallású mozgalmak tevékenykedése a lelkészek ellen. Idetartoztak elsősorban a pravoszláv irány szóvivői, a görög katolikus egyház szószólói, továbbá a baptisták, illetve a jehovisták. Az állami vezetés felismerte az előbb említett szervezeteknek a munkájában azt az eszközt, mely a református egyházat megsemmisíthette volna, így támogatást nyújtott azok megvalósításához.² Végül ultimátumban fogalmazták meg a kormány részéről azt, hogy Kárpátalja abban az esetben kapja meg az autonómiát, ha gyülekezetei leszakadnak magyarországiaktól.³ Eleget téve az ultimátum feltételeinek, ez meg is történt. A kárpátaljai református gyülekezetek ennek ellenére igyekeztek együttműködni a magyarországi református egyházkerületekkel, ami elég nehezen működött, hisz a Csehszlovák Köztársaság egyértelműen Csehszlovákia területén képzelte el a Magyarországtól különvált országos református egyházat.

A jelentős részben magyar nemzetiségű református egyház, így az újonnan megalakult állam kereteibe volt kényszerítve. A csehszlovák területen lévő egyházmegyéek viszont már az 1920-as években szervezkedni kezdtek egy egységes magyar református egyház létrehozására.⁴ Az egyház felállításának feladatával elsőként Révész Kálmán

* Kutató-történész, a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola volt történelem–angol szakos hallgatója. A tanulmányt Bocskor Andrea lektorálta.

¹ Radvánszky Ferenc (főszerk.) 2000: /Kárpátaljai református templomok./ Ungvár–Beregszász, Tárogató Kiadó, 7. o.

² Gulácsy Lajos 2000: /Mélységből a magasba bizonysgáttétel az elmúlt időről./ Munkács, Kárpátaljai Református Egyház sajtóosztálya, 54. o.

³ Radvánszky Ferenc (szerk.): 2000, 8. o.

⁴ Csomár Zoltán 1940: /A csehszlovák államkeretbe kényszerített magyar református keresztyén egyház húszéves története (1918–1938)./ Ungvár, Magyar királyi állami nyomda, 11. o.

püspököt bízták meg, aki később lemondott hivataláról. Helyette Pálóczi-Czinke István folytatta tovább a tárgyalásokat, s inkább azon igyekezett, hogy a kárpátaljai gyülekezetet a Szlovenszkói Tiszáninnyi Református Egyházkerülethez csatolja.⁵ Kárpátalja területén maradt Beregi és Máramaros–Ugocsa Egyházmegyék ekkor még saját alapokon éltek. A Tiszáninnyi Egyházkerület ugyan felhívta a Beregi Egyházmegye esperesi hivatalának figyelmét a csatlakozásra, ők azonban erre nem voltak hajlandóak.⁶ A hovatartozás kérdésében folytatott megbeszélések során az Ungi Egyházmegye kérdése többször is felmerült, mely sarkalatos pontját képezte a tárgyalásoknak, ugyanis közigazgatásilag a terület déli, magyarlakta része Szlovákiához tartozott.⁷ 1921. október 7-én az Ungi Református Egyházmegye ungvári közgyűlésén kimondták, hogy támogatják a kárpátaljai ungi egyházközségek különválását a szlovenszkói ungi résztől.⁸ Ennek lett az eredménye, hogy létrehozták az Ung-Kárpáti egyházmegyét, melynek élére Komjáthy Gábor lelkész került.⁹

A kormánnyal folytatott hosszas tárgyalások eredményeképpen egy teljesen új egyházkormányzatot hoztak létre. Az egyházmegyékben megtartott lelkészgyűlések a kárpátaljai egyházmegyék egyesülése mellett foglaltak állást. A végleges döntés meghozatalára az 1921. augusztus 2-ai Beregszászon tartott tanácskozáson került sor, melynek programját a következő pontokban fogalmazták meg:

1. „Egyházkerület alapításának szükségessége, megfelelő alapító gyűlés megszervezése
2. A név megállapításának kérdése
3. Kérelem a konventbe és a zsinatba való belépés iránt a szlovákiai kerületekkel együtt
4. Javaslattétel az alapító gyűlés helyére és idejére vonatkozólag
5. A püspöki beiktatás helyének és idejének megállapítása
6. Választási ajánlások a kerület részére
7. Pénzügyi bizottság megalakítása.”¹⁰

Biki Ferenc, az Ugocsa Egyházmegye esperese indítványozta a három egyházmegye egyesülését. Pálóczi-Czinke István továbbra is kitartott korábbi elképzelése mellett, hogy a kárpátaljai reformátusok ne önállóan szerveződjenek, hanem csatlakozzanak a Tiszáninnyi Egyházkerülethez. A tárgyalások végül azzal zárultak, hogy létrehoztak egy tíztagú bizottságot, melynek az volt a feladata, hogy képviselje a régió református gyülekezeteinek érdekeit a kárpátaljai kormányzósággal való tárgyalások során.¹¹

A Beregi Egyházmegye 1921. szeptember 15-én Beregszászon tartott közgyűlésének jegyzőkönyvi feljegyzéséből megtudhatjuk, hogy a „a teljhatalmú miniszter kijelentette azt, hogy Podkarpatszka Ruszban a református egyháznak külön kell szervezkednie”.

¹²Az önálló református egyházkerület megalakításával a kormány magát az egyházat bízta meg. Ezért körlevélben hívták fel a lelkészek és presbiterek figyelmét, hogy szavazással hozzanak döntést az ügyben. A presbitériumok többsége a Kárpáti Egyházkerület mellett tette le voksát, s egy sem szavazott a Szlovenszkói Tiszáninnyi Kerülethez való csatlakozásra. Ez szám szerint 78 gyülekezetből 73 érvényes szavazatot jelentett.¹³

1923. március 8-án Beregszászban rendkívüli gyűlésen tanácskoztak az új önálló egyházkerület jövőjéről, valamint az Ungi Egyházmegye kárpátaljai kerülethez való

⁵ Botlik József 2005: /Közigazgatás és nemzetiségi politika Kárpátalján I/ Nyíregyháza, IMI PRINT KFT, 226. o.

⁶ Csomár Zoltán: i. m., 1940, 19. o.

⁷ Botlik József: i. m., 2005, 226. o.

⁸ Fedinec Csilla 2002: /A kárpátaljai magyarság történeti kronológiája 1918–1944./ Galánta-Dunaszerdahely, Fórum Intézet - Lilium Aurum, 94. o.

⁹ Fritz Peyer-Müller 1994: /A kárpátaljai református egyház története a két világháború között – kitekintéssel a jelenre./ Budapest, Református zsinati iroda tanulmányi osztálya, 79. o.

¹⁰ Uo. 82. o.

¹¹ Botlik József: i. m., 2005, 226. o.

¹² Beregi Református Egyházmegye 1921. szeptember 15-én Beregszászban tartott közgyűlésének jegyzőkönyve, 5. o., KRL

¹³ Radvánszky Ferenc szerk.: 2000, 8. o.

csatolásáról.¹⁴ Április 17-én ült össze a választóbizottság, mikor is megválasztották Bertók Béla munkácsi lelkészt az egyházkerület első püspökévé (80-ból 47 szavazat), György Endrét pedig főgondnoknak.¹⁵ Az új püspök ünnepélyes beiktatására június 7-én került sor a munkácsi templomban, melyen a kormány részéről egyetlen képviselő sem volt jelen.¹⁶ Az egyházkerület a Beregi, Ungi és Máramaros-Ugocsa Egyházmegyéből jött létre, mely 77 gyülekezetből, 65 ezer gyülekezeti tagból, 76 lelkész és 5 segédlelkészből tevődött össze, valamint három filiából és három missziós egyházközségből.¹⁷

A Szlovenszkói és Ruszinszkói Egyetemes Református Egyház első törvényhozó zsinatára 1923. június 17–18-án került sor Léván, miután az 1921 és 1922-re tervezett egyrészt pénzügyi, másrészt az állam részéről folytatott semlegességi politika miatt elmaradt.¹⁸ A Kárpátaljai Református Egyházkerület megalakulását követően már törvényesen megválasztott képviselőkkel vett részt a zsinaton, akik a következők voltak: Biki Ferenc, Komjáthy Gábor, Sütő Áron és Bary Gyula. A világi részről pedig Polchy István, Egyri Ferenc, Komáromi Lajos és Korláth Endre, valamint Molnár Ferenc tanító volt jelen.¹⁹ Titkos szavazással megválasztották Palóczi-Czinke István lelkészt elnöknek, alelnöknek pedig Bertók Bélát. A zsinat egyik lezárásaként az állam elismerte, hogy a szlovákiai református egyház a Csehszlovák Köztársaság keretein belül önálló. Ezzel a kijelentéssel a magyarországi testvérkapcsolat teljes lezárását szerették volna megerősíteni.²⁰

1924. június 26–27-én került sor a Kárpátaljai Református Egyházkerület közgyűlésére Beregszászban. A tanácskozáson a következő határozat született: „...a kárpátaljai egyházkerület megalakulását a kormány s annak ruszinszkói exponense, a kormányzóság, hivatalosan még ma sem vette tudomásul, (...) a kerület semmiféle államsegélyben nem részesül, (...) a kormányzóság tanügyi vezetése az egyház autonómiáját megsértve, a püspöki hivatalt kikerülve egyenes érintkezést folytat kisebb egyházi alakulatokkal ...”.²¹

Az egyházkerület küzdelmei, a Podkarpatszka Rusz területén a megalakulását követő években is tovább folytatódtak. Hivatalosan ugyan nem szűnt meg az autonómia, viszont a kormány nagyon hosszú ideig nem volt hajlandó elismerni sem az egyházkerületet, sem pedig annak püspökét.²² Ez a helyzet jelentős részben megalapozta az egyház és az állam közötti bizalmatlan kapcsolatot.

Az egyházmegyéknek több téren is meg kellett küzdeni a kormánnyal, hogy az autonómiába megfogalmazott jogaikkal gyakorlatba is tudjanak élni. Egyik legfőbb feszültségi forrást képezett az egyházi tisztviselők állampolgársági ügye. A probléma a kezdetektől fogva fennállt és „Damoklész kardjaként” lebegett a lelkészek feje felett. Az egyházkerület megalakításának első szakaszában még nem tették függővé az egyházi alkalmazottak munkáját az állampolgárságtól. 1920-ban azonban felszólították őket, hogy adják be kérelmüket a csehszlovák állampolgárság megszerzésére. Egy hirdetmény jelent meg Kassán az *Esti Újság* c. lapban, melyben felszólították az egyházi képviselőket, hogy december 31-i hatállyal tegyék le fogadalmukat. A Beregi Egyházmegyét illetően Bertók Béla privát úton értesült az újságcikkről december 30-án. Ezt követően 31-én levélben fordult a kormányzósághoz, hogy az ügyet az autonómiában megfogalmazott feltételek szerint az egyház saját berkeiben oldja meg. Válasz a levélre egészen az 1921. szeptemberi közgyűlésig nem érkezett. A kialakult helyzet megoldására ezen a közgyűlésen döntés született az egyházi tisztviselők fogadalomtételéről, azzal a feltétellel, hogy „csak testületileg történhetik meg”.²³

¹⁴ Fedinec Csilla: i. m., 220, 118. o.

¹⁵ Fritz Peyer-Müller: i. m., 1994, 118. o.

¹⁶ Uo. 122. o.

¹⁷ Botlik József: i. m., 2005, 226. o.

¹⁸ Fedinec Csilla: i. m., 2002, 122. o.

¹⁹ Fritz Peyer-Müller: i. m., 1994, 124. o.

²⁰ Uo., 136-137. o.

²¹ Fedinec Csilla: i. m., 2002, 133. o.

²² Botlik József: i. m., 2005, 227. o.

²³ Beregi Református Egyházmegye, 1921. szeptember 15, 6. o.

A további tárgyalások következményeképpen arról döntöttek, hogy előbb az egyházmegye esperese tegye le fogadalmát. Az előírtaknak megfelelően december 27-én 10 órára kellett megjelennie fogadalomtételre. A kérésnek eleget téve Bertók Béla egy tol-máccsal az arra kijelölt napon ezt meg is tette Ungváron. A tanügyi referens, aki illetékes volt az ügyben, ekkor nem tartózkodott hivatalában, s mint később kiderült, igazából senki sem tudott a megbeszélésről. Bertók Béla levélben fordult magához a Beneshez, aki január 1-jén Munkácson járt, s közölte vele sérelmeit, miszerint a kormány képviselői nem az autonómiában megszabott úton kezelik az egyház ügyeit.

1922. november 9-én Beregszászon tartott köz- és bírósági gyűlésen már Szentimrey József tartotta az esperesi beszámolót, amikor is még mindig megoldatlan kérdésként kezelték a lelkészek állampolgárságának ügyét. Ez ügyben az újonnan megválasztott esperes elhangzott jelentése alapján háromszor járt Ungváron, s személyesen adta át a lelkészek fogadalmi kérvényét az illetékes kormányzerveknek, ahol szóbelileg *„18 lelkésztől minden kifogás nélkül kivétték a fogadalom, azonban ez 14 rendes és 2 segédlelkészre redukálódott később kik 2 lelkész kivételével már le is tették a fogadalmat. A többi 20 lelkész két kategóriába osztottak...a második kategóriába az a 12 lelkész tartozik, mint akiknek nincs állampolgárságuk”*.²⁴ Ezzel kapcsolatosan a közgyűlés részéről az a határozat született, hogy memorandummal forduljanak a köztársasági elnökhöz, s tárják fel a kormány előtt a lelkészek helyzetét s *„azokat a következményeket, melyek az ő esetleges kiutasításaikkal az egyes egyházak s közvetve magának az államnak a békéjét is fenyegeti...”*²⁵

Az 1923. áprilisi esperesi jelentés arról számol be, hogy 11 lelkésznek állampolgársági, s ezáltal fogadalomtételi ügye még nem tisztázott a közgyűlés napjáig sem. Tudomást szereztek arról is, hogy a 11 lelkész közül Szutor Jenő beregszászi lelkészt kiutasították. Az ügy megoldása érdekében a közgyűlés sürgönnyel fordult a belügyminiszterhez, a köztársasági elnökhöz, hogy *„pénzt és időt nem kímélve, záros határidőn belül”*²⁶ semlegesítse meg ezt az utasítást, illetve ha nem oldódik meg ez az ügy, a püspök és a főgondnok személyesen keresse fel a köztársasági elnököt. A jelentés további részében azt olvashatjuk, hogy Rácz Miklós badalói lelkészt is kiutasították a köztársaság területéről. Az egyházkerület ebben a kérdésben tárgyalást kezdett a kormány képviselőivel, akik arról biztosították őket, hogy *„senkinek nem lesz bántódása”*.²⁷

Szutor Jenő beregszászi és Molnár Ferencz asztélyi lelkészek ügyében később az a hír érkezett, hogy a legutóbbi gyűlés óta egész családjukkal (Molnár Ferencz 1923. július 19-én, Szutor Jenő augusztus 2-án) együtt elköltöztek otthonaikból.²⁸ Ezenkívül még nyolc olyan lelkész volt ebben az időben, kiknek állampolgársági ügye nem volt tisztázva, s az első kérvényüket is elutasították. Bár a kormány részéről újabb biztatás érkezett, hogy az ügy megoldása folyamatban van és hogy a második kérelmet már minden bizonnyal el fogják fogadni.²⁹

Az 1924. október 30-án tartott gyűlésen Pói József haranglábi lelkész ismertette az ellene kiadott kiutasítási rendeletet, melyben a következők voltak megfogalmazva: *„Nevezett magyar állampolgárnak van kimutatva, ezen a területen érvényes igazolványok nélkül tartózkodik, rendetlen élete és eljárása felháborodást, elégedetlenséget és viszálykodást kelt a lakosság körében; az ő itteni tartózkodása a közrend és biztonság szempontjából nem szolgál javára sem az államnak sem a községnek.”*³⁰

²⁴ Beregi Református Egyházmegye 1922. november 9-én Beregszászban tartott köz- és bírósági gyűlésének jegyzőkönyve., 5. o.

²⁵ Uo. 9. o.

²⁶ Beregi Református Egyházmegye 1923. április 26-án Beregszászban tartott köz- és bírósági gyűlésének jegyzőkönyve, 8. o., KRL

²⁷ Beregi Református Egyházmegye 1923. szeptember 28-ai Beregszászban tartott közgyűlésének jegyzőkönyve, 9. o., KRL

²⁸ Uo. 13. o.

²⁹ Beregi Református Egyházmegye 1924. október 30-ai Beregszászban tartott közgyűlésének jegyzőkönyve, 14. o., KRL

³⁰ Beregi Református Egyházmegye 1924. október 30-ai Beregszászban tartott közgyűlésének jegyzőkönyve, 14. o., KRL

Az egyházi tisztviselők állampolgársággal kapcsolatos problémái a Beregi Egyházmegyén kívül a másik két egyházmegyére is jellemző volt és továbbra is fennállt, még négy évvel a Kárpátaljai Református Egyházkerület létrejötte után is. 1928. januárjában, a Pozsonyban tartott törvényhozói zsinaton ismét sor került annak megvitatására. Siménfalvy Árpád, az egyházkerület egyik világi képviselője indítványában kérte, hogy mondják ki: „a lelkészek, akik valamely szlovenszói és ruszinszói egyházközségben ténylegesen lelkészi állást töltenek be megválasztásuk és állásaikba való beiktatásuk folytán eo ipso³¹ megszerezték az állampolgárságot, mégpedig visszamenőleg az állam változásától...” A javaslatot először nem fogadták el, inkább arról döntöttek, hogy az alkotmányozó bizottság elé terjesztik.³² A hatodik, január 28-ai ülésen az előző indítványt a következővel egészítette ki: készítsenek egyfajta kimutatást, felsorolást a neveikkel és személyi adatokkal együtt, amit a kormányhoz terjesszenek be és kérvényezzék az állampolgárság megadását „közigazgatási díj (dafka) fizetése nélkül”. A kérdés lezárásául kijelentették, hogy amennyiben a kormány megadja az állampolgárságot a felterjesztett személyek részére, a zsinat felhatalmazta az előző kiegészítések eltörlésével. A javaslatokat a zsinat elfogadta.³³

Az egyház és a kormány közötti feszült viszony másik fő forrását az iskolák képezték. A Beregi Egyházmegyét illetően az 1919–20-as évet szüneteltették az oktatásban, mely elsősorban a tanárok állampolgársági fogadalomtételével volt kapcsolatos.³⁴ 1921-ben a tanügyi osztály részéről egy olyan rendelet jelent meg, mely szerint azokban az iskolákban, ahol több tanár működik, „tekintet nélkül arra, hogy milyen vallásúak, s tekintet nélkül arra, hogy állami vagy felekezeti iskolában tartoznak”,³⁵ az osztályokat felosztják, s a diákokat összevegyítik. Ez ügyben az esperes többször is járt az illetékes szerveknél, de nem voltak hajlandók visszavonni a rendeletet. Csak ott hagyták változatlanul az osztályokat, ahol a lelkész és a presbitérium felszólaltak az ügygel kapcsolatosan. Lánczy Béla beregdédai és Fóris Endre barkaszói lelkészek jelentése arról számolt be, hogy a tanügyi osztály által kiadott 15608-as rendeletben arra szólították fel azokat a közösségeket ahol „több iskola van felekezeti vagy állami, vagy 2-3 felekezeti”,³⁶ hogy a tanulókat ne vallás, hanem osztály szerint osszák szét. Ezen felháborodva a lelkészek megtették a megfelelő lépéseket. A dédai iskolákban a lelkész erejének és határozott fellépésének köszönhetően megoldódott a probléma. Barkaszón viszont a presbitérium általi levélre az a válasz érkezett a tanügy részéről, miszerint senkinek nem áll jogában kitiltani az iskolába beiratkozott más vallású diákokat.³⁷

Az Ungi Egyházmegyében is voltak az előbb említett problémával hasonlatosak: „az ungvári középiskolába járó ungvári gyermekek részére az igazgatóság a vallásóra adását azzal az indoklással tagadta meg, hogy a magyar, a ruszin és a cseh tagozatokba járó ref. gyermekek száma nem éri el külön-külön a húszat...” Ezért a hittanórákat az egyház saját hivatali helyiségében tartotta meg és óránként 20 koronát fizetett érte. Az egyházkerület képviselői kérték, hogy a református gyerekeket összevontan oktassák az iskolában és a vallástanítási órákat az állam fizesse.³⁸

A kárpátaljai egyházmegyék igen nagy figyelmet fordítottak a felekezeti iskolákban zajló minél hatékonyabb oktatásra, hogy ezzel is a református eszmét erősítsék a diákokban. A máramaros-ugocsi térségből felhívással fordultak 1927-ben a konvent felé, miszerint kérik, hogy a református felekezeti iskolákban csak református szerzők

³¹ Értsd: magától értetődően, természetesen

³² A Szlovenszói és Kárpátaljai Református Egyház 1928. január 24–26-ai Pozsonyban tartott törvényhozó zsinatának jegyzőkönyve, 22. o., KRL

³³ Uo. 42. o.

³⁴ Beregi Református Egyházmegye 1920. november 25-én Beregszászban tartott közgyűlésének jegyzőkönyve, 3. o., KRL.

³⁵ Beregi Református Egyházmegye 1921. szeptember 15-én Beregszászban tartott közgyűlésének jegyzőkönyve, 6. o., KRL

³⁶ Uo. 6. o.

³⁷ Beregi Református Egyházmegye, 1922. november 9., 7.o.

³⁸ A Szlovenszói és Kárpátaljai Református Egyház Egyetemes Konventjének Kassán 1927. november 22-én tartott rendes ülésének jegyzőkönyve, 97. o., KRL

tankönyveit használják. A konvent ezt a javaslatot „...igen nagy fontosságúnak tekinti, amennyiben bő tapasztalat igazolja, hogy a jelenlegi népiskolai tankönyvek alkalmasak arra, hogy református gyermekeink vallási és nemzeti öntudatát végképp elhomályosítsák.”³⁹ Azonban erre ekkor még nem volt lehetőség. Egy református olvasókönyv bevezetését már „égető szükségnek” tekintették. Ezért Nagy Sándor felsőszecsei tanítót bízták meg egy olvasókönyv megírásával már az 1928–29-ei évre, melyet a konventhez kellett, hogy benyújtson.⁴⁰

Ami Kárpátalja tanügyi rendszerét illeti, az 1927. november 22-én tartott Szlovenszkói és Kárpátaljai Református Egyház egyetemes konventjének jegyzőkönyvi feljegyzései során az egyház részéről a „szokatlan” szóval jellemzik. Az elmondottak alapján ekkoriban az egyházkerület gyülekezeteinek 63% -a tartott fenn felekezeti iskolákat, ami azt jelentette, hogy a magyar kálvinista népesség csak 40%-ának volt felekezeti iskolája ebben a térségben. Így a podkarpatszka ruszi tanköteles diákok 44%-a járt felekezeti iskolába. A többiek állami iskolába jártak vagy még oda se, ami a tanköteles fiatalok 7%-át tette ki. Ez elsősorban a tanítóhiánynak volt köszönhető. A kárpátaljai egyházkerület területén lévő 64 iskolából 9-ben az állam által kinevezett tanító tanított, akik ráadásul nem voltak református vallásúak. 11 református tanítói állásban üresedés volt. Az iskolák állapotát illetően a jelentésben az szerepelt, hogy az iskoláknak a 82%-a volt ötosztályú, de ezenkívül voltak négy és kétosztályúak is. A tantermek felszerelése is hiányosságot mutatott.”⁴¹

Mint azt láthatjuk, a hatalomváltás következtében az egész kárpátaljai református egyház működése és tevékenysége is jelentős részben átalakult. A legnagyobb változások elsősorban az állampolgársági ügyekkel, valamint az iskolák átszervezésével voltak kapcsolatosak. A legfőbb problémát mégis az jelentette, hogy miképpen tud majd a Kárpátaljai Református Egyházkerület az autonómiában megfogalmazott jogai szerint élni.

IRODALOM

- Botlik József (2005). Közigazgatás és nemzetiségi politika Kárpátalján I. Nyíregyháza, IMI PRINT KFT.
 Csomár Zoltán (1940). A csehszlovák államkeretbe kényszerített magyar református keresztyén egyház húszéves története (1918–1938). Ungvár, Magyar királyi állami nyomda.
 Fedinec Csilla (2002). A kárpátaljai magyarság történeti kronológiája 1918–1944. Galánta–Dunaszerdahely, Fórum Intézet–Lilium Aurum.
 Fritz Peyer–Müller (1994). A kárpátaljai református egyház története a két világháború között – kitekintéssel a jelenre. Budapest, Református zsinati iroda tanulmányi osztálya.
 Gulácsy Lajos (2000). Mélységből a magasba bizonyosságtétel az elmúlt időkről. Munkács, Kárpátaljai Református Egyház sajtóosztálya.
 Radvánszky Ferenc (főszerk.) (2000). Kárpátaljai református templomok. Ungvár–Beregszász, Tárogató Kiadó.

FORRÁSOK

- A Szlovenszkói és Kárpátaljai Református Egyház 1928. január 24–26-ai Pozsonyban tartott törvényhozó zsinatának jegyzőkönyve, Beregsom, 1928. Rimaszombat.
 A Szlovenszkói és Kárpátaljai Református Egyház Egyetemes Konventjének Kassán 1927. november 22-én tartott rendes ülésének jegyzőkönyve, Beregsom, 1928. Rimaszombat.
 Beregi Református Egyházmegye 1920. november 25-én Beregszászban tartott közgyűlésének jegyzőkönyve, Mezőgecse, 1924. Beregszász.

³⁹ A Szlovenszkói és Kárpátaljai Református Egyház Egyetemes Konventjének Kassán 1927. november 22-én tartott rendes ülésének jegyzőkönyve, 96. o., KRL.

⁴⁰ Uo. 96–97. o.

⁴¹ Uo. 18–19. o.

- Beregi Református Egyházmegye 1921. szeptember 15-én Beregszászban tartott közgyűlésének jegyzőkönyve, Mezőgecse, 1924. Beregszász.
- Beregi Református Egyházmegye 1922. november 9-ei Beregszászban tartott köz- és bírósági gyűlésének jegyzőkönyve, Mezőgecse, 1924. Beregszász.
- Beregi Református Egyházmegye 1923. április 26-án Beregszászban tartott köz- és bírósági gyűlésének jegyzőkönyve, Mezőgecse, 1924. Beregszász.
- Beregi Református Egyházmegye 1923. szeptember 28-ai Beregszászban tartott közgyűlésének jegyzőkönyve, Mezőgecse, 1924. Beregszász.
- Beregi Református Egyházmegye 1924. október 30-ai Beregszászban tartott közgyűlésének jegyzőkönyve, Beregsom, 1925. Beregszász.

2010.09.24.

A Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Levéltár által a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskolán rendezett XVII. Szabolcs-Szatmár-Beregi Nemzetközi Levéltári Napok második napi programja.

Adalékok a beregszászi református temető történetéhez és jellemzéséhez

„Temetőnek gazos részén,
Elfeledett hantok sora.
Néhol táblán felsejlik,
Nem feledünk el soha.”

Pajor Zsolt

Rezümé A munka egy kárpátaljai – az ukrán–magyar nyelvhatáron fekvő – város, Beregszász református temetőjével, az ehhez kapcsolódó adatokkal, történelmével és jellemzésével foglalkozik. Fő célomul tűztam ki azt, hogy sikerüljön egy olyan képet, illetve leírást adni a temetőről, amely segít Beregszász történeti írásait kiegészíteni, valamint hasznos a gyakorlatban is.

A kutatásom célja közé lehet sorolni azt a tényt, hogy erről a témáról kevés magyar nyelvű kiadvány jelent meg, s így több érdeklődő számára válhat elérhetővé.

Azért éreztem szükségességet a téma bővebb és behatóbb tanulmányozásának, mert a temető bőséges történelmi forrásokkal rendelkezik, és ezek felkutatása és vizsgálata hozzájárul a kárpátaljai magyarság történelmi bemutatásához.

Резюме Тема цієї роботи – історія та структура Берегівського реформатського кладовища. У ній коротко розглянуто історію, походження та конструкцію найбільшого кладовища міста.

Головна мета нашої роботи – дати опис кладовища, який допоможе глибше познайомитися з поховальними звичаями та минулим міста Берегово і є корисним для краєзнавства.

Причиною обрання теми дослідження є той факт, що на цю тему до цього часу дуже мало публікацій угорською мовою. Висвітлення цієї теми є вагомим внеском у пізнання історичного минулого угорців Закарпаття.

A temető szent hely (*locus religiosus*). A temetkezés helye már a pogány rómaiak számára is szent volt, annál inkább a kereszténységben. Nem csupán az ünnepélyes megáldás révén, amellyel használatba veszik, hanem sokkal inkább a rendeltetése miatt, mivel a feltámadásra váró megszentelt test ideiglenes pihenőhelyéül szolgál.

A temető (görög *koimétérion*; latinul *coemeterium*, nyugvóhely, alvók helye; *campo santo*, szent mező): ami valamely település, emberi közösség halottainak nyugvóhelyéül szolgáló, többnyire vízmentes magaslaton fekvő földterület. Eredetileg a temető földfelszíni és föld alatti részét együtt nevezték *coemeterium*nak, magát a föld alatti részt *cryptának* (görög *krüpté*, 'rejtett') mondták. A temető német nevei: *Friedhof*, a béke udvara, a béke kertje menedéjjel (asylum); tulajdonképpen *Freithof*, azaz körülzárt udvar, mely szintén a menedéjjel kapcsolatos (*Freiung* megszabadítást, menedéket, azilumot jelent).¹

A temetők története végigkíséri az emberiség történetét is, hiszen ezzel együtt változott, átalakult, de rendeltetése ugyanaz maradt.

A sírt a legrégebbi időktől fogva a föld felszínén is megjelölték. A jelölésre általában álló vagy fekvő kőlap, oszlop szolgált, melybe szobrászati díszek mellett a halott nevét s más feljegyzéseket véstek, gyakran epigramma formában.

Az őskeresztények sírjai is a nyílt utak mellé kerültek Rómában. Idővel helyhiány következtében Rómában és más városokban, ahol a talajviszonyok (tufa) megengedték, föld alatti temetkezési helyeket, katakombákat is létesítettek.²

Az üldözések elmúltával, a IV. századtól a keresztények újra a szabad ég alatt, a város előtti mezőkön temetkeztek.

¹ A II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola volt történelem szakos hallgatója. A tanulmányt Bocskor Andrea lektorálta.

² Magyar Katolikus Lexikon. <http://www.lexikon.katolikus.hu/temető>

³ Uo.

A köztemetők előképe a XIV–XVI. században a hatalmas európai pestis- és leprajárványok után jelent meg. Ezek megtizedelték a lakosságot, s a járványveszély miatt a halottakat újra a helységek kívül, vagy azok szélein földelték el.

A magyar temetők története

A honfoglaló magyarság temetői a lakóterületen kívül kerültek el. A honfoglalás kori sírokban a halott arcát általában a felkelő nap felé fordították.

A kereszténység felvételét követően Szent László és Könyves Kálmán törvénykönyvei előírták a templomok melletti temetkezést.

A sírok jelölésére a középkorban fából ácsolt keresztet használtak, a kőben gazdag vidékeken durván megmunkált kőtömböket is helyeztek a sírra. A késő középkorban a tehetősebb városi polgárok festett képekkel, halotti címerekkel díszítették sírjaikat.

A helyszűke, majd egészségügyi megfontolások nyomán a XVI–XVII. század óta kezdték áthelyezni a temetőket a templomok mellől a településen kívülre. A folyamat a XVIII–XIX. században felgyorsult, de ma is találni templom melletti temetőt.

A különböző vallásfelekezetek temetőiket külön-külön helyezték el, még az egy temetős falvakban is a temető más-más részét használták. A katolikusok a sírokra keresztet, a reformátusok fejfát vagy kereszt nélküli kőtáblát állítanak.³

A felekezet szerint a különböző temetők a XVIII–XIX. század folyamán az egész ország területén lezajló nagyarányú spontán paraszti vándorlások, illetve központi telepítési akciók következtében alakultak ki. A törzslakos és az újonnan letelepülő lakosság gyakran különböző vallású volt. Jellegzetesen meghatározza e tény a magyar falvak képét: két templomuk, két temetőjük van. A temetőterület mérete a lélekszámtól függ. Egy-egy községben gyakran találkozunk különböző időszakban létesített, illetve bezárt temetőkkel, amelyek közül a legújabbat használják, míg a régebbiek már csak a halott-tisztelet kegyeleti színterei.

Falvainkhoz, mezővárosainkhoz szükségszerűen tartozik olyan terület, amelybe elföldelték az elhunytakat. Rendkívüli esetekben még a tanyák – a nagy kiterjedésű határral rendelkező alföldi mezővároshoz tartozó szóránytelepülések – lakói is létesítettek egy-két sírból álló temetőt. Napjaink falusi vagy kisvárosi temetőinek csak kisebb hányada áll századok óta hozzávetőlegesen azonos területen, a legtöbbet az utóbbi másfél-két évszázad során nyitották meg.⁴

A temetési szokássor a halál által szükségessé vált átalakulást, változást hivatott levezetni, azaz a közösség gazdasági-társadalmi belső egyensúlyának helyreállítására kínál normatív keretek között intézményesített formát.⁵

A temetési szokássor tehát a halálhoz mint egyedi, konkrét eseményhez, a halál következtében az egyén életében s a közösségben beállt változáshoz való viszonyt reprezentálja, míg a temető magát a ténnyel. Így egészítik ki egymást az adott esemény deklarálására szolgáló időbeli és térbeli rendszerek. Különbözőségükben minden bizonnyal alapvető szerepe van annak a természetes igénynek és szükségletnek, hogy a halálózásról és a halálózási arányokról ne csak az esemény közvetlen társadalmi környezete szerezzon tudomást, hanem a következő nemzedékek is. Ez utóbbiak informálására szolgál a temető: három-négy nemzedék születési és halálózási arányainak összevetését kínálva a sírok egymás közti térbeli elrendeződésével, a sírjelek térbeli megformálásával s a feliratok közvetített adataival.⁶

Az ember mindig közel akarta tudni magához a halottait, ezért a temetés helye szorosan kapcsolódott (és kapcsolódik) a lakóhelyhez. Ezt kívánja a célszerűség is – ne

³ Bartha Elek: Vallási terek szellemi öröksége. Debrecen, 2006. 165. o.

⁴ Bartha Elek, 2006. i. m.: 173. o.

⁵ Kunt Ernő: Az utolsó átváltozás. A magyar parasztság halálképe. Neumann Kht., Budapest, 2005. 147–150. o.

⁶ Kunt Ernő, 2005. i. m.: 150–165. o.

kelljen messzire menni temetéskor, s majd a sír ápolásakor. Ugyanakkor mindig élesen elválasztották az élők lakhelyét a holtak birodalmától. A települések keletkezésének és fejlődésüknek történetével szorosan összefügg azoknak a helyeknek a keletkezése és létezése, amelyeken megtalálták végső menedéküket a halott polgárok. Ez rendkívül értékes forrás a történelmi kutatások számára.

A temetők létrejöttek és eltűntek, a várossal együtt formálódtak, megjelentek annak peremén, s fejlődésének következtében egyre több új utca és tér vette azokat körül. Néha felszámolásra kerültek vagy elhanyagolódtak az ember emlékezetből történő kitörlésük által.

Beregszász a Vérke jobb partján emelt római katolikus szentély körül formálódott és épült ki. A források tanúsága szerint falai közvetlen közelében keletkeztek az első temetkezési helyek. 1973-ban végzett munkálatok során, a Kossuth téren hatalmas temetkezési helyet fedeztek fel, ám az írásos források tanúsága szerint körülbelül a XIV. század kezdetétől már a jelenleg is meglévő, Puskin utcai temetőben hantolták el az elhunytakat.

A beregszászi református temető páratlan történelmi emlék, amely sokat segíthet Beregszász történelmének és fejlődésének, polgárai életének tanulmányozásában, megismerésében.

Beregszász városában a temetőket három részre lehet osztani: református, római katolikus és a zsidó temető. A legnagyobb területű ezek közül a református temető.

A XIX. századtól a XX. század 40-es éveikig terjedő időszak sírjainak megtalálását nehezítette a pontos temetkezési rendszer hiánya ezen időszakban. Egyes sírokból alig maradt fenn valami, sok esetben hiányzik a hagyományos kelet-nyugati irányú testhelyzet. Ám, eltekintve ettől, az összeszedett anyag lehetőséget nyújt az elemzésre és a temető történelmének további kutatására.

A beregszászi református temetőben, az itt álló nagy kereszt mellett a XVIII. század elején görög katolikusokat kezdték el temetni. A temetőben található legrégebbi sír egy XVIII. század eleji sír, ám az oda eltemetett személy kilétét sajnos nem sikerült kideríteni.

A tudógondozó felőli oldalon található 1860, 1861, 1875, 1880, 1895 évekből származó síremlék közül nem egy nyilvánítható valódi műemlékké. Különösen szembeötlő egy 1840. évi márványoszlop síremlék, melyet életének 82-ik évében elhunyt Kolozsvári Sámuelné tiszteletére emeltek. Ezen a helyen körülbelül negyven sír található. Ezek nincsenek elkülönítve egymástól, napjaink sírjai közé keverednek. Többségük sajnos az enyészet és az emberi nemtörődomség áldozatává vált.

A korábbi síremlékek és az újabbak váltakoznak. Így, a temető centrális részén található Gulácsi István sírja, aki 1846-ban hunyt el. Ettől feljebb Bercsényi Antal huszárhadnagy (1832–1910), az 1848–1849-es évi forradalom és szabadságharc résztvevőjének sírja. Ezekről lejjebb pedig a XX. század első felének sírjai találhatók. Lehetséges, hogy már korábban (a XIX–XX. század elején) létezett az a gyakorlat, hogy létező sírokba utólag is temettek elhunytakat.

A napjainkig épségben fennmaradt sírok többsége a beregszászi temetőben arról tanúskodik, hogy azokban neves és gazdag személyek alusszák örök álmukat (többek között Horthy Miklós rokonai is).

A temetőben találhatunk fekete, illetve fehér márványtömböket is mintázatos acélkerítéssel. Sajnos az 1860–1880-as években állított sírok többsége nagyon rossz állapotban van. Ennek oka a homokos talaj, ami miatt lecsúszott a föld a hegyről, és betemeti a sírköveket. Szintén kevés síremlék maradt épségben századunk 10³–40³-es éveiből, ám itt nagy szerepet játszott elhanyagolt állapotuk is.⁷

A temető régi arculata, szerkezete napjainkra teljesen megváltozott. A régi temető, vagyis a régebbi rész jóval keletebbre helyezkedett el, mint a jelenlegi. Ez azt takarja, hogy a régebbi sírok a jelenleg működő Mustang sportcentrum, valamint a temető közvetlen szomszédságában lévő tudógondozó kórház területén lehetett. Valószínűsíthető, hogy

⁷ Valerij Razgulov: A beregszászi református temető történetéről. //Beregszász hetilap, 2000. június 22.

az építkezések alatt itt talált sírköveket összetörték vagy újra felhasználták. Ezeket az észrevételeket az is igazolja, hogy a legtöbb régi sírt, valamint ezek maradványait a temető tüdőgondozó mellett lévő részében találtam.

A beregszászi református temető fekvése, beosztása és szerkezete

A református temető a város keleti részén helyezkedik el. Közel a város határához, a Kígyós falu felé vezető úton. A Puskin utcáról lehet megközelíteni. A református temetővel szemben a beregszászi katolikus temető helyezkedik el. A két temetőt csak az autót út választja el. Területét tekintve a város református temetője jóval nagyobb kiterjedésű, mint a vele szemben elhelyezkedő katolikus temető. A temető legnagyobb szélessége (nyugat-keleti) megközelítőleg 326 méter, melyet az út mentén mértem. Legnagyobb hosszúsága (észak-déli) nagyjából 255 méter.⁸

A temető területi képe nagyjából négyzet alakú, persze ez alatt azt értem, hogy határait nem vonalzóval húzták, tehát körvonalát megannyi kiszögelés és kanyar tarkítja.

A beregszászi református temetőnek több bejárata is van. A legtöbb az út mentén található, valamint van egy nagyobb bejárata a Szőlőhegy utca felől, ezenkívül létezik még számos kisebb, nem hivatalos megközelítési módja a temetőnek. A temető területének délkeleti részén három kisebb bejárat, vagy éppen kijárat található. Egy kijárat a tüdőgondozó felé vezet, melyet drótkerítéssel különítenek el a temetőtől.

Az utca felől három nagy bejárata van a temetőnek, ezen belül pedig két főbejárata. A főbejáratok szélesek, így lehetővé teszik a halottaskocsi akadálymentes haladását. Persze ez a szélesített rész nem túl hosszú. A nagykapukon kívül négy kiskapuja, vagy kisbejárata van a temetőnek, ezeken értelemszerűen nem lehet behajtani lovas kocsival vagy esetleg autóval.

A temető régi kerítéséből nem sok maradt fent. A díszes nagykapu és a kiskapu a II. világháború alatt eltűnt. A kerítés többi része ledőlt, besüllyedt a földbe. Az új kerítés néhány évvel ezelőtti felállítása során sok rész előkerült a régi kerítésből, ezeket ma a katolikus temető nagykapujának készítéséhez használták fel.

A mai kerítést néhány évvel ezelőtt állították, ez előtt nem vagy csak részlegesen volt kerítés a temető út felőli oldalán.⁹

A nyugati és a déli oldalán lakóházak kertjei határolják a temetőt. A kertekből többségben van kapu, vagy bejárat a temetőbe. Keleti részén a tüdőkórházzal van szomszédságban.

Több főútvonal is fut a temető területén belül. Mint azt már fent említettem, két olyan bejárat van, ahol a halottaskocsi vagy a halottszállító autó tud közlekedni. Az egyik ilyen út a temető legnyugatabbi részén van, elhúzódik egészen a nyugati kútig. A másik lényegében a központi főútvonal, amely majdnem a temető végéig elér. Ezekben a főútvonalakon kívül még több kövezett kisebb útvonal van a temetőben, valamint számos kisebb, nem kövezett mellékútvonal. A kisebb mellékútvonalak rajzolata kanyargós, a sírok között mozog.

A beregszászi református temető területén két kút található, melyek egymástól nagy távolságra helyezkednek el. Az egyik a temető nyugati részén, a nagy kereszt mellett található, a másik ettől keletebbre, a temető központi részén van.

Régebben volt temetőőr, de ilyen beosztásában napjainkban már senki sem dolgozik itt. Egy mellékepület található a területen belül, ahol a temetőőr dolgozott, valamint ide hajtották be a halottaskocsit is, de ezt az épületet mostanra használaton kívül helyezték.

A beregszászi református temetőben református, görög katolikus, valamint pravoszláv sírok is találhatóak. A különböző felekezetek sírjainak elhelyezkedése alapján is tagolni lehet a temetőt. Az ukrán és orosz nemzetiségűek, akik görög katolikus és a pravoszláv egyházhoz tartoztak, többségében a temető nyugati és déli részén temetkeznek,

⁸ <http://www.earth.google.com>, 2009

⁹ Adatközlő: Sepa János, a Beregvidéki Múzeum igazgatója, 2010 ősze.

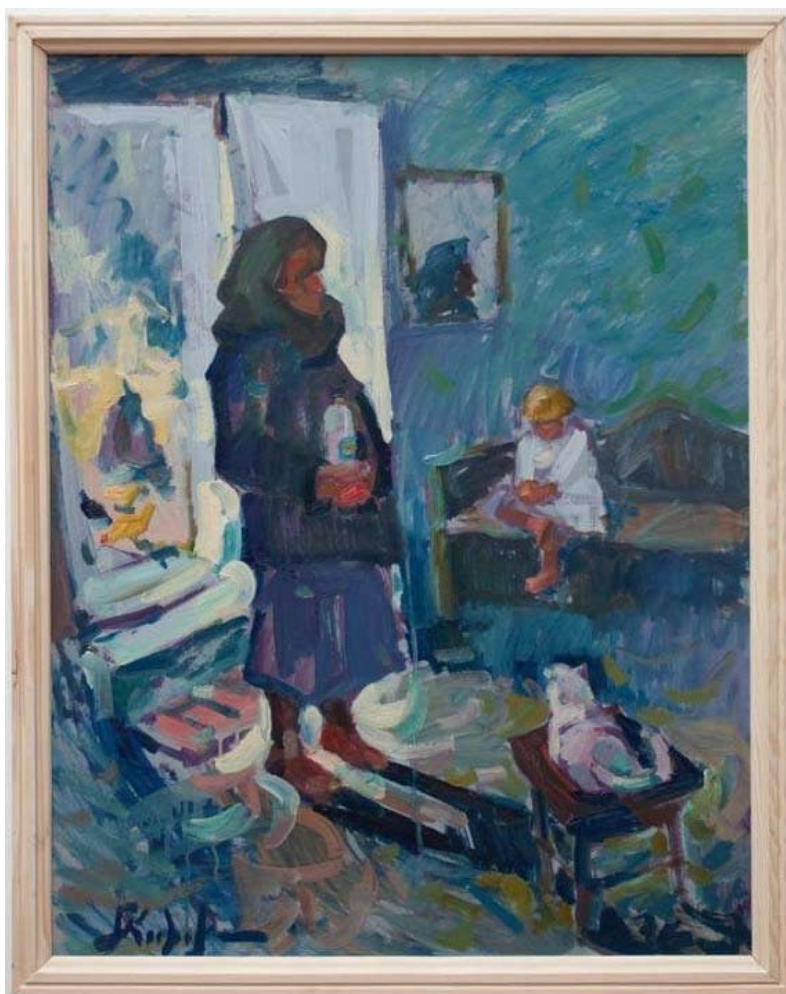
temetkeztek. A temető bővítésével a délkeleti részen is nagyszámban fordulnak elő görög katolikus és a pravoszláv síremlékek. A református sírok a temető centrális, valamint a keleti részén állnak. Persze ez a beosztás nem azt jelenti, hogy itt kizárólag csak az említett felekezetek sírjai találhatók. A keveredés mindenhol jelen van.

A temető legrégebbi sírjai többségben az északi, északkeleti, valamint a keleti részen találhatók. A legújabbak értelemszerűen a déli és a délkeleti részen vannak, mivel itt bővítették utoljára a temetőt.

A beregszászi református temető igen fontos történelmi emlék a kárpátaljai magyarság számára. Kutatásával nemcsak területünk történelmébe kapatunk betekintést, hanem a néprajztudomány szempontjából is számottevő kutatási terep.

IRODALOM

- Bartha Elek (2006). Vallási terek szellemi öröksége. Debrecen.
Diós István – Viczián János (2009). Magyar Katolikus Lexikon XIV. Szent István Társulat, Budapest.
Kunt Ernő (2005). Az utolsó átváltozás. A magyar parasztság halálképe, Neumann Kht., Budapest.
Valerij Razgulov (2000). A beregszászi református temető történetéről. //Beregszász hetilap, 2000. június 22.
Adatközlő: Sepa János, a Beregvidéki Múzeum igazgatója, 2010 ősze.

Kopriva Attila

2010.06.24.

A Hollósy Simon Képzőművészeti Alkotótáborban készült művek reprezentatív kiállítása a Gross Arnold Kiállítóteremben.

Образовательная и языковая политика Украины как фактор языковых конфликтов

Rezümé Ukrajna de jure egynyelvű állam, ám de facto többnyelvű. A deklarált jogi állapot nem fedti a gyakorlatban megfigyelhető nyelvi helyzetet. A narancsos forradalom révén hatalomra jutott nemzeti politikai elit egyik legfőbb célkitűzése volt, hogy összhangba hozza a de jure és a de facto helyzetet. Ez a törekvés azonban szemben állt a nem ukrán nyelvű lakosság érdekeivel és törekvéseivel.

Abstract De jure Ukraine is a monolingual state, however de facto it is multilingual. In the country several languages are spoken besides Ukrainian. In Ukraine the de jure and the de facto situations do not coincide with each other. The Ukrainian political elite (which came to power after the orange revolution) would like to solve this problem by making Ukraine a monolingual state. The linguistic and nationality policy of the state do not take care the linguistic rights of the non-Ukrainian population.

Украина – de jure одноязычное государство, но de facto – многоязыковая страна, где кроме украинского (который на основе Конституции и законе о языках – единственный государственный) используют несколько языков. Доказательством этого есть перепись населения 2001 года, социологические исследования и языковая практика граждан Украины (Мельник–Черничко 2010). Явная разница видна в таблицах № 1 и 2 между составом населения страны по национальным и языковым критериям. За данными переписи, 67,53% населения считают своим родным языком государственный. Русский – родной для 29,59% жителей страны, а для 2,88% граждан Украины – другие языки. За национальностью 77,82% населения – украинцы, 17,28% – русские, а 4,90% – иные (рисунок № 1).

Таблица № 1. Национальный состав населения Украины
(за данными переписи населения 2001 г.)

	2001	
	Человек	%
Всего	48240902	100
Украинцы	37541693	77,82
Русские	8334141	17,28
Белорусы	275763	0,57
Молдованы	258619	0,54
Крымские татары	248193	0,51
Болгары	204574	0,42
Венгры	156566	0,32
Румыны	150989	0,31
Поляки	144130	0,30
Евреи	103591	0,21
Армяне	99894	0,21
Греки	91548	0,19

* Закарпатский венгерский институт имени Ференца Ракоци II.

** Закарпатский венгерский институт имени Ференца Ракоци II.

Татары	73304	0,15
Цыганы	47587	0,10
Азербайджанцы	45176	0,09
Грузины	34199	0,07
Немцы	33302	0,07
Гагаузы	31923	0,07
Корейцы	12711	0,03
Узбеки	12353	0,03
Чуваши	10593	0,02
Словаки	6397	0,01
Другие	323656	0,67

<http://www.unepd.kiev.ua/ucipr/ukr/stat/census/01/01.pdf>

Таблица № 2. Население Украины по национальности и родному языку
(за данными переписи населения 2001 г.)

	человек	%
украинцы, которые считают родным язык своей национальности (украинский)	31970728	66,27
этнические русские, которые считают родным украинский язык	328152	0,68
национальные и этнические меньшинства, которые считают родным украинский язык	278588	0,58
СЧИТАЮТ РОДНЫМ ЯЗЫКОМ УКРАИНСКИЙ (все вместе)	32577468	67,53
русские, для которых родной язык своей национальности (русский)	7993832	16,57
этнические украинцы, которые считают родным русский язык	5544729	11,49
национальные и этнические меньшинства, которые считают родным языком русский	735109	1,52
СЧИТАЮТ РОДНЫМ ЯЗЫКОМ РУССКИЙ (все вместе)	14273670	29,59
национальные и этнические меньшинства, для которых родным есть язык своей национальности	1129397	2,34
национальные и этнические меньшинства, которые считают родным язык другого меньшинства	260367	0,54
СЧИТАЮТ РОДНЫМ ЯЗЫК МЕНЬШИНСТВ (все вместе)	1389764	2,88
УКРАИНА	48240902	100

В Украине языковая ситуация *de jure* и *de facto* не совпадают. Политическая элита, которая пришла к власти после оранжевой революции 2004 года, была намерена решить эту проблему путём превращения Украины (и *de jure*, и *de facto*) в одноязычную страну. Государственная языковая и национальная политика при этом не обращала никакого внимания на языковые права не украиноязычных граждан страны. Все языки национальных меньшинств, но прежде всего русский язык,

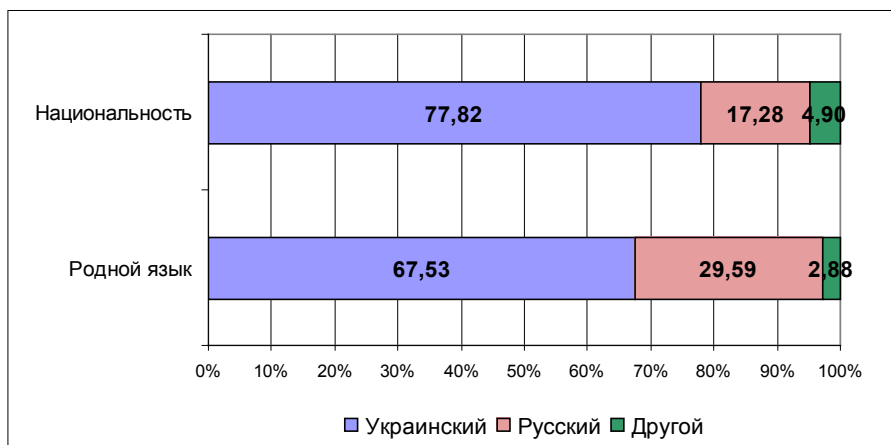

Рисунок № 1. Население Украины по национальности и родному языку (2001 г.)

украинская политическая власть считала опасным для независимости и суверенитета Украины и полноценного функционирования украинского языка как государственного. Большинство политических лидеров Украины так называемых «демократических сил» уверены, что ассимиляционные процессы, которые произошли в советские времена в Украине, нужно немедленно повернуть, несмотря на то, хотя бы этого граждане, родной язык которых не украинский (Рябчук 2000). Это касается в первую очередь восточной и южной Украины, где значительная часть населения говорит на русском (рисунок № 2).

Рисунок № 2. Русскоязычное население по территории Украины (за данными переписи населения 2001 г.)

Особенно остро стояла проблема украинизации образовательной системы, где до сих пор проводится явная дискриминация (Beregszászi–Csernicskó 2009, Csernicskó 2009, Csernicskó–Ferenc 2009, 2010, Берэгсаси–Черничко 2010). С 2008 года каждый абитуриент должен проходить так называемое независимое тестирование с украинского языка и литературы. Ведь оценивать по одинаковым критериям знания поступающих в высшие учебные заведения, которые априори не могут быть равными (знания украинского языка выпускников школ с украинским и не украинским языком обучения), и при этом требовать знания, которых вообще не дают в соответствии с учебными программами школ с украинским и не украинским языком преподавания, – «иначе как явной дискриминацией не назовёшь» (Товт 2008).

При том, на протяжении почти 20 лет независимости Украина так и не смогла (не хотела?) обеспечить все необходимые условия для освоения государственного языка в школах с языками обучения национальных меньшинств (Берэгсаси–Черничко 2005, Мельник–Черничко 2010, Черничко 2009а, 2009б). Например, в 2008/2009 учебном году в Закарпатской области (Западная Украина!) в школах с не украинским языком обучения 40% учителей украинского языка не имели диплом учителя этого предмета (Мотильчак 2009).

В программе для школ с языками обучения меньшинств перенесено на первое место развитие разговорной речи. В школах с украинским языком обучения основная цель изучения школьного предмета «Українська мова» – давать знания про структуру родного языка. В украинских и не украинских школах иное количество уроков отводится на обучение украинского языка (таблица № 3). Значит в школах меньшинств, другая цель обучения украинского языка, там отводится меньше уроков на изучение украинского языка, чем в школах с украинским языком обучения. На основе этого ясно, что не могут быть одинаковые требования от учеников школ с украинским и не украинским языком обучения.

Таблица № 3. Количество уроков на обучение предмета «Українська мова» в школах с украинским и не украинским языком обучения¹

Язык обучения/классы	5	6	7	8	9	5–9	10	11	12	10–12	Всего
Украинский	3,5	3	3	2	2	13,5	2	2	2	6	19,5
Языки меньшинств	3	3	2	2	2	12	1	1	1,5	3,5	15,5

Но властей Украины педагогические факты не интересуют: требуют одинаковые знания с украинского языка от всех учеников. Это имеет и свои результаты. Например, в 2008 учебном году 8%, а в 2009 – 9% абитуриентов получили негативные оценки на тестировании по украинскому языку. На том же экзамене среди выпускников школ Закарпаття с венгерским языком обучения этот показатель составлял 30% и 49%! При этом, из других предметов (история Украины, математика, физика, химия, география, биология, иностранный язык) эти же выпускники-венгры достигли такой же результат, как и абитуриенты из украинских школ.

Однозначную дискриминацию выражает и тот факт, что оранжевая власть с 2009/2010 учебного года планировала провести исключительно все вступительные тесты на государственном языке. При этом, министерство образования и науки приняло это решение тогда, когда согласно оценки самого министра образования в школах с языком обучения национальных меньшинств результаты изучения украинского языка очень низкие. В школах национальностей «вместо изучения украинского языка это нередко имитируют» (http://www.mon.gov.ua/newstmp/2008/05_03/doc.doc). В результате низкого уровня преподавания украинского языка в школах с не

¹ Типові навчальні плани загальноосвітніх навчальних закладів, затверджені наказом МОН № 66 від 5 травня 2009 р.

украинским языком обучения и указов министерства образования выпускники этих школ явно теряют шансы на поступление на бюджетные места вузов. При таких условиях национальные меньшинства не могут интегрироваться и не имеют равный доступ к высшему образованию.

Языковая, образовательная, культурная политика последних годов Украины даёт обоснования делать вывод, что украинская политическая элита, которая после 1991 года с позиции меньшинства перешла в статус большинства, использует методику «ленинской национальной политики» бывшего СССР. Согласно этой политике права национальных и языковых меньшинств, практически ограничиваются в проведении фольклорных фестивалей, и прав на использование родного языка постепенно стаёт всё меньше и меньше. Цель такой политики – вместо поликультурной и многоязыковой страны превратить Украину в монолитное, единое государство, где все условия обеспечиваются только для развития украинского языка как государственного. Власти Украины проводили политику украинизации государства, цель которой: стабилизировать свои политические и экономические позиции. Такая образовательная и языковая политика украинских властей могут привести к языковым и межэтническим конфликтам.

Многие считают, что после выборов 2010 года, когда вместо В. Ющенко пришел к власти В. Янукович, языковые конфликты быстро будут решены. Но языковая ситуация, которая характерна для Украины, очень сложная. В Украине проблема языка идёт рука об руку с проблемой влияния и власти. Языковой вопрос стал настолько политизированным, что сегодня в Украине практически невозможно трезво и нормально говорить о языковых правах национальных меньшинств, о проблемах национализма (Csernicskó szerk. 2010). Украина в начале 21 века стремилась построить национальное государство (Nation-State), и при этом украинский язык играла символическую роль. Национально настроенная часть политической элиты Украины считает украинский язык одним из главных элементов единого государства, и это стало элементом государственной политики, и даже утверждалась на законодательственном уровне. Это подтверждает решение Конституционного Суда Украины 2008 года²: «Статус украинского языка как государственного есть основой конституционного строя государства на уровне с её территорией, столицей, государственными символами». Кабин Юлии Тимошенко считала развитие и функционирование украинского языка «важнейшим показателем национальной идентичности». Целевая Программа министерства образования и науки также отводит большое внимание украинскому языку³: «Государственный статус языка – универсальная форма объединения людей в одно целое, в один народ. Это – важный фактор самооценки нации, её генетический код, надёжная основа развития страны и основоположник национальной культуры.» Оранжевая политическая власть Украины на полном фронте проводила политику украинизации: в культуре, экономике, политике.

Одним из главных общественно-политических процессов в Украине с 1991 года есть формирование украинской политической нации и другой, отличающееся от советской, идентичности. При этом украинская культура и украинский язык должны стать важнейшими факторами формирования украинской идентичности в новой независимой стране, такими факторами, которые консолидируют граждан в

² Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 52 народних депутатів України та за конституційним поданням Верховної Ради Автономної Республіки Крим щодо відповідності Конституції України (конституційності) статті 15 Кодексу адміністративного судочинства України, статті 7 Цивільного процесуального кодексу України від 22.04.2008 р. № 8-рп.

³ Галузева Програма поліпшення вивчення української мови у загальноосвітніх навчальних закладах з навчання мовами національних меншин на 2008–2011 роки. Затверджена Наказом Міністерства освіти і науки України Про затвердження Галузевої Програми поліпшення вивчення української мови у загальноосвітніх навчальних закладах з навчання мовами національних меншин на 2008–2011 роки № 461 від 26.05.2008 р.

новый политический организм. С времен независимости украинская политическая элита постепенно утверждает позиции государственного языка, расширяет сферы ее использования. Но политика укрепления статуса и роли украинского языка как необходимого символа и условия независимости государства и украинской политической нации на всей территории Украины сама и есть одним из главных причин (политического, экономического, языкового) раскола украинского общества. Эксперты утверждают, что в Украине происходит поздний и незаконченный процесс формирования нации (Заремба–Римаренко 2008), одновременно с которым происходит и перерасстановка политических, экономических, культурных и языковых ресурсов. Этот сложный политический процесс активизирует политические и экономические элиты, и они активизируют национальные и этнические группы Украины на своей стороне в борьбе за ресурсы. В этой мобилизации символическую роль дана языковому вопросу. Результатом этого сложилась парадоксальная ситуация, когда неудовлетворенность национальных меньшинств уровнем обеспечения их национальных и языковых прав противостоит тревоги элиты титульной нации про перспектив развития и функционирования украинского языка, и вместе с тем, независимости государства. Парадоксальность ситуации заключается в том, что сигналы про угрозы для национальной идентичности и про насильственную языковую ассимиляцию слышны со стороны всех больших этнолингвистических групп Украины, включая с русскими и украинцами (Майборода 2008: 388), которые вместе составляют 95% (по национальности) или 97% (по родному языку) населения Украины.

Стремлениям бывшего президента В. Ющенко укрепить украинский как единственный государственный противостоят преимущественно русскоязычный юг и восток, а планам президента В. Януковича дать русскому статус второго государственного или регионального языка противостоят средняя часть Украины и украиноязычный север и запад. При таких обстоятельствах языковой вопрос останется фактором межэтнических и языковых конфликтов до сих пор, как политические элиты Украины не найдут компромисс (Мельник–Черничко 2010, Csernicskó szerk. 2010).

ЛИТЕРАТУРА

- Берегсасі А. – Черничко С. 2005. Українська мова у школах з угорською мовою навчання у соціолінгвістичному аспекті. *Українознавство* 2005/4: 82–86.
- Берегсасі А. – Черничко С. 2010. Направление языковой политики Украины как фактор этнических и языковых конфликтов. In: Виноградов В. – Михальченко В. ред.: *Язык и общество в современной России и других странах / Language and Society in present-day Russia and other countries*, 245–249. Москва: Институт языкознания РАН – Научно-исследовательский центр по национально-языковым отношениям.
- Заремба О. – Римаренко С. 2008. Роль зовнішніх чинників у політизації мовних проблем. // За ред. Майборода О.: *Мовна ситуація в Україні: між конфліктом і консенсусом*, 258–280. Київ: ПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України.
- Майборода О. 2008. Висновок. // *Мовна ситуація в Україні: між конфліктом і консенсусом*, 388–389. Київ: Інститут політичних і етнонаціональних досліджень імені І. Ф. Кураса НАН України.
- Мельник С. – Черничко С. 2010. *Етнічне та мовне розмаїття України. Аналітичний огляд ситуації*. Ужгород: ПоліПрінт.
- Мотильчак М. 2009. Шляхи поліпшення вивчення української мови як державної у загальноосвітніх навчальних закладах області з навчанням мовами національних меншин. // За ред. Герцога Ю.: *Державотворча й об'єднувальна функції української мови: реалії, здобутки, перспективи*, 36–44. Ужгород: Поліграф центр Ліра.
- Рябчук М. 2000. *Від Малоросії до України: парадокси запізнілого націєтворення*. Київ: „Критика”.
- Товт М. 2008. Рефлексии на публикации о венграх Закарпатья, или кому объясниться становится слож-

- нее. *Зеркало недели* № 36 (27 сентября – 3 октября 2008 г.).
- Черничко С. 2009а. Напрямки мовної освіти України і угорськомовна освіта на Закарпатті. *Acta Beregsasiensis* 2009/2: 97–106.
- Черничко С. 2009б. Проблемні питання викладання української мови у школах з угорською мовою навчання. // За ред. Герцога Ю.: *Державотворча й об'єднувальна функції української мови: реалії, здобутки, перспективи*, 105–116. Ужгород: Поліграф центр Ліра.
- Beregszászi A. – Csernicskó I. 2009. The Linguistic Aspects of Current Ukrainian Educational Policy. In: Tarnóczy, M. and Kövér, A. eds., *20 Years: Report on the Activities of the Sasakawa Young Leaders Fellowship Fund in Hungary 1989–2009: A Selection of 20 Studies from the Past 20 Years*, 1–9. Budapest: HAS-Sasakawa Young Leaders Fellowship Fund, 2009. (Article on the CD “A Selection of 20 Studies from the Past 20 Years”)
- Beregszászi A. – Csernicskó I. 2010. Róka fogta csuka? Az ukrajnai nyelvpolitika alapproblémáiról és alakulásának nehézségeiről. In: Csernicskó I., Fedinec Cs., Tarnóczy M. és Vančóné Kremmer I. szerk., *Utazás a magyar nyelv körül: írások Kontra Miklós tiszteletére*, 180–190. Budapest: Tinta Könyvkiadó.
- Csernicskó I. 2009. Az ukrajnai oktatáspolitikai a nyelvi asszimiláció szolgálatában. *Korunk* 2009/február: 33–40.
- Csernicskó I. szerk. 2010. *Nyelvek, emberek, helyzetek: A magyar, ukrán és orosz nyelv használati köre a kárpátaljai magyar közösségben*. Ungvár: PoliPrint.
- Csernicskó I. – Ferenc V. 2009. Ukrainian Educational Policy and the Transcarpathian Hungarian Higher Education. In: Horváth, I. and Tódor, E. M. eds., *Nemzetállamok, globalizáció és kétnyelvűség*, 330–331. Kolozsvár: Nemzeti Kisebbségkutató Intézet–Kriterion.
- Csernicskó I. – Ferenc V. 2010. Education as an ideal means of achieving a nation state in Ukraine. In: Róka, J. ed. *Concepts & Consequences of Multilingualism in Europe*, 329–349. Budapest: Budapest College of Communication and Business.

2010.10.15.

Jótekonysági Szüreti Bál a főiskola tetőszerkezetének felújítására a Beregszászi Magyar Konzulátus és a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola közös szervezésében.

MÁRTA FÁBIÁN*—ILONA LECHNER**—ERZSÉBET BÁRÁNY***—
ILONA HUSZTI****

Teaching English to young learners through stories: Implementing story-based language teaching methodology in pre-service teacher training

Rezümé A mesealapú idegennyelv-tanítás előnyeit a nyelvpedagógia már régen felismerte és elismerte (I. Ellis & Brewster, 1991). Ennek ellenére a kárpátaljai magyar iskolákban ez a nyelvtanítási eljárás nincs elterjedve. Ezért fontosnak tartottuk, hogy megismertessük angol és ukrán szakos hallgatóinkat ennek az eljárásnak a módszertani alapjaival. Vizsgálódásunk során a részt vevő 25 diák kutatási naplóját elemeztük. Az eredmények azt bizonyítják, hogy a mesealapú tanítás pozitív hatással van a tanulók beszédértésére és szókincsfejlődésére. Kutatásunk pedagógiai implikációjaként pedig hangsúlyozzuk, hogy reményeink szerint a mesealapú nyelvtanítás mint nyelvpedagógiai eljárás bekerül a kötelezően tanítandó témák közé a szaktanárképzésben. *Az angol nyelv oktatásának módszertana* c. tárgyból a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskolán.

Резюме Метод навчання іноземним мовам за допомогою казок є вже давно відомим і визнаним (див. Ellis & Brewster, 1991). Попри це в угорськомовних школах Закарпаття цей метод не розповсюджений. Мета роботи – представити студентам, майбутнім вчителям англійської та української мов, основи методики навчання іноземним мовам за допомогою казок. У ході дослідження проаналізовано результати, які отримано від 25 студентів – учасників дослідження. Отримані результати засвідчили, що навчання мови за допомогою казок має позитивний вплив на розвиток мовлення та лексичного запасу учнів. З точки зору підготовки майбутніх фахівців, вчителів іноземних мов, у Закарпатському угорському інституті ім. Ференца Ракоці II було б доцільно до дисципліни „Методика навчання англійської мови” включити теми, пов’язані з методом навчання за допомогою казок.

Abstract

The value and benefits of teaching a modern language to young learners through stories have been established and acknowledged by researchers (Ellis & Brewster, 1991; King, 2003; Lugossy, 2007; Mattheoudakis, Dvorakova & Láng, 2007). In Transcarpathia in western Ukraine, however, this teaching strategy is not widely spread, despite the proven motivating characteristics of stories and their positive influences on language learning success. Therefore, we find it of utmost importance to introduce English major students (pre-service teachers of English) to the methodology of using stories in the young learner English classroom.

English major and Ukrainian major pre-service teachers participated in the research we have carried out. Their journals were collected and analysed qualitatively. The results show that the story-based teaching has positive impacts on young learners' listening comprehension and vocabulary development. Besides, it raises learner motivation towards learning the English language. Expected advantages and benefits of the research project were that trainee teachers would learn the methodology of teaching modern foreign languages to young learners through stories and the methods of researching the same process; also, trainee teachers would have hands-on practice opportunities to apply theory in practice.

* Ferenc Rákóczi II Transcarpathian Hungarian Institute, Department of Philology.

** Ferenc Rákóczi II Transcarpathian Hungarian Institute, Department of Philology.

*** PhD; Ferenc Rákóczi II Transcarpathian Hungarian Institute, Department of Philology.

**** PhD; Ferenc Rákóczi II Transcarpathian Hungarian Institute, Department of Philology.

1 Introduction and rationale

Transcarpathia is situated in the south-western part of Ukraine. It is one of the 25 administrative regions of Ukraine with a population of about 1.2 million people, among whom 156,000 are Hungarians living in minority in the country. The education of the minority is realized at all the levels from primary and secondary to tertiary education. While there are 106 primary and secondary schools with the Hungarian language of instruction, there is only one such college of higher education in Transcarpathia (the II. Rákóczi Ferenc Transcarpathian Hungarian College of Higher Education). Although this college trains economists and accountants, its main focus is teacher training.

The research detailed in this paper was motivated by the authors' firm belief in the innovative approach to teaching English to young learners through stories in Transcarpathia, and their eagerness to implement it in the teacher training curriculum as a constructive element.

2 Review of the relevant literature

Today English teacher training at our institution strives to follow the constructivist model for teacher training (Nahalka, 2009) in which our English major students are provided with information on the various foreign language teaching approaches, methods, and techniques. They are not told, however, how to best teach a foreign language. On the contrary, they are encouraged to 'construct' their own understanding of the processes going on in language teaching. Therefore, it is of utmost importance that we, teacher trainers familiarize our students with a range of variety of useful and applicable methods so that they could make competent decisions in practice when teaching in reality. One of these methods is the teaching of foreign languages through stories.

Stories or fairy-tales are excellent teaching resources especially with young learners because (1) children love listening to them, (2) they are motivating and enjoyable for children, (3) they develop learners' listening skills, and last but not least (4) stories can be flexibly used within the syllabus (Gorszkiné Síró, 2007). Claussen (2005) also states that if children listen to stories regularly, this improves their speaking skills and enriches their vocabulary. Claussen adds that it is helpful when learners are asked to retell (describe orally) the story they have heard as this fosters their language acquisition and language development. Further justification for using stories in the young learner classroom is given by Brewster, Ellis and Girard (2002; cited in Mattheoudakis, Dvorakova & Láng, 2007, p. 60) who claim that when listening to stories children tend to identify with the characters of the stories and speak and act in their personalities. This way they become personally involved in the story.

Based on the above discussion a question arises: why are stories neglected by teachers in Transcarpathian Hungarian schools when their benefits in the young learner classroom are so evident? In Ellis and Brewster's (1991) view, the reason for this teacher resistance to apply stories lies in their lack of confidence to be able to tell or read aloud stories for children at an appropriate professional level. In addition, a lot of foreign language teachers are not trained to apply story-telling in teaching so they are not confident enough. Also, it might be possible that some teachers are simply not aware of the real value of this method and do not use it because of their personal beliefs (Mattheoudakis, Dvorakova & Láng, 2007).

3 The study

3.1 Participants

Participants were 25 Year 4 college students out of whom 18 were majoring in English and 7 in Ukrainian. All the English majors were female students aged 20-25,

while there were 6 female and one male student among the Ukrainian majors aged 20-21. Prior to the research, they all covered a minimum of six weeks of teaching practicum in their Years 2 and 3 where their main tasks included observing the English and the Ukrainian teaching processes in the school context, as well as giving some lessons of English or Ukrainian on their own, but these lessons were not story-based ones. The participants applied the story-telling technique in 21 different Transcarpathian Hungarian schools. We have assigned codes to the participants during the analysis of their data.

3.2 Instruments

Two direct research instruments were applied to collect data. These were a reflection journal and a self-report questionnaire, both with open-ended questions. In the reflection journal (see Appendix 1) we asked our participants to describe and evaluate their own experiences during story telling (5 questions) and provide us with comments on the effectiveness of the whole process. The second research instrument, the self-report questionnaire (see Appendix 2) contained ten open-ended questions about the facts and about the participants' perceptions of their story telling processes. Both instruments were filled in in Hungarian, the participants' mother tongue.

The indirect research instrument was the text of the well-known story of "The enormous turnip". The story was selected because this is a story known both in English and Ukrainian. Evidently, the English major student-participants were presented the English version of the story, while the Ukrainian majors were given the Ukrainian version. They had to tell this story to the children in the schools during the second phase of our research.

3.3 Procedures

The first phase in October, 2009 was the theoretical part during which we presented the methodology of story-based language teaching to the students and had them understand the role of stories in the young learner English classroom. Also, in research sessions held with the students we trained them how to reflect on their own teaching (Richards & Lockhart, 1996) to be able to write reflection journals as research instruments which we later analyzed. The second phase taking place in November and December, 2009 was the practical one in which the trainee teachers spent their compulsory six-week teaching practicum in various schools in Transcarpathia (both urban and rural) and applied stories with young learners. The trainees had to measure the learners' comprehension with the help of tasks they had prepared during the first phase of the research. Also, participants were asked to write up their experiences, thoughts and reflections on the process of implementing stories with young learners in a separate reflection journal. In addition, during the second phase of our investigation a questionnaire was administered to the student participants. It enquired about the experience of teaching English through stories from the learners' perspective and from their own one.

The analysis of the data was mainly done qualitatively in December, 2009, while the conclusions and implications were drawn in January and February, 2010.

4 Findings and discussion of the results

The participants of the research project were 18 English and 7 Ukrainian major students who were willing to participate in our research project and agreed to give a story-based lesson. They also agreed, on the one hand, to estimate their own work and performance, on the other hand, reflect on the process of story-telling and share their experiences and perceptions with us. In the present study first the findings of the students' reflection

journals are discussed, and then the experiences gained during the story-telling lessons are described.

In the course of planning the project we had an assumption that stories are very rarely read or applied in foreign language lessons in the Hungarian schools of Transcarpathia, though it is a common knowledge that stories and tales influence the development of the children's personality and they need them as stories serve as a link between the world of fantasy and reality (Gorszkiné Síró, 2007).

The reports of the students show that all of them except for two students enjoyed the lesson and only a few of them were a little anxious before the lesson about discipline in the classroom or due to the fact that they were not familiar with the learners of the particular class. However, even in these cases the atmosphere in a very short time became friendly and the lesson was spent in a good spirit.

The second, third and fourth questions dealt with the way the story was told: if the teachers (i.e. our research participants) strayed from the subject or lost the thread of the story, and if they enjoyed the whole process. The answers were negative to Questions 2 and 3, as the text of the story was relatively short, the language and the plot were simple. Only two participants answered that they confused some characters as they had to keep discipline but they could control the situation. Most of them paid attention to articulation and clarity; three English majors also observed learners' reaction (whether they understood and enjoyed the story) but this did not distract their attention from their original aim. All the students (participants) without exception claimed that they enjoyed the story-telling process and were satisfied with their own performance.

As to the fifth question, 64 % of the students reported that they did not experience anything new during the story-telling, explaining this answer by the fact that they had no previous experience, did not participate in a lesson of this type (i.e. story-telling lesson) neither as learners or listeners nor as teachers, the situation was completely new for them. This fact could as well be an advantage as they had no basis for comparison and had neither positive nor negative expectations as to the method. All of them stated that they had left the classroom with positive feelings and impression. Among the rest of the students some found new elements in the story itself as they knew another version of it and they experienced change in the learners' behaviour and reaction. In spite of the fact that the story was familiar with many learners they were interested in it and were very attentive. It is worth mentioning, that two Ukrainian major teacher trainees remarked that

In the process of story-telling it was unusual that while working with the traditional methods the learners usually looked at me with bored faces and it seemed to me that their thoughts were somewhere else, but while I was reading the story everybody was attentive and their eyes were sparkling. (SPU 2)

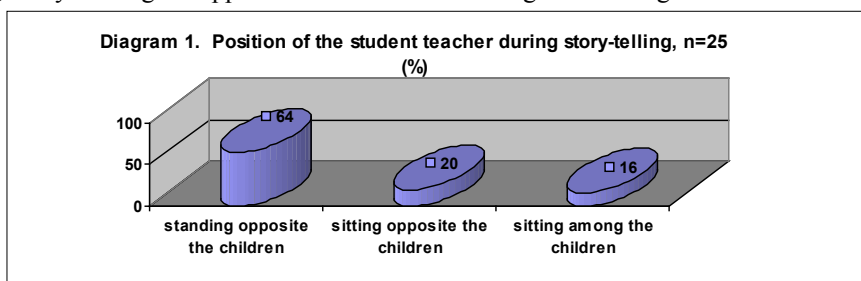
I experienced that this method was all new to them [i.e. the children] in contrast to the boring everyday activities, they listened with sparkling eyes. (SPU 4)

Due to the fact that the participants had a chance to decide the way they wanted to work on the story, this process in different classes was different. There were between 12 and 15 learners in a class. The proportions were different even in the way the learners were seated in the English and the Ukrainian classrooms. While in the English lessons in 11 cases out of 18 the learners were sitting in a circle or semi-circle, only one Ukrainian major trainee-participant reported about this type of classroom organization. In all the other cases no changes were made in the classroom, the children were listening to the stories sitting at the desk in a traditional way. The Ukrainian majors' opinion was that in a traditional setting the learners would be more disciplined and attentive. Those English majors who did not rearrange the classroom found it too small and reported that they simply

had no chance to do this. By the end of the lesson the trainees realized the disadvantages of sitting at the desks behind each other: the learners could not relax, were stiff and did not see each others' reactions. The trainees considered the advantages of sitting in a circle or semi-circle to be the following:

- relaxed and friendly atmosphere (the atmosphere of intimacy);
- good mood;
- informal relationship between the teacher and the learners as well as between the learners themselves.

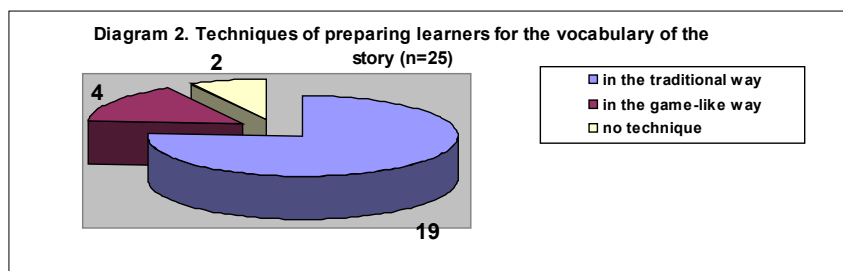
The disadvantages noticed were that rearranging the furniture was time-consuming, noisy and it gave opportunities to off-task talking and moving around.

Another important point is where the story-teller takes his/her seat as compared to the listeners. 64% of the trainees was standing at the blackboard or table facing the learners, 20% was sitting opposite the children with the purpose to be well seen and heard by all the listeners and to be able to keep eye-contact with them, to follow whether they understood the story or not. Only 16% of the trainees decided to take a seat among the learners reasoning that this way the atmosphere would not be authoritarian.

90 % of the participants of the project used visual aids at the lesson, mainly pictures or drawings of their own. (See Appendix 3 for a sample illustration of the story.) The visual aids were mainly used during the story-telling process to introduce the characters. Other trainees changed the tone of their voice when reading different roles to show different characters.

In a lesson of this type it is important that the learners' language and vocabulary level were appropriate and they were prepared for understanding the story. We asked about the way our participants solved this question. Diagram 2 shows that two trainees did not pay any attention to this problem because they considered the story was well-known to the children. Only four trainees used memory cards and pantomime for introducing the vocabulary of the story. The majority introduced the new words and structures in a traditional way: explained the meaning, wrote the words on the blackboard and practised the pronunciation of the words or phrases. This was done because they found time to be short; they had no opportunity to prepare the students in the previous lesson(s).

During the theoretical part in Phase 1 of our research, the trainee-participants' attention was drawn to the fact that story-based teaching provides an opportunity for integrating the interdisciplinary approach but only 32% of the trainees referred to other subjects. They activated learners' knowledge in literature and biology. The rest of the trainees did not try to activate any previous knowledge, only mentioned that the story might be familiar with the learners. Some trainees tried recalling cases when learners helped to solve a problem in their own family.

Except for two Ukrainian major students, all the trainees agreed that their lesson was successful, the learners understood the story, were cooperative and enjoyed the lesson. All the participants received positive feedback from the learners and from the whole story-telling process.

5 Conclusions and pedagogical implications

Our hypothesis that story-telling as a language teaching technique is not paid enough attention to in foreign language teaching in Transcarpathian Hungarian schools despite its advantages was supported. For this reason our aim in the future is to prepare our pre-service teachers for applying this method so that they can use it in their future work. As a consequence of our empirical investigation, the topic of teaching foreign languages to young learners through stories will hopefully be included in the syllabus of the discipline 'Methodology of English language teaching to young learners' in our institution.

REFERENCES

- Claussen, C. 2005: Es wird Zeit ... erzählt den Kindern wieder Geschichten! [There will be time ... tell children stories.]. – /Frühes Deutsch/. 4. 32-35. pp.
- Ellis, G., & Brewster, J. (1991). The storytelling handbook for primary teachers. London: Penguin.
- Gorszkiné Siró, E. (2007). Autentikus anyagok használata a nyelvtórán – meséskönyvek [The use of authentic materials in the language classroom – story books]. Paper presented at the Kőlcsey Summer School for English Teachers on 6 July, 2007. Beregszász: Transcarpathian Association of Hungarian Pedagogues.
- King, N. 2003: Growing stories: Towards a story-based curriculum.– In Andor, J. – Horváth, J.– Nikolov, M. (eds.): /Studies in English theoretical and applied linguistics/. Pécs, Lingua Franca Csoport. 333-345. pp.
- Lugossy, R. 2007: Authentic picture books in the lives of young EFL learners and their teachers. --In Nikolov, M.--Mihaljevic Djigunovic, J. – Lundberg, G. – Flanagan, T. – Mattheoudakis, M. (eds.): /Teaching modern languages to young learners: teachers, curricula and materials/. Graz, European Centre for Modern Languages – Council of Europe. 77-89. pp.
- Mattheoudakis, M. – Dvorakova, K. – Láng, K. 2007: Story-based language teaching: An experimental study on the implementation of a module in three European countries. – In Nikolov, M. – Mihaljevic Djigunovic, J. – Lundberg, G. – Flanagan, T. – Mattheoudakis, M. (eds.): /Teaching modern languages to young learners: teachers, curricula and materials/. Graz, European Centre for Modern Languages – Council of Europe. 59-76. pp.
- Nahalka, I. 2009: /A modern tanítási gyakorlat elterjedésének akadályai, illetve lehetőségei, különös tekintettel a tanárképzésre [The obstacles and possibilities, respectively, of the spread of the modern teaching practicum, with special emphasis on teacher training]/. Retrieved on 9 March, 2010 from <http://www.ofi.hu/tudastav/modern-tanitasi>
- Richards, J. C. – Lockhart, C. 1996: /Reflective teaching in second language classrooms/. Cambridge, Cambridge University Press.

Appendix 1

Reflection journal (English version)

Please answer the following questions after you have told the story of “The enormous turnip” to children.

1. How much were you anxious during story telling? How much did you feel comfortable?
2. Was there such a moment during your story telling when you lost the thread of the story? How did you solve the situation?
3. Was there such a moment during your story telling when your thoughts did not focus on the task at hand?
4. Did you enjoy the story telling process?
5. Did you discover anything new in the story? Did you experience anything new in the process of telling/teaching a story in general?

Appendix 2

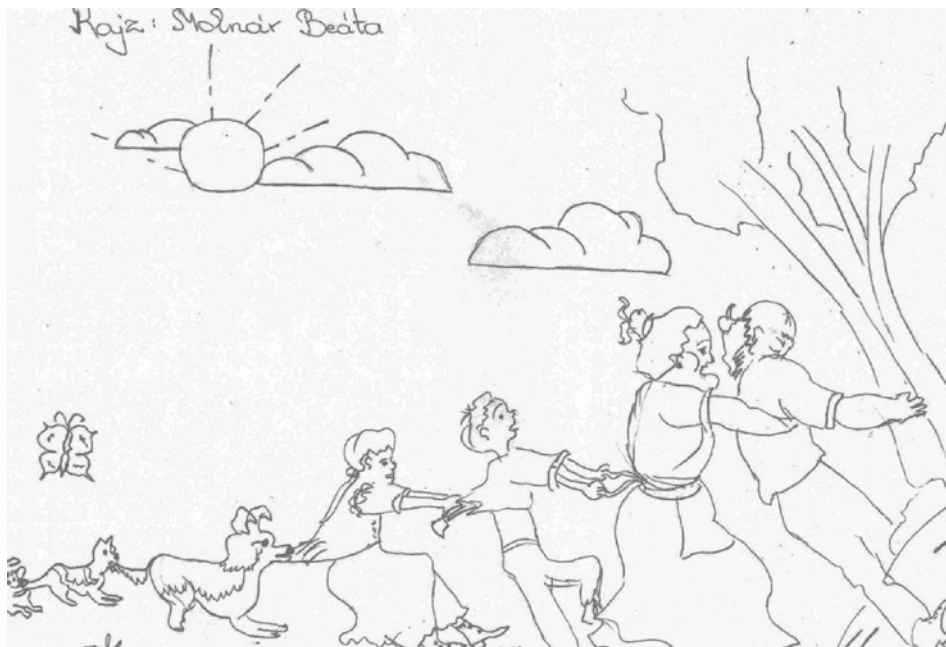
Self-report questionnaire (English version)

Please answer the following questions after you have told the story of “The enormous turnip” to children.

1. How many children were listening to the story? How old were they? In what way were their seats arranged? What are the advantages and disadvantages of this seating?
2. Did the children interrupt the story telling process by their comments on the story or the process itself?
3. Where were you, the story-teller, sitting during the story telling process?
4. Did you use any visual aids (e.g. pictures, posters, puppets, etc.) during the story telling?
5. Did you use any background music? What was it? Why?
6. What techniques did you apply to introduce the characters of the story to the children?
7. How did you connect the story with the learners' schemata?
8. How did you prepare the learners for the language / the lexis of the story?
9. Did you refer to the integration among the school subjects? How?
10. In your perception, did you tell the story clearly, in good tempo? Did the children ask back for information they did not hear/understand?

Appendix 3

Illustration to the story 'The enormous turnip' by Beáta Molnár (English major student of the Ferenc Rákóczi II. Transcarpathian Hungarian Institute)

Miért nem szeretik a diákok a kémiát?

Rezümé Cikkünkben rövid leírást adunk az ukrainai középiskolai kémiaoktatás állapotáról, ismertetjük a mai magyar nyelvű középiskolai kémiaoktatás hatékonyságának jellemzőit Kárpátalján. Rávilágítunk hiányosságaira és egy felmérés tükrében választ keresünk arra a kérdésre, hogy vajon miért nem szeretik a diákok a kémiát?

Arra jutottunk, hogy a kémiaoktatás alakulásában fontos szerepük volt a különböző politikai folyamatoknak, amelyek mély nyomot hagytak nemcsak az oktatás módszertanában, de az oktatás jellegében is. Ezen keresztül a diákok nemtetszésének okai főként oktatási módszereinkben és az oktatás eszközeiben keresendők.

Annak érdekében, hogy megszerettessük diákjainkkal a tantárgyat, szemléletesebbé kell tennünk magyarázatainkat, sokkal több látványos kísérletet kell elvégeznünk órákon, és sok esetben a számítási példák helyett inkább a környezetből és hétköznapijainkból vett példákra kell illusztrálnunk egy-egy anyag tulajdonságát vagy kémiai folyamat lényegét.

Резюме У статті коротко представлено сильні та слабкі сторони хімічної освіти у загальноосвітніх школах в Україні та характерні особливості навчання хімії в сучасній угорськомовній школі Закарпаття. Проведено опитування серед випускників ліцею с. Велика Добронь, результати якого показали прогалини, що є в хімічній освіті Закарпаття, і дали відповідь на запитання: чому учні не люблять урок хімії?

Зроблено висновок, що важливими чинниками в розвитку навчання хімії були різні політичні процеси, що глибоко закарбувалося не тільки в методиці викладання, а й у характері освіти. Причиною нелюбові учнів до уроку хімії є особливості методики навчання. Щоб наші учні знову полюбили цей предмет, ми повинні виконувати з ними все більше і більше цікавих лабораторних робіт, та, крім обчислювальних задач, все більше брати приклади із природного середовища для ілюстрації хімічних явищ та властивостей речовин.

A kémia mint modern tudomány, egész fiatal, mindössze 400 éves. Létezését Robert Boyle munkásságától számítjuk, aki lerakta az atomelmélet alapjait, melyre a mai kémia mint modern tudományág, s mint tantárgy épül.

A kémia az idők folyamán több tudománnyal is együttműködött, valamelyikkel fuzionált is, pl.: fizikával (anyagszerkezet, fizikai kémia), biológiával (biokémia, bioszervetlen kémia), orvostudománnyal (gyógyszerészet, orvosi kémia). Egyre több lett az anyagok természetéről szerzett tudás, amik aztán bevonultak a tankönyvek lapjaira, a közben történt paradigmaváltások miatt pedig fejezetek vonultak ki a tananyagból.

A tananyagnak ez a mozgása egészen a múlt század elejéig egyensúlyban volt, aztán a kémiai felfedezések korában, a XX. század elején ugrásszerűen megnövekedett a kémiai ismeretek száma, s ez a tananyag nagymértékű bővülésével járt. Ez a folyamat azóta egyre gyorsul és nagyobb volumenűvé válik.

A XXI. század elejére már ott tartunk, hogy csak nagyon feszes tanmenetben tudjuk átvinni a témaköröket, átadni az anyagot, s gyakran ez válik a főcéllá is.

A kémia oktatásának története Ukrajnában

Nálunk a kémia oktatása nem sokkal később, a XVII. század végén kezdődött el Ivan Mazepa iskolaalapító munkásságával (Miszan 1998).

A XVII. század a tudomány szempontjából Ukrajnában a pangás időszaka volt, nem születtek új tudományos felfedezések a kémia terén, viszont ekkor alakult ki a ma is használatos szaknyelv egy része. Kémiával ebben az időszakban kiemelkedően a harkovi egyetemen foglalkoztak (Ukrajnában ekkor csak itt volt kémia tanszék).

A XVIII. században Ukrajnában sok politikai változás történt, ami visszavetette a tudományok fejlődését, viszont ekkor nyílt meg a lembergi egyetem, ami a 1800-as évek végén és az 1900-as évek elején Nyugat-Ukrajna tudományos központjává vált.

* II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola, Biológia Tanszék, tanár.

** II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola, biológia szakos hallgató.

A XIX. század az ukrainai kémiaoktatásban jelentős változásokat hozott, megjelentek a gimnáziumok, amelyek a mai II–III. szintű oktatás feladatát látták el. Ezek az intézmények Galíciában (ekkor az Osztrák–Magyar Monarchia része volt) 1864-től 1917-ig működtek. Itt a kémiát egy ideig nem kezelték különálló tantárgyként, hanem a *Természettörténet* nevű tantárgy keretein belül tanították. A kémiát Ukrajnában 1871-ben a reálszakiskolákban kezdték külön tantárgyként oktatni (A hatéves tanítási idő utolsó két évében, ekkorra a diák 15-16 éves lett, tehát mint „középiskolás” kezdte tanulni a tantárgyat), de itt még nem vált ketté a szerves és a szervetlen kémia oktatása (Науменко, 2003).

Az I. világháború után Ukrajna egész területe az Orosz Birodalomhoz került, átvéve az ottani oktatási rendszert, ami jelentősen visszavetette a kémia oktatását az iskolákban. Ez a helyzet a II. világháború után javulni látszott, az országban modern, felszerelt iskolákat adtak át, amely elősegítette a kísérletezést a kémiaórán. A tananyag új, a kommunista rezsim programját terjesztő, mindazonáltal könnyedebb hangvételű, a diákok számára jobban érthető lett, s a témakörök szaporodása ellenére a tanulók jól teljesítettek. A tanulók teljesítménye az 1970-es években a Szovjetunió országaiban megtörtént tantervváltás után meggyengült, s ez nemcsak Ukrajnára, hanem a többi szovjet tagállamra is jellemző volt.

A rendszerváltás Ukrajnát különösen nagy csapásként érte, s ebből később is nehezen állt fel mind gazdaságilag, mind ideológiailag. Utána újra fel kellett építeni az oktatási rendszert (Turcsenko, Pancsenko, Timcsenko 2004), s ennek ma is sok kárát látjuk. Idetartoznak az anyag és finanszírozás hiánya miatt elavult iskolai laboratóriumok, tankönyvek, kifüggeszthető szemléltetők – bár az utóbbi 5–10 évben az utolsó két eszköz elérhetőbbé és megfizethetőbbé vált.

Ma Kárpátalja Ukrajnához tartozik, így az oktatás gondjai hasonlóak az ország többi területein tapasztalhatóakkal, de ehhez hozzájön még a kisebbség kérdése, mivel itt a történelem folyamán úgy alakult, hogy több népcsoport él együtt, s ez megnehezíti az oktatást, mivel a demokrácia elveinek értelmében a különböző népeknek anyanyelvi oktatást kell biztosítani és ez nem minden esetben sikerül.

A kémiaoktatás jelenlegi problémái

A XX. század a kémiában paradigmaváltásokat hozott. Egyrészt – nemcsak a szocialista országokban, hanem globálisan – előretört a század elején-közepén a materialista szemlélet, másrészt a kilencvenes években a molekuláris szemlélet, ami a kémiát a molekulák tudományává tette, ezáltal az elvontabb lett, a diákok számára nehezebben érthető, „A molekuláris szemlélet nem veszületett készsége az embernek, kemény munkával kell elsajátítani középfokú (...) tanulmányaink során” (Náray–Szabó 2000).

A kémiaoktatás hatékonysága a középiskolában

Ezt a témát sok nézőpontból lehet vizsgálni, megtárgyalhatjuk egy külső nézőpontból (pl. nemzetközi versenyek nézőpontjából), vagy éppen egy belső nézőpontból, ilyen például az, amikor a vizsgaeredmények, különböző hazai versenyek eredményeinek fényében értelmezzük a kérdést.

Az oktatás hatékonysága kétoldalú: függ a diáktól, és függ az őt tanító tanártól is. A későbbiekben inkább a diákok teljesítményét szeretnénk a figyelem középpontjába állítani az adatok tükrében.

A számonkérés szempontjainak alakulása a múlt század folyamán

A XX. század első évtizedeiben a kémia elnyerte méltó helyét a középfokú oktatásban, a tananyag megkapta mai formáját, azóta kisebb-nagyobb eltérésekkel, címváltásokkal a kémia hasonló fejezeteit tárgyaljuk a középiskolák ugyanazon osztályaiban. A tanítási módszer hasonló volt a többi tantárgyakkéhoz, eltérés csak a több gyakorlati (labo-

ratóriumi gyakorlatok) foglalkozásban mutatkozott, ami ekkor még nem volt elválasztva az elméleti oktatástól, azzal egyszerre, az elméleti anyagban való haladással párhuzamosan folyt (Найменко 2003; Донік 2007).

A szovjet érában a számonkérés terén a hangsúly átkerült a feleltetésre, illetve a korszak végén az egyszerűbb tesztekkel egybekötött vagy csak az esszén alapuló írásbeli számonkérésre. Itt a számonkérés és az oktatás egyaránt ismeretközpontú volt, melyről a hangsúly majd csak a század kilencvenes éveiben került át a képességek központú oktatásra (Knausz 2000).

Érettségi vizsga kémiából mint a középiskolai kémiaoktatás hatékonyságának mutatója

Nagy reformok Kárpátalján, a kárpátaljai (kémia) oktatásban jórészt az utóbbi 10 évben zajlottak. A 12 évfolyamos iskola bevezetésével új tantervek és ezeknek megfelelő – iskolánként különböző – tanmenetek íródtak, megváltozott a tanári karok összetétele az iskolákban, ezzel, és a továbbképzésekkel modernizálódott a tanárok didaktikai–módszertani arzenálja.

2008-ban Ukrajna-szerte bevezették a független értékelést, amely az erre kijelölt, ideiglenesen vizsgaközponttá átalakított iskolákban zajlott le. Ez főleg a középiskolák végzőseit, illetve a középiskolai tanárokat érte váratlanul, mivel a bevezetés időpontja 2010-re volt előírva az ukrainai oktatási minisztérium rendeleteiben.

Az érettségi vizsga választható és kötelező tantárgyakból áll, a kémia pedig nem szerepel a kötelező tárgyak között, mindazonáltal az összes emelt szintű érettségire jelentkezők közül a kémiát előnyben részesítők, illetve a kémia vizsgafeladatokat megoldók arányaiból messzemenő következtetéseket lehet levonni a kémiaoktatás minőségére vonatkozólag.

Mindazonáltal ez a módszer nem adhat pontos eredményeket, mivel a független vizsgaközpontokba csak év végén jelentkezhetnek, s ez nemcsak a középiskolát frissen elvégzettekre vonatkozik, hanem a felsőoktatásba jelentkezők minden korosztályára.

A 2008-as évi független értékelés a következő tapasztalati eredményeket hozta a kémiai értékelés szempontjából (Дадіжук 2009): a vizsgára jelentkezők számából következtetve a földrajz után a kémia a második helyen van a nem kedvelt tantárgyak rangsorában. (1. táblázat)

1. táblázat. A vizsgázók megoszlása tantárgyak szerint a 2008-as független teszteléskor

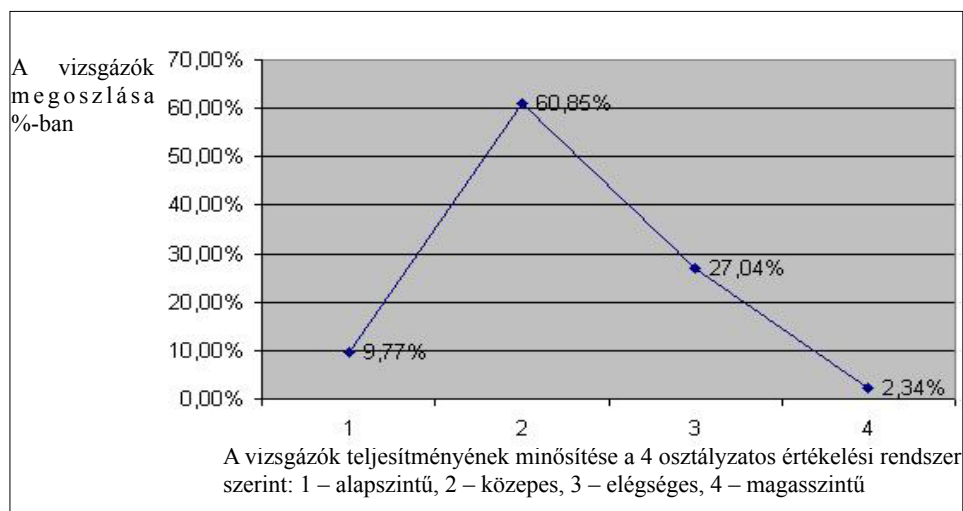
Tantárgy neve	Tanulók száma	
	Vizsgázó	Százalékban
Ukrán nyelv és irodalom	461 210	100,00%
Matematika	226 084	49,02%
Ukrajna története	83 465	18,10%
Biológia	70 581	13,30%
Fizika	32 529	7,07%
Kémia	24 382	5,29%
Földrajz	24 225	5,25%

A kémiavizsga eredményei megközelítőleg egyeznek a többi vizsgatantárgy eredményeivel, így a legtöbb tanuló a középmezőnyben végzett, 12 pontos skála szerint 4-es, 5-ös vagy 6-os osztályzattal, ami a 4 osztályzatos értékelési rendszerben közepes eredménynek felel meg. A vizsga átlagpontszáma is hasonlóan alakult, a 12 pontos értékelési

rendszerben a megmérettetés átlagpontszáma 5,57, hasonlóan a többi vizsgatantárgyéhoz. (2. táblázat)

2. táblázat. A vizsgázók megoszlása a 2008-as független értékeléskor a tanulói teljesítmény szintje szerint

A tantárgy neve	Az tanulói teljesítmény szintje százalékban			
	Alapszintű	Közepes	Elégséges	Magasszintű
Ukrán nyelv és irodalom	8,81%	61,34%	27,47%	2,38%
Matematika	4,58%	66,15%	27,19%	2,07%
Fizika	9,73%	68,96%	24,93%	2,27%
Ukrajna története	9,09%	61,31%	27,54%	2,05%
Biológia	9,54%	60,28%	27,86%	2,32%
Földrajz	9,80%	60,85%	27,23%	2,13%
Kémia	9,77%	60,85%	27,04%	2,34%

1. ábra. A 2008-as független értékeléskor a kémiavizsgát adók megoszlása a tanulói teljesítmény szintje szerint

A nem túl jó eredmények összefügghetnek a független tesztelés bevezetésének váratlanságával és a vele járó kezdetlenséggel, de az, hogy ennyire népszerűtlen a kémia a diákok körében, az nem csak ennek tudható be.

Miért nem szeretik a diákok a kémiát?

Ezt a kérdést már sokan, sokféleképpen tették fel és próbálták megválaszolni, többkevesebb sikerrel.

Hogy meg tudjuk oldani a problémát, meg kell keresnünk annak forrását, viszont ennek, mint már sokan leszögezték, nemcsak egy forrása van. A gond komplex, sok irányból éri támadás a középiskolai kémiaoktatást, s itt ne csak a pedagógusokra gondoljunk,

hanem a diákokra is, akik figyelnek vagy nem figyelnek a pedagógusra. Lehet, hogy itt van a legnagyobb gond! Száraz, sokszor könyvízü tananyaggal nem lehet megragadni egy 14-16 éves tinédzser figyelmét.

A középiskolai kémiaoktatás egy rövid felmérés tükrében

Ennek a kisebb felmérésnek (18 adatlap) az volt a célja, hogy rávilágítson a középiskolás gyerek érdeklődési körére, az életkori sajátosságokat figyelembe vevő oktatás fontosságára. A cél nem az volt, hogy átfogó képet kaphassunk a középiskolások érdeklődési köréről, hanem az, hogy tanácsokkal szolgálhassunk azoknak a pedagógusoknak, akik mindennap megküzdenek azért, hogy átadhassanak valamit abból, amit ők egyszer megtanultak.

A felmérés leírása

A kérdőív egyoldalas, két modulból állt: egy teszt- és egy esszé modulból. Mindkét modul 5-5 kérdést tartalmazott. A teszt modul a kémia népszerűségét vizsgálta a diákok körében, illetve a diákok a feladatmegoldó képességét, szövegértelmezési képességeit (az utóbbit lehet vizsgálni az esszékérdések esetében is, a válaszok alapján). A tesztek egy-egy rövid állításból álltak, amelyet egy tízpontos skálán kellett értékelni az egyetértés függvényében, a számok növekvő sorrendje szerint.

Az esszé jellegű kérdések rövid, tömör formában voltak feltéve, s válaszul is rövid, 1-2 mondatos válaszokat vártunk, így próbáltuk kiküszöbölni azt, hogy a diák válaszlási kedvét szegje a hosszú, sokszor csak többszöri elolvasás után értelmezhető kérdés. A teszt érdemi részének kidolgozásakor a tanár nem volt a teremben, így kizárhatjuk a (közvetlen) pszichológiai ráhatás lehetőségét.

A felmérést a Nagydobronyi Református Líceum végzős diákjai között végeztük. Érdemes tudni a tanintézményről, hogy egy évfolyamon mindig két-két osztály indul: Egy A osztály és egy B osztály. Az A osztály matematika-fizika szakosodású, míg a B osztály biológia-kémia. Ennek megfelelően az A osztályba járó diákok a matematikát, illetve a matematikai tantárgyakat tanulják emelt óraszámban (a biológia és a kémia tantárgyak óraszámainak rovására), a B osztály tanulói pedig a biológiát és a kémiát tanulják emelt óraszámban. A válaszokat adó diákok véletlenszerűen lettek kiválasztva, osztályonként 9-9.

Értékelési szempontok

Feltételezzük, hogy az A osztály tanulói kevésbé szeretik a kémiát, mint a B osztály tanulói. Aki A osztályba jelentkezett, az feltételezhetően ki akarta valami miatt kerülni a nagyobb fokú érintkezést a kémia tantárggyal, míg aki B osztályba jelentkezett, akarva-akaratlanul szembetalálkozott a kémia mélyebb megismerésével (A biológiai tanulmányok egy részéhez is szükséges a kémia ismerete).

A teszt 1. moduljának elemzése:

1.1 – Szeretem a kémiaórákat.

Az állítást csak egyféle módon lehet értelmezni. A válasz igen vagy nem lehetett

1.2 – A könyvben leírt tananyagot jobban értem;

1.3 – A tanár által elmagyarázott tananyagot jobban értem.

A két választ egyszerre értelmeztük, mivel itt arra voltunk kíváncsiak, mennyire érti meg a tanuló a tanár szakkifejezésekben kevésbé gazdag, viszont időnként fordulatos és gyors magyarázatát, illetve a tankönyvben olvasható, néha eléggé kibogozhatatlan és bonyolult magyarázatot.

1.4 – Csak azokat a feladatokat tudom megoldani, amelyekre már órán oldottunk példafeladatot;

1.5 –Azoknak a feladatoknak a megoldása sem jelent gondot, amelyekre nem oldottunk példafeladatot.

Itt arra voltunk kíváncsiak, hogy mennyire tudnak a tanulók – saját bevallásuk szerint – alkalmazkodni egy esetleg ismeretlen feladathoz, milyen a diákok feladatmegoldó képessége, hogyan tudja alkalmazni a megszerzett tudást logikai gondolkodásra.

A 2. modul elemzése

A 2. modul kérdései mind egy-egy problémára keresik a választ, kivéve az utolsó kettőt (2.4; 2.5), amelyek ugyanazt a témát ölelik fel különböző vonatkozásban:

2.4 – Tennél-e emelt szintű vizsgát kémiából? (Miért?)

Le tudnád-e tenni – saját véleményed szerint – a kémia érettségét, képes lennél-e megoldani a feladatokat? („Ez egyszeri alkalom, kipróbálhatod magad.”)

2.5 – Felvételiznél-e kémia szakra? (Miért?)

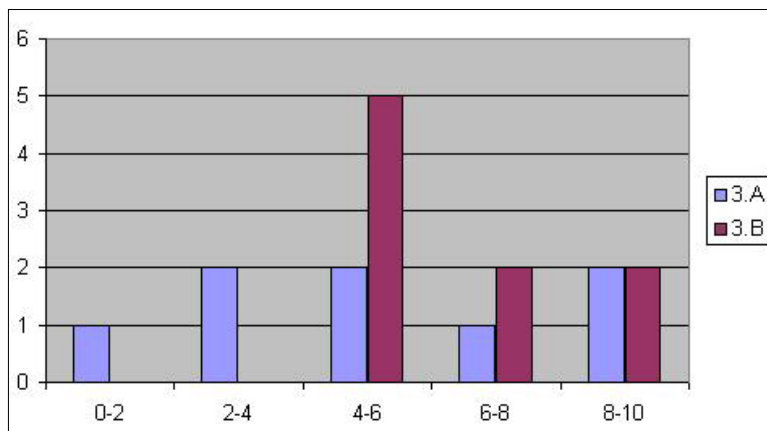
Ennél a kérdésnél folytathatták az előző kérdés gondolatmenetét, de itt már hosszú távon kellett gondolkodni („Akarsz-e kémiával foglalkozni egész életedben?”)

Értékelés

A könnyebb ábrázolás érdekében az 1. modul válaszaiból csoportokat állítottunk fel:

- 0–2: ebbe a csoportba azok a válaszok tartoznak, melyekre a diákok 1, ill. 2 pontot adtak.
- 2–4: ebbe a csoportba azok a válaszok tartoznak, melyekre a diákok 3, ill. 4 pontot adtak.
- 4–6: ebbe a csoportba azok a válaszok tartoznak, melyekre a diákok 5, ill. 6 pontot adtak.
- 6–8: ebbe a csoportba azok a válaszok tartoznak, melyekre a diákok 7, ill. 8 pontot adtak.
- 8–10: ebbe a csoportba azok a válaszok tartoznak, melyekre a diákok 9, ill. 10 pontot adtak.

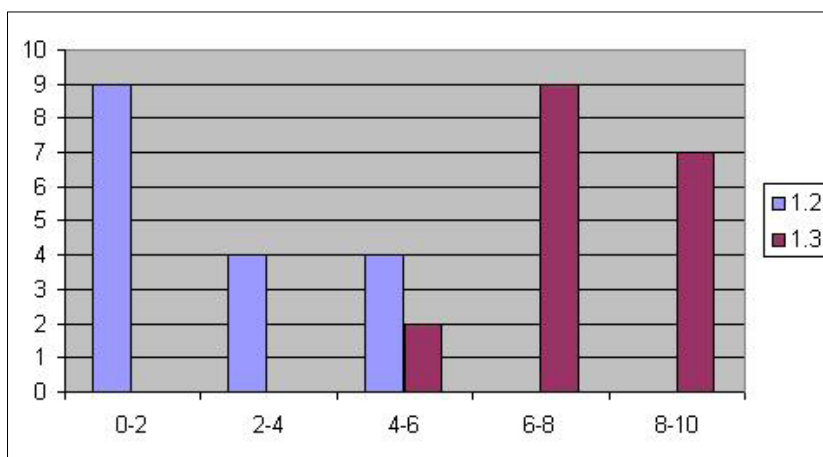
Az 1.1. kérdésre adott válaszokból arra következtethetünk, hogy a diákok a kémia-órákat közepesen kedvelik, a legtöbb válasz a 3. csoportba tartozik, ami egy közepes (4-6 pont) értéket takar. Az A osztályban a válaszok száma kiegyenlítettebb a csoportok között, mint a B-ben, ahol a kémia a kedvelt tantárgyak sorába kerül (3., 4., 5. csoportok).

2. ábra. A diákok viszonyulása a kémiaórákhoz

A válaszokból kiderül az is, hogy a válaszadók több mint fele (67%-a) a közepesnél jobban kedvelt tantárgynak választotta a kémiát (a válaszok 5 pont felett). Mindazonáltal az osztályok között egyenlően oszlik meg a kémiát kedvenc tantárgyként számon tartók aránya (2-2%).

Az 1.2. és 1.3. kérdésre adott válaszok eredményeinek összehasonlításából kitűnik, hogy a tanár magyarázatait a diákok sokkal jobban megértik, mint a tankönyveket. Itt probléma lehet a tankönyvek szemléletével, bár a felmérés helyszínén a tanár több könyvből tanítja a kémiát. Lehet az eltérés magyarázata az, hogy a tanár „tanulóközelibb” módon magyaráz, vagyis a nem érthető szakszavakhoz azonnal tud magyarázatot fűzni, amit a könyvek nem tehetnek meg minden esetben.

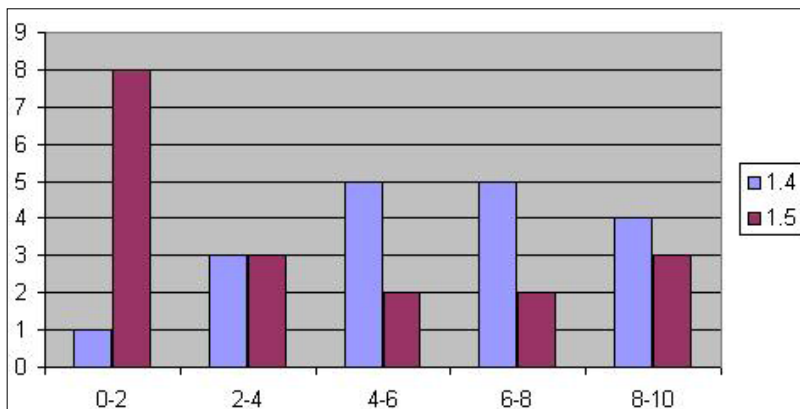

3. ábra. A diákok szövegértésének és a tanári magyarázat megértésének kapcsolata kémiaórán

A diákok szövegértése (s ez főleg az esszékérdések válaszaiból tűnik ki) hogy némi kívánni valót maga után, s ezzel is magyarázhatjuk a jelenséget, hogy a válaszadó diákok 50%-a válaszolta azt, hogy szinte semmit sem értenek a tankönyvekben leírt tananyagból.

Az 1.4. és az 1.5. kérdésekben a tanulók feladatmegoldó képességét vizsgáltuk (a válaszokat saját belátásuk szerint adták). Arra voltunk kíváncsiak, hogyan viselkednek olyan feladat megoldása közben, ami számukra ismeretlen (1.5.), illetve a feladatmegoldás sikerességét mennyiben növelik az előre begyakorolt feladatok. Az előre begyakorolt feladatok számonkérésekben történő kizárólagos alkalmazásakor számolnunk kell annak a veszélyével, hogy a felmérés nem lesz objektív, s nem a képességekre, hanem az emlékezőtehetségre fog utalni. Ezzel becsapathatjuk magunkat, mivel ilyenkor nem azt mérjük, mennyire értette meg a tanuló az anyagot, hanem inkább azt, mennyire gyakorolta be, illetve mennyire emlékszik egy adott algoritmusra, illetve becsapathatjuk az értékelt tanulót is, mivel azt hiheti, érti a kémiát, közben pedig csak egy mechanikus folyamatot végez.

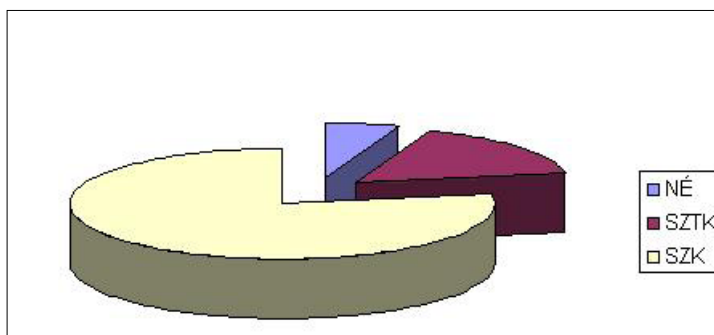
A 4. ábrán látható diagram arra enged következtetni, hogy a feladatmegoldó képesség alakulása a két különböző tantervű osztályban megközelítőleg egyforma, az ismeretlen feladatokat mindkét osztályban sokkal nehezebben oldják meg, s inkább afelé hajlanak, hogy az előre begyakorolt feladatokat könnyebb megoldani.

4. ábra. A tanulók feladatmegoldó képességének vizsgálata

A 2.1. kérdésre adott válaszok elemzése

Itt arra voltunk kíváncsiak, hogy a tanterv melyik része érdekli a diákokat, milyen témákon keresztül lehet őket megfogni, felkelteni érdeklődésüket. A kérdésre adott válaszok eredményeit az 5. ábra mutatja.

5. ábra. A tanulók érdeklődése a kémia középiskolában tárgyalt fejezetei iránt

NÉ – nem érdekli a kémia

SZTK – az érdeklődés egy, a szervetlen kémiában tárgyalt témakör felé irányul.

SZK – az érdeklődés egy, a szerves kémiában tárgyalt témakör felé irányul.

A kapott adatokból kitűnik, hogy a diákok többsége (78%-a) a szerves kémia anyagából kedvel különböző témaköröket, míg a diákoknak csak 13%-a jelölte meg a szervetlen kémia tárgykörébe tartozó témát, illetve a válaszadók 6%-a nem érdeklődik a kémia iránt, így nem is jelölt meg témakört. Érdekes, hogy az összes szervetlen kémiát választó diák a B osztályból került ki.

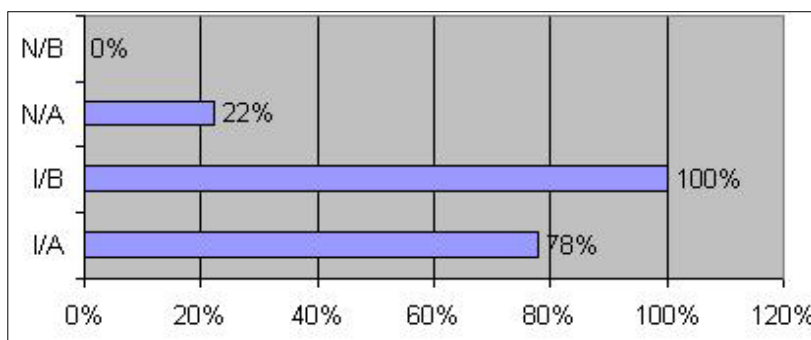
A legtöbben az *Alkoholok*, a *Szénhidrátok* és a *Szénhidrogének* című témaköröket (22%, 28% és 17%) kedvelték, ezenkívül 11% jelölte meg a *Fehérjék* c. témakört, a többi témakör a válaszadók között egyenletesen (6-6%) oszlott meg. Azok a témák, amelyeket csak egy-egy ember jelölt meg, lehettek akár egy jól sikerült kémiaóra eredményei is.

A 2.2. kérdésre adott válaszok elemzése

Ebben a kérdésben arra szerettünk volna fényt deríteni, hogy a diákok érdekesebbnek találnák-e a kémiaórákat, ha többet kísérleteznének.

A felmérés helyszínén a tanár mutat be kísérleteket az osztálynak, ezt válaszában több diák is jelezte. A tanulók egyedül nem kísérletezhetnek, a veszélytelenebb reakcióknál a diákok körülállhatják a tanárt, vagy kisebb csoportokban kísérletezhetnek, ennek fő oka az eszköz- és anyaghiány.

Az iskolai kísérletezést a legtöbb diák helyesli, szeretnék, ha több lenne a kémiaórákon bemutatott reakció. Az A osztályban a tanulók 22%-a adott nemleges választ a kérdésre, míg az B osztályban egy nemleges válasz sem született. Ebből arra következtethetünk, hogy a két osztály különböző mértékben szereti a kémiát, mert a kísérletezésre időt kell szánni, meg kell ismerni a lejátszódó folyamatok háttérét, és aki nem szereti a tantárgyat, nem is foglalkozik vele szívesen. Az 6. ábrán az igen-nem válaszok arányát látjuk osztályonként.

6. ábra. A kísérletezés mellett, illetve ellene lévő diákok aránya osztályonként

N/B – a „Nem” válaszok száma a B osztályban, %

N/A – a „Nem” válaszok száma az A osztályban, %

I/B – az „Igen” válaszok száma a B osztályban, %

I/A – az „Igen” válaszok aránya az A osztályban, %

Érdeemes megvizsgálni az igenlő válaszok okait is. Mivel magyarázzák a tanulók azt, hogy több kísérletet szeretnének látni kémiaórán? A nemleges választ adók nem írtak válaszukhoz indoklást.

Az igenlő választ adók több mint fele azzal indokolta választát, hogy így könnyebben megtanulhatják az adott reakcióegyenleteket, s ez igaz is, mivel egy-egy tanulói kísérletre való felkészülésre újra és újra át kell tanulmányozniuk a reakció lefolyását, a kísérlet elvégzése közben pedig szemléletesebbé válik az adott folyamat. Így már nemcsak száraz tananyag, hanem személyes élmények is kapcsolódnak hozzá.

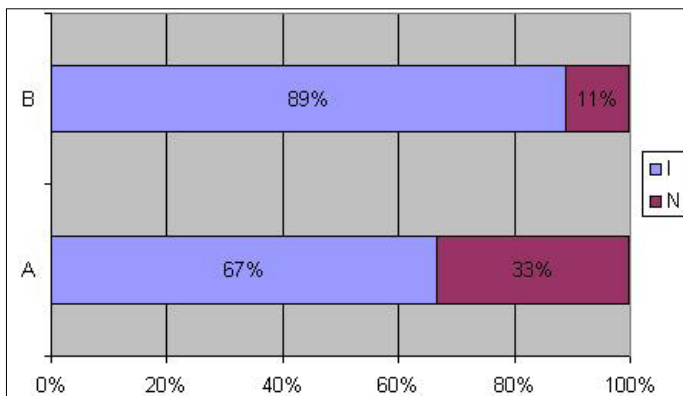
A válaszadók csaknem negyede nem írt indoklást válasza mellé. Ez történhetett nemtörődömség miatt, vagy nem tudott mit írni.

A válaszadók egy része (3 tanuló) azt írta válasza mellé, hogy nem érdekli a kémia, de ez nem jelentheti azt, hogy abszolút érdektelenek a tantárggyal kapcsolatban, csak lehet, hogy ilyen formában nem érdekli őket.

A válaszadók legkisebb része jelezte, hogy a kísérletezéssel látványosabbá tehető a kémiaóra.

A 2.3. kérdésre adott válaszok elemzése.

Ez a kérdés arra adhat választ, mennyire tartják használhatónak a diákok a kémiaórán megszerzett ismereteket.

7. ábra. A tananyag használhatóságáról alkotott vélemények aránya

I – „Igen” aránya az adott osztályban, %.

N – „Nem” aránya az adott osztályban, %.

A diagram (7. ábra) szerint a diákoknak több mint a fele – mind az A, mind a B osztályban –, a mindennapi életben is hasznosíthatónak találja a kémiaórákon tanultakat. Az igenlő válaszok indoklásait alapvetően 4 kategóriába különíthetjük el:

1. Hétköznapi életből vett példák.
2. Kémiából vett példák.
3. Az indoklás nem egyértelmű (pl.: Nem tudom!; A kémia mindennel kapcsolatban van.).
4. Nem írt példát.

A nemleges válaszadók közül legtöbbször nem írtak példát, ez lehet a szövegértés hibája vagy érdektelenség a diák oldaláról. A nem egyértelmű válaszok betudhatók a szorongásnak, mint zavaró tényezőnek is, mivel ilyenkor a nem jól begyakorolt fogalmazók esetében nem számíthatunk teljes és kielégítő válasznak. Valódi példát csupán két diák hozott fel (mindkettő a B osztályból).

A 2.4. kérdésre adott válaszok elemzése

A kérdés arra vonatkozott, hogy a diákok hány százaléka tenne kémiából emelt szintű vizsgát, ha lenne rá lehetősége. A tanulók 56%-a írta, hogy nem venné fel ezt a tantárgyat, ugyanis nem érkezne felkészülni a rendelkezésre álló kevés idő miatt, és sokan tehetséget sem éreznek magukban, holott ezek a diákok – a felmérés első moduljában adott válaszaikból ítélve – jó feladatmegoldó képességgel rendelkeznek.

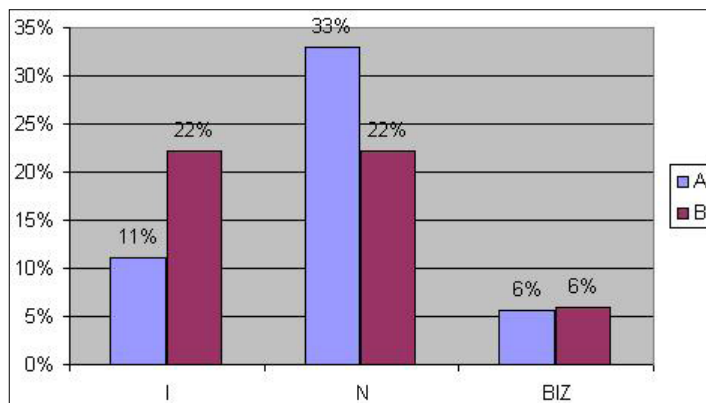
A 2.5. kérdésre adott válaszok elemzése.

A 2.5. kérdésre kapott válaszok alapján arra akartunk rávilágítani, vajon a diákok hányadrésze foglalkozna az iskola elvégzése után kémiával.

Az, hogy az ember milyen felsőoktatási intézménybe és milyen szakra jelentkezik, eldöntheti (nem szükségszerűen), hogy mivel fog foglalkozni az intézmény elvégzése után, s ekkor már alkalmaznia kell az előzőleg elsajátított ismereteket, napi gyakorlattá válhat pl. a kémiával mint tudománnyal való foglalkozás.

A diagramról (8. ábra) leolvasható, hogy a B osztályban ugyanannyian (22-22%) foglalkoznának kémiával a jövőben, mint amennyin nem. Viszont az A osztályban kevesebben választottak a kérdésre igennel. Ez összefügghet a tanrend sajátosságaival (többet tanulnak matematikát, ebből kifolyólag többször van sikerélményük a matematikával, mint a kémiával kapcsolatban), de újra alátámasztást kaphat a feltevés, miszerint az

A osztályban tanuló diákok kevésbé szeretik a kémiát, mint azok, akik a B osztályban tanulnak. Mindkét osztályban egy-egy ember jelölte meg válaszként azt, hogy nem tudja, felvételizne-e kémia szakra, bár mindkettő azt írta az indoklásban, hogy érdekes tantárgynak tartja a kémiát, itt inkább az lehet az ok, hogy ezek a diákok nem érznek elegendő tudást magukban, nincs elég önbizalmuk.

8. ábra. A diákok viszonyulása a kémiához mint tudományhoz az A és B osztályokban

I – „Igen” válasz

N – „Nem” válasz

BIZ – bizonytalanul válaszolt

Következtetések

A diákok többsége végső soron közepesen szereti a kémiát, nem tanúsít kiemelkedően nagy érdeklődést iránta, de nem is tartja teljesen kiszorítandónak a középiskolából. A tanári magyarázatot részesítik előnyben a tankönyv pontosan megfogalmazott, ámde nehezebben érthető magyarázataival szemben. Így azok a diákok, akik az általános iskolában nem kaptak megfelelő képzést, ha tankönyv alapján haladnak, könnyebben lemaradnak.

Azon diákok egy része, akik magasabb szintű képzést kaptak matematikából, fejlettebb logikai érzékkel rendelkeznek, s jobban össze tudják kapcsolni a különböző feladatok megoldási algoritmusait, ezáltal megvalósul az analízis és a szintézis egysege. Mindazonáltal az ilyen képességekkel rendelkező diákok közül kerültek ki azok a diákok is, akik kevésbé érdeklődnek a kémia iránt, így nem is villanyozza fel őket az, ha kémiaórán meg kell oldani egy feladatot, s emiatt maradnak le, növekszik náluk az érdeklődés hiánya.

A diákok nagy része a szerves kémiát tartja érdekesebbnek, s ennek okaként sokan a vegyületek könnyebb megjegyezhetőségét, a reakciók könnyebb megérthetőségét jelölték meg, illetve azt, hogy a mindennapi életből több példát lehet felhozni a szerves kémiával kapcsolatban. Talán ha valamiképpen össze tudnánk kapcsolni a szervetlen és a szerves kémia tárgyalását, több középiskolás érdeklődését kelthetnénk fel ezáltal.

A diákok többsége (ilyen vagy olyan okokból) szeretné, ha több lenne a kémiaórán bemutatott reakció. Ezáltal talán jobban le lehetne kötni a figyelmüket, meg lehetne tanítani nekik sok olyan ismeretanyagot, amire a krétakémia nem képes.

A tanulók a tanultak alapján nem tudják összekapcsolni az elméletet a gyakorlattal, nem látják az összefüggéseket a tananyag és a hétköznapi kémiai folyamatok között. Ennek oka, hogy a középiskolában nem foglalkoznak eleget egy-egy témával a tananyag zsúfoltsága, illetve az időhiány miatt.

A tantárgy bonyolultsága, nehezen tanulhatósága, az oktatásnál a nem megfelelő módszerek alkalmazása (kevés gyakorlat, sok elmélet) kihat a diák kémiához való

viszonyulására. És ez a viszonyulás a legtöbb esetben negatív: nem szeretnék a diákok kémiából vizsgázni és a jövőben e tudományterülettel foglalkozni.

Ez utalhat a kémia presztízsvesztésére a középiskolában, bár Ukrajnában ez még annyira nem érezhető, mint Magyarországon, ahol a diákok az öt pontos skálán - a tanárok véleménye szerint - 2,58 pontra értékelik a tantárgy fontosságát, míg az itteni felmérés hasonló eredménye, ahol maguk a diákok lettek megkérdezve, 3,2 (Fernegel 2009).

Pontosabb, messzemenőbb következtetések levonásához a kutatást ki kellene terjeszteni Kárpátalja összes magyar tannyelvű középiskolájára.

Minek kell változnia?

A tanárok többségénél az egyik nagy problémát az időhiány jelenti, ezt kétféleképpen lehet orvosolni:

1) A kémiaórákra szánt időkeret növelésével. Ez azért nem célszerű megoldás, mert a diákok már így is sokszor, főleg félévek végén, túlterheltségre panaszkodnak, s figyelembe kell vennünk az életkor sajátosságait is (egy 14–17 éves gyereknek több pihenésre és testmozgásra van szüksége).

2) A megtanulandó anyag mennyiségének csökkentésével. Egyes témaköröket tényleg lehetne szűkíteni, olyanokat, melyek bonyolultságuk miatt úgyis nehezen érthetők, mint például a kvantumkémia vagy az atom szerkezetére vonatkozó ismeretek. Mindazonáltal ez sem jelenthet megoldást a középiskolai kémiaoktatás problémáira, mivel a mai tudományos ismeretek egyre bővülnek, s hogy naprakész tudással ruházhassuk fel középiskolásainkat, egyre újabb és újabb témaköröket kell beiktatnunk a régieket sem elhagyva, mivel azok hordozzák a további ismeretek könnyebb megszerzésének alapját.

A harmadik lehetőség a kémiai ismeretek fontosságának megítélése, s ez alapján külön tanterv összeállítása a tanuló profiljának megfelelően. Ez a mai tanárlétszámmal nem kivitelezhető, mivel ahhoz jóval több pedagógusra lenne szükség és ehhez megfelelő keretre, hogy foglalkozhassanak a különböző beállítottságú gyerekekkel, szakirányokat alakíthassanak ki egy-egy iskolán belül.

A tanulásmódszertan több paradigmaváltáson vannak túl, amihez alkalmazkodnia kell a tanári gyakorlatnak is. Ez az új tanárgeneráció megfelelő képzésével, illetve az idősebb kémia tanárok továbbképzésével valósítható meg.

A középiskolai kémiaoktatás hiányosságai sajnos már megmutatkoznak a felsőoktatási beiskolázásban is.

IRODALOM

- A kémikum története, http://kemia.fazekas.hu/index.php?page=kemikum_tort.php
 A középiskolai tantárgyi obszerváció tanulságai; Szerk.: Győri Anna, OKI, Budapest, 2004.; <http://www.oki.hu/oldal.php?tipus=kiadvany&kod=Obszervacio>
 Cograf lexikon, Érettségi és felvételi, <http://cograf.hu/lexikon/oktatas/erettsegi-felveteli.html>, 2007
 DIDAKTIKA. Elméleti alapok a tanítás tanuláshoz; Szerk.: Falus István; Nemzeti Tankönyvkiadó, 2004
 Fernegel András (2002). A kémia tantárgy helyzete és fejlesztési feladatai; Új Pedagógiai Szemle, 2002/09; <http://epa.niif.hu/00000/00035/00063/2002-09-hk-Fernegel-Kemia.html>
 Fernegel András: A tantárgyak helyzete a középiskolában, <http://www.oki.hu/oldal.php?tipus=cikk&kod=keroivoives-Fernegel-Kemia>
 Kémia 10., Szerves kémiai ismeretek; Szerk.(2003). Tóth Katalin; MOZAIK KIADÓ – SZEGED, 2003
 Knausz Imre (2002). Jegyzet az ismeret-központúságról; Új Pedagógiai Szemle, 2002/02; <http://www.oki.hu/oldal.php?tipus=cikk&kod=2000-02-np-Knausz-Jegyzet>
 Marton Erzsébet (2007). Emelt szintű érettségi – buktatókkal; KÖZOKTATÁS (A Kárpátaljai Magyar Pedagógusszövetség lapja); XIII. évfolyam, 3-4. szám; СІП «ПоліПрінт», м. Ужгород, 2007

- Marton Erzsébet: Érettségi – felvételi buktatókkal, KÖZOKTATÁS (A Kárpátaljai Magyar Pedagógusszövetség lapja), XII. évfolyam, 1-2. szám, СП «ПоліПрінт», м.Ужгород, 2008
- Mihály Ildikó (2002). PISA 2000 – a hivatalos OECD-jelentés tanulságai; Új Pedagógiai Szemle, 2002/07-08; <http://www.oki.hu/oldal.php?tipus=cikk&kod=2002-07-oe-mihaly-pisa>
- Náray-Szabó Gábor (2000). A magyar kémia jelene és jövője, A MTA Kémiai Tudományok Osztálya, 2000. május 10., előadás anyaga, <http://www.kfki.hu/chemonet/osztaly/kemia/naray.html>
- Orosz Ildikó (2003). A kárpátaljai magyar felsőoktatás Magyarország EU-s csatlakozásának tükrében, KÖZOKTATÁS (A Kárpátaljai Magyar Pedagógusszövetség lapja), X. évfolyam, 2-3.szám, СП «ПоліПрінт», м.Ужгород, 2003.
- Pukánszky Béla, Németh András: Neveléstörténet, http://kmtfm/pedagogia/nevelestortenet_elte/index.html#01, Utoljára frissítve: 2001-02-05.
- Tankönyvdialógusok; Szerk.: Simon Mária; OFI, Budapest, 2008; <ftp://ftp.oki.hu/download/Tankonyvdialogusok/Tankonyvdialogusok-01-cimnegyed.pdf>
- Új érettségi Magyarországon, Honnan, hová, hogyan? Egy folyamat állomásai; Szerkesztette: Horváth Zsuzsanna, Lukács Judit; Országos Közoktatási Intézet, Budapest, 2006; http://www.oki.hu/oldal.php?tipus=kiadvany&kod=Uj_Erettsegi
- Ukrajna legújabb kori története. 11.; F. H. Turcsenko, P.P. Pancsenko, Sz. M. Timcsenko; Львів, «Світ» 2004
- V. O. Miszan (1998). Olvasmányok Ukrajna történetéből; SZVIT KIADÓ, Lviv, 1998
- Верб В. В., Заладовська О. М., Василенко С. В.: ДОСЛІДЖЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ЗАПРОВАДЖЕННЯ ВАРІАТИВНОСТІ СЕРЕДНЬОЇ ХІМІЧНОЇ ОСВІТИ; МАГІСТЕРІУМ. Випуск 16. ПРИРОДНИЧІ НАУКИ, 2004
- Інформаційно-аналітичне повідомлення про участь школярів України у міжнародних учнівських олімпіадах за період 1993-2009 рр.; http://www.mon.gov.ua/main.php?query=newstmp/2009_1/21_09_1/1
- Інформація про участь школярів України у міжнародних учнівських олімпіадах 2009 року; http://www.mon.gov.ua/main.php?query=newstmp/2009_1/21_08
- О.М.Науменко: Хімічна освіта в школі: екскурс в історію, Шкільний світ. – Хімія. Біологія; 2003
- Олена Донік: Формування змісту шкільного курсу органічної хімії (60-ті рр. ХІХ - 30-ті рр. ХХ ст.); Біологія і Хімія в школі, Видавництво МОН України «ПЕДАГОГІЧНА ПРЕСА», Київ, 2/2007
- Тетяна Дабіжук: Про підвищення рівня навчальних досягнень учнів з хімії; Біологія і Хімія в школі, Видавництво МОН України «ПЕДАГОГІЧНА ПРЕСА», Київ, 4/2009

Szerhij Biba

2010.06.24.

A Hollósy Simon Képzőművészeti Alkotótáborban készült művek reprezentatív kiállítása a Gross Arnold Kiállítóteremben.

Vándorló és terjedő nagylepkefajok (Lepidoptera, Macroheterocera) Kárpátalján

Rezümé Az éghajlatváltozásokra fel kell készülnünk, mert nemcsak környezetvédelmi, hanem gazdasági következményei is jelentősek. A klímaváltozások biológiai hatásainak elemzése bonyolult feladat, mert a klíma mellett számos helyi hatás is befolyásolja az élővilág összetételét és változási folyamatait. A klímaváltozások fajokra gyakorolt hatásait eddig főleg különböző nappali lepkéken vizsgálták. Európában 245 lepkefajból 201 fajnál tapasztaltak terjedést (82%), közülük 169 fajnak a terjedése (84%) 1975–1999. között zajlott le. Kárpátalján, Nagydobrony körzetében 2009–10-ben számos olyan fajt észleltem, amelyek vagy kizárólagosan, mint vándorló fajok jelenhettek meg a területünkön (pl. az *Aedia leucomelas* bagolylepke eddigi legészakibb előfordulása, vagy a gazdasági kártevőként ismert *Helicoverpa armigera*), de több olyan fajt is regisztráltam, amelyek őshonosak, de itteni népességeik évről évre feltöltődnek a délről ideérkező „vendég” népességgel (mint pl. gazdasági jelentőségű fajok: *Autographa gamma*, *Hadula trifolii*).

Abstract We should take precautions against the climatic changes since they already have some environmentally and economically harmful consequences. The analysis of their biological effects is a complex task, because we also have to consider the local ecological changes which also influence the composition and changing trends of the wildlife. The effects of the climatic changes were mostly studied in butterflies in Europe. In 201 species (from 245, i.e. 82%) an expansion was observed, mostly between 1975–1999 (169 spp., i.e. 84% of the expanding spp.). In the Transcarpathian region, near Nagydobrony, several species were observed which are entirely migrating species (e.g. the noctuid moth *Aedia leucomelas* which has reached a northernmost boundary of distribution or the well known pest species *Helicoverpa armigera*). Additionally, some indigenous species also were observed in which the migrating individuals yearly complement the local populations (e.g. economically significant moths: *Autographa gamma*, *Hadula trifolii*).

Bevezetés

Napjainkban a különböző írott és elektronikus médiumokban egyre több hír jelenik meg a klímaváltozásról. A jelenlegi helyzet abban különbözik a korábbtól, hogy az emberi tevékenység ma már nemcsak regionálisan vagy helyileg befolyásolja a klímát, hanem globális hatásai is vannak. Amerikai tudósok már rögzítettek éghajlatváltozásra utaló jeleket az USA-ban, mely szerint az átlaghőmérséklet mintegy 0,6 °C-kal nőtt az utolsó században, valamint a csapadékmennyiség is emelkedett, átlagosan 5-10%-al (Parmesan & Galbreight 2004). A különböző klímaprognózisok egyetértenek abban, hogy az átlagosnál erősebben melegszik a sark közeli területek éghajlata, illetve hogy Európában főleg a mediterrán területeken várható az éghajlat melegebbé és szárazabbá válása. Ezek a hatások a modellszámítások szerint a Kárpát-medencében is érvényesülnek (Bartholly et al. 2009). Az éghajlatváltozásokra azért is fel kell készülnünk, mert azoknak már nemcsak környezetvédelmi, hanem gazdasági következményei is jelentősek. Ezt eddig főleg az USA-ban és Franciaországban vizsgálták (Parmesan & Yohe 2003; Boudon-Padieu & Maixner 2007), de a hazai VAHAVA-program tudományos összefoglalása is számos idevágó tényrt rögzít (Anonym 2006). A klímaváltozások vizsgálatának számos módszere van. A bonyolult modellszámítások és a precíz mérések mellett nem hanyagolhatók el azok a jelzések sem, amelyeket az élővilág különböző tagjainak viselkedéséből olvashatunk le. Ezek nem adott pillanatban mért adatok, hanem hosszabb-rövidebb idő óta tartó folyamatok eredményei, amelyek a műszeres vizsgálatokat hatékonyan egészítik ki. Éppen lakóhelyem közelében évekig működött egy helyi meteorológiai állomás (Molnár J. mscr.), amelynek adatai felhívták a figyelmemet arra, hogy a klímaváltozással kapcsolatos biológiai jelenségekre érdemes ügyelni, és róluk adatokat gyűjteni. Ennek a munkának első eredményeit foglalom össze az alábbiakban.

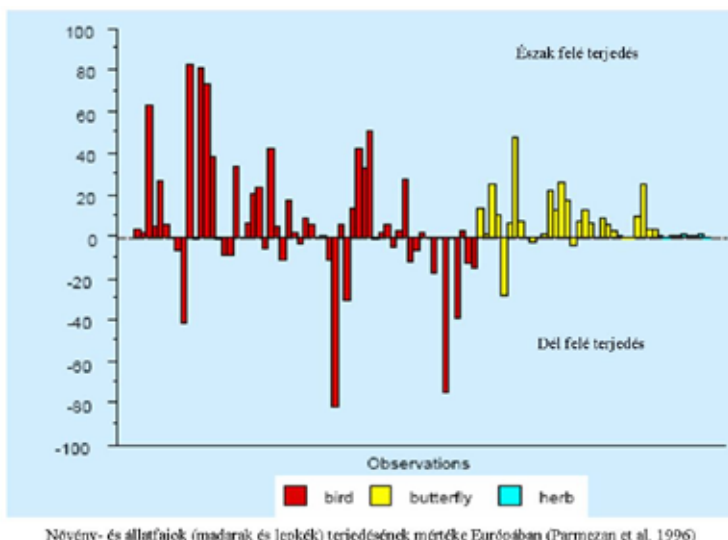
* Debreceni Egyetem, TTK, Evolúciós Állattani Tanszék, II. évfolyam, biológus MSc.

A klímaváltozás biológiai következményei az Északi-félgömbön

A klímaváltozások biológiai hatásainak elemzése bonyolult feladat, mert a klíma mellett számos helyi hatás is befolyásolja az élővilág összetételét és változási folyamatait. Bár a klímaváltozás nyilvánvalóan hat az erdei ökoszisztémák fajaira, ezeknek a változásoknak a mértéke nagyon bizonytalan. A legtöbb faj egyedei például nagyobb számban élhetik túl a telet a regionális felmelegedés miatt. Hasonló nehézségek vonatkoznak arra, hogy az ilyen változások hogyan hatnak az erdei rovarok elszaporodási (gradációs) mintázatára, az erdő növekedésére és dinamikájára. Új betegségkomplexek, újabb kórokozók és betegségek bukkannak fel olyan erdei fajokon, amelyek korábban immunisak voltak. Ez akár egy erdőgazdasági egység pusztulását is okozhatja.

Parmesan és munkatársai (1996) több mint 1700 állatfaj elterjedésváltozásait vizsgálták meg az Egyesült Államokban és Európában, és megállapították, hogy a változások összhangban állnak a klímaváltozási előrejelzésekkel. A globális meta-analízisek számottevő elterjedésváltozásokat jeleztek, átlagosan 6.1 km-t évtizedenként észak felé. A tavaszodást jelző események is évtizedenként 2-3 napi előretolódást mutattak. Az is kitűnt, hogy a klímaváltozás során általában az északi elterjedési határ változott jelentősen, míg a déli viszonylag stabilabbnak bizonyult.

Különösen a lepkéknél tapasztalták elterjedési területük észak felé, illetve nagyobb tengerszint feletti magasságokba való tolódást Észak-Amerikában és Európában is (Parmesan 1996, Parmesan et al. 1999, Warren et al. 2001, Hill et al. 2002). Az egyik legrészletesebben és legjobban vizsgált példa erre egy tarkalepke faj, az *Euphydryas editha* az USA Ny-i államaiban. Ahogyan emelkedett a hőmérséklet a XX. század folyamán, a fajnak sok déli, valamint az alacsonyabb domborzati szintekben élő populációi teljesen megszűntek. A vizsgálatból kiderült, hogy a klímaváltozás hatására a faj populációinak elterjedése egyre inkább észak felé húzódik. Más rovarcsoportokban (egyenesszárnyúak, hártýásszárnyúak, kétszárnyúak) is tapasztaltak hasonló típusú változásokat (Burton 2003). A legrészletesebb információk a Brit-szigetéről állnak rendelkezésre, ahonnan az elmúlt 30 év során rengeteg adat gyűlt össze, amelyek azt bizonyítják, hogy a klíma melegedése következtében szitakötők, sáskák és szöcskék, vízi poloskák és bogarak is terjedtek észak felé (Hickiling et al. 2006).

Növény- és állatfajok (madarak és lepkék) terjedésének mértéke Európában (Parmesan et al. 1996)

Vándorló és terjedő fajok Európában és a Kárpát-medencében

Európában 245 lepkefajnak az elmúlt évszázadbéli elterjedésváltozására vonatkozóan gyűjtöttek adatokat. Közülük 201 fajnál tapasztaltak terjedést (82%), közülük 193 faj É-Ény-i irányban terjedt. 169 fajnak a terjedése, ami a terjedő fajok 84%-a, 1975–1999. között zajlott le.

Nagy gondot okoz újabban a klímaváltozás hatására bekövetkező déli eredetű kártevő fajok terjedése és gradációi Európában és Magyarországon is. Olaszországból trópusi eredetű, Svájcban mediterrán fajok kerültek elő. Még aggasztóbb a helyzet Franciaországban, ahol a szőlőtövek kártevőit és betegségeit is befolyásolják az éghajlat változásai. Sok ilyen faj mediterrán, erősen melegkedvelő. Elszaporodásuk függ a környezet magas hőmérsékletétől, így az északi szőlészetek felé való terjedésüket nagyban meghatározzák az üvegházhatás és a mikroklimatikus hatások. (Boudon-Padieu. & Maixner 2007).

Fontos hatások jönnek létre azért, hogy a megnövekvő CO₂-tartalom korábbi virágzást okoz, miáltal aszinkronia lép fel a virágzás és a pollinátorok között. További fontos kapcsolat áll fenn a rügyfakadás időpontja és a fitofág rovarok fő táplálkozási időszaka között. Lombfogyasztó lepkefajok hernyói (*Tortrix viridana*, *Operophtera brumata*) erősebben károsítják a korai lombfakadású tölgyeket, mint a későieket. Ha a lombfakadás nagyon korai, akkor viszont már a táplálkozási időszak kezdetén kedvezőtlen a levelek kémiai összetétele. Romlik a C/N arány, és növekszik a mérgező szekunder metabolitok, pl. tannin mennyisége (Southwood & al. 1986). Ez hátrányosan érintheti az őshonos fajokat, de kedvez újabb, invázió fajok megtelepedésének.

Magyarországi példákban sem szenvedünk hiányt, itt van elsőként a vadgesztenye aknázómolyla (*Cameraria ochridella*) terjedése és gradációja, a kukoricabogár terjedése a Délvidéken át hazánk közepéig – mindez néhány év leforgása alatt. Új pajzstetű és liszteske fajok megjelenése, pl. eperfa-pajzstetű (*Pseudaulacaspis pentagona*): először Baranyában (1920), majd 1975 után az ország középső részein. Terjedési hullámai korrelálnak a magasabb téli hőmérsékletekkel (Kozár 1998). Iparszerű növényállományokban a hagyományos kártevőket új, „agresszív” fajok váltják fel, pl. a kukoricában és a napraforgóban a mediterrán régióból „északra” migráló gyapottok-bagolylepke (*Helicoverpa armigera*). Sok tápnövényű hernyói számos kultúrnövényt károsítanak. Az ötvenes évek elején gyapoton, 1986-ban csemegekukoricán és dohányon lépett fel (Kozár 1997). Ezekből az adatokból következik, hogy a XX. században minden invázió kártevő akkor tudott megtelepedni és elterjedni, amikor a téli hőmérséklet az átlagnál magasabb volt (Kozár 1998).

Vándorló és terjedő fajok Kárpátalján

Vannak a faunaképet színesítő helyi „nyertesek” is, amilyenek pl. a Mediterráneum felől terjedő vándorlepkéink, amilyen az atalanta, a bogáncslepke, több szenderfaj, hőigényes darazsak és méhek, az erdőtelepítésekkel terjedő madarak stb. Ilyen jelenségek az elmúlt évek folyamán Kárpátalján is megfigyelhetők voltak.

Mivel lakóhelyem, Nagydobrony a hajdani Szernye-lápvilág peremén helyezkedik el, kötelességemnek érzem, hogy a vidék rovarvilágát kutatva távolabbra is tekintsek. Egyrészt megkíséreltem felmérni azt, mi maradt meg a hajdani Szernyéből. Emellett azonban érdekelnek a napjainkban zajló változások is, hiszen ezek jelzik, merre halad a terület faunájának alakulása, mi az, ami még megőrizhető, és milyen veszélyekre kell felkészülni. Lakhelyemen éveken keresztül lámpázással gyűjtöttem éjjeli lepkéket, korábban csak az udvarunkban, 2010-től azonban akkumulátoros fénycsapdával további területeken is végeztem gyűjtéseket. Gyűjtéseim során számos olyan fajt észleltem, amelyek kizárólagosan mint vándorló fajok jelenhettek meg a területünkön, de számos olyan fajt is regisztráltam, amelyek kétségtelenül őshonosak, de itteni népességeik évről évre feltöltődnek a délről ideérkező „vendég”-népességgel.

Az ezen a vidéken kizárólagosan vándorló fajok közül megemlítendő a *Dysgonia algira* (Linnaeus, 1767), amelynek a Kárpát-medence déli részein tenyésző populációi vannak, és amelynek eddigi legészakibb előfordulása Jószaftó volt. Nagydobrony nagyjából ugyanezen a földrajzi szélességen fekszik. Továbbá idetartozik még az *Aedia leucomelas* (Linnaeus, 1758), amely sokáig ismeretlen volt a magyarországi lepkéfaunában is, és melynek a nagydobronyi megfigyelése a jelenleg ismert legészakibb Kárpát-medencei adat. A tömeges vándorfajok közé tartozik a gyapottok-bagolylepke – *Helicoverpa armigera* (Hübner, 1808) és a vándor-veteménybagoly – *Heliothis peltigera* ([Denis & Schiffermüller, 1775]), amelyek Magyarországon már kártevőként ismételtelen jelentkeztek, és ez Kárpátján is bekövetkezhet. Néhány vándorló faj, elsősorban a nagy szenderek (halálfejes lepke, folyófüszender), az elmúlt években egyre ritkábbakká váltak.

Sok olyan faj van emellett, amelyek csak akkor mutatkoznak nagyobb tömegben, amikor ezt a mennyiséget főleg a délről érkező vándorok adják. Ilyenek pl. a sárga hátsószárnyú, nagytermetű földibagolylepkék (*Noctua pronuba* (Linnaeus, 1758), *Noctua fimbriata* (Schreber, 1759), *Noctua janthina* (Denis & Schiffermüller, 1775)), valamint a mezőgazdasági kártevőként is ismert gamma-bagolylepke – *Autographa gamma* (Linnaeus, 1758) és lucerna-bagolylepke – *Hadula trifolii* (Hufnagel, 1766). Feltűnő ezenkívül, hogy a 2010-es év általánosan hűvös-csapadékos jellege ellenére a déli eredetű vándorfajok nem jelentkeztek kisebb arányban, mint a szárazabb-melegebb 2009-es évben. Ez további vizsgálatokat igényel, mert valószínűleg arra utal, hogy a vándorlepkék megjelenésének nem helyi, hanem általánosabb, feltételezhetően a klímaváltozással kapcsolatos okai vannak.

1. táblázat. A Nagydobronyban észlelt vándorlepkék (szenderek, bagolylepkék)

<i>Acherontia atropos</i> (Linnaeus, 1758)	Paleotrópusi-mediterrán
<i>Agrius convolvuli</i> (Linnaeus, 1758)	Paleotrópusi-mediterrán
<i>Aedia leucomelas</i> (Linnaeus, 1758)	Paleotrópusi-szubtrópusi
<i>Dysgonia algira</i> (Linné, 1767)	Extrapalearkt.
<i>Helicoverpa armigera</i> (Hübner, 1808)	Pántrópusi
<i>Heliothis peltigera</i> ([Denis et Schiffermüller], 1775)	Holomediterrán-szubtrópusi
<i>Phlogophora meticulosa</i> (Linnaeus, 1758)	Eurosibériai

Őshonos fajok, amelyek vándorolnak is

<i>Aedia funesta</i> (Esper, 1786)	Holomediterrán
<i>Autographa gamma</i> (Linnaeus, 1758)	Holopalearkt.
<i>Macdunnoughia confusa</i> (Stephens, 1850)	Eurosibériai
<i>Hadula trifolii</i> (Hufnagel, 1766)	Eurosibériai
<i>Mythimna albipuncta</i> ([Denis et Schiffermüller], 1775)	Eurosibériai
<i>Axyia putris</i> (Linnaeus, 1761)	Holomediterrán
<i>Ochropleura plecta</i> (Linnaeus, 1761)	Eurosibériai
<i>Noctua pronuba</i> (Linnaeus, 1758)	Holomediterrán
<i>Noctua fimbriata</i> (Schreber, 1759)	Holomediterrán
<i>Noctua janthina</i> ([Denis & Schiffermüller], 1775)	Holomediterrán
<i>Xestia c-nigrum</i> (Linnaeus, 1758)	Eurosibériai

IRODALOM

- Anonym (2006). A VAHAVA projekt bemutatása. (Mscr.) VAHAVA Projekt Tudományos Tanácsa, Budapest, pp. 1-14.
- Bartholy, J., Pongrácz, R., Pieczka, I., Kardos, P. & Hunyady, A. (2009). Computational Analysis of Expected Climate Change in the Carpathian Basin Using a Dynamical Climate Model. In: S. Margenov, L.G.

- Vulkov, and J. Wa'sniewski (Eds.): NAA 2008, LNCS 5434, pp. 176–183, Springer-Verlag, Berlin-Heidelberg.
- Battisti, A. (2008). Forests and climate change - lessons from insects. *iForest* 1: 1-5 [online: Feb 28, 2008] URL: <http://www.sisef.it/forest/>
- Boudon-Padieu, E. & Maixner, M. (2007). Potential effects of climate change on distribution and activity of insect vectors of grapevine pathogens. Réchauffement climatique, quels impacts probables sur les vignobles? *Global warming, which potential impacts on the vineyards?* 28-30 mars 2007 / March 28-30, 2007.
- Burton, J. F., (2003). *The apparent influence of climatic change on recent changes of range by European insects (Lepidoptera, Orthoptera)*. Proc. 13th Int. Coll. EIS, pp. 13-21
- Hickiling, R., Roy, D.B. Hill, J.K. Thomas, Ch.D. (2005). *A northward shift of range margins in British Odonata*. Global Change Biology, 11(3): 502–506.
- Hill, J. K., Thomas, C. D., Fox, R., Telfer, M. G., Willis, S. G., Asher, J., and Huntley, B., (2002). Responses of butterflies to twentieth century climate warming: implications for future ranges. Proc. R. Soc. Lond. B (2002) 269, 2163–2171
- Kozár F. (1998). Éghajlatváltozás és a rovarvilág. Magyar Tudomány, 9: 1069–1076.
- Kozár, F. (1997). Insects in a changing World. Acta Phytopathologica et Entomologica Hungarica, 32: 129–139.
- Menéndez, R. (2007). *How are insects responding to global warming?* Tijdschrift voor Entomologie 150: 355–365, Figs 1–3.
- Molnár, J. (2008). Klimatológiai mérések (mscr.).
- Parmesan, C. (1996). *Climate and species' range*. Nature 382, 765–766.
- Parmesan, C. & Galbreight, H. (2004). *Observed impacts of the global climate change in the US*. Pp. 1-67. Pew Center on Global Climate Change, Arlington.
- Parmesan, C., Ryrholm, N., Stefanescu, C., Hill, J. K., Thomas, C. D., Descimon, H., Huntley, B., Kaila, L., Kullberg, J., Tammaru, T., Tennen, W. J., Thomas, J. A., & Warren, M. (1999). *Poleward shifts in geographical ranges of butterfly species associated with regional warming*. Nature 399: 579-583.
- Parmesan, C., & Yohe, G. (2003). *A globally coherent fingerprint of climate change impacts across natural systems*. Nature Publishing Group VOL 421 : 37-4
- Strong, D.R., Lawton, H. & Southwood, R. (1984). Insects on Plants. Blackwell, Oxford-London, pp. 313.
- Warren, M. S. (and 14 others) (2001). *Climate versus habitat change: opposing forces underly rapid changes to the distribution and abundances of British butterflies*. Nature 414, 65–69.
- Williams, D. W., et.al.: *Effects of Climate Change on Forest Insect and Disease Outbreaks*. Springer. Ecological Studies 139. 455–494.

Köszönetnyilvánítás

Mőűlőpgygv oqpfqm vèocxg|gvçopgm. Rtqh0 F t0 Xctic \qnvàppcm c vèoc mkfqniq|àuàdcp p{ùlvqv segítéségéért és az irodalmi források rendelkezésemre bocsátásáért. Dr. Molnár József értékes segítségét nyújtott meteorológiai mérései adatainak átengedésével.

2010.10.16.

A főiskola felújított alagsorának ünnepélyes átadása.

Nappali nagylepkék élőhelyek közötti elterjedése Tiszakeresztúrban

Rezümé A megfigyelések során sikerült megállapítanunk, hogy mely nappali lepkefajok voltak ténylegesen jelen Tiszakeresztúr területén a 2009-es évben. A nappali lepkék vizsgálata pontosan kidolgozott módszerek figyelembe vételével és alkalmazásával történtek, amelyek már elfogadottak ezen a téren.

Arra a következtetésre jutottunk, hogy egyes nappali lepkefajok megléte már magában hordozza a tápnövényének is a jelenlétét, ezért egy újabb faj megjelenése vagy eltűnése könnyen összefüggésbe hozható a tápnövény betelepülésével, meghonosításával vagy akár kipusztulásával, esetleg létszámbeli csökkenésével is. E folyamatok pedig lehetnek természetesek és ember által okozottak is. Az okok keresése túlmutat jelen munkán, azonban kíváló távlati célokat is jelenthet ezeknek az okoknak a megtalálása.

Sajnos azt kellett megállapítanunk, hogy a 2009. évi megfigyelések alkalmával jóval kevesebb lepkét sikerült megszámálnunk, mint a megelőző vizsgálatok alatt. Abszolút számokat tekintve ugyan a 2009-es év eredményesebb volt, de arányosan véve a megfigyelések számával kevesebb annál. Ugyanez mondható el a fajok számáról is: a diverzitásuk nagymértékben csökkent és még a fajok abszolút száma tekintetében is kevesebb volt, mint a tavalyi megfigyeléseknél. A családok száma azonban stagnált, és még idén is megtalálhatóak voltak a képviselőik, s minden család esetében ez kettőnél több fajt jelentett.

Csak a terület állandó vizsgálata ad megfelelő képet a nappali lepkefauna változásainak törvényszerűségről, de a monitoring néhány éven belüli megismétlése is sok információt hordozhat erre vonatkozólag.

Резюме У процесі дослідження нам вдалося встановити, які види денних метеликів дійсно знаходяться на території с. Перехрестя у 2009 році. А вже цього року дослідження денних метеликів проводилося за цілком опрацьованими методами.

У роботі висвітлено всі ті головні теоретичні відомості, які були отримані минулого року, та зроблено спробу доповнити їх дослідженнями про різні типи біотопів.

У подальшому нам довелося спостерігати, які макролепідоптери змінили свою кількість, чисельність в позитивну або негативну сторону порівняно з 2008 роком. Цю інформацію ми показали у відсотках, та зробили висновок про чисельність денних метеликів у 2009 році. Нам вдалося встановити, що цього року кількість метеликів значно зменшилась. При аналізі абсолютних чисел видно, що 2009 рік результативний, але якщо перерахувати ці цифри у відсотки, то видно що це зовсім не так. Це в першу чергу можна пояснити тим, що ми досліджували постійно одну й ту саму територію.

Такі самі дані можна навести і про подібний вид метеликів, їхня кількість теж дуже різко впала. Дані про досліджувані сім'ї показали, що їхня кількість поки що постійна.

На нашу думку, такий різкий спад чисельності макролепідоптерів пов'язаний із екологічними проблемами та забрудненням навколишнього середовища. Це видно із того, що деякі рослини на досліджуваній території вже зовсім зникли, вимерли.

Мету – поставлену перед нами цього року – ми досягли. Наступну роботу буде присвячено аналізу екологічних проблем на території села Перехрестя. Вважаємо, що об'єктом вивчення буде в першу чергу консервний завод «Мікаланд», який працює в селі з 2005 року, забруднює неочищеною водою навколишнє середовище.

Також буде здійснено картографування денних макролепідоптерів, які підлягають захисту на території с. Перехрестя, за вимогами Червоної книги України та Червоної книги Угорщини.

Bevezetés

Kárpátalja vonatkozásában – tekintettel a nappali nagylepkékre – eddig csak általános információkhoz tudtunk jutni, amelyek a környező régiók makrolepidopterológusainak megfigyelésein alapultak. Újabban azonban egyre több fiatal kutató érdeklődik, s végez megfigyeléseket a nappali lepkék feltérképezése szempontjából saját környezetében vagy más módszerrel kiválasztott élőhelyeken, felismerve ennek hiányát.

A nappali lepkefauna-monitoring eredményessége érdekében már a kezdet kezdetén figyelmet fordítottunk arra, hogy az elvégzett vizsgálatok különböző fajú lepkékkel gazdagon tarkított élőhelyeken történjenek. A monitorozó munkák egyik fontos feladata az előre megállapított helyszíneken történő rendszeres adatgyűjtés. A felmérési és megfigyelési helyszínek pontos megadása nélkülözhetetlen ahhoz, hogy a későbbiekben a felméréseket ugyanazon a helyen lehessen elvégezni.

* II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola, Biológia Tanszék, tanár.

** A II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola V. évfolyamos biológia szakos hallgatója.

Ez alapján választottuk ki a Nagyszőlősi járás egyik települését, konkrétan Tiszakeresztúrt (Пепехрестя). A település környékének adottságai megengedik a lepke-monitoring széles sávú alkalmazhatóságát, ugyanis a vizsgált fauna eltérő fajai négy különböző élőhelyen is nagymértékben elterjedtek. Ugyanakkor a nappali lepkék állománya a 2008-ban megkezdődött felmérésig gyakorlatilag ismeretlen volt, semmilyen szakirodalomban nem voltak értékelhető adatok a területről.

Az ez évi vizsgálatok még kezdetlegesek voltak, de táptalajt biztosítottak a jövőbeni munkának, amelynek már 2009-ben meglett az eredménye. A vizsgálatok a különböző típusú élőhelyek egy meghatározott területére terjedtek ki, viszont ez egy állandó monitoring volt, amelyből látszik, hogy milyen változásokon ment keresztül az itteni lepkefauna mind fajgazdagságukat, mind egyedszámukat tekintve, melyiknek csökkent, illetve melyiknek növekedett a száma a vizsgálat különböző szakaszaiban.

Kutatásaink célja tehát a Tiszakeresztúr környéki nappali nagylepke családok és fajok megfigyelésében, monitoringjában és az adatok feljegyzésében, összegzésében nyilvánul meg, s hogy ezek alapján elkészítsük a területre vonatkozó faunalistát.

A terepi megfigyelések kimondottan a nappali lepkék imágóira vonatkoztak minden esetben, s a lárváállapotú hernyók nem kerültek beszámításra, még ha találtunk is belőlük a vizsgált útszakasz bejárása során. A megfigyelések már előre elkészített és más lepidopterológusok által is elfogadott módszereken alapulnak.

1. A vizsgálati módszerekről

Imágómegfigyelés

Az imágómegfigyelés az egyik legnépszerűbb és legegyszerűbb módszere az érdeklődő makrolepidopterológusok vizsgálatainak, így a mi megfigyeléseinknek is ez volt az alapja. Ilyenkor ugyanis nincs szükségünk drága felszerelésekre, csak egy jó határozókönyvre, de nagyfelbontású képek készítésére alkalmas fényképezőgépek is alkalmazhatóak.

Amint azt a módszer neve is mutatja, csak a kifejlett egyedeket, imágókat jegyeztük fel a terepi megfigyelések alkalmával, s ezek közül is csak azokat a példányokat, amelyek aktív tevékenységet folytattak egy-egy vizsgálat során.

E módszer segítségével nagyon könnyen megállapíthatjuk a keresett nappali lepke hovatartozását, főleg ha csak a családot kívánjuk behatárolni, amelybe tartozik. Ennek szembetűnő oka az, hogy családneveiket fenológiai jellemzőik alapján kapták a nappali lepkék, így például a fehérlepkék (Pieridae) családjában csak fehér vagy világos alapszínű lepkék kaphattak helyet.

Egészen más helyzettel állunk szembe, ha az ismeretlen egyed fajnevét akarjuk megtudni. Ebben az esetben nem ritkán csaknem teljesen egyforma egyedekből kell kiválasztanunk a határozókönyv hasábjain az aktuálisan keresettet. Ez a hasonlóság a különböző fajoknál szinte az összes családban megfigyelhető, kivételt képezhet a pillangók (Pappilionidae) családja. Ilyenkor szükségszerűen minden egyes foltot, mintázatot, szárnyjellemzőt (pl. farokszerű nyulványt a hátulsó szárnyvégeken) megfigyeltünk a szárny felszínén, illetve hátoldalán is. Egyes esetekben a szárnyfeszítávolság is információt hordoz a faj elkülönítésében. Ha a fenológiai azonosítás nem járt sikerrel vagy még kételyeink vannak annak hitelességében, akkor egyéb információk is a segítségünkre lehetnek a megoldásra nézve. Kiválasztottuk a külsőleg legjobban hasonlító 2-3 fajt és megnéztük róluk a következőket:

1. Hol van ez elterjedési területük?
2. Milyen élőhelyeket kedvelnek?
3. Mi a tápnövényük?
4. Mikor van a repülési idejük? (Paul Sterry – Andrew Mackay 2005)

Ezeknek az információknak az ismeretében leszűkítettük a kört a meghatározni kívánt fajra.

A nappali lepkéket a vizsgált élőhelyeken előre kijelölt útvonal mentén számoltuk a következő feltételek szerint:

1. A kijelölt útvonal nem több 1000 méternél;
2. Az útvonalon jobbra és balra 2,5 méteres sávban, magunk előtt kb. 5 méteres szakaszon, valamint 2 méteres magasságig előforduló lepkéket vesszük számításba.
3. Amennyiben a felmérni kívánt élőhely sávjellegű, úgy egyetlen hosszú útvonal mentén számolunk.
4. Amennyiben az élőhely foltszerű, úgy helyezzük el az útvonalakat, hogy az élőhely reprezentatív területe fedve legyen, de a felmért sávok ne érintsék egymást, ne legyenek átfedések. (Ilonczai 2004)

A vizsgálatok során azt is figyelembe vettünk, hogy az időpont és az időjárás alkalmas legyen a megfigyelésre. E célból a kora délutáni órákat választottuk a megfigyelések időpontjául. Az időjárás szempontjából azok a napok voltak alkalmasak, amelyeken tiszta volt az égbolt és semmi sem gátolta a napsütést, mert csak ilyenkor aktívak a nappali lepkék, amint azt nevük is híven tükrözi.

A módszer előnye, hogy meglehetősen gyorsan elég nagy mennyiségű információt kaptunk a lepkék egyed- és fajgazdagságáról.

Hátrányai közé sorolható, hogy a helyszíni szemrevételezés során egyértelműen nem lehet meghatározni egyes nappali lepkefajokat, így a nem beazonosított Makrolepidopterákat be kellett gyűjtenünk, s majd a későbbiekben határoztuk meg őket. Ugyanakkor az időjárásnak is jelentős befolyásoló szerepe van a megfigyelések sikerességében.

A lepkék begyűjtése

1. ábra. A begyűjtésnél használt lepkefogó háló

A pontosabb meghatározás érdekében néhány ismeretlen és nehezen beazonosítható nappali lepkét szükséges volt begyűjteni.

Ehhez a módszerhez szükségünk volt egy lepkefogó hálóra és néhány üvegcsére, melyekbe egy-egy egyedet tettünk, hogy ne sérüljenek meg. A lepkefogó háló 3 mm vastag drótból készített 25-30 cm átmérőjű karika, amelyre 60-70 cm hosszú zsákot varratunk. A zsák lefelé fokozatosan szűkül. Jó, ha a szövet hajlékony, ezért használat előtt nem árt kimosni. A drótkarikának alul összeérő végeit néhány centiméteres pléhüvelyhez forrasztjuk, amit erős csavarral a bothoz erősítünk, vagy egyszerűen üreges csőbe nyomjuk a drótszálak végeit, majd rögzítjük (Tasnádi 1942).

A lepkének repülés irányába csapunk utána a hálóval és nem szemből sújtva igyekszünk megfogni. Még biztosabb, ha megvárjuk, míg visszatelepedik arra a helyre, ahonnet feliasztottuk. De ilyenkor ügyelünk arra, hogy árnyékunk vagy a háló árnyéka ne érje az állatot, mert nyomban felröppen. A megfogott lepke a háló csücskébe kerül, a háló zsákja pedig ráfekszik a karikára. Ekkor elővesszük az egyik üveget, levesszük a fedőjét, gyorsan a háló alá nyúlunk vele, szabad kezünkkel felemeljük a háló csücskét és az odaszorult lepkét üvegünkkel fogjuk ki. Gyakran használatosak a nyakasüvegek, melyeknek alsó részei elkeskenyednek, majd újra kiszélesednek. Ebben a kiszélesedő részben található az ölfolyadékkal átitatott vattacsomó.

Előnye, hogy a fenekébe helyezett vattához nem fér hozzá a lepke és nem nedvesíti be szárnyait. Az ölfolyadék gőze viszont akadálytalanul jut az üveghengerbe. Az üveg szájának átmérője 3–6 cm lehet, hossza 12–15 cm. Többet viszünk magunkkal belőle, mert az üvegbe csak 2-3 lepkét teszünk, nehogy az újonnan befogott jövevények a kimúltakat összepiszkítsák, szárnyukról a hímport leverjék. A lepkét, nagysága szerint, 10–20 percig tartjuk az üvegben, azután kivesszük kis kézi csíptetővel s a tor középtáján acél rovartüvel átszűrjük. A tú merőlegesen hatol keresztül az állaton. A feltűzött lepkét kis kézi gyűjtődobozba szűrjük s folytatjuk utunkat (Tasnádi 1942).

A lepkéhez kézzel nem nyúlunk, nehogy magunk verjük le szárnyairól a hímport. Az ilyen lepkéket természetesen nem érdemes megfogni, hiszen csak a tökéletesen ép példányok alapján tudjuk meghatározni őket.

A módszer pozitívuma a faj pontosabb beazonosítása, negatívuma viszont, hogy időigényesebb és körülményesebb az imágó megfigyelésnél.

2. ábra. Nyakasüveg

2. A vizsgált élőhelyek jellemzése

A nappali lepkék elterjedésében, csakúgy mint minden állat esetében fontos a környezet minősége, vagyis hogy milyenek a természetföldrajzi feltételek (éghajlat, domborzat, talaj stb.), és miből áll a környező növénytakaró. Az előbbi képezi az élőhelyet (biotóp), míg a másik a hozzá tartozó élettársulást (biocönózis). E két fogalmat együttes tárgyalásukkor biogeocönózisnak nevezzük.

Biogeocönózis nagyon sokféle lehet, amelyek mind minőségükben, mind pedig nagyságukban eltérhetnek egymástól. Lehetnek mesterségesek, amelyeket az emberek

hoznak létre valamilyen célból (pl. szántóföldek), valamint természetesen is, kezdve az egészen kis élettértől (pl. árokpárt) a hatalmas területi kiterjedésűekig.

Figyelembe véve a település környezetében található florisztikai differenciációt, Tiszakeresztúr területén négy különböző élőhelyet vizsgáltunk meg, amelyek a már leírtak alapján történtek. A választásunk elsősorban arra irányult, hogy a különböző lepkéfajokat minél szélesebb skálán lehessen bemutatni, s az itt jelen lévő fajok mind képviseltessék magukat olyan szinten, hogy egyedszámuk arányaikban is hitelesek maradjanak. Tehát olyan területeket nem lett volna célszerű választani, ahol alig szállnak lepkék, mint például az erősen antropogén hatás alatt levő élőhelyeket. Az élőhelyek elnevezései utalnak azok jellegére is. Ezek a következők:

- a) Szántóföld
- b) Rét, legelő
- c) Útszél, árokpárt
- d) Erdő

Mindegyikükben más-más növénytársulás figyelhető meg, amelyek vonzzák azokat a nappali lepkéket, amelyeknek a tápnövénye jelen van az adott területen. Egyes lepkék mindenütt vagy majdnem mindenütt előfordulnak, mert nem támasztanak nagy igényeket és jól alkalmazkodnak a változásokhoz (evritóp fajok), mások pedig csak egy-egy élőhelyre specializálódtak (sztenotóp fajok).

A vizsgálatban részt vevő élőhelyek jellemző növényeit és növénytársulásait az alábbiakban foglaltuk össze.

a) Szántóföld

Szántóföldeknek azokat a területeket vettük, amelyeket évről évre megmunkálnak és egyéves kultúrákat vagy pedig szálastakarmányokat természetesen rajtuk. Az egyéves kultúrák közül elterjedtek a gabonafélék (*Poaceae*), azon belül is az őszi búza (*Triticum aestivum*) és árpa (*Hordeum vulgare*), zab (*Avena sativa*), valamint a kukorica (*Zea mays*), a napraforgó (*Helianthus annuus*), a borsó (*Pisum elatius*), a tatárka (*Fagopyrum tatarum*). A szálastakarmányok közül a lucerna (*Medicago sativa*) és a lóhere (*Trifolium pratense*) emelkedik ki.

Látható tehát, hogy ezeken a területeken az antropogén hatás nagyon nagymértékű. Ugyanakkor el lehet mondani, hogy a szántóföldeken is jelentős mennyiségű gyomnövény található, amelyek első számú tápnövényei a nappali lepkéknek. Főleg azokon a földeken elterjedtek, ahol nem használnak különféle gyomirtó szereket, de betakarítás után kb. július–augusztus környékére a herbiciddel kezelt szántók is „kizöldülnek”. A szántók legelterjedtebb úgymond gyomnövényei a következők: aszat (*Cirsium*), szarvaskerep (*Lotus corniculatus*), csalánfélék (*Urtica*), bükköny (*Vicia*), apró szulák (*Convolvulus arvensis*), gyújtóvanyfű (*Linaria vulgaris*), bojtorján (*Arctium lappa*), fehér margaréta (*Leucanthemum vulgare*), bogáncsfélék (*Carduus*), ibolyafélék (*Viola*) sós-kafélék (*Rumex*), fűfélék (*Poaceae*), ernyősvirágzatúak (*Apiaceae*) és keresztesvirágúak (*Brassicaceae*).

b) Rét, legelő

A réti területek már szegényesebbek a növényvilágukat tekintve, mint az előző csoport. Ezek Tiszakeresztúrtban mesterségesen kialakított területek, s valószínűleg ezért van így. De ennek ellenére is sok lepke található itt, még ha csak átutazóban is, illetve gyakoriak azok a lepkék itt, amelyeknek a tápnövényét a különféle egyszikű fűvek (*Poaceae*) alkotják. Nagy mennyiségben előfordulnak a következő növényfajok: pásztortáska (*Capsella bursa pastoris*), gyermekláncfű (*Taraxacum officinalis*), mezei aszat (*Cirsium arvense*), réti ecsetpázsit (*Alopecurus pratensis*), réti csenkesz (*Festuca pratensis*), franciaperje (*Arrhenatherum elatius*), angolperje (*Lolium perenne*), nagy útifű (*Plantago major*),

lándzsás útifű (*Plantago lanceolata*), szarvaskerep (*Lotus corniculatus*), fehér margaréta (*Leucanthemum vulgare*), sóskafélék (*Rumex*).

A falu határában találhatóak még olyan rétek is, amelyeket rendszeresen újravetnek különféle füvekkel (*Poaceae*) takarmány céljából, de ez a rendszeresség is több évet jelent, s ezért nem a szántóföldeknél vettem ezeket a területeket számításba.

c) Erdő

Ez az élőhely rendelkezik a legkevesebb növényrel a fajokat tekintve. Összterülete is alig néhány hektárra tehető, az egykori hatalmas erdőnek csak a maradványa ez, s ez is azért maradt meg, mert részben itt található a falu temetkezési helye. Domináns növény a tölgy (*Quercus*), de más telepített fák is akadnak elszórtan: akác (*Robinia pseudacacia*), japánakác (*Sophora japonica*), kőris (*Fraxinus*), juhar (*Acer*). A bokrok közül van bodza (*Sambucus*), galagonya (*Crataegus*). Az aljnövényzetet pedig szinte teljes egészében át-szövi a borostyán (*Hedera helix*); nagyon gyakoriak az egyszikű füvek (*Poaceae*), vérehulló fecskefű (*Chelidonium majus*) és mások.

d) Útszél, árokpart

Erről az élőhelyről lehet gyakorlatilag elmondani azt, hogy nagyon gazdag növényvilággal rendelkezik. Elhelyezkedéséből és rendeltetéséből kifolyólag az összes többi élőhelyből rendelkezik egy-egy kisebb szelettel, ami ugyan nem egyenértékű vele, de hatással van rá, s talán emiatt még több variáció keletkezett. Árkok és utak határolnak minden nagyobb mezőgazdasági parcellát, de ugyanez elmondható a rétekről, a legelőkről és a darabka erdőről is. Így ezek találkozásánál változatosabb az élővilág. Hasonlíthatnánk ezt az úgymond központi helyzetet a Föld burkaihoz, amelyek találkozási pontjuknál keletkeztek és ahol van élet jelenleg is – ezt mi bioszférának nevezzük. Az utak mellé – de olykor az árkokhoz is – fákat ültettek, vagy hagyták elbokrosodni, így sajátos kis erdei mikroflóra alakulhatott ki. Ezek árnyékot adnak a pihenő munkásoknak, de védik a talaj felső részét a szél általi elhordástól is. Az árkok olykor vízzel teltek, ezért vízi növények és pocsolyakedvelő lepkék is vannak.

A legjellemzőbb fás növényzethez tartoznak az akácok (*Robinia pseudoacacia*), fűzések (*Salix*), de nem ritka a tölgy (*Quercus*), juhar (*Acer*), dió (*Juglans regia*), hárs (*Tilia cordata*) sem; a bokrok közül nagyon elterjedt a kőkeny (*Prunus spinosa*), de van galagonya (*Crataegus*), csipkebogyó (*Rosa canina*), bodza (*Sambucus*) is. A lágyszárú növények közé gyakorlatilag beillik az előző két élőhelyben található valamennyi növény: a vérehulló fecskefű (*Chelidonium majus*), illetve a vízkedvelő sás (*Carex*), nád (*Phragmites*), káka (*Schoenoplectus lacustris*), gólyahír (*Caltha palustris*) és mások.

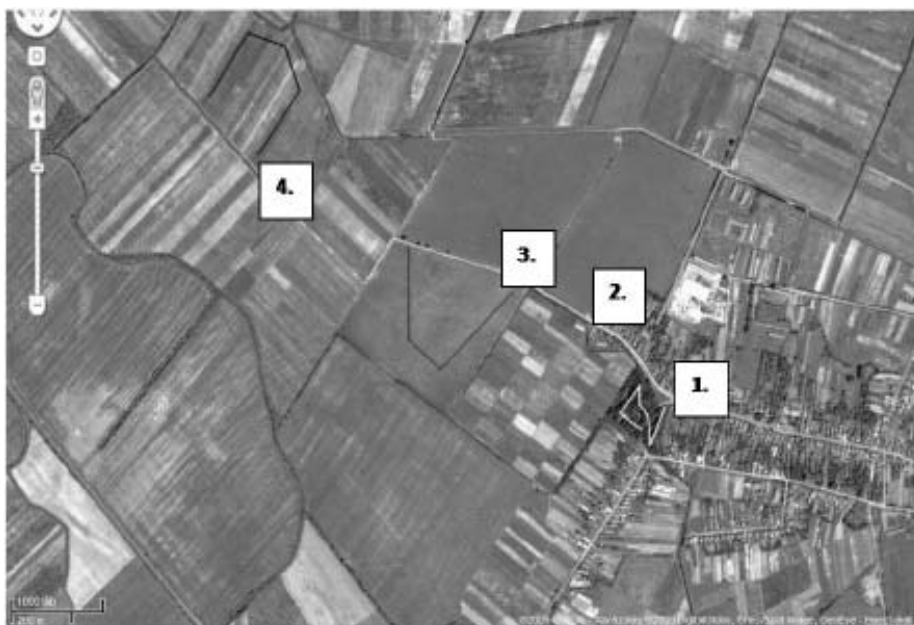
3. A vizsgálat menete

A monitoring során feljegyeztük a nappali lepkékkel kapcsolatban: a családok neveit és számát, a fajok neveit és számát, és az egyes fajok egyedszámát is megfigyelésként.

A kutatásokat három hónapon keresztül végeztük. Ez az időszak konkrétan 2009. június 25-től vette kezdetét, és itt sajnos meg kell jegyezni, hogy az első nemzedékről néhány faj esetében lemaradtunk, de a nappali lepkefajok többsége a nyári hónapokban aktív. A monitoring 2009. szeptember 27-ig tartott, október–novemberben gyakorlatilag csak néhány nagymértékben elterjedt faj egyedei szállnak. Megfigyeléseink során arra jutottunk, hogy a meteorológiai ősz beköszöntével még nincsenek nagy különbséget a faji diverzitásban és az egyedszámban, de amint a hónap vége felé közeledünk és betörnek az első hidegebb légtömegek, rögtön megfigyelhető a feltűnő létszámcsökkenés mindkét értelemben. Ez néhány faj esetében különösen nagy méreteket öltött.

A megfigyelések során arra törekedtünk, hogy az egyes vizsgálatok között két hét legyen. Ezeket a vizsgálatokat kétszakaszosan hajtottuk végre. Mind a négy élőhelyet megfigyeltük két nap alatt, mégpedig olyan módon, hogy első nap először az erdei utána az útszéli-árokparti élőhely lepkeállományát jegyeztük fel. A második nap során először a réti, utána a szántóföldi élőhely következett. Ilyen módon összesen hét kétszakaszos vizsgálatról lehet beszélni, melyeket sorra el is végeztünk.

A vizsgálatok meghatározott időben történtek. Egy adott napon az első vizsgálat 14.00–14.30 között történt. Az ezt követő fél óra a megfigyelés összegzésével telt el, valamint meghatároztuk a befogott ismeretlen fajú nappali lepkéket. A második vizsgálat 15.00–15.30 között történt. Természetesen ez után is beiktattuk a szükséges időt a napi vizsgálatok összefoglalására. A kiválasztott 30 perc élőhelyenkénti terepbejárás igazodott a kijelölt útvonal hosszához, mivel lassú tempónál is elegendő, még akkor is, ha időnként meg-megállunk a szükséges feljegyzések, esetleg lepkék begyűjtése miatt.

3. ábra. A vizsgált útszakaszok műholdas képe

1. Erdő	2. Útszél, árokpart
3. Rét, legelő	4. Szántóföld

A 3. ábrán Tiszakeresztúr műholdas képe látható, s e felvételen ábrázoltuk a monitoringban részt vevő útvonalakat, területeket a falu határain belül (www.googlemaps.com).

Az 1. számú útvonal az élőhely kis területi kiterjedése miatt lett cikkcakkos, de útvonalunkat úgy alakítottuk ki, hogy azok ne keresztezzék egymást.

A 2. útvonalon sávszerű élőhelyet jártunk be, mivel az utak és árkok hossza jóval nagyobb szélességüknél.

A 3. és 4. megfigyelés élőhelyei megfelelően nagy, foltszerű területre terjedtek ki, így ezeken tetszőleges útvonalat jártunk be, de mindig ugyanazt. Az út nagyobb része az élőhelyek központi része felé volt kijelölve.

A mindennapos kutatási eredményeket a terepen egy naplóba jegyeztük fel, amelyből a későbbiekben az adatokat bevittük a számítógépbe. Itt azokat táblázatokba foglaltuk a könnyebb feldolgozás céljából.

4. Eredmények

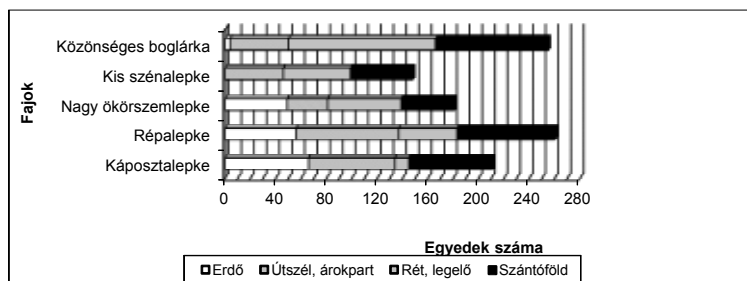
A megfigyelt és begyűjtött minták meghatározásánál a Paul Sterry–Andrew Mackay *Lepkék*, illetve Ronkay László ugyancsak *Lepkék* című határozóját használtuk fel elsősorban jó képanyaguk, illetve a lepkék elterjedésének, repülési idejének stb. közlése miatt. A begyűjtött és nehezen azonosítható példányoknál viszont Rudolf Bährman *Gerinctelen állatok határozója* című műve is nagy segítségünkre volt. Mivel ezek a művek voltak az irányadók a taxonómiai besoroláskor, a kérdéses Hesperiidae-ket (busalepkéket) a Macrolepidoptera-khoz soroltuk, tehát a megfigyelt példányokat szintén feljegyeztük (Sterry – Mackay 2005).

Vizsgálataink, illetve megfigyeléseink során hat nappali nagylepke család számos faját sikerült azonosítanunk, melyek a következők:

1. *Papilionidae* (pillangók) – 2 faj
2. *Pieridae* (fehérlépkék) – 6 faj
3. *Nymphalidae* (tarkalepkék) – 9 faj
4. *Satyridae* (szemeslepkék) – 3 faj (az egyik fajnak két változatát figyeltük meg)
5. *Lycaenidae* (boglárlepkék) – 7 faj
6. *Hesperiidae* (busalepkék) – 3 faj

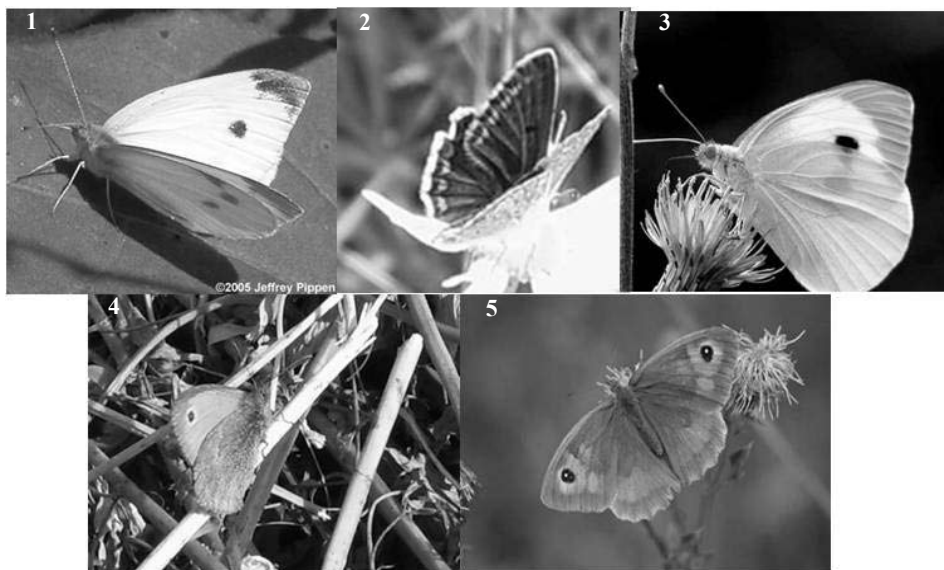
Ez összesen 30 fajt jelent, ami kevesebb, mint a 2008-as felmérésnél. S nemcsak a fajok elszegényedése volt ilyen nyilvánvaló, az egyedek száma is csökkent: míg 2008-ban 20 megfigyelés során 1595 egyedet jegyeztünk fel, addig 2009-ben 28 megfigyelés alkalmával „csak” 1630 Makrolepidoptera-t számoltunk. Ez a csökkenés a különböző fajoknál más és más ok miatt történhetett meg. Egyesek rendkívül túlszorodtak, s mivel a táplálékuk gyakorlatilag mennyiségileg nem növekedett, csak a legrátermettebb egyedek éltek túl. De sok az olyan faj, amelynek tápnövénye kipusztult, s így megszűntek az életfeltételeik. Ezek oka ökológiai problémákban nyilvánulhat meg. Egyesek közülük az előző évben magasan vezették az egyedek abszolút számának listáját, mivel szinte minden megfigyelés alkalmával szép számban képviseltették magukat, míg idén alig kerültek bele az első ötbe, s nem volt ritka az sem, hogy a megfigyelések során egyetlen egy példányukkal sem találkoztunk. Ukrajna Vörös Könyvében e fajok közül több is megtalálható. (Червона книга України. Вони чекають на нашу допомогу / Упорядники О. Ю. Шапаренко, С. О. Шапаренко – 2-ге вид., із змінами. – Х.: Торсінг плюс, 2008)

Az eredmények jobb megértése miatt célravezető azok képi bemutatása is egy-egy diagram révén. Így sokkal átláthatóbbá válnak a pusztá számadatok is.

4. ábra. A legnagyobb abszolút egyedszámmal rendelkező makrolepidoptera-k adatai

A 4. ábrán az öt legnagyobb egyedszámmal rendelkező lepkefaj adatait tüntettük fel, mégpedig azért mert abszolút számukat tekintve rendkívül kimagaslanak a többi faj közül, s így módon nehezen értelmezhetővé válna a diagram, ha nem vennénk külön őket. A diagram ezeken kívül még rengeteg információt tartalmaz, például az is leolvasható, hogy egy-egy élőhelyen hány egyed képviseltette magát az adott fajból. Jól megfigyelhetők a különböző fajoknál, hogy egyik vagy másik élőhely túlsúlyban van, olyan azonban nincs, hogy abszolút egyeduralkodó lenne egyik vagy másik. Ez azzal magyarázható, hogy azt az élőhelyet, melyen tömegesen előfordul, jobban kedveli, más területen belüli csekély előfordulása viszont csak a vándorlásnak köszönhető. Ahol a különféle élőhelyek nagyjából kiegyenlítettek, arról a fajról elmondható, hogy több helyen is jól érzi magát. Ilyeneknek mondhatóak a 4. ábrán látható fajok, s ezzel magyarázható nagy egyedszámuk is.

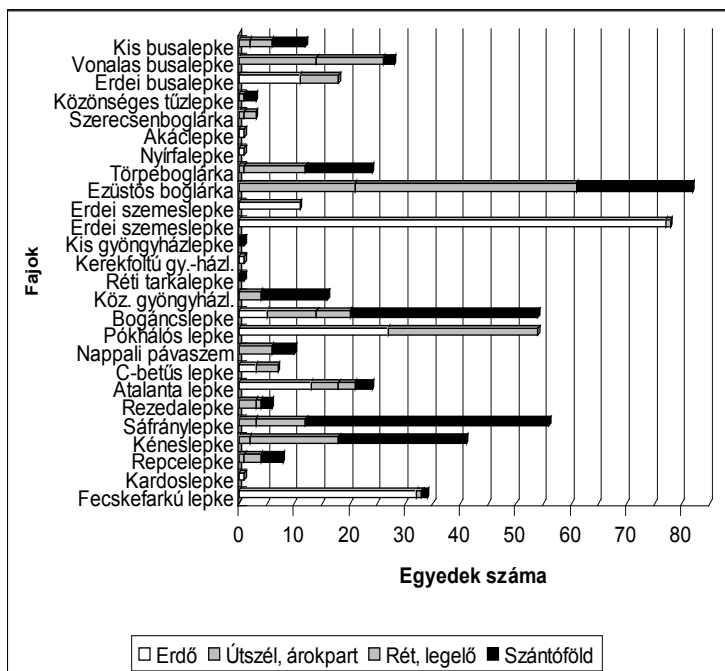
5. ábra. 1. Répalepke; 2. Közönséges boglárkalepke; 3. Káposztalepke; 4. Kis szénalepke; 5. Nagy ökörszemlepke

Az általunk leírt nappali lepkék fajainak több mint 80%-a nem éri el az egyedszámokat tekintve a 100-at sem az egész megfigyelés során (lásd: 6. ábra). A nagy populációjú fajoktól eltérően ezek sokkal kirívóbbak, szemet gyönyörködtetőek, nem olvadnak bele a környezetbe, s talán pont ezért értékesebbek is. Néhányan közülük már védelem alatt állnak valamilyen szinten. Ezeknek a lepkéknek egyes fajai még háborítatlan természetes környezetben is kis egyedszámmal rendelkeznek. Drasztikusan csökkenő egyedszámuk – amelyet sokszor egyetlen egyed képvisel – azzal magyarázható, hogy eredeti élőhelyük mára igen bolygatottá vált, kipusztultak a létükhöz nélkülözhetetlen növények.

Az előző évi elővizsgálatokhoz képest a feljegyzett nappali lepkék közül összesen 9 fajjal nem találkoztunk a rákövetkező éven egyetlen egy alkalommal sem az élőhelyeken. Ezek a következők: két tarkalepke (*Nymphalidae*): kis lonclepke (*Limenitis camilla*), közönséges tarkalepke (*Melitaea athalia*); három boglárkalepke (*Lycaenidae*): fakó boglárkalepke (*Cupido decoloratus*), barna tűzlepke (*Lycaena tityrus*), nagy tűzlepke (*Lycaena dispar*); illetve négy szemeslepke (*Satyridae*): kis ökörszemlepke (*Maniola*

tithonius), közönséges szénalepke (*Coenonympha glycerion*), nagyfoltú szemeslepke (*Pararge maera*), fekete szemeslepke (*Hipparchia dryas*).

A 6. ábrán jól látható, hogy a jelenlévő fajok egyedszáma sem túlzottan nagy mértékű, mivel több fajnál is csak egy példányt sikerült megfigyelnünk a vizsgálat ideje alatt. Közel felének az egyedszáma tíz alatt van.

6. ábra. A megfigyelt kisebb egyedszámú fajok

Bár a faji diverzitás évről évre is változhat, de mindenképpen elő kell segíteni a meglévő fajok megmaradását, amely csak az élőhelyüket bolygató folyamatok csökkentése, illetve megszüntetése során valósulhat meg.

IRODALOM

- Bakonyi Gábor (2003). *Állattan*. Második kiadás, Mezőgazda kiadó, Budapest.
- Benedek Pál (2006). *Mezőgazdasági állattan*. Jegyzet, Mosonmagyaróvár.
- Dudich Endre – Dr. Loksa Imre (1975). *Állatrendszertan*. Harmadik kiadás, Tankönyvkiadó, Budapest.
- Fekete G. – Molnár Zs. – Horváth F. (1997). *A magyarországi élőhelyek leírása, határozója és a Nemzeti Élőhely-osztályozási Rendszer*. MTA ÖBKI.
- Ferencz Magdolna – Csere Géza – Kertész György – Varga Zoltán (1977). *Állatrendszertani gyakorlatok*. Kézirat, Tankönyvkiadó, Budapest.
- Ilonczai Zoltán (2004). *Nappali lepkék – nedves élőhelyek veszélyeztetett nappali lepkéinek monitorozása*. Bükk Nemzeti Park Igazgatóság kutatási jelentései.

- Ronkay László (1997). *Lepkék*. Magyar Természettudományi Múzeum, Budapest.
- Tasnádi Kubacska András (1942). *Gyűjtés hegyen-völgyön*. Franklin-társulat, Budapest.
- Tóth József (1999). *Erdészeti rovartan*. Agroinform kiadó, Budapest.
- Ungváry Rudolf (2004). *Taxaurusz: növény- és állatrendszertani fogalmak makrotezaurusza*. Készült az Országos Széchényi Könyvtár Fejlesztési osztályán, Budapest.
- Alfred Edmund Brehm: *Az állatok világa*. Digitális kiadás: Arcanum Adatbázis Kft. 2000; www.mek.oszk.hu/00500/00542/index.phtml
- Erich Lange (1988). *Metamorfózisok az állatvilágban*. Gondolat kiadó, Budapest.
- Helgard Reichholf-Riehm (2005). *Lepkék*. Mérték kiadó, Budapest.
- Michael Chinery (2005). *Lepkék*. Trivium kiadó, Budapest.
- Paul Sterry – Andrew Mackay (2005). *Lepkék*. Panemex Kft., Budapest.
- Rudolf Bährmann (2000). *Gerinctelen állatok határozója*. Széchényi Nyomda Kft., Győr.
- Червона книга України*. Вони чекають на нашу допомогу / Упорядники О. Ю. Шапаренко, С. О. Шапаренко – 2-ге вид., із змінами. – Х.: Торсінг плюс, 2008.
- www.googlemaps.com
- www.sulinet.hu

Kalatics Erika

2010.06.24.

A Hollósy Simon Képzőművészeti Alkotótáborban készült művek reprezentatív kiállítása a Gross Arnold Kiállítóteremben.

Az Ungvári Botanikus Kert fásnővény anyagának felmérése és értékelése

Rezümé A felmérést Kárpátalja egyetlen botanikus kertjében 2009-ben végeztük. A botanikus kert az Ungvári Nemzeti Egyetemhez tartozik. A kert területe 4 ha. Ültetvényeit földrajzi elv alapján telepítették, külön részlegeken helyezték el az amerikai, kaukázusi, közép-ázsiai, kínai, távol-keleti országok egzotikus növényeit. A vizsgálat kiterjedt arra, hogy milyen arányban vannak jelen a botanikus kertben a honos és egzóta fajok, a nyitvatermők és zárvatermők, illetve az alapfajok és fajták. Valamint arra is kiterjed, hogy rendszertanilag milyen családokba sorolhatók be és azok milyen arányban viszonyulnak egymáshoz. Végül meghatároztuk a növényzet eszmei értékét, melyből a nyitvatermők értéke a 2 551 328 hrvnya (255 133 euró), a lombos fák értéke 7 174 644 hrvnya (717 464 euró).

Резюме Дослідження проводилися 2009 р. в єдиному на Закарпатті ботанічному саду. Він належить до Ужгородського національного університету. Площа ботсаду складає 4 га. Декоративні саджанці були посаджені у відповідності до географічного принципу, на окремих частинах розташовані види рослин екзотичного походження: з Америки, Кавказу, Китаю, Середньої Азії та з Далекого Сходу. Дослідження полягали в тому, щоб порівняти співвідношення зростаючих видів та сортів на території ботсаду у відсотках, виділивши такі групи: ендеміки і екзоти, голонасінні і покритонасінні. Крім того, визначити, до якої родини вони відносяться і в якому відсотку розташовані та поррахувати матеріальну цінність рослинності. При цьому сума коштів для голонасінних становить 2 551 328 грн. (255 133 EUR), а для покритонасінних – 7 174 644 грн. (717 464 EUR).

Bevezetés és irodalmi áttekintés

A botanikus kert története

Kárpátalja egyetlen botanikus kertje az Ungvári Nemzeti Egyetemhez tartozik. A kert fainak ültetését Laudon István (1862–1924), az ungvári gimnázium tanára, amatőr botanikus kezdte el 1892-ben, az éghajlati viszonyokat tekintve előnyös helyen (Kovács, 1999). A kertet észak felől a várdomb védi az erős északi szélről, ezért a mediterrán éghajlatról származó növények is képesek átvészelni a telet, kisebb takarással. Dél felől az Ung folyó határolja a kertet. A Szovjetunió megalakulása után hivatalosan 1946-ban nyitotta meg kapuit. Alapítói H. J. Rudenko és E. Sz. Jarosenko professzorok voltak. A kert első igazgatója az egyik alapító, H. J. Rudenko lett. Építésén és gazdagításán számos egyetemi botanikus és kertészeti szakember dolgozott. Az egyik ilyen tudományos munkatárs Rovel Vladimir volt, akinek a nevéhez fűződik az első fenyő beültetése. Az egyetem fejlődésével együtt gyarapodott a botanikus kert növényegyedeinek száma is. Már az első években kutatóintézetévé vált, ahol tudományos munkát is végeztek. A botanikus kert jelenleg is elsődlegesen az Ungvári Nemzeti Egyetem tudományos kutató terepe a diákok számára. A felsőfokú oktatási intézmény egyik alegségeként, tudományos gyakorlati bázisként működik. Elsősorban a Biológia Kar, azon belül is a Növénytan Tanszék hallgatóinak jelent gyakorlati segítséget (Petrusz, 2001).

A rendszerváltás után a botanikus kert nehéz helyzetbe került. Nagymértékű „át-szervezésen” ment keresztül. Anyagi helyzete miatt csökkent a munkásainak száma, üvegháza pedig elavult. A kert jelenlegi igazgatója, Dmitro Szojma optimistán tekint a jövő felé. A 4 hektáron működő Ungvári Botanikus Kert park részét a közelmúltban rendbe hozták. Ennek köszönhetően megnőtt a látogatók száma is (Szojma 2005). Jelenleg 19 botanikus gondoskodik a kertről.

* Budapest, Corvinus Egyetem, Kertészettudományi Kar, Dísznövénytermesztési és Dendrológiai Tanszék.

** Budapest, Corvinus Egyetem, Kertészettudományi Kar, Dísznövénytermesztési és Dendrológiai Tanszék

*** Budapest, Corvinus Egyetem, Kertészettudományi Kar, Dísznövénytermesztési és Dendrológiai Tanszék

Az Ungvári Botanikus Kertnek nincs hivatalos kiadványa, csak telepítési regisztrációs katalógusai, melyek nem publikusak. Ezért fontosnak tartottuk, hogy az érdeklődők és elsősorban az adott szakterület számára elérhetővé tegyünk a botanikus kerttel kapcsolatos információkat, valamint friss adatokkal szolgálhassunk a diákok számára is. Így nemcsak a kert jelenlegi növényállományának listáját állítottuk össze, hanem az értéküket is meghatároztuk. Az érték meghatározást azért is láttuk szükségesnek, mert előbb-utóbb – nyugat-európai mintára – ott is pályázatok lesznek kiírva a fenntartásra. A pályázatok megírásához pedig feltétlenül szükséges lesz a pontos nyilvántartás és értékmeghatározás. A botanikus kerti növények szinte felbecsülhetetlen eszmei értéket képviselnek. Kárpát-alján, tudomásunk szerint, nincs kidolgozott módszer a növények értékének meghatározására, ezért az EU-ban és Magyarországon régen kidolgozott és alkalmazott módszert használtuk.

Környezeti adottságok

Éghajlat: Kárpátalja éghajlata mérsékelt kontinentális, viszonylag meleg, az Atlanti-óceán fölött keletkező ciklonok és anticiklonok beáramlása miatt.

Az Ukrán-Kárpátok éghajlati viszonylataira kihatással van a hegyvidéki domborzat. Az éves összszugárzás az Elő-Kárpátokban $90\text{--}98\text{ kcal/cm}^2$, a Kárpátaljai-alföldön 101 kcal/cm^2 .

Legnagyobb mértékben a mérsékeltövi tengeri és kontinentális levegő a jellemző, ritkán arktikus légtömegek törnek be. Csapadékot a ciklonok hoznak nyugatról kelet felé, vagy északkelet felé haladva a Kárpátoktól északra fekvő területekről. A Földközi-tenger felől érkező ciklonok jelentős csapadékot és erős szeleket hoznak magukkal (Zasztavnyij, 1994).

Hőmérséklet: A januári középhőmérséklet Kárpátalján -3°C . A tél enyhe, sok hóval, sokszor hosszú olvadással. A nyár aránylag nem forró, csapadékos. A júliusi középhőmérséklet $+20^\circ\text{C}$ (Izsák 2007).

A **csapadék** évi $427\text{--}1805\text{ mm}$, **napsütéses órák száma** évente $243\text{--}334$, a hótakaró vastagsága $10\text{--}334\text{ cm}$. A határértékek jelentős ingadozásai elsősorban a települések különböző tengerszint feletti magasságával magyarázható (Fatula és mts. 1998).

Talaj: Talajaink többségének pH-ja $5\text{--}7$ között van, azaz semleges vagy enyhén savas.

A kárpátaljai talajok nagy általánosságban viszonylag szegények ásványi anyagokban és nyomelemekben. Mangán, klór, higany és az ólom jelenléte számos település talajmintájára jellemző (Fatula és mts. 1998).

Vízszintingadozás: Érdeemes említést tenni arról is, hogy a tavaszi olvadás idején az Ung vízszintje akár $2\text{--}3$ métert is emelkedik, ami azért fontos, mert a botanikus kert a folyó partján terül el.

Célkitűzés

Célunk az volt, hogy bemutassuk az Ungvári Botanikus Kert fás növényanyagát; felmérjük állományukat, meghatározzuk az összetételüket, megállapítsuk a korukat, egészségi állapotukat és meghatározzuk az értéküket.

Anyag és módszer

Helyszín

Kárpátalja Ukrajna legnyugatibb megyéje, mely különleges természeti adottságokkal rendelkezik. Területe $12\,800\text{ km}^2$ (Szirotenko 1996). Elhelyezkedését tekintve magába foglalja a Kárpátok délnyugati részét és a magyar Alföld egy darabját. Megyeszékhelye

1. ábra. Ungvár térképének egy részlete, rajta a Botanikus Kert a zöld színű körvonallal határolt területen (Internet 1.)

Ungvár. Ungvár tengerszint feletti magassága 169 m. A botanikus kertet az Iván Olbracht utcában találjuk (1., 2. ábra).

2. ábra. Az Ungvári Botanikus Kert felülnézetből (Internet 1.)

A kert három teraszon terül el, egyharmada a folyó feletti első és második teraszon, kétharmada a völgybe vezető domboldalon. Felső és alsó részei között a szintkülönbség 22 méter. Vulkanikus eredetű alaptalaját vastag, termékeny vályog talaj fedi. Ültetvényeit földrajzi elv alapján telepítették, külön részlegeken helyezték el az amerikai, kaukázusi,

közép-ázsiai, kínai, távol-keleti országok egzotikus növényeit. A bejárat előtt egy szép kis parkosított terület helyezkedik el (3. ábra).

3. ábra. A botanikus kert bejárata, a parkosított terület részlete
kora tavasszal nyírott Buxusokkal (fotó: Kovács G.)

Értékmeghatározás

A területen található növények értékét Jószainé Párkányi (2004) alapján határoztuk meg és táblázatokba foglaltuk. A fák esetében a táblázatok csak az egyedek korát és értékét tartalmazzák. Az egészségi állapotukat összesítve a 9. ábra mutatja be.

A *lombhullató fák* esetében az értékmeghatározás a következő módon történt: az értéket az életkor, kor szorzó, az állapot együttható (a lombkorona állapota) és a faiskolai ár szorzata adta. A faiskolai árnál 10/12 cm-es körméretűeket, illetve ha nem találtunk adatot a 12/14-es méretű, kétszer iskolázott növényt vettünk alapul.

A cserjék értékét a lombtömeg nagyság alapján határoztuk meg, ahol 1 lombköbméter 2000 Ft. A növényzet értékéhez ugyanis a cserjék is hozzájárulnak. Ezek a növények is nagy értéket képviselnek. A lombköbméter meghatározása a cserjéknél:

Szoliter cserjék – 1 m² alapterületen 1 méter magasságig 1 lombköbméter, ennél magasabbak 1,5 lm³, illetve 2,0 lm³ értéket képviselnek.

Cserjefoltok – minden m²-e 1 lm³-t képvisel kifejlődve.

Sövények – 1 méteres magasságban 1 fm-e 0,5 lm³ képvisel. Ahol ennél magasabb vagy kisebb a sövény, ott annak megfelelően változtattuk a lombkorona értéket (magasság x hosszúság x szélesség = lm³).

A *nyitvatermők* értékmeghatározása hasonlóan történt a lombos fákéhoz. Viszont itt a nyitvatermők korának a telepítés idejét vettük, melynek meghatározásában a dendropark vezetője, Nagyeczsa Ivanova Kopinyec segített (Kopinyec, 2005), illetve Barát Éva, aki a fenyőgyűjteményt hosszabb ideig gondozta (Barát 2005). A faiskolai méreteket Sándor (2005) alapján határoztuk meg: kúszó fenyőknél 60/80 cm-es, nem kúszó fenyőknél 80/100 cm-esek alapértékét.

A faiskolai árak meghatározására 2009. őszi–2010. tavaszi Barkóca-faiskola, KEFAG ZRT. Juniperus Kert, Prenor Kertészeti és Parképítő Kft., Hungaroplant Kft., Tahi Faiskola Kft. és az Alsótekeresi Faiskola Kft. díszfaiskolai árjegyzékeken található árakat vettük alapul. Azért kellett több árjegyzékből dolgozni, mert az egyes növényeket más-más katalógusok tartalmazták. Ennek ellenére sem találtunk minden taxonra adatot, a különleges fajok (fajták) miatt, ezért ezekben az esetekben nem sikerült a megadott mérettel dolgoznunk, azokat *-gal jelöltük. A nyitvatermőknél 100/125 méretet vettük alapul, mivel az adott növényeknél ez volt a legkisebb méret. Kivételt képeznek: az *Abies alba* 175/200 a *Chamaecyparis lawsoniana* 'Alumii' 125/150, a *Chamaecyparis pisifera* 'Filifera Aurea' 40/50, a *Chamaecyparis pisifera* 'Squarrosa' 20/30, a *Cunninghamia lanceolata* 20/30, a *Pinus bungeana* 30/40, a *Sequoiadendron giganteum* 40/60 és a *Tsuga canadensis* 150/175, mivel ezekre csak ilyen adatokat találtunk. A zárvatermőknél lévő különböző méretek a *Gymnocladus dioicus* 18/20-as, a *Magnolia acuminata* 100/125-ös, a *Magnolia tripetala* 125/150-es, a *Ostrya carpinifolia* 14/16-os, a *Rhus typhina* 80/100-as, és a *Sophora japonica* 8/10-es méretek.

Azokra a növényekre, melyekre nem találtunk semmilyen adatot, ott a hasonló növényt vettük alapul, ezeket **-gal jelöltük. A *Cephalotaxus harringtoniana*-nál *T. baccata*-t, *Chamaecyparis lawsoniana* 'Sitever Queen'-nél a *Ch. lawsoniana*-t a *Juniperus virginiana*-nál *J. chinensis*-t, a *Larix sibirica*-nál és a *Larix leptolepis*-nél *L. decidua*-t, a *Caleocedrus decurens*-nél a fajtát vettük 'Aureovariegata'-t, a *Pinus nigra* ssp. *pallasiana*-nál és a *Pinus thunbergii*-nél a *P. nigra*-t, *Thuja occidentalis* 'Ellwangeriana Aurea'-nál *T. occ. 'Reingold'*-t, a *Thuja standishii*-nél a *T. plicata*-t, a *Celtis caucasica*-nál *C. occidentalis*-t, a *Diospyros virginiana*-nál *D. khaki*-t, a *Juglans cinerea*-nál *J. nigra*-t, a *Morus nigra*-nál és a *Maclura ponifera*-nál *M. alba*-t, a *Tilia caucasica*-nál *T. platyphyllos*-t és az *Ulmus montana* esetében pedig a fajtát vettük alapul a 'Pendula'-t.

A *Pinus banksiana*-nál csak magra vonatkozó adatot találtunk (Internet 2.), ahol 20 db. mag 720 Ft-ba került. Itt ezt az értéket vettük alapul és ***-gal jelöltük.

Az értékek átszámítása a különböző pénznemekbe a 2011-es évi árfolyamokhoz viszonyítva történt, ami körülbelül a következő: 1000 Ft = 40 Hrivnya (UAH), 1 USD = 8 UAH, 1 Euró = 10 UAH.

Eredmények

A fás növényzet értékének meghatározása

A területet bejárva a terepmunka során elvégeztük a növényállomány felmérését, 2009-ben. Összesen 110 db nyitvatermőt (1. táblázat), a zárvatermők közül 88 db fát (2. táblázat) és 80 db cserjét (3. táblázat) számoltunk össze, melynek összefoglalását és pénzbeli értékét a 4. táblázat tartalmazza.

1. táblázat. A felmért területen található nyitvatermők fajlistája, kora és értéke (2009)

Ssz	Nyitvatermők fajnév	életkor	eszmei érték (Ft)	Ssz	Nyitvatermők fajnév	életkor	eszmei érték (Ft)
1	<i>Abies alba</i>	20	155400	56	<i>Pinus banksiana</i> ***	39	124560
2	<i>Abies concolor</i>	19	122400	57	<i>Pinus bungeana</i> *	20	254264
3	<i>Abies nordmanniana</i>	28	295200	58	<i>Pinus nigra</i>	52	858000
4	<i>Abies nordmanniana</i>	28	295200	59	<i>Pinus nigra</i>	52	858000
5	<i>Cedrus atlantica</i>	27	251940	60	<i>Pinus nigra</i> ssp. <i>pallasiana</i> **	37	403000
6	<i>Cedrus atlantica</i>	27	251940	61	<i>Pinus nigra</i> ssp. <i>pallasiana</i> **	37	403000

7	<i>Cedrus atlantica</i>	27	251940	62	<i>Pinus nigra ssp. pallasiana</i> **	37	403000
8	<i>Cedrus atlantica</i>	20	122655	63	<i>Pinus nigra ssp. pallasiana</i> **	37	403000
9	<i>Cedrus deodara</i>	42	1421200	64	<i>Pinus strobus</i>	61	1215200
10	<i>Cedrus deodara</i>	42	1421200	65	<i>Pinus strobus</i>	61	1215200
11	<i>Cephalotaxus harringtoniana</i> **	32	233100	66	<i>Pinus sylvestris</i>	47	797500
12	<i>Cephalotaxus harringtoniana</i> **	32	233100	67	<i>Pinus sylvestris</i>	47	558250
13	<i>Chamaecyparis lawsoniana</i> *	62	818716,5	68	<i>Pinus sylvestris</i>	47	558250
14	<i>Chamaecyparis lawsoniana</i> *	62	1169595	69	<i>Pinus sylvestris</i>	47	797500
15	<i>Chamaecyparis lawsoniana</i> *	62	1169595	70	<i>Pinus sylvestris</i>	47	797500
16	<i>Chamaecyparis lawsoniana</i> 'Alumii' *	27	494000	71	<i>Pinus thunbergii</i> **	37	403000
17	<i>Chamaecyparis lawsoniana</i> 'Alumii' *	27	494000	72	<i>Pinus wallichiana</i>	32	266400
18	<i>Chamaecyparis lawsoniana</i> 'Sitever Queen' **	53	997857	73	<i>Pinus wallichiana</i>	32	266400
19	<i>Chamaecyparis lawsoniana</i> 'Stewartii'	53	1060539	74	<i>Pseudotsuga menziesii</i>	60	622400
20	<i>Chamaecyparis lawsoniana</i> 'Stewartii'	53	1060539	75	<i>Pseudotsuga menziesii</i>	60	622400
21	<i>Chamaecyparis pisifera</i> 'Filifera Aurea' *	27	706268	76	<i>Sequoiadendron giganteum</i> *	31	757962
22	<i>Chamaecyparis pisifera</i> 'Filifera' *	43	4134750	77	<i>Taxus baccata</i>	62	580650
23	<i>Chamaecyparis pisifera</i> 'Squarrosa' *	32	175713	78	<i>Taxus baccata</i>	62	829500
24	<i>Chamaecyparis pisifera</i> 'Squarrosa' *	32	175713	79	<i>Taxus baccata</i>	62	829500
25	<i>Chamaecyparis pisifera</i> 'Squarrosa' *	32	70285,2	80	<i>Taxus baccata</i>	62	829500
26	<i>Chamaecyparis pisifera</i> 'Squarrosa' *	32	70285,2	81	<i>Taxus baccata</i> 'Fastigiata Aurea'	37	542500
27	<i>Cryptomeria japonica</i>	45	1097600	82	<i>Thuja occidentalis</i>	50	346500
28	<i>Cryptomeria japonica</i> f. 'Elegans'	34	322500	83	<i>Thuja occidentalis</i>	50	346500
29	<i>Cunninghamia lanceolata</i> *	32	111000	84	<i>Thuja occidentalis</i> 'Columna'	60	505700
30	<i>Cunninghamia lanceolata</i> *	32	111000	85	<i>Thuja occidentalis</i> 'Columna'	60	505700
31	<i>Cupressus arizonica</i> *	42	268565	86	<i>Thuja occidentalis</i> 'Ellwangeriana Aurea' **	37	402101
32	<i>Cupressus arizonica</i> 'Glaucua'	47	537625	87	<i>Thuja occidentalis</i> 'Ellwangeriana Aurea' **	37	402101
33	<i>Ginkgo biloba</i>	62	474000	88	<i>Thuja occidentalis</i> 'Ellwangeriana Aurea' **	37	402101
34	<i>Ginkgo biloba</i>	62	474000	89	<i>Thuja occidentalis</i> 'Ellwangeriana Aurea'	37	402101
35	<i>Ginkgo biloba</i>	62	474000	90	<i>Thuja occidentalis</i> 'Ellwangeriana Aurea' **	37	402101
36	<i>Ginkgo biloba</i>	62	474000	91	<i>Thuja occidentalis</i> 'Ericoides'	42	408595
37	<i>Juniperus chinensis</i>	37	232298,5	92	<i>Thuja occidentalis</i> 'Ericoides'	42	408595

38	<i>Juniperus chinensis</i>	37	331855	93	<i>Thuja occidentalis</i> 'Ericoides'	42	408595
39	<i>Juniperus chinensis</i>	37	331855	94	<i>Thuja occidentalis</i> 'Globosa'	35	248400
40	<i>Juniperus sabina</i>	27	91200	95	<i>Thuja occidentalis</i> 'Globosa'	35	248400
41	<i>Juniperus scopulorum</i> 'Skyrocket'	25	59150	96	<i>Thuja occidentalis</i> 'Wareana Lutescens'	39	737845
42	<i>Juniperus squamata</i> 'Meyeri'	27	239172	97	<i>Thuja occidentalis</i> 'Wareana Lutescens'	39	737845
43	<i>Juniperus virginiana</i> **	37	331855	98	<i>Thuja orientalis</i>	62	654515
44	<i>Larix decidua</i>	37	256835	99	<i>Thuja orientalis</i>	62	654515
45	<i>Larix sibirica</i> **	37	179784,5	100	<i>Thuja orientalis</i> 'Aurea'	27	239172
46	<i>Larix leptolepis</i> **	20	61309	101	<i>Thuja plicata</i> *	47	1121450
47	<i>Calocedrus decurens</i> **	50	5567625	102	<i>Thuja plicata</i> *	47	1121450
48	<i>Metasequoia</i> <i>glyptostroboides</i> *	42	355300	103	<i>Thuja plicata</i> *	47	1121450
49	<i>Picea abies (excelsa)</i>	35	179400	104	<i>Thuja plicata</i> 'Aurea'	50	516285
50	<i>Picea abies (excelsa)</i>	35	179400	105	<i>Thuja plicata</i> 'Zerbina'	42	334400
51	<i>Picea pungens</i> 'Kosteriana'	27	133000	106	<i>Thuja standishii</i> *	29	354786
52	<i>Picea pungens f. glauca</i>	45	428750	107	<i>Thujopsis dolobrata</i>	37	232500
53	<i>Picea pungens f. glauca</i>	45	428750	108	<i>Thujopsis dolobrata</i>	37	232500
54	<i>Pinus banksiana</i> ***	39	124560	109	<i>Tsuga canadensis</i> *	32	1444998
55	<i>Pinus banksiana</i> ***	39	124560	110	<i>Tsuga canadensis</i> *	32	1011499
Összesen		63783215,5					

* – nem szabványméret, ** – hasonló megjelenésű taxon, *** – magra vonatkozó ár

2. táblázat. A felmért területen található zárwatermő fák fajlistája, kora és értéke (2009)

Ssz.	Lombos fa, fajnév	életkor	eszmei érték (Ft)	Ssz.	Lombos fa, fajnév	életkor	eszmei érték (Ft)
1	<i>Acer campestre</i>	45	1867500	46	<i>Gleditsia triacanthos</i>	36	248200
2	<i>Acer campestre</i>	40	1365000	47	<i>Gleditsia triacanthos</i>	27	129200
3	<i>Acer campestre</i>	57	2752500	48	<i>Gymnocladus dioicus</i> *	63	12169500
4	<i>Acer campestre</i>	45	1867500	49	<i>Gymnocladus dioicus</i> *	63	12169500
5	<i>Acer negundo</i>	35	690000	50	<i>Gymnocladus dioicus</i> *	63	12169500
6	<i>Acer negundo</i>	48	1440000	51	<i>Gymnocladus dioicus</i> *	63	12169500
7	<i>Acer negundo</i>	48	576000	52	<i>Juglans cinerea</i> **	61	1764000
8	<i>Acer palmatum</i>	50	938700	53	<i>Juglans nigra</i>	36	657000
9	<i>Acer palmatum</i>	45	1855050	54	<i>Juglans nigra</i>	45	1120500
10	<i>Acer platanoides</i>	50	1449000	55	<i>Juglans nigra</i>	68	1867500
11	<i>Acer platanoides</i>	75	3169400	56	<i>Koelreuteria paniculata</i>	20	207200
12	<i>Acer pseudoplatanus</i>	62	1540500	57	<i>Koelreuteria paniculata</i>	28	459200
13	<i>Acer pseudoplatanus</i>	14	81900	58	<i>Koelreuteria paniculata</i>	28	459200
14	<i>Acer saccharinum</i>	73	692580	59	<i>Liriodendron tulipifera</i>	45	3112500
15	<i>Acer saccharinum</i>	65	481950	60	<i>Liriodendron tulipifera</i>	18	400000

16	<i>Aesculus carnea</i>	33	1620000	61	<i>Maclura pomifera</i> **	19	237836,8
17	<i>Aesculus carnea</i>	33	1620000	62	<i>Maclura pomifera</i> **	10	192368
18	<i>Ailanthus altissima</i>	35	2152800	63	<i>Magnolia acuminata</i> *	53	4763832
19	<i>Ailanthus altissima</i>	12	249600	64	<i>Magnolia kobus</i>	46	2489000
20	<i>Ailanthus altissima</i>	35	2152800	65	<i>Magnolia kobus</i>	15	228000
21	<i>Albizia julibrissin</i>	25	780000	66	<i>Magnolia x soulangeana</i>	15	936000
22	<i>Alnus glutinosa</i>	40	782600	67	<i>Magnolia x soulangeana</i>	32	4329000
23	<i>Catalpa bignonioides</i>	48	921600	68	<i>Magnolia tripetala</i> *	53	5014897
24	<i>Catalpa ovata</i> *	45	2116500	69	<i>Magnolia tripetala</i> *	15	357144
25	<i>Celtis australis</i>	55	3696000	70	<i>Morus alba</i>	25	1136720
26	<i>Celtis australis</i>	25	682500	71	<i>Morus nigra</i> **	33	2098560
27	<i>Celtis australis</i>	25	682500	72	<i>Morus nigra</i> **	33	2098560
28	<i>Celtis caucasica</i> **	55	2640000	73	<i>Ostrya carpinifolia</i> *	30	1581000
29	<i>Celtis caucasica</i> **	55	2640000	74	<i>Paulownia tomentosa</i>	44	1527500
30	<i>Celtis caucasica</i> **	55	2640000	75	<i>Platanus occidentalis</i>	58	1195304
31	<i>Celtis occidentalis</i>	90	6363500	76	<i>Platanus x acerifolia</i>	23	459000
32	<i>Celtis occidentalis</i>	90	6363500	77	<i>Prunus cerasifera</i> 'Pissardii'	25	432250
33	<i>Celtis occidentalis</i>	90	6363500	78	<i>Quercus robur</i>	65	4860000
34	<i>Celtis occidentalis</i>	25	422500	79	<i>Quercus robur</i>	65	4860000
35	<i>Cerasus serrulata</i>	53	920010	80	<i>Quercus robur</i>	36	1752000
36	<i>Cerasus serrulata</i>	40	496860	81	<i>Quercus robur</i>	17	348000
37	<i>Diospyros virginiana</i> **	29	652500	82	<i>Rhus typhina</i> *	20	13497,6
38	<i>Diospyros virginiana</i> **	29	652500	83	<i>Rhus typhina</i> *	20	13497,6
39	<i>Diospyros virginiana</i> **	29	652500	84	<i>Robinia pseudoacacia</i> 'Fastigiata'	62	6376880
40	<i>Diospyros virginiana</i> **	36	1095000	85	<i>Sophora japonica</i> *	16	45360
41	<i>Fraxinus excelsior</i>	35	579600	86	<i>Sophora japonica</i> *	16	79380
42	<i>Fraxinus lanceolata</i> **	35	1359576	87	<i>Tilia caucasica</i> **	33	1020000
43	<i>Gleditsia triacanthos</i>	45	423300	88	<i>Tilia cordata</i>	80	3154800
44	<i>Gleditsia triacanthos</i>	45	423300	89	<i>Ulmus montana</i> **	49	362400
45	<i>Gleditsia triacanthos</i>	36	248200	Összesen		179366113	

* – nem szabvány méret, ** – hasonló megjelenésű taxon, *** – magra vonatkozó ár

3. táblázat. A felmért területen található cserjék fajlistája és értéke (2009)

Ssz.	Cserjék, fajnév	db	lm ³	eszmei érték (Ft)
1	<i>Berberis julianae</i>	4	36	72000
2	<i>Berberis thunbergii</i> „ <i>Atropurpurea</i> ”	1	7,5	15000
3	<i>Buxus sempervirens</i>	37	105,96	211920
4	<i>Corylus avellana</i>	1	12,5	25000
5	<i>Cotoneaster horizontalis</i>	7	23	46000
6	<i>Cornus mas</i>	1	5	10000

7	<i>Crataegus monogyna</i>	1	12	24000
8	<i>Euonymus fortunei</i>	1	1	2000
9	<i>Ficus carica</i>	1	2,47	4940
10	<i>Hibiscus syriacus</i>	1	2,4	4800
11	<i>Hydrangea macrophylla</i>	12	15,75	31500
12	<i>Ilex aquifolium</i>	2	27,7	55400
13	<i>Kolkwitzia amabilis</i>	3	10,4	20800
14	<i>Lonicera caprifolium</i>	1	4,75	9500
15	<i>Philadelphus coronarius</i>	1	4,5	9000
16	<i>Spiraea thunbergii</i>	1	3	6000
17	<i>Spiraea vanhouttei</i>	1	3,2	6400
18	<i>Viburnum lantana</i>	3	45	90000
19	<i>Wisteria sinensis</i>	1	9	18000
	Összesen:	80	331,13	662260

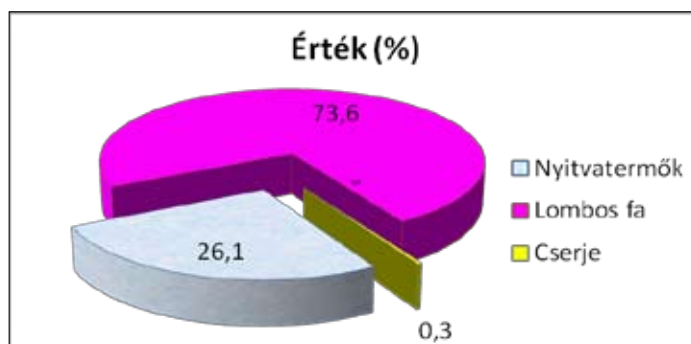
* – nem szabványméret, ** – hasonló megjelenésű taxon, *** – magra vonatkozó ár

4. táblázat. Az értékszámítások összefoglalása különböző pénznemekben (2011)

Csoportok	db	db %	Érték (Ft)	Érték (UAH)	Érték (USD)	Érték (Euró)	Érték %
Nyitvatermők	110	39	63 783 215,5	2 551 328,62	318 916,08	255 132,86	26,1
Lombos fa	88	32	179 366 113	7 174 644,52	896 830,57	717 464,45	73,6
Cserje	80	29	662 260	26 490,4	3 311,3	2 649,04	0,3
Összesen:	278	100	243 811 588,5	9 752 463,54	1 219 057,94	9 752 46,35	100

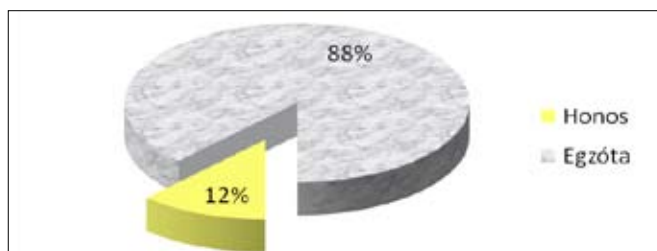
A terület növényállományanya 9 752 463,54 hrvnya értéket képvisel (egyhavi átlagfizetés 1500 hrvnya). Ez az összeg a jelenlegi magyar pénznem szerint 243 811 588,5 Ft (4. táblázat). A legnagyobb értéket a lombos fák képviselik 7 174 644,52 hrvnya értékben.

A százalékos megoszlás is mutatja, hogy a lombos fák az érték 73,6%-át képviselik (4. ábra).

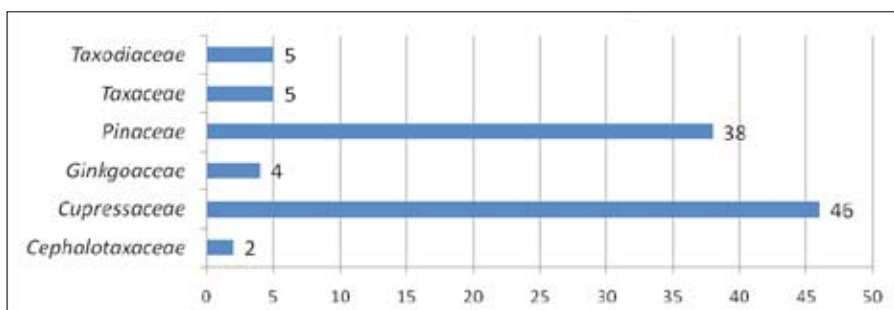
4. ábra. Értékek százalékos arányának megoszlása

A botanikus kertben a növénygyűjteményt különböző taxonok alkotják, melyek nagyobb részt hazánkban honos fajokból és fajtákból állnak (5. ábra).

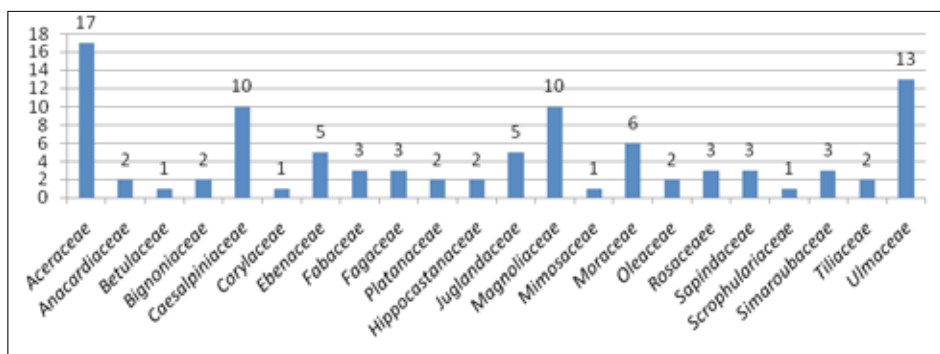
5. ábra. Honos és egzóta növények aránya

A nyitvatermő családok képviselőinek egyedszáma alapján a legnagyobb mértékben a *Cupressaceae* és *Pinaceae* család képviselteti magát (6. ábra).

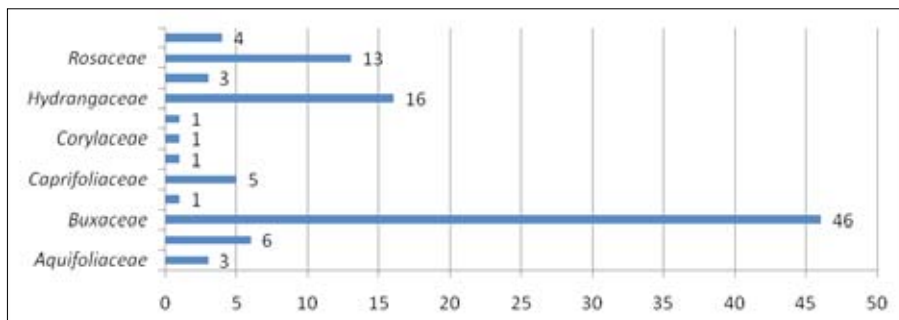
6. ábra. A nyitvatermő családok százalékos megoszlása

A lombos fák esetében a kertben jelenlévők közül a legtöbb fa az *Aceraceae*, *Caesalpiniaceae*, *Magnoliaceae* és *Ulmaceae* családba sorolható, melyet a 7. ábra mutat be.

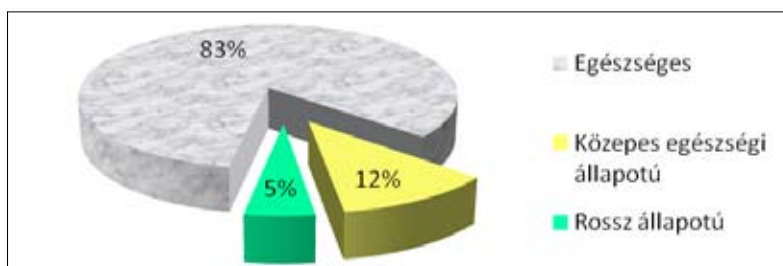
7. ábra. A lombos fák családjainak aránya %-okban megadva

A cserjék családjainak százalékos arányát a 8. ábra tartalmazza, melyből jól látszik, hogy a legnagyobb egyedszámmal a *Buxaceae* család 46%-ban képviselteti magát a területen.

8. ábra. A cserjék család szerinti megoszlása

A botanikus kertben a fák egészségi állapotukat illetően épeknek, egészségeseknek mondhatók, bár kis százalékban csonkoltak és némelyeket a kiszáradás is fenyegeti (9. ábra).

9. ábra. A fák egészségi állapotának százalékos megoszlása

Következtetések és javaslatok

Az értékszámításnál a lombos fák képviselik a legnagyobb értéket, annak ellenére, hogy a kertben csak 31%-ban vannak jelen. Az egész terület értékének 73,6%-át teszi ki. Az érték nagysága az idős és a különleges növényekkel magyarázható. Az idős *Celtis occidentalis* 6 millió Ft feletti értéket képvisel. Hasonló nagy értéket képviselnek a *Tilia cordata*, a *Quercus robur*, és az *Acer platanoides*. A *Celtis occidentalis* valószínűleg még Laudon István ültetése. A *Tilia cordata*, a *Quercus robur*, és az *Acer platanoides* eredeti növények lehetnek. A következő értéket, 2 551 328,62 hrvnyát (63 783 215,5 Ft) a nyitvatermők képviselik annak ellenére, hogy 40%-ban vannak jelen a kertben. Az alacsony érték talán a sok olcsó faiskolai árú taxonnal magyarázható, amelyet a különlegességeknél – jobb adat hiányában – vettünk figyelembe. A legkisebb értéket, 26 490,4 hrvnyát (662 260 Ft) a cserjék érték el. Az egész terület értékének mindössze 0,3%-át teszik ki.

A honos fajok aránya a vizsgált területen 12% volt.

A vizsgált területen a nyitvatermő növények 110 egyede 6 családba sorolható. A legnagyobb család a *Cupressaceae* 46%-kal, ezt követi a *Pinaceae* 38%-kal.

A zárvatermők közül a fák 88 egyedét 22 család foglalja magába. A 22 családból 4 van jelen nagyobb egyedszámmal, 17%-kal a legnagyobb család az *Aceraceae*, 13% az *Ulmaceae*. A cserjék 80 egyede 12 családba sorolható. Legnagyobb a *Buxaceae* 46%-kal, illetve 16%-kal a *Hydrangaceae*.

A növények állapota megfelelő, igaz elgondolkodtató a kert hátsó része, mivel eléggé elgazosodott a kerítés túloldaláról betörő *Robinia pseudoacacia*-tól és *Acer negundo*-tól.

Igény lenne egy a botanikus kertről szóló kiadványra, valamint a térképet is újra kellene szerkeszteni, mivel nem létező részeket is tartalmaz (pl.: az orgonás részben már nem találtunk orgonát, a mesterséges tónak is csak a helye maradt meg: faágakat beton-törmelékeket és a látogatók bedobált szemetét tartalmazza). Több szemetes kihelyezésére is szükség lenne.

IRODALOM

- Barabits A. (2009). Faiskolai árjegyzék 2009. ősz–2010. tavasz. Balatonföldvár. Barkóca Faiskola.
- Barabits E. (2009). Faiskolai árjegyzék 2009–2010. Balatonvilágos. Alsótekeresi Faiskola Kft.
- Fatula M., Pap I., Szabó L. (1998). Környezetünk. Ungvár–Budapest. Intermix Kiadó
- Ifju Z. (2009). Nagykereskedelmi árjegyzék 2009–2010. Tahi. Tahi Faiskola Kft.
- Izer G. (2009). Díszfaiskolai Termelői árjegyzék 2009. ősz–2010. tavasz. Szombathely. Prenor Kertészeti és Parképítő Kft.
- Izsák T. (2007). Ukrajna természeti földrajza. II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola Rákóczi-füzetek XXVII. Ungvár. Poli Print Kiadó.
- Jószainé Párkányi I. (2004). Értékbecslési módszerek. In: Schmidth G., Varga G. (szerk.). Famutató. Fásítási útmutató tervezéshez, kivitelezéshez és fenntartáshoz. Sopron. Hillebrand Nyomda Kft. p. 190-199
- Kovács S. (1999). Kárpátaljai útvaló. Budapest. Püspöki Kiadó. p. 46-61
- Petrusz J. J., (2001). Ботаничний сад. Ужгородський Національний Університет.
- Sándor G. (2005). A Miskolc-tapolcai és a miskolci Szemere kert összehasonlító fenológiai vizsgálata. Diplomamunka, BCE. Dísznövénytermesztési és Dendrológiai Tanszék
- Szánthó J. (2010). Faiskolai árjegyzék. Budapest. Hungaroplat Kft.
- Szirotenko A. J. (szerk.). (1996). Ukrajna földrajza. Kísérleti tankönyv a középiskolák 9. osztálya számára. Lviv. Szvit Kiadó.
- Szűcs D. (2010). Faiskolai nagykereskedelmi árjegyzék Juniperus Kert 2010. tavasz. Kecskemét.
- Zasztavnij F. D. (1994). Географія України. Львів. Видавництво «Світ».
- <http://maps.google.com/>
- www.palmaligetmagyarorszagnak.com

SZÓBELI KÖZLÉSEK

- Barát É. 2005., 2009. A dendropark egykori munkatársa, az Ungvári Drugeth Gimnázium biológianára
- Kopinyec N.I. 2005., 2009. A dendropark vezetője
- Szojma D.J. 2005., 2009. A botanikus kert igazgatója

КЛИМОВИЧ П. В.*

Фізико-хімічні властивості як показник ландшафтно-меліоративної характеристики ландшафтів

Rezümé Fizikai-kémiai tulajdonságok mint a tájegységek tájmeliorációs jellemzőinek a mutatói – a munka különböző tájegységek talajszelvényei fizikai-kémiai elemzésének az adatait vizsgálja matematikai-statisztikai módszerekkel. Lineáris diszkriminancia függvény és főkomponens analízis segítségével különíti el a fő tájtipusokat. A cikk egyik fő következtetése, hogy az Ukrajnai Poliszja tájegységeinek az elkülönülésében vezető szerepet játszik a vízháztartás.

Abstract The conception of landscape and the structure of landscapes mutually enriches both directions nature-area integrated system and includes a number of principal and methodical statements.

У практиці ландшафтознавця–меліоратора окремі результати спостережень або аналізів зазвичай є корисними тільки тоді, коли на їх основі можна зробити обґрунтовані узагальнення. Коли географ вимірює параметри зволоженості ґрунтів після меліорації, то його насамперед цікавить можливість зробити висновки про дію останньої на водний режим ПТК взагалі. Крім того, кожне узагальнення необхідно обґрунтовувати. Ландшафтознавець не може ґрунтуватися на даних поодинокого експерименту; проведені ним дослідження повинні розкривати найтипівіші особливості досліджуваного об'єкта. Поодинокі спостереження або вимірювання, навіть зроблені з необхідною точністю, можуть бути випадковими. Справа в тому, що на результати ландшафтно-меліоративних досліджень впливає багато різноманітних факторів, які не можна повністю брати до уваги, але які об'єктивно існують. Характерні типові наслідки виявляються тільки в результаті різнобічних досліджень, коли аналізується не один, а багато результатів проведених досліджень. Математичний метод дає змогу кількісно оцінити надійність проведених досліджень і достовірність теоретичних узагальнень, зробити обґрунтовані висновки про досліджувані явища і їх взаємозв'язки. Тут ми постараємось використати ці можливості при виділенні ПТК різного рівня зволоженості.

Відповідно до встановлених кількісних параметрів зволоженості 33 розрізи з повною аналітичною характеристикою розділені на дві групи: автоморфні та напівгідроморфні ПТК. З метою перевірки об'єктивності цього поділу за аналітичними даними взято по одинадцять показників для двох верхніх горизонтів і вісім показників для третього горизонту ґрунтового ярусу. Кожна точка схарактеризована за тридцятьма ознаками (табл. 2). На основі цих даних виконаний багатомірний статистичний аналіз, що дав змогу провести групування об'єктів за великою кількістю взаємозв'язаних показників. При цьому попереднє пояснення взаємозв'язків між ознаками зовсім необов'язкове (Харвей, 1974; Деркач, 1963, Величко, 1998).

Багатомірний статистичний аналіз ґрунтується на принципі, згідно з яким 30 ознак (Q) утворюють 30-мірний координатний простір, у якому розміщені наші 33 точки.

Одержані групи сукупностей властивостей, тобто групи точок, досліджуються за допомогою лінійної дискримінантної функції (ЛДФ), що являє собою площину, яка поділяє групи точок так, щоб відстань між проєкціями вибірки N1 (автоморфні ПТК) перебуває в межах 954–900, а вибірки N2 (напівгідроморфні) – 1058–1026 від-

* Кандидат географічних наук, доцент кафедри географії Закарпатського угорського інституту ім. Ференца Ракоці II.

повідно, вибірки не мають спільних точок і досліджувані дві групи ПТК чітко розмежовані. Це означає, що поділ ПТК на автоморфні та напівгідроморфні виконаний згідно з об'єктивними відмінностями властивостей цих ПТК.

Табл. 1. Параметри зволоженості ПТК

Номер за/п	Рівень зволоження ПТК	Середній багаторічний запас води з квітня по жовтень у шарі 0–20 см, мм	Кількість днів у році з вмістом загальної води в шарі 0–20 см			Максимальна вологість. Виражена в частках від ГПВ	Річна амплітуда коливань запасу води, мм
			>ГПВ	<ВРК	ВРК-ГПВ		
1	Нормально зволожені ПТК	15	10	150	210	1,0–1,1	15
2	ПТК з ґрунтами оглеєними знизу і оглеєними на контакті	30	30	90	240	1,2–1,5	15
3	ПТК з тимчасово надмірно зволоженими ґрунтами	35	60	80	210	1,5–1,9	50
4	ПТК з ґлеюватими ґрунтами	30	100	40	220	2,0–2,2	50
5	ПТК з ґлеєвими (дерново-ґлеєвими) ґрунтами	60	280	-	-	ПВ	25

Для перевірки одержаних результатів той же масив даних (990 визначень) підлягав дослідженню методом головних компонент, що дав змогу виявити неоднорідність масиву багатопараметричних спостережень з оцінки ролі окремих ознак у формуванні названої неоднорідності. Суть методу полягає в перетворенні (згортанні) Q-мірного простору ознак у двомірний з виділенням головних компонент у вигляді ортогональних координат V1 і V2. При цьому виявляються найбільш інформативні властивості зі вказівкою навантаження, з яким кожна ознака входить у сукупність, а також відносні їх впливи (Рожков, 1975).

У табл. 2 наведені числові значення векторів навантажень для кожного з 30 показників (ознак), вибраних нами для характеристики автоморфних і напівгідроморфних ПТК. Диференціацію ПТК виконують за першою компонентою (V1) валового вмісту SiO₂, R₂O₃ і CaO+MgO у підгумусових горизонтах ґрунтового ярусу, а також валового вмісту SiO₂ у гумусових і суми обмінних катіонів основ у ілювіальних горизонтах, за другою компонентою (V2) визначальна роль належить вмісту рухомих форм заліза і алюмінію в усіх трьох горизонтах і співвідношення Cr:Сф у напівгумусових горизонтах.

Табл. 2. Числові значення векторів навантажень автоморфних і напівгідроморфних ПТК в просторі ознак

Номер за/п	Генетичний горизонт ґрунтів ПТК		Показники	V1	V2
	Автоморфні ПТК	Напівгідроморфні ПТК			
1	H(Hn)	Hgl(Hngl)	Вміст фр. <0,001мм	0,06	-0,04
2	"-	"-	pH у KCl	0,19	0,26
3	"-	"-	Ca ²⁺ +Mg ²⁺ (м-екв/100г)	0,22	-0,1
4	"-	"-	Водень(м-екв./100г)	-0,22	-0,22
5	"-	"-	R2O3 (%)	0	0,34
6	"-	"-	Валовий вміст SiO2 (%)	0,29	-0,07
7	"-	"-	"- R2O3 (%)	0,12	-0,08
8	"-	"-	"- CaO+MgO (%)	0,22	0,16
9	"-	"-	Загальний водень (%)	0,19	-0,16
10	"-	"-	Загальний азот (%)	-0,07	-0,02
11	"-	"-	Cr:Cф	-0,22	0,19
12	Hi(HI)	Higl(gl)	Вміст фр.<0,001 мм(%)	0,07	-0,02
13	"-	"-	pH у KCl	0,26	0,1
14	"-	"-	Ca ²⁺ +Mg ²⁺ (м-екв/100г)	0,23	-0,11
15	"-	"-	H ⁺ (м-екв./100г)	-0,23	-0,21
16	"-	"-	R2O3 (%)	-0,001	0,31
17	"-	"-	Валовий вміст SiO2 (%)	0,28	-0,07
18	"-	"-	R2O3 (%)	0,28	-0,04
19	"-	"-	Ca ²⁺ +Mg ²⁺ (%)	0,29	-0,04
20	"-	"-	Загальний водень (%)	0,04	-0,18
21	"-	"-	Загальний азот (%)	-0,06	-0,08
22	"-	"-	Cr:Cф	-0,01	0,32
23	l(lp)	lgl(lpgl)	Вміст фр.<0,001 мм (%)	0,1	-0,03
24	"-	"-	pH у KCl	0,08	0,28
25	"-	"-	Ca ²⁺ +Mg ²⁺ (м-екв/100г)	0,25	-0,07
26	"-	"-	H ⁺ (м-екв./100г)	-0,23	-0,2
27	"-	"-	R2O3 (%)	0	0,36
28	"-	"-	Валовий вміст SiO2 (%)	0,23	-0,05
29	"-	"-	R2O3 (%)	0,01	-0,14
30	"-	"-	Ca ²⁺ +Mg ²⁺ (%)	-0,11	0,26

Ознаки, що мають велике навантаження, підкреслені (табл. 2). Наочне і графічне зображення положення цих 33 точок, використаних для обробки першим методом, у системі координат, де перша компонента (V1) є горизонтальною віссю, а друга V2 - вертикальною (рис. 2). Точки розташовані так, що всі напівгідроморфні ПТК знаходяться в четвертій чверті і утворюють компактний масив, а автоморфні – два окремих масиви в першій і другій чверті. Номери точок засвідчують, що в другій чверті зосереджені ПТК з дерново-слабопідзолистими, підстеленими крейдою ґрунтами (точки 36 і 37) і ПТК з дерново-слабопідзолистими контактено-оглеєними ґрунтами (точки 7, 3, 4, 5, 10). При цьому горизонт контактено-оглеєння не брав учас-

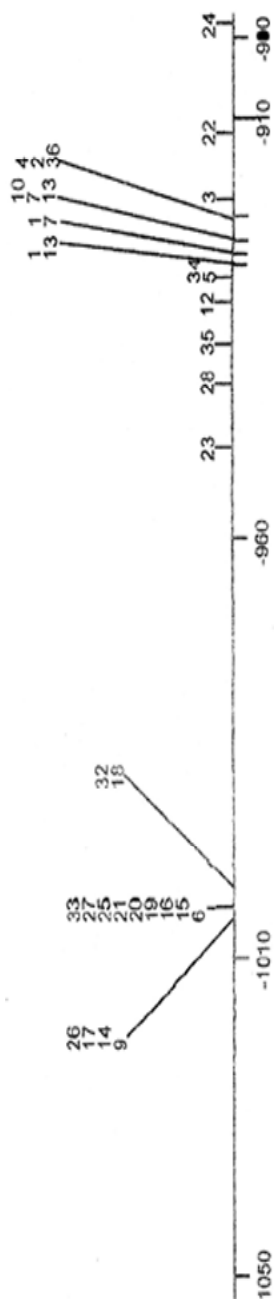

Рис. 1. Розподіл точок автоморфних (справа) і напівгідроморфних (зліва) ПТК на числовій осі ЛДФ.

ті у вибірці (табл. 2), але його присутність у профілі відбилась на властивостях інших горизонтів і ПТК з дерново-підзолистими контактено оглеєними ґрунтами, що зайняли проміжне положення між автоморфними і напівгідроморфними, залишаючись на половині автоморфних (рис. 2).

Слід звернути увагу на те, що при другому методі аналізу в одному масиві з напівгідроморфними ПТК опинились і ті, які при першому методі та при польовому визначенні належали до автоморфних ПТК (точки 22, 23, 34, 35 і 24). Зазначимо: всі ці точки, крім 24-ї, мали слабкі ознаки опідзоленості і діагностувались як ПТК з дерново-підзолистими супіщаними ґрунтами.

Польове визначення напівгідроморфних ПТК підтвердилось обома методами математичного аналізу.

Гідроморфні ПТК не були об'єктом спеціального дослідження з погляду їх зволоженості, але той факт, що крайній член ряду напівгідроморфних ПТК (з глеевими ґрунтами) формується в умовах, коли верхній 20-сантиметровий шар 270–280 днів на рік насичений вологою, кількість якої перевищує граничну польову вологомісткість і періодично досягає повної вологомісткості (табл. 1) дає змогу віднести до гідроморфних ПТК усі ті, які зазнають більш тривалого і сильного перезволоження.

Такий підхід до оцінки гідроморфізму надає розмежуванню автоморфних, напівгідроморфних і гідроморфних ПТК кількісної визначеності й абсолютноного змісту. Це означає, що на основі морфології і властивостей ґрунтів можна одержати надійніше уявлення про зволоженість (середню багаторічну) будь-якої ділянки ПТК, ніж, прямуючи зворотним шляхом, робити висновок про зволоженість ПТК на основі роздільного обліку екологічних факторів.

В одному кліматичному районі на підвищених елементах рельєфу на пухких породах можуть розвиватися автоморфні ПТК, а на важких – напівгідроморфні ПТК. ПТК з підзолистими ґрунтами на пухких породах у кліматі Прип'ятського Полісся прилягають до безстічних знижень, а в Мещері займають відносні підвищення (Завалишин, Відіна та ін., 1985; Полужанін та ін., 1998).

Розглянуті у цьому розділі матеріали досліджень дають змогу сформулювати низку положень, які становлять основу уявлень про меліоративний і генетичний характер природно-територіальних комплексів Північно-західного регіону. Ці положення коротко зводяться до наступних.

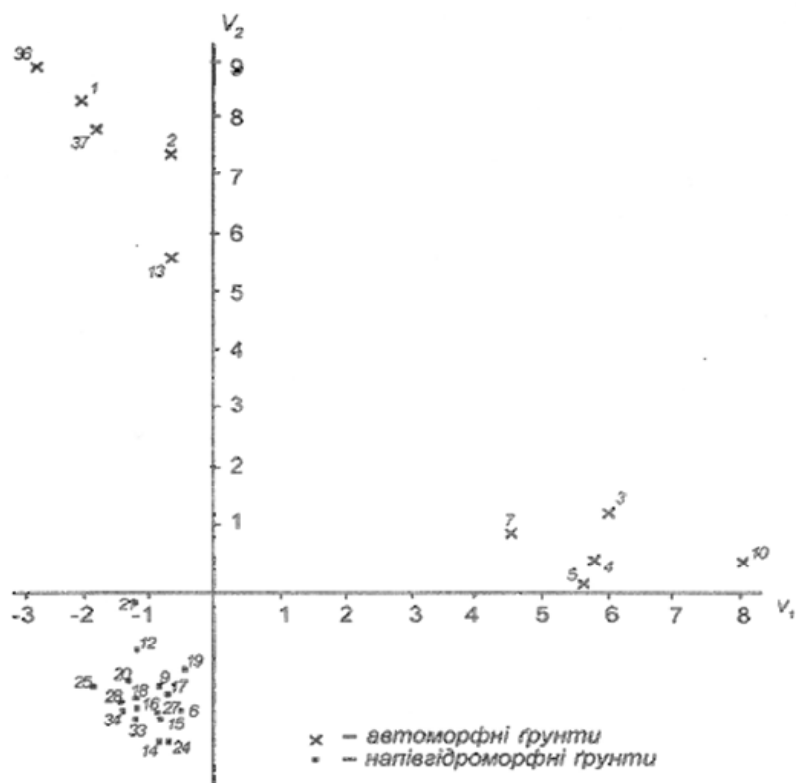

Рис. 2. Дослідження автоморфних і напівгідроморфних ґрунтів методом головних компонент.

1. Водний режим ПТК стосується властивостей, які найбільшою мірою визначають їх особливості, що робить можливим використання його як основного розмежувального критерію при виділенні генетично самостійних та генетично підпорядкованих груп геокомплексів. Тісний генетичний зв'язок між водним режимом та іншими властивостями ПТК дає змогу дійти висновку про водний режим на основі сукупності властивостей, більш доступних візуальному і аналітичному визначенню (диференціація хімічних і механічних елементів у вертикальному профілі, склад органічної речовини та ін.).

2. Між розвитком геокомплексів і характером ландшафтовірних порід, за невеликим винятком, немає прямих причинно-наслідкових зв'язків. ПТК одного генезису можуть розвиватись практично на будь-яких породах.

3. Принципово важливо розмежовувати ознаки і властивості геокомплексів зумовлені характером ландшафтовірних процесів, від ознак і властивостей, пов'язаних з відмінностями у рівні виявлення цих процесів, а також встановлювали однорідність процесів при формуванні ПТК на різних породах. Використання в ході аналізу фактичних даних структурних моделей механічної і хімічної диференціації вертикальних профілів, що беруть початок від профільних схем Полинова (1956), значною мірою усуває труднощі такого розмежування.

4. Всебічний аналіз результатів вивчення властивостей геокомплексів, поширених на території Полісся України, і порівняння цих даних з даними, існуючими у

фондах і літературі, засвідчили, що на цій території у формуванні автоморфних геокомплексів основна роль належить елювіальним процесам і перезволоженню.

5. Чітке розмежування типів геокомплексів і виявлена постійність їх зволоженості, що відображає гідротермічні (енергетичні) умови ландшафтотворення, а також їх біологічної продуктивності (Ковда, 1973; Волобуєв, 1974), засвідчує про близьку перспективу нового, енергетичного підходу до питань усіх видів меліорації ландшафтів. Відомо чимало досліджень, які з точністю, достатньою для практичних цілей, характеризують енергетичний потенціал ПТК через величини радіаційного балансу, вільної енергії літогенної основи гідрокомплексів (Волобуєв, 1977) і енергії, пов'язаної з органічною речовиною, а показник, близький за змістом поняття до зволоженості ґрунту, відображає міру використання радіаційної енергії. Всі три складові енергетичного балансу (тепло, волога, внутрішні ресурси хімічної енергії мінералів і органічної речовини) піддаються безпосередньому обліку, а волога і хімічний склад – регулюванню.

ЛІТЕРАТУРА

- Большаков В.А., Орлова Л.П., Симихова М.С., Муромцев Н.А., Кахнович З.Р., Резников И.В. Влияние осушения и агротехники на химические свойства дерновоподзолистых глееватых почв, дренажных и почвенных вод // Почвоведение. 1995. №4.
- Величко В.А. Природный процесс в плейстоцене. М, 1973.
- Зайдельман Ф.Р., Банников М.В. Водный режим и генезис псевдофибровых и глеевых почв полесий // Почвоведение. 1996. №10.
- Климович П.В. Генезис деяких гідроморфних комплексів Волинського Полісся // Українське Полісся: вчора, сьогодні, завтра. Луцьк, 1998.
- Козловский Б.И., Белорус Й.М., Мелиоративное состояние осушаемых земель в западных областях УССР // Мелиорация и охрана почв. Х., 1990.
- Рожков В.А., Метод главных компонент и его применение в почвоведении // Почвоведение. 1975. №10.

RECENZÍÓ

Ukrajna nyelvi és etnikai sokszínűsége egy kötet tükrében

Melnik Szvitlana és Csernicskó István:

Етнічне та мовне розмаїття України: аналітичний огляд ситуації

Viktor Jusczenko, a független Ukrajna harmadik elnöke (aki a 2004-es narancsos forradalom eredményeként megismételt elnökválasztás során nyerte el mandátumát, és 2005 és 2010 között töltötte be az elnöki posztot) a *Deny* című napilap 2010. október hatodikai számában *Akié nyelv, azé a hatalom* [Чия мова – того й влада] címmel publikált vezércikkében (lásd itt: <http://www.day.kiev.ua/311638>) azt állítja, hogy Ukrajna klasszikus monoetnikus állam, melynek csupán egyetlen államnyelve és hivatalos nyelve lehet, mégpedig az ukrán. Ehhez képest merőben más álláspontot képvisel az a szerzőpáros, mely Ukrajna etnikai és nyelvi sokszínűségéről szóló monográfiát jelentetett meg a közelmúltban.

Melnik Szvitlana, a Kijevi Tarasz Sevcsenko Nemzeti Egyetem oktatója és Csernicskó István, a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola tanára közös ukrán nyelvű könyve bemutatja az ország nemzetiségi és nyelvi közösségeit, elemzi az ukránai kisebbségi és nyelvi jogi szabályozást, és kiemelt figyelmet fordít a kisebbségi közösségek anyanyelvi oktatására.

A kiadvány rövid elméleti bevezetőjében arról olvashatunk, hogy a nemzetközi jogban nincs a *kisebbség*, illetve *nyelvi kisebbség* fogalomnak általánosan elfogadott definíciója. A szerzők leszögezik, hogy a kisebbség fogalmának ukránai értelmezése is számos problémát vet fel.

A könyv első fejezete az ukránai nemzeti és etnikai kisebbségek demográfiai helyzetét írja le. A szerzők rámutatnak arra, hogy ha a nemzetiségi adatokból indulunk ki, akkor az ország lakosságának 95 százaléka ukrán és orosz, s mindössze a lakosság alig 5 százaléka tartozik valamilyen nemzeti vagy etnikai kisebbségi csoportba. Az etnikáinál jóval kisebb Ukrajna nyelvi sokszínűsége: az ország polgárainak 97%-a ukrán és orosz anyanyelvű, s csupán alig 3% beszél egyéb nyelven. Ugyanakkor az is kiderül a statisztikai adatok elemzéséből, hogy több mint 5,5 millió olyan ukrán nemzetiségű van az országban, akik az oroszot tekintik anyanyelvüknek, és számos kisebbségi közösség (például a beloruszok, zsidók, görögök stb.) tagjai körében is magas az orosz ajkúak aránya.

Az ukránai nemzetiségi és nyelvi jogokat elemezve a kutatók felhívják a figyelmet arra, hogy az ország nyelvi helyzete jelentős mértékben befolyásolja az állam viszonyulását a területén élő kisebbségekhez, illetve a kisebbségi nyelvek beszélőjéhez. Bemutatják, hogy Ukrajna egyszerre próbál megfelelni a nemzetközi szervezetek (például az Európa Tanács és az EBESZ) elvárásainak, illetve annak a törekvésnek, hogy az ukrán nyelv minél szélesebb körben használatos államnyelv legyen. Megdöbbenőnek tartják a szerzők, hogy a nemzetközi dokumentumokat (például a nemzeti kisebbségek védelméről szóló keretegyezményt, a regionális vagy kisebbségi nyelvek európai kartáját, a kisebbségek oktatásáról szóló hágai ajánlásokat) Ukrajna gyakran arra használja fel, hogy a már meglévő, korábban deklarált kisebbségi jogokat szűkítse. Ez pedig, mutat rá a szerzőpáros, teljességgel ellentétes ezen dokumentumok szándékával és szellemével.

* II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola, Filológiai Tanszék, tanár

Különösen figyelemre méltó a kötetnek az az elemzése, amely azt mutatja be, hogy Ukrajna nyelvi kettészakadása egyben politikai törésvonalat is jelent az állam két fele között. A szerzők meggyőzően, adatokra alapozva érvelnek amellett, hogy a keleti, déli régiókban dominánsan orosz ajkú lakosság politikai preferenciái jelentősen eltérnek a nyugati, északi és középső országrészek jellemzően ukrán nyelvet használó polgárainak választási viselkedésétől.

Kiemelt hangsúlyt kap a kötetben az oktatás, a kisebbségek anyanyelvi oktatáshoz való joga. A könyvből kiderül, hogy bár az ukrán politikusok és állami szervek gyakran azt emelik ki, milyen sok nemzetiség képviselői élnek az országban, a többségi nemzet és az orosz közösség mellett csupán a román, moldáv, krími tatár és magyar közösség rendelkezik jelentős anyanyelvi oktatási intézményrendszerrel. Érdekesség, hogy ha az egyébként azonos nyelvet (a románt) beszélő moldáv és román közösség iskoláit, illetve a moldáv és román nyelven tanulókat összeadjuk, akkor az ukrán és orosz nyelven tanulók után a legtöbb ukrainai gyerek román tannyelvű iskolába jár. A felsőoktatásban (a III–IV. fokozatú felsőoktatási intézményekben) tannyelvként csupán az ukrán, az orosz, az angol és a magyar nyelv jelenik meg.

A könyv szerzői megkülönböztetett figyelmet szentelnek az államnyelv (az ukrán) oktatásának helyzetének is. Részletesen mutatják be, mi áll annak a háttérében, hogy az ukrainai kisebbségi iskolákban gyakorlatilag nem lehet alaposan elsajátítani az ukrán nyelvet. Az elemzés rávilágít arra, hogy – bár az állam törvényekben és rendeletekben vállal erre kötelezettséget – Ukrajna máig nem teremtette meg azokat az elengedhetetlen feltételeket, melyek szükségesek ahhoz, hogy az ukrainai magyar, román, krími tatár stb. iskolákban valóban megtanulható legyen az ukrán nyelv. A kötet szerzői azt is leszögezik, hogy ilyen körülmények között a minden felvételiző számára előírt ukrán nyelv és irodalom tesztvizsga diszkriminatív. A kutatók ebben a részben bemutatják a narancsos forradalom után hatalomra jutott nemzeti erők nemzetállam-építési törekvéseit és nyelvi nacionalizmusát, és azt, hogyan használta céljai elérése érdekében az oktatást nemzeti elkötelezettségű politikai elit.

A szerzők nem kerülik el a kényes kérdéseket sem. Részletesen elemzik az ország nyelvi és politikai alapú kettészakadását, a regionális vagy kisebbségi nyelvek európai kartája körüli ukrainai bonyodalmakat, az ukrán–orosz nyelvi, politikai és gazdasági pozícióharcokat, az egyes nemzeti, etnikai és nyelvi kisebbségek helyzetét, problémáit.

A kényes kérdéseken belül kitérnek például a ruszin nemzetiség és nyelv kérdésére is. A hivatalos ukrán politikai álláspont szerint a ruszin mozgalmat külföldi államok támogatják. A szerzők azonban leszögezik, hogy a nemzetiség vállalása olyan emberi jog, melyet senkitől sem lehet elvitatni.

Az összefoglaló fejezetben arra is kísérletet tesz a kijevi és beregyszási kutató, hogy javaslatokat fogalmazzanak meg arról, szerintük hogyan lehetne közelebb jutni az Ukrájnaiban erősen átpolitizált nyelvi kérdés megnyugtató rendezéséhez. Úgy vélik, hogy ha a politikai erők is úgy gondolják, akkor talán esély lehet egy olyan kompromisszumos megoldásra, mely egyetlen államnyelvként az ukránt tartja meg, ám az egyes régiókban a kisebbségi nyelvek hivatalos nyelvi státust nyernek. Ez például azt jelentené, hogy az ország jelentős részében hivatalos nyelvvé válna az orosz, a Krím nagy részén hivatalos nyelv lenne a krími tatár, Bukovinában a román, Kárpátalján pedig a magyar. Arra is utalnak azonban a szerzők, hogy sajnos egy ilyen kompromisszum elérése azon a paradox helyzeten bukhat meg, mely mind az ukránok, mind az oroszok a saját nyelvüket féltik, s ezért az ukránok mellett érvelnek, hogy az országban csak az ukrán lehet államnyelv és hivatalos nyelv, az oroszok többsége pedig nem elégszik meg az orosz hivatalos nyelvi státusával, hanem azt várja el, hogy Ukrájnaiban két egyenrangú államnyelv legyen.

Mivel a magyarok Ukrajna hatodik legnagyobb lélekszámú nemzeti kisebbsége, a magyar nyelv pedig egyike az országban beszélt kisebbségi nyelveknek, a kárpátaljai

magyarok oktatási rendszere az orosz után a leginkább fejlett a kisebbségi iskolarendszeren belül, tehát természetesen a magyarokról is részletesen szó esik a kötetben. A könyv elsődleges célja azonban az, hogy egész Ukrajna, illetve az állami nemzetiség-, oktatás- és nyelvpolitika kontextusában tárgyalja az országban élő nemzetiségek és kisebbségi nyelvek helyzetét. Egyrészt azért, hogy a többségi, ukrán olvasó szembesüljön azzal: Ukrajna területén az ukránokon és oroszokon kívül mások is élnek; másrészt azért, hogy a kisebbségek (köztük a kárpátaljai magyarok) számára is világossá váljék: az egyes nemzetiségi csoportok és nyelvek helyzete, mindennapi gondjai között jelentős eltérések vannak, ám az mindenképpen közös mindegyikük helyzetében, hogy lehetőségeiket és törekvéseiket az ukránok és oroszok egymással vívott belpolitikai pozícióharcai, illetve az ukrán állam nemzetközi kötelezettségvállalásai határozzák meg. A kötetből kitérünk az is, hogy az európai integrációt jórészt csupán imitáló Ukrajna nemzetpolitikai céljai között nem a kisebbségi jogok széles körű biztosítása és megnyugtató rendezése áll, hanem a nemzetiségi és nyelvi alapú konfliktusok elkerülése, az indulatok féken tartása; ehhez pedig a szimbolikus kisebbségi jogokat deklaratív jelleggel biztosítja az ukrán politikai elit, ám ennél tovább, a kérdés valóban példamutató megoldásáig nem jut el egyik politikai tábor sem.

A 164 oldalas összefoglaló kötet egyik legfőbb érdekessége és értéke éppen az, hogy egy kijevi, a többségi etnikumot képviselő és egy kárpátaljai, kisebbségi (magyar) nyelvész közös munkájáról van szó. A könyv jó példája annak, hogy a gyakorlatban is lehetséges a szakmai párbeszéd többség és kisebbség között, a tudományosan igazolható tényekhez ragaszkodva meg lehet találni azokat a kapcsolódási pontokat, melyek révén elfogulatlan és szakszerű leírás készíthető még akár Ukrajna egyáltalán nem egyszerű nyelvi helyzetéről is.

2010.11.12.

A „Suti”, akinek Nagyszőlős a világ közepe... címmel rendezett filmvetítés és beszélgetés a főiskola filmklubjában.

RECENZIO

**Hires-László Kornélia: „Az öreg fát már nagyon nehéz kivágni”.
A nemzeti és lokális identitás faktorai az ezredfordulón a kárpátaljai
magyar közösségben**

Az identitás kifejezést gyakran használjuk a mindennapjainkban is, nem is gondolva a fogalom komplexitására szociológiai, pszichológiai vagy bármilyen más társadalomtudományi szempontból. Az identitás vizsgálatát több tényező is összetettebbé teszi, ezek közül megemlíthető például a kisebbségi lét. A kisebbségben élő egyének identitására természetesen hatnak a többségi társadalomban átélt élmények, olykor sérelmek nemzeti hovatartozásuk, magyarságuk miatt. Mindez természetesen nyomot hagy identitásukban, de vajon milyen mértékben? Mi is az az identitás? Milyen identitástípusok vannak? Mikor beszélhetünk kisebbségi identitásról? Hogyan élnek meg a kárpátaljai magyarok nemzeti identitásukat? – ilyen és hasonló kérdésekkel foglalkozik Hires-László Kornélia nemrégiben megjelent kötetében.

A témában jártas két neves szakember, Murányi István és Csernicskó István által lektorált kötet a kárpátaljai magyar közösség identitásának tárgykörével foglalkozik. A szerző arra a nehéz feladatra vállalkozott, hogy a kárpátaljai magyarság viszonylatában megvizsgálja nemzeti és lokális identitásuk alakulását a történelem folyamán, valamint napjainkban. E cél elérése érdekében a szociológiában alkalmazott kvalitatív vizsgálati módszerek közül az interjúzást választotta. Összesen száz interjú tartalomelemzéses módszerrel történő analizálását követően próbálta igazolni a kutatás kezdetén felállított hipotéziseit, melyeket a lokális, kisebbségi, kulturális, politikai, etnikai/nemzeti és transznacionális identitással kapcsolatban állított fel.

A kötet logikusan egymásra épülő részekből áll, a bevezető után három nagyobb fejezetre bontható, majd az összefoglalással, konklúzióval, irodalomjegyzékkel, valamint mellékletekkel zárul. A bevezetőben a szerző felvázolja az adott problémát, alátámasztja a témával való foglalkozás fontosságát és jogosultságát.

Az első nagyobb részben, a 2. fejezetben a szerző elméleti keretek közé helyezi az identitás fogalmát, ismerteti a hazai, magyarországi és nemzetközi szakirodalom neves szociológusainak, nyelvészeinek elméleteit a nemzet és identitás fogalmával kapcsolatban. Kihangsúlyozza a nemzeti hovatartozás érzésének fontosságát, hiszen „a nemzeti hovatartozás részeleme az ember társadalmi identitásának. Funkciója nem más, mint az, hogy az egyén ez által képes legyen elhelyezni önmagát az ismerőség és az idegenség dichotómiájában” (9. o.). Az identitás definiálásakor Csepelire és Patakira támaszkodik, akik szerint az identitást az egyéntől a közösség felé haladva lehet meghatározni. A különböző identitástípusok összegzése és rövid leírása után részletesebben foglalkozik a kisebbségi és lokális identitással, hiszen kutatásait főleg e két faktorra alapozta. E fejezet végén összefoglalja a kárpátaljai magyarság identitásáról végzett eddigi kutatások eredményeit. A többnyire kvantitatív módszereket alkalmazó vizsgálatok közül kiemeli a MOZAIK2001 című vizsgálatot, melynek eredményeiből kiderül, hogy a kárpátaljai fiatalok többsége magát kárpátaljai magyarnak vagy egyszerűen magyarnak vallotta, szülőföldként, illetve hazaként is többnyire Kárpátalját jelölték meg. „Azt a következtetést vonhatjuk tehát le,

* II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola, Filológia Tanszék, tanár.

hogy az önbesorolás, egy nemzeti csoportba való tartozás a kárpátaljai magyaroknál egyértelmű” (20. o.). Emellett olvashatunk még a Gereben Ferenc által 1995/96-ban végzett kutatás eredményeiről, valamint a *Kárpát Panel* című kutatásról egyaránt.

A szerző által elvégzett kutatás eredményeinek bemutatásával foglalkozik a 3. fejezet. Röviden és tömören összefoglalja a szerző azokat a történelmi eseményeket, melyek Kárpátalja lakosságára, egyben a magyar kisebbségre nézve sorsdöntőek voltak. A történelmi összefoglalóban főleg azokat az eseményeket emeli ki, melyek kihatással lehettek az identitás alakulására. Hiszen gondoljunk csak a 20. század történelmi eseményeire, amikor is a politikai változások következményeként az emberek több ország állampolgárai voltak gyors egymásutánban, de ugyanazon kisebbségi közösség tagjai voltak anélkül, hogy megváltoztatták volna lakóhelyüket. Ezt követően a terület közigazgatási, etnikai és népességi adatai következnek, melyből kiderül, hogy Kárpátalja magyar nemzetiségű lakosainak száma főleg a városokban egyre fogy. Szó esik a fejezet további részeiben a lakosság vallási sajátosságairól, nyelvhasználatáról, valamint intézményekről és szervezeteikről, melyek a magyarság körében működnek.

A kötet alapját képező kutatást a Hodinka Antal Intézet által irányított *A kárpátaljai magyar nyelvhasználat társadalmi rétegződése* című kutatási programon belül végezték, mely során 124 magyarlakta településen 618 személlyel készítettek interjút. Az irányított beszélgetéseket a mellékletben megtekinthető egységes, előre meghatározott kérdéslista alapján végezték, melyben a kérdések hét fő témakörre épültek: életút; identitás; a település; helyzetmegítélés; nyelvjárás, nyelv, nyelvmegtartás; a település története; egyéni megjegyzések. Az adatközlők szociológiai jellemzőinek általános leírását (kor, nemi megoszlás, vallási megoszlás) követően a felállított hipotézisek következnek a fentebb már említett témakörökre lebontva.

A 4. fejezet a kötet legnagyobb egysége, összesen 12 fő témakörben taglalja az interjúelemzéseket. Mindegyik témakör az identitástípusok egy-egy elemét magyarázza. Legfontosabb következtetései közül kiemelhető, hogy a kárpátaljai magyarok az őket ért mindennemű hátrányos megkülönböztetés ellenére is pozitívan élik meg magyarságukat, valamint hogy magyarságuk megőrzésének szolgálatába helyezik a nemzeti ünnepek, hagyományok megtartását, illetve a nemzeti szimbólumok tiszteletét.

Következtetéseit Hires-László Kornélia interjúrészletekkel támasztja alá, melyek növelik azok hitelességét. Érdekességgént említhető meg, hogy egyes alpontok egy motorként szolgáló idézettel kezdődnek, melyek ugyancsak a hangfelvételenként rögzített, majd lejegyzett interjúátiratokból származnak.

Részletesebben foglalkozik a szerző a nemzeti hovatartozás, etnicitás kérdéseivel, a magyar–ukrán viszonyokkal. Ez utóbbit megvizsgálja települési, regionális és országos szinten, illetve a többi kisebbségbe került régióhoz képest is. Boncolgatja a szerző azt is, hogy milyen előnyökkel, illetve hátrányokkal járhat az, ha valaki bátran vállalja nemzetiiségét, jelen esetben magyarságát, valamint hogy hogyan viszonyulnak a kisebbség tagjai a magyarországi magyarokhoz és az áttelepült magyarokhoz. Ebben a tekintetben egyértelműen kirajzolódott az adatközlők véleményeiből, hogy a „Magyarországra áttelepült kárpátaljai magyarok többségének megmaradt a lokális identitása: folyamatos a ’hazavagyódás’, a honvágy” (97. o.).

A magyar kisebbség jelenét vázolja fel a továbbiakban a szerző, jellemzi az ukrán nyelvhez való viszonyulásukat, a nyelvtudás hiányának következményeit és részben okait is, valamint a magyarság megélhetőségi lehetőségeit, mely ugyancsak összefüggésbe hozható azzal, hogy valaki beszéli-e a többségi társadalom nyelvét vagy nem. Az idősebb korosztály szinte nosztalgizálva emlegeti a szovjet éra biztos pénzkereseti és megélhetési lehetőségeit, miközben a legidősebbek élénken emlékeznek még az 1944 őszen bekövetkezett tragikus eseményekre és a kolhozosítás időszakára, melyek a Kárpátalján berendezkedő szovjet rendszer első időszakát jellemzik.

A tartalmas kötet átfogó képet nyújt azokról a tényezőkről, melyek befolyásolhatják/befolyásolják a kárpátaljai magyarok identitásának alakulását. A levont következtetésekből okulva érdemes felhívni a figyelmet arra, hogy anyanyelvünk használata és megtartása, hagyományaink megőrzése, ünnepeink méltó megtartása, a nemzeti szimbólumaink tisztelete, vallásunk gyakorlása, nemzetünk múltjának és jelenének ismerete, mind-mind erősítik identitásunkat. E maroknyi magyar közösség fennmaradásának záloga, hogy mindezt továbbadjuk gyermekeinknek és a későbbi generációknak.

A II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola

ESEMÉNYNAPTÁRA

2010. 06. 02.	<i>Beljebb a magyar észjárásba</i> – ünnepi könyvhét a főiskolán. Vendégek: Czákó Gábor, Juhász Zoltán, Antal István, Penckőfer János.
2010.06.03.	<i>„Légy hív mindhalálig. . .” (Jel. 2:10) A magyar reformátusság 500 éve Kárpátalján</i> – a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola, valamint a Kárpátaljai Református Egyházkerület Levéltára és Múzeuma közös szervezésű kiállításának megnyitója.
2010.06.04	Az EU nagykövete és a tagállamok EU-s nagyköveteinek látogatása a főiskolán.
2010.06.24.	A KMKSZ és a Révész Imre Társaság (RIT) által szervezett Hollósy Simon Képzőművészeti Alkotótáborban készült művek reprezentatív kiállítása a Gross Arnold Kiállítóteremben.
2010.07.16.	Tanévzáró és diplomaátadó ünnepség.
2010/2011-es tanév I. félév	
2010.09.15.	Tanévnyitó ünnepség.
2010.09.15–18.	<i>Nyelvi mítoszok, ideológiák, nyelvpolitika és emberi jogok Közép-Európában elméletben és gyakorlatban</i> című 16. Élőnyelvi Konferencia.
2010.09.16–19.	<i>A Kárpátok növényzetének vizsgálata az elmúlt kétszáz évben</i> – nemzetközi tudományos konferencia Margittai Antal születésének 130. évfordulója alkalmából.
2010.09.20.	Műhelymegbeszélés kárpátaljai pedagógusok, főiskolai tanárok és diákok részvételével a diszlexiás gyerekekkel való foglalkozás módszertani kérdéseiről, mely a Hatvani Istvánné vezetésű Országos Pedagógiai Intézet (OPI) munkatársaival zajlott.
2010.09.20.	Szakács Gábor, a Forrai Sándor Rovásíró Kör elnökének előadása.
2010.09.24.	A Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Levéltár által a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskolán rendezett XVII. Szabolcs-Szatmár-Beregi Nemzetközi Levéltári Napok második napi programja.
2010.09.29-30. 2010.10.01.	<i>„Arccal a kultúra felé 2010” színházi évad. Vörösmarty Mihály: Csongor és Tünde</i> – színházi előadássorozat a Kárpátaljai Megyei Magyar Drámai Színház és a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola közös szervezésében.
2010.10.06.	Emlékest az aradi vértanúk tiszteletére.
2010.10.11–12.	<i>„Arccal a kultúra felé 2010” színházi évad. Ny. V. Gogol Háztűznéző</i> – színházi előadássorozat a Kárpátaljai Megyei Magyar Drámai Színház és a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola közös szervezésében.

2010.10.14.	A budapesti <i>Napút</i> című folyóirat és a <i>Napkút Könyvkiadó</i> szerzőinek és szerkesztőinek kiadvány-bemutató előadása a főiskolán Szondy György főszerkesztő vezetésével.
2010.10.15.	Jótekonysági Szüreti Bál a főiskola tetőszerkezetének felújítására a Beregszászi Magyar Konzulátus és a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola közös szervezésében.
2010.10.16.	A főiskola felújított alagsorának ünnepélyes átadása.
2010.10.16.	V. Kárpátaljai Területi Tudományos Diákköri Konferencia – a Zrínyi Ilona Kárpátaljai Magyar Szakkollégium, valamint a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola közös szervezésében.
2010.10.19.	A gráfelmélet alapfogalmai – Dr. Turjányi Sándor, a Debreceni Egyetem adjunktusának előadása.
2010.10.23.	Ünnepi megemlékezés az 1956-os forradalom és szabadságharc 54. évfordulójának tiszteletére.
2010.10.25	„Arccal a kultúra felé 2010” színházi évad. Szigligeti Ede: Liliomfi – színházi előadássorozat a Kárpátaljai Megyei Magyar Drámai Színház és a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola közös szervezésében.
2010.11.04.	Fiatál zenészek és népzene gyűjtők Kárpát-medencei népi dallamok című koncertje.
2010.11.12.	A „Suti”, akinek Nagyszőlős a világ közepe... címmel rendezett filmvetítés és beszélgetés a főiskola filmklubjában.
2010.11.18.	A sztálini terror áldozatainak tiszteletére rendezett ünnepi megemlékezés.
2010.11.18.	„Arccal a kultúra felé 2010” színházi évad. Háy János: A Pityu bácsi fia – színházi előadássorozat a Kárpátaljai Megyei Magyar Drámai Színház és a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola közös szervezésében.
2010.11.19.	Hozzáférés és méltányosság. A méltányosság elvének érvényesítése a fogyatékos emberek társadalmi integrációja érdekében című konferencia a az ELTE Bárczi Gusztáv Gyógypedagógiai Intézetének és a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola Pedagógiai és Pszichológiai Tanszékének közös szervezésében.
2010.11.24.	A Nagykőrösi Tanítóképző Főiskola Karácsony Sándor Színpadának látogatása a főiskolán. A páternoszer kosarában című mimetikus oratórium bemutatása, melyet Debreceni Tibor rendezett Vári Fábián László műveiből.
2010.12.11.	A Gödöllő Beregszászban – Erzsébet királyné városa a királynők városában című fotókiállítás megnyitója.
2010.12.20.	„Arccal a kultúra felé 2010” színházi évad. Cervantes: Don Quijote – színházi előadássorozat a Kárpátaljai Megyei Magyar Drámai Színház és a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola közös szervezésében.
2010.12.21.	Erős, mint nagy vizeknek sodra – közös verses karácsonyvárás.
2010.12.21.	Karácsonyi zenés-irodalmi műsor az Angol Tanszéki Csoport szervezésében.

A- Acta Beregsasiensis. Науковий вісник Закарпатського угорського інституту ім. Ф. Ракоці II. – Ужгород: ПоліПрінт, 2011 – 224 с.
ISBN 978-966-2595-11-6

«Acta Beregsasiensis» є науковим виданням Закарпатського угорського інституту імені Ференца Ракоці II. Даний том вміщує дослідження угорською, українською, англійською та німецькою мовами за перше півріччя 2011 року. До випуску ввійшли публікації викладачів та студентів інституту, а також закордонних науковців у сфері мовознавства, літератури, історії, педагогіки, біології, економіки та інших наук.

Наукове видання
Acta Beregsasiensis

Науковий вісник
Закарпатського угорського інституту ім. Ф. Ракоці II

2011/1
Том X, № 1

РЕДАКЦІЯ: *Козут А., Пенцкофер І.*
КОРЕКТУРА: *Г. Варцаба І.*
ВЕРСТКА: *Бергхауер О.*
ОБКЛАДИНКА: *K&P*
Відповідальні за випуск: *Орос І., Шовш К.*

Здано до складання 03.05.2011. Підписано до друку 26.05.2011.
Папір офсетний. Формат 70х100/16.
Умовн. друк. арк. . Тираж 250. Зам. .

СП "ПоліПрінт", м. Ужгород, вул. Тургенева, 2.